

LUND UNIVERSITY

Ifrågasatta fäder

Olika bilder av fäder till socialt utsatta barn

Bangura Arvidsson, Maria

2003

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Bangura Arvidsson, M. (2003). *Ifrågasatta fäder: Olika bilder av fäder till socialt utsatta barn*. [Doktorsavhandling (monografi), Socialhögskolan]. School of Social Work, Lund University.

Total number of authors:

1

General rights

Unless other specific re-use rights are stated the following general rights apply:

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Read more about Creative commons licenses: <https://creativecommons.org/licenses/>

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

LUND UNIVERSITY

PO Box 117
221 00 Lund
+46 46-222 00 00

IFRÅGASATTA FÄDER
Olika bilder av fäder
till socialt utsatta barn

Maria Bangura Arvidsson

IFRÅGASATTA FÄDER
Olika bilder av fäder till socialt utsatta barn

© Maria Bangura Arvidsson 2003

Omslag: Eva Broms

Omslagsbild: Montage av bilder tecknade av några
av de intervjuade papporna och deras barn.

Tryck: Kfs AB, Lund 2003

Förlag: Socialhögskolan, Lunds universitet, Box 23, 221 00 Lund.

Tel: 046-222 00 00 (vx). Fax: 046-222 94 12

ISSN 1650-3872

ISBN 91-89604-18-0

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

FÖRORD.....	9
KAPITEL 1. INLEDNING.....	11
Faderskap, socialpolitik och social barnavård.....	11
Faderskap och social barnavård.....	12
Från tanke till avhandling.....	12
Avhandlingens syfte.....	13
Avhandlingens disposition.....	14
KAPITEL 2. FÖRÄNDRAD SYN PÅ ”NORMALT” FADERSKAP.....	16
Inledning.....	16
Faderskap, förändring och variationer.....	17
Ekonomiskt faderskap.....	18
Statens fostran till ansvar.....	20
Fostran till moderna fäder med vårdande ansvar.....	23
Faderskap i forskningen.....	29
Fadersfrånvaro.....	32
Kommentar.....	34
KAPITEL 3. SOCIALT ARBETE OCH IFRÅGASATT FADERSKAP.....	36
Inledning.....	36
Socialpolitik, familjepolitik och socialt arbete.....	36
Det sociala arbetets ursprung.....	37
Social barnavård.....	39
Socialt utsatta barn och ifrågasatta fäder.....	41
Faderskap och missbruk.....	43
Faderskap, kriminalitet och fängelse.....	46
Modersfixering inom socialt arbete med barn.....	47
Barns bästa – relation till fadern eller skydd från honom?.....	52
Kommentar.....	56
KAPITEL 4. TEORETISKA UTGÅNGSPUNKTER.....	58
Inledning.....	58
Normalitet.....	59
Hegemoni.....	65
Makt.....	66
Delaktighet.....	69
Avvikelse.....	70
Marginalisering.....	76

KAPITEL 5. TILLVÄGAGÅNGSSÄTT I TRE EMPIRISKA STUDIER.....	80
Inledning.....	80
Utredningsstudien.....	81
Intervjustudien med utredningssekreterarna	84
Intervjustudien med papporna.....	85
Att få de svar man förtjänar.....	90
Likhet och olikhet, närhet och distans.....	92
Några metodologiska överväganden.....	93
Analys och tolkning.....	94
KAPITEL 6. FÄDER I BARNAVÅRDSUTREDNINGAR	96
Inledning.....	96
Utredningarnas uppgifter om fäderna	96
Bilder av fäderna	105
Diskussion.....	111
KAPITEL 7. SOCIALSEKRETERARNAS BESKRIVNINGAR AV PRAKTIKEN	115
Inledning.....	115
Självklar placering hos fadern	115
Tveksam placering hos fadern.....	119
Olämplig placering hos fadern	121
Utesluten placering hos fadern.....	123
Umgänge.....	126
Talet om den viktiga fadern	129
Likvärdig granskning av båda föräldrarnas förmåga?	130
Förväntningar på moderskap och faderskap	135
Diskussion.....	137
KAPITEL 8. SOCIALSEKRETERARNA OM FÄDER INOM SOCIAL BARNAVÅRD	143
Inledning.....	143
Frånvarande svenska fäder.....	145
Närvarande och för aktiva invandrarfäder.....	149
Närvarande misshandlande invandrarfäder	153
Socialsekreterarnas kontakt med fäder	154
Motivationsarbete	157
Fädernas respons	159
Kvinnodominerad socialtjänst.....	161
Att gå utanför ramarna	165
Retrospektivt perspektiv.....	166
Diskussion.....	168

KAPITEL 9. PAPPORNA OCH DERAS SYN PÅ SOCIALA MYNDIGHETER	175
Inledning.....	175
Presentation av papporna.....	175
Negativa erfarenheter av sociala myndigheter.....	179
Positiva erfarenheter av sociala myndigheter	183
Känsla av att vara undanskuffad	185
Mamman i fokus.....	188
Kamp och uppgivenhet	190
Om barnens institutions- och familjehemsplacering	1944
Diskussion.....	195
KAPITEL 10. PAPPORNAS BILD AV EN BRA PAPPA	202
Inledning.....	202
Papporna om sina fäder.....	202
Några pappor om sina mödrar.....	207
Pappornas föreställningar om hur en bra pappa ska vara	207
Hur papporna uppfattar sig själva som fäder	209
Diskussion	213
KAPITEL 11. PAPPORNA OM BARNEN OCH FADERSKAPET	215
Inledning.....	215
Tankar om att bli pappa	215
Om att bli pappa	216
När barnen kom	220
Faderskapet och livet	221
Längtan efter en vanlig familj och ”Svenssonliv”	223
Kravfyllt familjeliv.....	224
Diskussion	226
KAPITEL 12. PAPPORNA OM RELATIONEN TILL BARNEN.....	230
Inledning.....	230
Barnens betydelse.....	230
Pappornas betydelse för barnen.....	232
Kontakten med barnen	234
Vara med barnen.....	238
Relationens påverkan av barnens institutions- eller familjehemsplacering	241
Diskussion.....	244

KAPITEL 13. PAPPORNA OM MISSBRUK, KRIMINALITET OCH ANNAT IFRÅGASATT FÖRÄLDRASKAP	247
Inledning.....	247
Faderskapet som räddningsplanka	249
Att dränkas av ansvar.....	251
Faderskap och missbruk hör inte ihop	252
Känslomässig frånvaro	253
Lekpappa.....	254
Fysisk frånvaro	255
Kriminalitet, fängelse och faderskap	256
Missbrukets påverkan på barnen	258
Skuld och dåligt samvete	260
Att ta igen faderskapet	262
Rädsla för att barnen ska börja missbruka.....	264
Sina egna experter.....	264
Önsknings- och förhoppningar om framtiden med barnen	266
Diskussion.....	269
KAPITEL 14. SAMMANFATTNING OCH DISKUSSION.....	275
Albert och Magnus Härenstam	275
Barnavårdsutredningarnas bilder av fäder.....	276
Socialsekreterarnas bilder av fäder.....	276
Pappornas bilder av sitt faderskap.....	277
Slutdiskussion	278
Slutord.....	284
SUMMARY	286
REFERENSER	289
BILAGA 1. UTDRAG UR LAGSTIFTNING	297
BILAGA 2. INTERVJUGUIDE SOCIALSEKRETERARE.....	299
BILAGA 3. INTERVJUGUIDE PAPPOR	300

FÖRORD

Vid femtiden en disig morgon i början av sommaren 2000 laddade jag upp med en rejäl portion havregrynsgröt och gav mig iväg från Lund på min sportcykel. Mitt mål låg ungefär trettio mil framför mig. Jag hade gjort ett noggrant tidsschema för när jag skulle pausa och äta och för ungefär hur långa sträckor som jag skulle hinna däremellan. Om jag hade hunnit halvvägs ett par timmar efter lunch var jag säker på att klara det, om inget oförutsett skulle hända. Jag hade en alternativ plan också. Ifall jag hade överskattat min förmåga planerade jag att övernatta på ett vandrarhem efter två tredjedelar av vägen. Men jag höll min första planering, vid elvatiden på kvällen rullade jag utmattad, men euforisk nerför Linnégatan i centrala Göteborg. Cykelturen blev som jag hade hoppats på och föresatt mig, jag nådde mitt mål, men vägen dit var annorlunda än mina förväntningar. Mycket av det som jag hade förväntat mig skulle vara arbetsamt var en glädje och det jag trodde gå lätt var en tuff utmaning. När vägen kändes arbetsam, enahanda och lång, fokuserade jag korta sträckor i taget, varje tramptag eller min andhämtning. När det rullade på lättare, vilade jag blicken långt framför mig och kunde låta tankarna vandra fritt, meditativt. Det var intensivt, utmanande och storslaget, såväl fysiskt som mentalt. För mig finns det flera paralleller mellan fysisk träning och avhandlingskrivande. Båda kräver planering, koncentration och målmedvetenhet, men också pauser, vila och återhämtning. Utöver det måste det också finnas utrymme för flexibilitet och öppenhet för att förändra sina planer. Cykelturen var inte bara en fysisk utmaning, utan också en symbolisk handling. Jag tänkte att om jag klarar av att cykla ca trettio mil på en dag, så är det mycket annat i livet som jag också kommer att klaras av - inte minst att slutföra mitt avhandlingsprojekt.

Det är många som har hjälpt mig på vägen genom avhandlingsprojektet och jag riktar ett stort tack till er alla. Det är dock flera personer som jag särskilt vill tacka. Först och främst riktar jag ett stort tack till de pappor och socialsekreterare som frikostigt bjudit på sig själva i intervjuerna. Ett stort tack också till de personer på socialkontoren och institutionerna som varit mig behjälpliga på olika sätt. Utan er hade denna avhandling aldrig blivit till. Tack också till finansörerna av projektet. Dessa är Forskningsrådet för Arbetsliv och Socialvetenskap (FAS), Stiftelsen Allmänna Barnhuset samt en av de institutioner som hjälpt mig med att få kontakt med pappor att intervjua. Även Stiftelsen Dagny och Eilert Ekvalls premie- och stipendiefond, Stiftelsen Ekedahl-Lundbergska fonden och Knut och Alice Wallenbergs stiftelse har bidragit ekonomiskt till avhandlingsprojektet. Stort tack till min förträffliga handledare Gunvor Andersson som lagt ner stort engagemang och varit lyhörd för när jag har behövt inspiration, uppmuntran, kritik och tankepauser. Tack också till opponenter på slutseminariet, Lars Plantin, för konstruktiv kritik och värdefulla kommentarer. Tack till mina doktorandkollegor, speciellt Ingrid Runesson, Maria Hjortsjö, Lena Persson, Tina Mattsson, Erica Carlström och Karin Trulsson för läsning av text, intressanta diskussioner och goda råd på vägen och för att ni hela tiden har funnits till hands för såväl pepp som depp. Moster Maria Garrett i Australien och forskningsavdelningens sekreterare Birgitta Borafia

har hjälpt mig med översättningen av summary - stort tack till er båda. Tack till "Maglegänget" med Lisbeth Lindell, Charlotta Holmström, Åsa Björklund Hall och Nicklas Lawesson som funnits med ända sedan 1995 och min tid på Sociologen. Tack för läsning, värdefulla kommentarer och olika former av stöd under arbetets gång. Jag vill också tacka mina andra vänner, i synnerhet Ulrika Denny och Viktoria Lundborg för att ni finns och för att ni har tagit er tid att korrekturläsa avhandlingstexten. Stort tack också till Kristoffer Sjögreen som gjorde mig sällskap och kommenterade min text när jag satt och skrev i Kavalla ett par veckor i maj 2001 och för att regelbundet ha bidragit till välbehövlig avkoppling i biosalongen. Jag sänder också kärleksfulla tankar till Ann-Sofie Bodin som kom in i mitt liv under det intensiva slutskedet av avhandlingskrivandet och som både distraherat och gett mig energi att hålla gnistan vid liv ända fram till mål. Ett varmt tack till alla er som har underlättat min och min son Jons vardag och bidragit till en meningsfull tillvaro för Jon under de perioder som jag arbetat som mest intensivt med avhandlingen - ingen nämnd, ingen glömd. Sist med definitivt inte minst, varma tankar till Jon för att du är den du är och har gett mig nödvändiga avbrott och välbehövlig distans till avhandlingsarbetet. Härligt att du finns!

Maria Bangura Arvidsson
Lövsångaren, Lund april 2003

KAPITEL 1. INLEDNING

Faderskap, socialpolitik och social barnavård

Konstruktion av faderskap sker på olika sätt och inom olika områden i samhället, inte minst genom lagstiftning och socialpolitiska ställningstaganden. Det är ett skapande vars tyngdpunkt ligger i att uppmuntra fadersnärvaro och att förmå frånvarande fäder att ta ansvar för sina barn - på ett sätt som ses som acceptabelt. Faderskap är en socialpolitisk angelägenhet, där staten går in och intervenerar och på så sätt fostrar fäder. Det ger oss en bild av vad som uppfattas som "bra fäder" och vad som avviker från normen, men också att det är definitioner som förändras över tid. Definitionerna påverkar fäders liv på olika nivåer och inverkar på olika sociala skikt i samhället på olika sätt.

Socialpolitik kan betraktas som något som försiggår i en sfär som befinner sig mellan staten och det civila samhället. En sfär som kan kallas "det sociala" och som använder familjens organisation som styrmedel. Familjen är den miljö inom vilken samhällsförändringar har verkat på olika sätt (Donzelot 1997). Den svenska socialpolitiken är i flera avseenden speciell jämfört med flera andra västerländska länder. Det innebär bland annat att "det sociala" har spelat en särskild roll här. Familjens utformning har i stor utsträckning styrts av staten (Bergman & Hobson 2002). Den generella socialpolitiken har under 1900- och 2000-talen handlat om att förmå fäder att ta ansvar för sina barn, först med betoning på ekonomiskt ansvar och sedan med tonvikt på vårdande ansvar.

Det behovsprövade sociala arbetet är en del av socialpolitiken. I den sociala barnavården har socialtjänsten på uppdrag av staten att uppmuntra och förmå föräldrar att se till "barns bästa" och, om det inte lyckas, skydda barnen från sin egen familj. Socialsekreterare har som uppgift att bedöma vad som är acceptabelt eller oacceptabelt för barn. Lagstiftningen på den sociala barnavårdens område har en dubbel målsättning. Dels ska den arbeta för en ökad välfärd för överbelastade familjer, så att de själva kan tillgodose barnens uppväxt på ett tillräckligt bra sätt, dels skydda barn mot övergrepp och oacceptabla uppväxtvillkor. Det är två målsättningar som kan vara svåra att förena utan att det ena sker på bekostnad av det andra (Egelund, Kvilhaug, Liebing & Östberg 2000). Det sociala arbetet har en relativ karaktär, vilket blir tydligt utifrån en historisk belysning, där vi kan se att dess betydelse har skiftat. Det sociala arbetet handlar inte bara om att det utövas i ett spänningsfält mellan staten och det civila samhället. Det sociala arbetet har dessutom alltid befunnit sig i ett spänningsfält mellan hjälp och disciplin, även om hjälpen och disciplineringen har sett olika ut under historiens gång (Meeuwisse & Swärd 2000). Vad gäller faderskap står socialtjänsten inför dilemmat att samtidigt som socialsekreterare utifrån den generella socialpolitiken har att stärka fäder i sin fadersroll, är deras främsta uppgift att agera utifrån barns bästa, vilket kan innebära att skydda barn från sina fäder, t.ex. för att inte riskera att barnen utsätts för misshandel eller andra former av övergrepp.

Faderskap och social barnavård

I offentliga diskussioner om fadersfrånvaro associeras ofta till barns utsatthet. Trots det så finns det lite kunskap om utsatta barns fäder¹. Någon forskning utifrån dessa fäders eget perspektiv står knappast att finna. I England och USA har det förvisso sedan en tid bedrivits forskning om sådant faderskap som uppfattas avvika från den traditionella heterosexuella medelklasskärnfamiljen, t.ex. forskning om fäder i etniska och socialt marginaliserade grupper så som afro-amerikaner och latin-amerikaner. I Sverige är emellertid denna slags forskning i det närmaste obefintlig. Man skulle kunna uttrycka det som att forskningen om ”ifrågasatta fäder” ger oss en bild av fadersfrånvaro - i dubbel bemärkelse. Dels är fäder praktiskt taget frånvarande i forskningen i socialt arbete, dels framstår fäder (i den forskning som finns) som frånvarande för såväl sina barn som för de socialsekreterare som arbetar inom social barnavård.

Inom social barnavård är mödrar överrepresenterade och fäder har en undanskymd roll. I studier baserade på socialtjänstens aktmaterial om barn och/eller intervjuer med socialsekreterare framträder bilden av mödrar som ensamma görs ansvariga för brister i omsorgen om barnen, medan fäder varken granskas eller ställs till ansvar på samma sätt. Det är bilden av mödrar som dominerar (se t.ex. Andersson 1995). Det ser jag som att fadern har hamnat i skymundan för modersfixering och en intim sammankoppling mellan föräldraskap och moderskap. T.ex. skriver Ulla-Carin Hedin och Sven-Axel Månsson (2000) att större delen av forskningen i socialt arbete har varit ”könsblind” (sid. 6), d.v.s. att man inte har uppmärksammat de könsspecifika villkor som finns i socialt utsatta livssituationer och att kvinnors och mäns livsförlopp ser olika ut. De menar att många socialarbetare är fast i en kulturell stereotyp av kön och att det finns kvinnliga enklaver, som undertrycker manligt språk och tänkande. Forskningen om fäder till utsatta barn och barn i samhällsvård är ytterst begränsad, trots att ”ifrågasatta fäder” i stor utsträckning påverkar sina barns liv och har lagstadgade rättigheter och skyldigheter, oavsett om de är närvarande eller frånvarande (Andersson 1984, 1999; Andersson m.fl. 1996). Det finns förvisso några studier där det framkommer något om socialt utsatta barns fäder, men dessa undersökningar har inte fäderna som sitt egentliga studieområde.

Från tanke till avhandling

Idén till denna avhandling började ta form då jag under tre år arbetade i ett forskningsprojekt² om inkorporering av anhöriga på särskilda ungdomshem. Det

¹ Som jag fortsättningsvis benämner ifrågasatta fäder. Se utförligare definition på sid. 43.

² Amanuens i forskningsprojektet ”Inkorporering av anhöriga i behandlingsarbete med ungdom på särskilda ungdomshem” (Finansierat av Statens institutionsstyrelse). Projektledare: Professor Malin Åkerström. Sociologiska institutionen, Lunds universitet 1995-1998.

innebar att jag kom att intressera mig för föräldraskap och för vad som betraktas som ”bra” respektive ”bristfälligt” föräldraskap, främst av professionella inom praktiskt socialt arbete. Vad innebär det att vara en ”bra mor” och vad förväntas det av en ”bra far”? De anhöriga som ungdomshemmens personal kom i kontakt med visade sig främst vara ensamstående mödrar. När jag satte mig in i forskningsområdet fann jag en hel del forskning om moderskap, men i princip ingenting om faderskap inom socialt arbete. Jag ställde mig därför frågan var fäderna fanns och varför det skrivs så lite om dem. Av den anledningen var det just faderskapet som jag kom att inrikta mig på i avhandlingsprojektet.

Jag har dessutom i flera år varit ideellt engagerad i olika föreningsverksamheter för ensamstående föräldrar. Även om det finns allt större utrymme för alternativa familjeformer i dagens samhälle är fortfarande gamla värderingar verksamma.³ Nya och gamla värderingar och familjeideal existerar vid sidan av varandra. Familjen omfattas av starka kulturella föreställningar och det förefaller vara en seglivad värdestruktur. Enföräldersfamiljer är numer en accepterad familjeform, men kärnfamiljsnormen lever kvar som ett ideal och utgör en förståelseram för hur vi lever våra liv (Bäck-Wiklund 2001). Detta är något som jag har mött och fortfarande möter i de föreningar som jag har varit och är aktiv i. Även under min barndomstid har jag konfronterats med bilden av den frånvarande fadern och föräldraskap och familjeliv som kan sägas hamna utanför det normala. Jag är uppväxt med en ensamstående mor och frånvarande far, har levt i kollektivboende med många barn och vuxna i min närhet, men också upplevt en period i tonåren då jag bodde i kontaktfamilj.

Mitt intresse väcktes för det faderskap som hamnar utanför det ”normala”, i synnerhet ”ifrågasatta fäder”, d.v.s. fäder till barn vars hemmiljö ifrågasatts och utretts av sociala myndigheter. Jag var nyfiken på vad det egentligen stod i barnavårdsutredningar. Vad står det för någonting om fäder i de fall de omnämns? Hur ser de socialsekreterare som gör barnavårdsutredningar på sitt arbete, utifrån samhällets och forskningens ökade betoning på fäders betydelse för barn? Hur påverkar deras kontakt med fäder socialsekreterarnas uppfattning om faderskap? Det som dock intresserade mig mest var just det perspektiv som det finns allra minst kunskap om, nämligen fädernas eget.

Avhandlingens syfte

Avhandlingens syfte är trefaldigt. Mitt syfte är att ta reda på:

1. vilken syn på fadern och hans relation till sitt/sina barn som kommer till uttryck i socialtjänstens barnavårdsutredningar,

³ Inte minst regeringens beslut om att homosexuella par fr.o.m. 2003-02-01 ska få prövas för adoption, är ett tydligt tecken på samhällets acceptans för alternativa familjeformer.

2. vilken syn på fadern och hans relation till sitt/sina barn som kommer till uttryck i intervjuer med socialsekreterare
3. hur ifrågasatta fäder beskriver bemötandet från sociala myndigheter, samt sin egen upplevelse av faderskapet och relationen till barnen.

Avhandlingen handlar alltså om olika bilder av ifrågasatta fäder. Avhandlingens fokus är ifrågasatt faderskap, men utifrån olika perspektiv – socialtjänstens och pappornas. Vad är det för bilder som har kommit fram utifrån de olika perspektiven? Det empiriska material som avhandlingen baserar sig på är resultatet av tre olika studier. Materialet består av a) studie av 40 barnavårdsutredningar b) intervjuer med 13 socialsekreterare samt c) intervjuer med 19 pappor.

Avhandlingens disposition

I avhandlingens nästa kapitel kommer jag att presentera en av de två kontexter som avhandlingen kretsar kring och som båda har betydelse för socialtjänstens syn på fäder till socialt utsatta barn. Den första kontexten handlar om hur synen på faderskap (och till viss del moderskap) har förändrats i Sverige under 1900-talet. Fokus är på generell familjepolitik angående faderskap, men också på ett par av de vetenskaper som har påverkat den, nämligen psykologisk och sociologisk forskning om faderskap. Tyngdpunkten ligger på att uppmuntra och stärka fäder till att vara närvarande fäder och ta ansvar för sina barn, vilket görs utifrån ”barns bästa”. Samtidigt framkommer en kluvenhet mellan traditionellt och modernt faderskap.

Kapitel tre är en presentation av avhandlingens andra kontext, d.v.s. behovsprövad social barnavård. Här ges först en förklaring till vad socialtjänst och social barnavård innebär. Sedan definieras vad som avses med ifrågasatta fäder i denna avhandling. Därefter ges en redogörelse för svensk forskning om fäder inom social barnavård. Utifrån denna kontext kan barns bästa innebära att barn måste skyddas från sina fäder, t.ex. för att inte riskera att de utsätts för misshandel eller andra former av övergrepp.

Avhandlingens teoretiska utgångspunkter och analytiska begrepp förklarar jag i kapitel fyra. Utifrån socialkonstruktivistiskt perspektiv diskuterar jag begrepp som normalitet, hegemoni, makt, delaktighet, avvikelse och marginalisering. I kapitel fem redogörs för tillvägagångssättet i de tre empiriska studierna.

I kapitel sex presenteras och diskuteras resultatet av studien av barnavårdsutredningarna.

Kapitel sju och åtta handlar om socialsekreterarnas perspektiv. Kapitlen innehåller deras beskrivning av praktiken samt berättelser om fäder inom social barnavård. Varje kapitel avslutas med en sammanfattande diskussion.

Kapitel nio, tio, elva, tolv och tretton innehåller pappornas perspektiv. I kapitel nio ges en kortfattad presentation av papporna samt deras syn på sociala myndigheter. Kapitel tio lyfter fram pappornas bild av hur de anser att en bra

pappa ska vara. I kapitel elva får vi del av pappornas berättelser om sina barn och sitt faderskap. Kapitel tolv handlar om pappornas relation till sina barn. Det trettonde kapitlet innehåller pappornas beskrivningar av missbruk, kriminalitet och annat ifrågasatt faderskap.

Avhandlingen avslutas i det fjortonde kapitlet med en sammanfattning av avhandlingens resultat och en slutdiskussion som lyfter fram några centrala teman, så som fadersfrånvaro och fadersnärvaro, kvinnodominans och modersfixering, normalitet och avvikande normalitet, kluvenhet och ambivalens samt ifrågasatta fäder som offer och aktörer.

KAPITEL 2. FÖRÄNDRAD SYN PÅ ”NORMALT” FADERSKAP

Inledning

I avhandlingen utgår jag ifrån att föreställningar om faderskap är konstruktioner, beroende av samhällsstrukturer. Konstruktionen av faderskap hänger således samman med samhällsförändringar. Såväl ideologier, vetenskap och politik som berör faderskap vilar på sociala grunder. Sociologen Tomas Brante (1984) menar att externa sociopolitiska faktorer tycks kunna dominera och t.o.m. bestämma experters slutsatser och rekommendationer. I detta kapitel tecknas en av de bakgrunder och kontexter som avhandlingens empiriska material kommer att relateras till. Kapitlet handlar såväl om det ”normala” faderskapet som det som avviker från det. För att förstå vad i ett samhälle som definieras som normalt måste vi också ha en uppfattning om vad det avvikande innebär.

Jag skisserar i stora drag hur synen på faderskap (och till viss del moderskap) har förändrats i Sverige under 1900-talet, såväl socialpolitiskt som inom vetenskaper som psykologi och sociologi. Det finns flera beskrivningar av faderskap genom 1900-talet och de pekar på liknande tendenser, en förändring från betoning på ekonomiskt faderskap till det moderna vårdande faderskapet. Sociologerna Barbara Hobson och David Morgan (2002) beskriver det med orden från ”cash to care”. De menar att den svenska socialpolitiken har förflyttat fokus från att etablera faderskap utifrån ekonomiska skyldigheter (cash) till dagens lagar och politik som försöker få fäder att ta mer vårdande ansvar (care). Jag ser det som att även vetenskapen om faderskap har speglat denna utveckling, eller rättare sagt att vetenskap och politik har gått hand i hand. Kapitlet avslutas med en form av faderskap som på olika sätt setts som problematiskt, nämligen fadersfrånvaro.

I de flesta beskrivningar av faderskapets förändring påpekas det att historiska förändringar inte sker som en rät linje. Mäns och fäders koppling till barn och omvårdnad har snarare skett i en pendelrörelse mellan å ena sidan ett aktivt deltagande i barnens omvårdnad och fostran, å andra sidan en mer distanserad roll. Närheten och distansen har emellertid haft olika innebörd och betydelse. Hobson och Morgan (2002) uppfattar det som att det har skett en försvagning av den manliga familjeförsörjarnormen. Denna försvagning har skett som en ojämn process, över tid och rum liksom för olika grupper av män och deras förståelse av maskulinitet. Mäns förståelse av maskulinitet hänger samman med deras uppfattning om fördelning av auktoritet i familjen och deras roll som försörjare, visar Hobson och Morgan. Föreställningar om fäder är inte bara beroende av tidsmässiga förändringar, utan också av vilken nivå man fokuserar – strukturell eller individuell. Förändringar sker på olika nivåer samtidigt och dessa förändringar kan t.o.m. vara motsägelsefulla. Det är tydligt när det gäller faderskap. Genom bland annat socialpolitiska interventioner och vetenskaplig expertis (strukturell nivå) förmedlas en föreställning om faderskap och familjeideal, medan individuella fäders erfarenheter och praktiska handlingar ofta visar en annan verklighet. Socialpolitiska

interventioner påverkar dessutom individer på olika sätt beroende på social position (t.ex. klass och etnicitet). Även om den manliga försörjarmodellen bara existerade under en kort och begränsad period, så är antagandena kring den i allra högsta grad fortfarande levande och influerar på ett direkt och indirekt sätt (Hobson & Morgan 2002).

I avhandlingen håller jag mig till den svenska kontexten. I litteratur om faderskap i andra västerländska länder kan vi förvisso se likheter mellan sättet att beskriva den förändrade synen på faderskap och resonemang kring manligt och kvinnligt samt faderskap och moderskap. Dock är det socialpolitiska systemet i Sverige speciellt (Bergman & Hobson 2002, Furstenberg 1997). Historikern Helena Bergman och Hobson (2002) uppmärksammar att omskapandet av manligheten inte var någon gräsrotsrörelse i Sverige, till skillnad från t.ex. USA där den s.k. ”family value-rörelsen” (Faderskapsrörelsen) haft inflytande (se t.ex. Gavanoas 2001). Den amerikanska sociologen Frank F Furstenberg (1997) ser den svenska familjepolitiken som en, i en internationell jämförelse, i hög grad statsstyrd modell. Sverige framstår som det land där skapandet av faderskap förändrats mest under 1900-talet, även om diskussionerna kring faderskap i de västerländska samhällena kan beskrivas på likartat sätt (Dowd 2000, Gillis 1994, 1997). Plantin (2001) konstaterar att diskursen om den moderna engagerade fadern har vunnit stort genomslag i Sverige på alla nivåer i samhället, till skillnad från t.ex. i England.

Faderskap, förändring och variationer

I begreppet faderskap innefattar folklivsforskaren Lissie Åström (1990) såväl fadern i egenskap av familjeförsörjare och uppfostrare, som mansideal och den ”*manspraxis*” (sid. 14) han företräder. Inspirerad av filosofen Hans Larssons (1944) modell av centrifugala och centripetala krafter, beskriver hon kvinnors och mäns könsspecifika dispositioner i samhället. Kortfattat innebär det att kvinnor agerar relationsinriktat och män prestationsinriktat, vilket har betydelse för, i vårt fall, mäns sätt att vara föräldrar. Mäns handlingsdispositioner styrs medvetet och omedvetet, ofta i motsättning till uttalade attityder. Åström menar att en manstypisk strategi förs i arv från far till son. Historiskt gör hon en skiss med fyra typer av fäder och ser en förändring från en god far som inte sänker sig till ”sandlådenivån”, vidare till söndagspappa⁴, sedan fritidspappa och slutligen vardagspappa (sid. 294). Förr när många fäder arbetade på gården eller i anslutning till hemmet, var barnen integrerade i fädernas vardag till skillnad från när fäder i och med industrialiseringen kom att arbeta på arbetsplatser skilda från hemmet.

⁴ Begreppet söndagspappa är en stereotyp för frånskilda/separerade fäder och deras umgänge med sina barn. Föreställningen är att umgänget sker varannan helg med aktiviteter som är mer nöjesbetonade än vardagliga. Berg och Johansson (1999) anser att begrepp som söndagspappa är missvisande och har negativa konnotationer. De menar att det för tankarna till en far som desperat försöker roa sina barn, med t.ex. tivoli och biobesök, för att vinna deras uppskattning.

Åström ser det som att dagens fader återigen, men på ett annat sätt, är på väg att integreras i barnens vardag genom att de är mer delaktiga i barnens omvårdnad.

Liksom Hobson och Morgan (2002), anser Åström att ansvaret som huvud- eller ensamförsörjare har haft stor betydelse för mäns föräldraskap. Hobson och Morgan gör emellertid till skillnad från Åströms vida definition av begreppet faderskap en åtskillnad mellan begreppen "fathers", "fatherhood" och "fathering". Med "fathers" avser de "*processes by which this term becomes attached to a particular individual*" (sid. 10). De uppmärksammar den politiska åtskillnad som har gjorts mellan biologiska fäder och sociala fäder och analyserar det sätt som samhället privilegierar biologiska fäder på. "Fatherhood" är ett begrepp som handlar om kulturell kodning av män som fäder. Det har att göra med rättigheter, skyldigheter, ansvar och status som förknippas med fäder. Utifrån dessa aspekter kategoriseras även "goda" respektive "dåliga" fäder. De talar om ett spänningsfält mellan "cash" och "care", mellan ekonomiskt faderskap och vårdande faderskap. Slutligen har vi "fathering" som är själva görandet, det praktiska handlandet som fäder ägnar sig åt. Dessa faderskapsbegrepp relaterar i sin tur på skilda sätt till olika samhälleliga institutioner och familjen (Hobson & Morgan 2002). Den svenska välfärdsstaten för en starkt reglerande och i hög grad intervenerande politik gentemot män som fäder. Bergman och Hobson (2002) menar att i och med att faderskapet blev en socialpolitisk angelägenhet gjordes det obligatoriskt. Med början under 1900-talets första årtionden skulle nu män fostras till bra fäder.

Hobsons och Morgans modell (father/ fatherhood/ fathering) syftar till att ge oss en förståelse för att det pågår ett komplext samspel mellan institution och praktik. De, liksom Åström (1990), menar att det å ena sidan inte har skett en så drastisk förändring från traditionell till ny mans- och fadersroll, som man skulle kunna uppfatta det om man ser till yttre faktorer. Strukturerna är sega. Å andra sidan förefaller det samtidigt som att det har hänt en hel del, inte minst om vi ser till individuella fäder. Men även på de olika nivåerna pågår det såväl genomgripande föränderliga som svårföränderliga processer. Jag menar att vi i dagens Sverige kan känna igen oss i både beskrivningar av att samhället är starkt präglad av kärnfamiljsnormen och att acceptansen för alternativa familjeformer är stor. Vi kan också känna igen dels bilden av att män är upptagna av sin yrkeskarriär, dels bilden av vardagspappan.

Det är också viktigt att uppmärksamma manlighetens sociala variation (se t.ex. Bergman 2002, Gaunt 1996, Kyle 2000, Åström 1990). I Åströms (1990) studie framgår det att det framförallt är unga fäder ur den intellektuella eliten som sätter ramarna för det aktiva och mer omsorgsinriktade faderskapet. Det är ett mönster som upprepar sig genom historien.

Ekonomiskt faderskap

Socialpolitik angående faderskap kan inte separeras från maskulinitetspolitik. Mäns auktoritet i familjen och manlig försörjning är maskulinitetspolitikens kärna

(Hobson & Morgan 2002). Historikern Gunhild Kyle (2000) ser, liksom Hobson och Morgan, faderns roll i familjen som beroende av omgivande samhällsförhållanden. Till skillnad från Hobson och Morgan som beskriver 1900-talet, så koncentrerar sig Kyle på den historiska period som föregick det. Kyle ser ett starkt samband mellan industrialiseringen och det moderna faderskapet. Hon menar att det har skett en förändringsprocess från familjens självhushållning till penninghushållning. Uppkomsten av de borgerliga och proletära stadsfamiljerna kan ses som den processens slutstadium. I det förindustriella samhället skedde barnens fostran till arbete och socialt liv inom kollektivet i stället för i en isolerad kärnfamilj. Det var när fadern började förvärvsarbeta som han försvann ur hemmet.

Åström (1990) skriver om faderskapets sociala variation och påpekar att det har skett successiva förskjutningar och uppmjukningar av både klass- och könsgänser sedan början av 1900-talet. Dock verkade de centrifugala krafterna på alla män, men i renodlad form främst för borgerliga män. Männerna inom arbetarklassen hade inte lika stora möjligheter till yrkeskarriär, vilket också innebar att arbetarklassens barn var mer tillsammans med sina fäder i arbete. Åström framhåller att medan den borgerliga eliten strävade uppåt på karriärstegen, och på det sättet säkrade vad som uppfattades som ”manlig prestige”, fick arbetarklassens män säkra sin manliga prestige genom virilitet, styrka, arbetsduglighet, skötsamhet och förmåga att försörja familjen.

Enligt Kyle blev den borgerliga stadsfamiljen, där faderns ansvar var ute i samhället och moderns i hemmet, ett ideal även för arbetarklassen och utgjorde en grogrund för den moderna modersmyten som nästan utplånade mannen som far. För fattiga familjer och arbetarklassen var det ett fadersideal som fick tragiska följder för barnen, eftersom normalt familjeliv var näst intill omöjligt för flertalet av dessa familjer. Modern var den sammanhållande kraften i de fattiga familjerna. Fädernas hårda arbete och deras fackliga och politiska kamp begränsade deras tid för barn och familj, påpekar Kyle. Också historikern David Gaunt (1996) tar upp klasskillnader och menar att det högre borgerskapet och andra högreståndskretsar bara utgjordes av en minoritet av befolkningen under hela 1800-talet:

Deras livsstil var inte bönders eller arbetares. Dock behärskade deras livssyn och problemuppfattning både skönlitteratur och andra media. Ambitiöst folk i andra klasser kunde knappast undgå att bli påverkade av denna livsstil. Det var många arbetare som ingenting hellre ville än att deras hustrur skulle sluta arbeta (sid. 139).

Beroende på klasstillhörighet gick familjelivet i två riktningar för den nordiska kvinnan under 1800-talet. För småbrukare, jordbruksarbetare, fiskare och industriarbetare fick kvinnan ännu mera arbete inom och utom hemmet. Hennes arbete utgjorde hushållets ekonomiska bas och var nödvändig. Men bland medelklassen (även förmögna bönder och välbeställda urbana yrkesarbetare) fick

hustrun en mer undanskymd plats. Det var en beroendeställning som kom smygande under 1800-talet med rötter ännu längre tillbaka. Antalet hustrur som var beroende av männen ökade med städernas tillväxt, visar Gaunt (1996).

Kyle (2000) påpekar att det borgerliga familjeidealet förespråkade att hustrun endast i nödfall borde gå ut i arbetslivet. Bland andra filosofen och kvinnosakskvinnan Ellen Key (1849-1926) influerade modersidealet till att inte längre bara vara en fråga om att ge barn intuitiv moderskärlek. Det krävdes mer än så, att vara mor kom att jämföras med att utöva en yrkesroll som krävde expertkunskaper. Faderns roll var emellertid underordnad i teorierna. Arbets- och försörjarplikten befriade fadern från att delta i barnens och hemmets skötsel. Via modern skulle faderns uppfostringsprinciper förmedlas till barnen. Detta innebar att det utvecklades en rad stereotypa karaktäristika om mödrar och fäder som sätter sina spår än idag. I grunden fanns en syn på könen som kompletterande varandra, vilket ledde till polarisering och motsatsställning mellan könen. Denna konstruktion var nödvändig i det industrialiserade samhället där mannens hela tid och kraft fordrades i arbete. Försörjarplikten var mannens främsta uppgift, enligt Kyle.

Statens fostran till ansvar

Bergman (2002) beskriver statens fostran av fäder i det faderskap som avvek från den normala äktenskapsnormen i början av 1900-talet. Hennes forskning visar hur ogifta män genom olika socialpolitiska interventioner fostrades till fäder. Interventionerna riktades främst mot fäder till utomäktenskapliga barn. 1918 blev det lag på att sociala myndigheter skulle utreda och fastställa faderskap för alla barn som föddes av ogifta mödrar. Internationellt sett var Sverige tidigt med att reglera utomäktenskapliga barns förhållande till sina fäder. I flera andra länder var det de ogifta mödrarna som stod i fokus för diskussioner och sociala insatser. I Sverige var upprördheten stor kring ansvarslösa män och dåliga fäder och det var den manliga sexualiteten som stod i centrum för den svenska debatten (i t.ex. Frankrike var det den problematiska kvinnliga sexualiteten som stod i fokus). Man ville kontrollera männens sexualitet. Bergman visar att det under tidigt 1900-tal inte bara var männens utomäktenskapliga sexuella aktiviteter som uppfattades som ett problem, utan även försumligheten att försörja de utomäktenskapliga barn de fick.

Bergman påpekar att det i Sverige inte var någon stark åtskillnad mellan könen vad gällde moral och rättigheter, vilket är en skillnad jämfört med många andra länder. Männen i Sverige förutsattes vara skötsamma, precis som kvinnor och den svenska staten kan sägas ha gått in för att fostra manlig skötsamhet och försörjaransvar (jfr arbetarklassens manliga prestige, som Åström beskriver). Försumlighet uppmärksammades både bland gifta och ogifta män, men fäder till utomäktenskapliga barn sågs dock på med extra misstänksamhet och betraktades näst intill per definition som försumliga. De utomäktenskapliga barnen var särskilt utsatta för faders försummelse. Spädbarnsdödligheten var större bland utomäktenskapliga barn. De hamnade i större utsträckning på barnhem eller i

fosterhem och deras mödrar var tvungna att uppsöka fattigvården ofta. Därför föddes tanken att samhällets befogenheter skulle öka att tvinga fäder att betala underhåll. Olika aktörer kom med olika argument. Kvinnoorganisationer oroades för fattigdomen bland de ogifta mödrarna och deras barn och var därför positiva till att reglera fädernas ekonomiska ansvar. Reformvänliga socialliberaler och socialdemokrater ville uppmuntra fädernas medborgerliga egenansvar och konservativa grupper fokuserade på minskade fattigvårdskostnader. Alla ställde fädernas ekonomiska ansvar i centrum. (Ibid.).

Bergman lyfter fram att det var den ”riktiga” (alltså den biologiska) fadern som prioriterades även om han inte ville ta på sig faderskapet och även om det fanns en annan man som socialt fungerade som far åt barnet. Det var en markering från statens sida att det var de enskilda föräldrarnas angelägenhet att ordna det för sina barn oberoende av om de var födda inom eller utom äktenskapet. Det var viktigt för barnavårdsmyndigheten att veta om det handlade om ovilja eller oförmåga att betala hos de fäder som inte betalade underhåll. Ovilja var acceptabelt, men lättja sågs inte med blida ögon. (Ibid.).

Utomäktenskapliga barn var inte jämställda med barn födda inom äktenskapet. De utomäktenskapliga barnen hade inte rätt att ta sin fars efternamn. Barnen tillförsäkrades underhåll, men hade inte arvsrätt efter fadern. Den bärande tanken bakom att göra skillnad på barnen var att inte riskera att den legitima familjens ställning skulle undergrävas. Man ville inte att alltför generösa reformer skulle leda till ökat antal utomäktenskapliga förbindelser och tilltagande osedlighet i samhället. Det måste fortfarande finnas anledning för föräldrar att gifta sig. Man slog fast att det var äktenskapets legitima familjeband som skulle utgöra samhällets grundsten. Bergman menar att familjepolitiken navigerade mellan ett samhälleligt normativt ideal om äktenskap och en social verklighet som såg annorlunda ut. Utgångspunkten var att det var bristen på föräldraskyldigheter som gjorde utomäktenskapliga förbindelser möjliga. För att äktenskapet som institution inte skulle undermineras gjordes fäders rättigheter och skyldigheter gentemot utomäktenskapligt födda barn inte lika omfattande som för barn födda inom äktenskapet. Fäderna hade inte vårdnad eller förmyndarskap till de utomäktenskapliga barnen, det tillföll mödrarna. Bergman menar att budskapet var tydligt, nämligen att verkligt faderskap skulle ske inom ramen för en legitim familjebildning. En riktig far var gift med modern till sitt barn. Bergman ser det som att lagen var ett uttryck för hög grad av pragmatism kopplat till en uppfostrande attityd gentemot män. Lagstiftningen tillät statusvariation inom kategorin ”fader”. Man kunde vara far i större eller mindre utsträckning. Utomäktenskapligt faderskap hade en annan betydelse än inomäktenskapligt faderskap. Det var en fadersroll som enbart definierades som ett försörjningsansvar. Fadersansvaret för utomäktenskapliga barn fick inte gå ut över barnen inom äktenskapet, eftersom det var den legitima familjen som var samhällets grund. (Bergman 2002).

Männen som utpekades i ett faderskapsärende och kallades till barnavårdsnämnden konfronterades oftast med en kvinnlig barnavårdsman.

Förfarandet vid faderskaperkännande i början av 1900-talet var det samma som idag på 2000-talet, att mannen ska skriva under en blankett om faderskaperkännande i två vittnens närvaro. Erkännandet skedde oftast frivilligt (i flera fall gällde det fäder som var förlovad med modern och som gifte sig med henne senare). Utredningar kunde ske även mot moderns vilja. Barns behov av en social och ekonomisk far uppfattades som så viktigt att det vid faderskapsutredning räckte med att faderskapet *kunde* stämma (till skillnad från i Tyskland där det skulle vara ställt utom allt tvivel att mannen var far). Alla barn hade rätt till en far. (Bergman 2002).

Även i 1918 års fattigvårdslag och 1924 års barnavårdslag får vi en bild av hur viktigt faderskapsfastställandet, och därmed det ekonomiska underhållet, uppfattades vara för barn. Bergman (2002) påpekar att det enligt dessa lagar även var möjligt att döma vissa försumliga utomäktenskapliga fäder till arbetshus för att arbeta av sin underhållsskuld. 1927 var det dessutom möjligt att efterlysa ”försvunna” barnafäder, som t.ex. flytt utomlands. Utomäktenskapliga barn behövde emellertid inte försörjas utifrån faderns levnadsstandard, utan bara på en nivå som var acceptabel med tanke på att modern skulle klara barnets försörjning. Reglerna för underhållsbeloppet var svävande och det fanns möjlighet för rika män att göra en enda stor inbetalning och då slapp att ha mer med barnavårdsmyndigheten att göra. (Ibid).

Då som nu kan vi se skillnad på lag och praktik. Bergman fäster uppmärksamheten på att ungefär hälften av alla barn där faderskapet var fastställt och som var ärende för barnavårdsmyndigheten, inte fick underhåll. Uteblivna betalningar var snarare regel än undantag. Efterlevnaden av försörjningsplikten stod i relation till faderns betalningsförmåga och om han hade några inomäktenskapliga barn så sattes försörjningen av dem före de utomäktenskapliga. För barnavårdsnämnden var det viktigt att utröna om de uteblivna betalningarna berodde på faktisk oförmåga hos fäderna att betala underhåll eller om det berodde på ”*lättja och likenöjdhet*” (ibid. sid. 194). Kontrollsystemet var välutvecklat och ingen man skulle kunna undgå att förstå att det förväntades av honom att han skulle ta sitt ansvar som utomäktenskaplig far. Det handlade, enligt Bergman, uteslutande om försörjaransvar, arbetsförmåga och ekonomisk skötsamhet.

Normerna kring fädernas förväntade försörjaransvar och skötsamhet stod ofta i konflikt med vardagliga erfarenheter. Bergman menar att flera män inte klarade av att leva upp till det manliga försörjaridealet. Det fanns en spänning mellan ideal och verklighet, mellan konstruktionen av faderskap och reella fäders erfarenhet och förmåga. Bergman framhåller att många män var väl medvetna om sina ekonomiska förpliktelser och att barnavårdsnämndens behandling ofta upplevdes som kränkande. Fäderna reagerade på att deras skötsamhet och ansvarskänsla ifrågasattes. På så sätt agerade de inom ramen för den faderskapsdiskurs som barnavårdsmannainstitutionen framhöll. Det var en faderskapsdiskurs som utgick ifrån idéer om försörjningsförmåga, arbetsvilja, skötsamhet. Det var, enligt Bergman, en snäv definition av faderskap, med betoning på ekonomiska aspekter. I männens berättelser fanns emellertid ett glapp

mellan normer och verklighet och det var svårt att i realiteten leva upp till det som förväntades av dem. (Bergman 2002).

Fostran till moderna fäder med vårdande ansvar

Trots att Sverige var tidigt med regler kring faderskapsfastställande och underhållsbetalning, så var det inte förrän med Föräldrabalken 1969 som utomäktenskapliga barn familjerättsligt jämfördes med barn födda inom äktenskapet. Då fick även de utomäktenskapliga barnen arvsrätt och rätt att ta faderns efternamn (Bergman 2002). På 1970-talet blev *kontakten* med den biologiska fadern en del av den ideologiska konstruktionen. Rikslagen för den svenska lagen har sina rötter i principen att barn ska ha tillgång till båda sina föräldrar (Bergman & Hobson 2002). Det formuleras också i FN:s barnkonvention (artikel 9), där det framhålls att konventionsstaterna ska "... respektera rätten för det barn som är skilt från den ena av eller båda föräldrarna att regelbundet upprätthålla ett personligt förhållande till och direkt kontakt med båda föräldrarna, utom då detta strider mot barnets bästa". År 1976 blev det möjligt för ogifta och frånskilda föräldrar att ha gemensamt vårdnadsansvar även om inte båda föräldrarna bor med barnet (Singer 2000). En av grundtankarna bakom lagen var att det låg i barnets bästa att ha kontakt med sin biologiska far. Barnets rätt att *känna* sin far blev en central grund i den svenska familjelagstiftningen (Bergman & Hobson 2002).

Här kommer begreppet "fathering" in, så som Bergman och Hobson (2002) definierar det. Jag menar att vi på svenska kan tala om "fadrande", vilket kan jämföras med filosofen Ulla Holms (1993) begrepp "modrande". Modra hänsyftar till "en mänsklig verksamhet som i sig är könsneutral men som huvudsakligen har utövats av kvinnor. Den har på olika sätt styrts och kontrollerats av andra än utövarna" (sid. 21). Holm skriver också om fadra-ansvar och framhåller att modrandet i de flesta samhällen med patriarkal struktur är en del av fadrandets ansvarsområden. Det är fadern som sörjer för att modern kan utföra sitt moderskap. Holm menar att det har handlat om att ha en beredskap för att uppfatta och svara på modrandets krav, t.ex. behov av plats, tid och materiella nödvändigheter för att kunna modra. Fadrare har sett det som sin uppgift att skydda, främja och vägleda modrande (Ibid.). I och med betoningen på kontakten med den biologiska fadern ser jag det som att fadra-ansvar sedan 1960- och 1970-talen har fått en annan innebörd och fadrare en annan uppgift, även om traditionella förväntningar fortfarande lever kvar. Bergman och Hobson (2002) menar att antaganden om fathering dels har med "barns bästa" att göra, att barn har rätt till och behöver ha kontakt med sina fäder, dels berättigar det män kontakt med sina barn, besöksrättigheter och vårdnad. De anser att gemensam vårdnad snarare handlar om obligatoriskt faderskap (fatherhood) än obligatoriskt "fadrande" (fathering), just p.g.a. att faders rättigheter och skyldigheter är starkt förknippat med biologiskt faderskap.

Bergman och Hobson (2002) anser att, vad de kallar obligatoriskt faderskap bäst kan förstås som en konsekvens av det sätt som män och fäder har

dragits in i socialpolitiken sedan 60-talet. Skapandet av män till fäder i den svenska kontexten innebar att skilja männen från att vara ensamma familjeförsörjare och att möjliggöra för kvinnor att kombinera föräldraskap och yrkesliv. Det avspeglas i familjelagstiftningen och i politikens genusneutrala termer. En genusneutral politisk ram behövde emellertid inte innebära en förändring av det genusspecifika agerandet (t.ex. vem som var ansvarig för vården i hemmet). Den svenska socialpolitiken låg före många andra länder med insatser för att främja kvinnors uttåg från hemmet till arbetsmarknaden. Politiken försvagade idén om naturaliserat moderskap, d.v.s. att politik angående barn inte längre enbart knöts till modern. Lika viktigt i denna process var att män i offentlig ställning pratade om män som fäder och i stor utsträckning utformade kampanjer för att få fäder mer aktiva. Sverige var det första landet i västvärlden som denaturaliserade föräldradighetspolitiken. Det var tänkt att stärka kvinnors position på arbetsmarknaden och öka mäns ansvarstagande för omvårdnad. (Bergman & Hobson 2002). Roger Klinth (2002) beskriver i sin doktorsavhandling det som att den offentliga och politiska diskussionen om och införandet av pappaledigheten, så att säga har gjort pappor med barn.

Kyle (2000) frågar sig om samhällets demokratisering och jämlikhetssträvan under 1900-talet banade väg för den moderna uppfattningen om fadersrollen. Flera författare påpekar att den moderna, vårdande fadern är en relativt ny företeelse och tycks vara mer tydlig i föreställningarna om det moderna faderskapet än i realiteten. Bland andra Åström (1990) belyser spänningen mellan traditionella värdemönster och krav på förändringsberedskap. Hon menar att moderna män är mer angelägna om att skapa större känslomässig närhet till sina barn än vad deras fäder hade till dem. Åström menar att det är ett uttryck för en pågående mentalitetsförändring bland män p.g.a. ett ökat behov av att bekräfta och berika sitt "själv" genom ett socialt och känslomässigt utbyte med andra människor. För kvinnor har modernitetsutvecklingen lett till att det blivit mer angeläget för dem att inte bara värna sitt emotionella ledarskap, utan även säkra sin ekonomiska självständighet och identitet utanför familjen. Det har skett förändringar beroende av kvinnors ändrade livsriktning i centrifugal riktning. När kvinnor alltmer orienterar sig utanför hemmet påverkar det också mäns sätt att vara fäder. Åström ser det som att det sedan 1900-talets början har skett successiva förskjutningar och uppmjukningar av klass- och könsgränser. Den manliga borgerlighetens relativa överlägsenhet över kvinnor och andra sociala skikt har minskat. Unga män i den kategori som stod för manlig centrifugal position går i spetsen för "feminisering" av manligheten och ökad omsorgsinriktning som manifesteras i den nya papparollen. Åström tolkar det som en reaktion på den centrifugala inriktningens begränsningar i mänskligt kontaktbehov och att dagens män i allt större utsträckning kan tillåta sig att visa prov på kvinnlig omsorg utan att förlora i manliga värden. Dagens fäder axlar en ny fadersroll med likartad inställning som den borgerliga mannen haft till sin yrkeskarriär, menar hon. Faderskapet ses som en utmaning, som ett lockande äventyr och en möjlighet att erövra ett nytt livsområde⁵. Fortfarande håller fäderna

⁵ Något som Försäkringskassan tycks ha tagit fasta på i några av sina argument för att få nyblivna

den manliga strategin vid liv. Faderskapet är något som kan knäppas på och knäppas av på ett helt annat sätt än vad moderskap kan. Förvisso finns det numer krav på såväl mödrar som fäder att engagera sig både i och utanför hemmet. Åström ser emellertid kvinnor som mest drabbade av moraliska konflikter mellan familj- och yrkesliv, även om fäder i viss mån också kan känna av det. Åström menar att det pågår en komplicerad dynamik inom genusystemet:

/.../ komplicerad dynamik som pågår inom det s k genusystemet – med krafter som drar åt olika håll, dels på vardera sida om, dels tvärsöver könsgrensarna. Utsuddandet av de kulturella könsskillnaderna är inte en process som kan effektueras snabbt och enkelt via jämställdhetslagstiftning eller andra former av officiell påverkan (sid. 303).

T.ex. kan mäns föräldraledighet ses som uttryck för det mer omsorgsinriktade faderskapet. Lisbeth Bekkengen (1997, 2002), doktor i arbetsvetenskap, ser emellertid föräldraledighet som en händelse som utspelar sig i beröringspunkten mellan produktion och reproduktion. Hon anser att produktionen är överordnad reproduktionen, men konflikten är olika stark i olika typer av organisationer. Kvinnors föräldraledighet är ett faktum som måste lösas, medan mäns föräldraledighet är flexibel och förhandlingsbar. Diskussionen kring mäns föräldraledighet verkar i hög grad handla om fäder och inte så mycket om föräldrar. Det är sällan som mäns föräldraledighet diskuteras i termer av delat föräldraansvar, menar Bekkengen.

Familjen är inte enbart en personlig angelägenhet baserad på känslomässiga band, utan en angelägenhet för samhället i stort. Margareta Bäck-Wiklund och Birgitta Bergsten (1997), båda forskare i socialt arbete, anser att den sociala reproduktionen har blivit det offentliga ansvar genom välfärdsstatens framväxt. På så sätt *"konfronteras den offentliga sfärens politiska styrning med de intimare delarna av privatsfären"* (sid. 17). Staten och föräldrarna delar ansvaret för barnen och det praktiska arbetet med dem. Det har skapats en länk mellan den emotionella, individuella och offentliga sfären. Detta har fått staten att rikta sitt intresse även mot intimsfären och förhållandet mellan könen, framhåller Bäck-Wiklund och Bergsten.

Jag uppfattar det som att vi kan se såväl lagliga regleringar av familjen som olika verksamheter för nyblivna fäder som exempel på hur staten och olika myndigheter griper in i familjen. Runt om i Sverige finns det verksamheter speciellt för fäder och barn på de öppna förskolorna (som i vanliga fall främst besöks av föräldralediga mödrar och deras barn). Ett exempel på en sådan verksamhet är projektet "Klubb Arnold" som startades i en stadsdel i Göteborg 1991. Projektets syfte är bland annat att få *"pappor att umgås med sina barn på ett naturligt sätt"*. De som

fäder att ta föräldraledigt: *"Du utvecklar din sociala kompetens..."*, *"Du utvecklar ny kompetens eftersom du tvingas lösa problem som du kanske inte visste fanns."*, *"Att ta hand om små barn ställer stora krav men ger oerhört mycket tillbaka."* (Internet: www.fk.se).

driver projektet menar att man genom att stödja fäderna ger *"barnen bättre livsvillkor, identifikationsobjekt mm."* De har också en förhoppning om att fäderna ska kunna stå emot sin arbetsplats krav på att satsa på arbete, *"sin egen rädsla och osäkerhet samt att ta sin rätt till föräldraledighet"*. Dessutom ser de verksamheten som en möjlighet att stödja resurssvaga fäder. (Informationsblad om "Klubb Arnold"). Det har också gjorts filmer om att vara far som används i t.ex. mödravårdscentralernas föräldrautbildning. En sådan film är "En liten film om pappan" där bland andra skådespelaren Sven Wollter berättar om hur det är att vara far (Göteborgs Posten 1993-03-02). Det finns även verksamheter för nyblivna fäder som inte bor tillsammans med sina barn. "Pappis" i Göteborg, är ett sådant exempel vars syfte var att stötta fäder i deras nya roll som förälder. Några timmar varje lördagseftermiddag kan fäder komma dit med eller utan sina spädbarn och det finns personal där som man kan prata med och rådfråga. (Informationsfolder om "Pappis"). Även Örtagårdens pappagrupp på Rosengård i Malmö är ett exempel. Projektet pågick under 1998 och hade som mål att ge stöd till invandrade fäder i deras förändrade roll i Sverige. Det skulle göras genom att öka fädernas engagemang i barnens uppväxt, hälsa och utveckling (Sydsvenska Dagbladet 1998-06-19).

Tidigare tog jag upp att de sociala skikten, enligt Åström, numer är bredare, att det inte är så stora ekonomiska klassklyftor längre. Om vi å andra sidan för in etnicitet finner vi nya klyftor. Här finner vi också annorlunda syn på faderskap, andra värderingar och förutsättningar för faderskap, som kan leda till problematiska situationer i mötet med de svenska familjepolitiska intentionerna. Bergman och Hobson (2002) påpekar att det i den svenska lagen och politiken om skilsmässa och gemensam vårdnad finns uttalade normer som styr de lagliga principerna, nämligen att skilda par förväntas komma överens utifrån barnets bästa. Även sociologen Marcus Persson (2002) konstaterar i sin licentiatavhandling att den nya underhållslagen snarare är en källa till konflikt och försämrade relation till barnen. Förändringen av lagen om underhållsstöd skedde för att betona föräldrarnas ansvar och som ett sätt att komma till rätta med umgängesföräldrar som inte betalade underhåll för sina barn.

Studier av skilda män från olika etniska minoritetsgrupper visar hur svårt det kan vara att leva upp till de normer som ligger till grund för gemensam vårdnad. Detta gäller i synnerhet de invandrade par som har andra religiösa, sociala och legala koder (Bergman & Hobson 2002). En studie av Socialstyrelsen (1996) visar att invandrade par i större utsträckning vände sig till domstol i skilsmässaörenden. De är överrepresenterade i samarbetsamtal som remitterats från domstol. De tar sällan själv initiativ till det. Som exempel nämns att det bara är ungefär en tiondel av familjer som söker familjerådgivning där en eller båda föräldrarna har utländskt ursprung. I rapporten konstaterar Socialstyrelsen att det är familjer som är svåra att nå med förebyggande insatser. Rådgivning och medling i samband med skilsmässa rekommenderas till par som inte kan agera för barnets bästa. Ett skäl till det är att när föräldrar är i djup konflikt med varandra, kan de ha

svårt att se till barnets behov. Gemensam vårdnad anses vara ett sätt att se till barns bästa (se t.ex. Singer 2000).

Det är få invandrade par som utnyttjar rådgivning eftersom de förutsätter att svenska rådgivare dömer dem på förhand. Det gäller i synnerhet invandrade fäder, vars värderingar är rotade i patriarkala auktoritetstraditioner. Det visar sociologen Mehrdad Darvishpour (2002) i en intervjustudie med frånskilda iranska män och kvinnor. Författaren fann att frånskilda iranska män ofta vägrade att acceptera en svensk skilsmässa och försökte hämnas genom att få ensam vårdnad om barnen. De iranska männen trodde att den höga skilsmäsofrekvensen bland iranska familjer i Sverige var ett direkt resultat av att männen förlorade makt och status i det svenska samhället. Förhållandet är det motsatta för kvinnorna, som har möjlighet att tjäna pengar och behålla sina egna löner och att skilja sig från sina män utan hans medgivande.

I sin studie visar Darvishpour att det var stor skillnad mellan männens och kvinnornas upplevelser och attityder till det svenska samhället (bortsett från diskriminering p.g.a. av att de är invandrare). Många av männen saknade arbete i Sverige och kände sig maktlösa och utan identitet. Männen visade missnöje med Sverige och många kände att de hade lägre status än vad kvinnor har. För flera av kvinnorna var upplevelsen den motsatta. De hade en mer positiv attityd till Sverige och svenska regler och normer, särskilt vad gällde kvinnors rättigheter. I Sverige hade kvinnorna möjlighet att förändra sin situation. Här hade beroendet mellan mannen och kvinnan förändrat karaktär och blivit mer ömsesidig. Medan kvinnans beroende till mannen hade minskat radikalt, hade mannens beroende av kvinnan ökat. T.ex. hade de ökande antalet iranska kvinnor i arbete minskat de ekonomiska konsekvenserna av en skilsmässa. För mannens del hade det ofta skett en förändring i motsatt riktning. Männen hade ofta arbete i sitt hemland, men i Sverige hade de blivit arbetslösa eller fått ett arbete med lägre status. Kvinnorna hade blivit mer beroende av staten och marknaden medan deras beroende till partnern minskade. Enligt Darvishpour har socialpolitiken på olika sätt, genom att öka kvinnors maktresurser, gjort det lättare för kvinnor att lösa sociala och ekonomiska problem som en skilsmässa kan föra med sig.

Darvishpour menar att invandrade kvinnors förändrade roll inte har ändrat på männens roller, men inte heller i Sverige har mansrollen förändrats i takt med kvinnors frigörelse. Situationen för invandrade män är svårare än för svenska män eftersom de trots sina försök inte kan anpassa sig till den nya situationen och de upplever därför äktenskapet eller relationen som stressande och frustrerande. I många invandrarfamiljer tenderar männen att leva i det förflutna, kvinnorna i nuet och barnen i framtiden. Detta innebär stora förändringar i maktstrukturer inom familjen, som ofta leder till intensifierade familjekonflikter, hävdar Darvishpour, men understryker också att migrationsprocessen och dess uttryck ser olika ut för olika individer, bland annat p.g.a. klass, etnicitet och kön.

Vi kan med sociologen och psykologen Thomas Johanssons (2000) ord tala om 1990-talet som ett *"besvikelsernas och ambivalensens decennium"* (sid. 153), fast ändå med hoppet i behåll eftersom det trots allt hände en del. Å ena sidan är det

t.ex. färre fäder än förväntat som tar ut någon längre föräldraledighet, trots samhällets försök att fostra vårdande fäder. Å andra sidan är det inte bara de föräldraförsäkringsdagar som registreras hos Försäkringskassan som indikerar hur mycket småbarnsfäder är med sina barn. Många fäder planerar sin arbetstid så att det ska passa bättre med omvårdnaden av barnen (jfr Plantin 2001). Allt fler arbetsgivare är också positivt inställda till mäns föräldraledighet⁶.

Regeringens ”Pappagrupp” presenterade 1995 en rapport där det konstateras att samhället ger dubbla budskap till fäder. Dels uppmuntras fäder till att ta mer aktiv del i sina barns liv, dels får de i betydligt lägre utsträckning vårdnaden om sina barn i vårdnadstvister. Pappagruppen påpekar att samhället diskriminerar fäder och att det går ut över barnen (SOU 1997:116). Men som Bekkengen (2002) visar, tar kvinnor föräldraledigt i samband med barnets födelse för att ta ansvaret för vården och omsorgen om barnet, medan män gör det för att umgås med barnet för att skapa en bättre relation till det och utveckla nya sidor av sin egen personlighet. Män kan välja om de ska vara föräldralediga, medan det är något som förväntas av kvinnor.

Å ena sidan tycks den svenska familjepolitiken fortfarande bygga på kärnfamiljsnormen, där modern är den primära omvårdaren och fadern är sekundär och främst förväntas bidra till barnets ekonomiska försörjning, även om det i större utsträckning än tidigare förväntas att fäder även ska ta vårdande ansvar. Å andra sidan förefaller acceptansen för alternativa familjeformer ha ökat (t.ex. enföräldersfamiljer, ombildade familjer och homosexuella familjer). Men, som Bergman och Hobson (2002) påpekar, kärnfamiljen fortsätter att vara stark och de ser gemensam vårdnad som ett legalt instrument som håller kärnfamiljsidén kvar även efter skilsmässa. Det är fortfarande barnet och de två biologiska föräldrarna som utgör kärnan (ibid.). Fortfarande är det fäder till barn som föds inom äktenskapet som fadern automatiskt räknas som biologisk far och han per automatik får gemensam vårdnad om barnet. Varken faderskapet eller vårdnaden av barnet tillfaller en ogift far på ett självklart sätt. 1998 gjordes emellertid förändringar i Föräldrabalkens bestämmelser om vårdnad och umgänge. Den nya vårdnadslagen innebar att gemensam vårdnad ska kunna komma ifråga även om en av föräldrarna motsätter sig det. Det pågår en diskussion inom regeringen om huruvida lagen bör ändras ytterligare, så att även ogifta fäder automatiskt får gemensam vårdnad om sitt barn (Ds 1999:57). Dessa förändringar kan ses som ett steg från att män kan *välja* att vara fäder åt sina barn, till att de betraktas som det per automatik. Det är emellertid förändringar som har mött motstånd, bland annat från olika kvinnoorganisationer. Kritiken har handlat om att skyddet för kvinnor och barn

⁶ T.ex. Statoil har en föräldrapolicy som de menar ger föräldrar möjlighet att kombinera arbete och familjeliv, bland annat med teknisk utrustning i hemmet, en kontaktperson på arbetsplatsen som håller kontakt med den föräldraledige, fortsatta möjligheter till karriär trots föräldraledighet och deltidsarbete, samt hjälp med hushållstjänster. Hemsidan med informationen om föräldrapolicyn pryds av ett foto av en man med sina två barn i famnen, vilket visar att informationen särskilt riktar sig till män. (Internet: www.statoil.se).

som misshandlats av fadern äventyras (se vidare i avsnittet om barns bästa i slutet av nästa kapitel).

Faderskap i forskningen

Forskaren i psykologi, Margot Bengtsson (1991) menar att psykologin länge har haft tolkningsföreträde när det gäller beskrivningar, förklaringar och förståelse av hur individen konstruerar sin könsidentitet. Hon framhåller att mellan 1930 och 1970 konstruerades manligt och kvinnligt utifrån åtskillnad mellan könen. Psykologiska teorier kring förra sekelskiftet har inte mycket att säga om fäder, men utifrån vad vi får veta om relationen mellan mor och barn, kan vi få en glimt av faderns betydelse. Psykologen och faderskapsforskaren Philip Hwang (2000a) menar att om vi kritiskt granskar hur forskare, som t.ex. den amerikanska psykoanalytikern Margaret Mahler, behandlat relationen mellan far och barn, så kan vi se att de förutsätter en traditionell könsrollsuppdelning mellan föräldrarna samt att teorierna i första hand grundar sig på västerländska samhällen och den kärnfamiljsnorm som råder här (Ibid.). Mahler uppfattade det som att modern och det nyfödda barnet bildar en symbios under de första sex månaderna. Faderns roll under den första tiden är i första hand att se till moderns behov. Modern behöver stöd och trygghet för att utveckla kontakt med barnet (Mahler, Pine & Bergman 1984).

Den nya vårdande fadersrollen är färgad av en diskurs om faderskap som söker sitt vetenskapliga stöd bland annat i modern barnpsykologi (t.ex. Hwang 1992, 1999, Sommer 1997, Öberg & Öberg 1992). Det var först på 1980-talet som forskning om faderns närvaro påbörjades. Den forskningen framhöll att även fäder kan ta hand om sina barn och fungera som närvarande föräldrar, vilket innebar att den vårdande omsorgsfulle fadern trädde fram på den sociala arenan. Den moderna psykologiska forskningen visade att fäder inte är sämre på att vårda små barn än vad mödrar är. (Johansson 2000). T.ex. Hwang (2000a) fann i en av sina undersökningar att även fäder (liksom mödrar gör) förbereder sig psykologiskt inför barnets födelse och reagerar med starka känslor på förlossningen och kontakten med barnet. Fäderna går igenom en psykologisk process som sker gradvis. Även män känner en ökad oro inför framtiden och för hur de ska klara av att vara goda föräldrar. Hwang konstaterar att *”Ju mer pappan är tillsammans med sitt barn, desto mer förfinas hans förmåga och hans självförtroende med barnet blir allt bättre”* (ibid. sid. 28). Han påpekar att de flesta barn har en trygg relation till båda sina föräldrar och att relationen utvecklas ungefär samtidigt till båda föräldrarna. De flesta barn blir förvisso mer ledsna över att vara borta från modern än från fadern. I lugna situationer så föredrar emellertid spädbarnet båda föräldrarna, men i en hotfull eller stressad situation föredrar det modern. Hwang (1992) ser bland annat samhällets förväntade könsrollsuppdelning som en tänkbar orsak till det.

Tänkarna bakom verksamheter för nyblivna fäder (t.ex. ”Klubb Arnold” och ”Pappis”) och politiska interventioner som t.ex. ”pappamånaden”

synes hämtade från modern barnpsykologi om fäder. De låter oss veta att fäder är viktiga för sina barn ända från födseln. ”Ditt barn behöver dig”, är Försäkringskassans första argument för att få nyblivna fäder att ta föräldraledigt. ”Du tränar upp din pappainstinkt”, är Försäkringskassans tredje argument och det rimmar väl med de resultat som den moderna faderskapsforskningen lyfter fram. Det handlar inte bara om barnets behov, utan även om mannens utveckling som far och man.

Det var under 1980-talet och i synnerhet i början av 1990-talet som mansforskningen som forskningsfält började etableras. Det finns en hel del forskning, både inom och utom Sverige om nya mansroller och moderna fäder (förutom de redan nämnda, även t.ex. Bäck-Wiklund & Bergsten 1997; Coltrain 1996; Hagström 1999; Jalmert 1984; Plantin & Månsson 1999; Lupton & Barclay 1997; Palkovitz 2002; Plantin 2001; Sandqvist 1992). Till en början handlade det om en relativt okritisk forskning om män, men det utvecklades så småningom till en reflexiv och kritisk mansforskning (Johansson 2000). Psykologen och mansforskaren Per Folkesson (2000) konstaterar i sin kartläggning av nordisk mansforskning att all forskning som handlar om män inte kan sägas vara mansforskning. En grundläggande skillnad är att i mansforskning kommer ett könsmedvetande till tydligt uttryck, vilket saknas i annan forskning om män. Den kritiska mansforskningen är nära förbunden med feminism och dess ifrågasättande av rådande könsstrukturer (se t.ex. Johansson 2000). Inom nordisk mansforskning är forskning om faderskap och s.k. pappaforskning det område som framträtt som det mest omfattande de senaste två decennierna (Folkesson 2000). Större delen av de som studerar fäder diskuterar faderskap utifrån arbetsliv och arbetsfördelningen mellan kvinnor och män i hemmet. Flera faderskapsforskare, t.ex. Hagström (1999) och Plantin (2001), har ett socialkonstruktivistiskt perspektiv och har låtit sig inspireras av bland annat Connells teorier, vilket jag också har tagit fasta på i avhandlingens teoretiska utgångspunkter (se kapitel fyra).

I sin doktorsavhandling beskriver etnologen Charlotte Hagström (1999) den process genom vilken män blir pappor. Hennes utgångspunkt är att pappa inte är något som man är, utan något som man *blir*. Syftet med Hagströms studie är att utforska vad dagens män som blir fäder ser som viktigt, dels utifrån andras sätt att se det, dels utifrån vilka händelser och handlingar som fäderna upplever som viktiga. Hon belyser vilka processer som fäder förväntas gå igenom och inte förväntas gå igenom samt hur dessa processer upplevs. Dessutom studerar hon hur dagens fäder skiljer sig från den tidigare generationens fäder och hur de resonerade kring dessa skillnader. Hon har intervjuat 14 nyblivna fäder och personal i mödravården samt använt sig av enkätundersökningar från folklivsarkivet, media m.m. För att få svar på sina frågor menar Hagström att det har varit nödvändigt att se till fäderna själva och samhället de lever i. Att en man har fått barn behöver inte innebära att han har blivit far i andras ögon. Hans egna erfarenheter står i relation till samhällets kulturella idéer om vad som är möjligt och önskvärt.

Hagström har tagit fasta på Connells uppfattning om att flera maskuliniteter verkar parallellt och hur dessa förhåller sig till hegemonisk maskulinitet. Hagström skriver om en normativ maskulinitet och menar att den

rådande normen bland annat tar sig uttryck i litteratur med råd till blivande föräldrar. Genom exempel från olika perioder under 1900-talet visar hon hur genren i sig och den rådande normen för hur fäder ska vara och hur de ska agera, har förändrats. Även om vi idag har större individuell frihet, så är det mycket i föräldraskapet som är förutbestämt, menar hon. Organisationen kring barnafödande går hand i hand med idéer om familjen. Hagström menar att skillnaden mellan dagens familjeideal och det som rådde i början av 1900-talet inte är stora, det är fortfarande kärnfamiljen som dominerar människors uppfattningar, oavsett om de lever i en kärnfamilj eller inte. Hon skiljer på pappablivande och faderskapande. Pappablivande är en mans egna erfarenheter av att bli förälder och de processer och händelser som han själv upplever som viktiga. Faderskapande å sin sida innebär att etablera ett faderskap, vilket representerar samhällets önsknings och behov att sanktionera hans föräldraskap. Båda dessa processer är aktiva och kreativa och i båda fallen utförs olika konkreta och symboliska handlingar för att bekräfta den förändrade statusen som far. Målet och nödvändigheten av dessa handlingar är inte alltid de samma och relationen mellan det samhälleliga och det personliga är därför både komplext och ibland motsägelsefullt.

Lars Plantin har i sin doktorsavhandling (2001) i socialt arbete intervjuat 30 föräldrapar, med barn i olika åldrar. Han har studerat parens fördelning av familjeliv och arbetsliv och männens syn på och upplevelser av faderskap. Plantins fokus är hur individens livshistoria, den strukturella och kulturella omgivningen och det praktiska vardagslivet påverkar mäns beteende och idéer om föräldraskap. Han intresserade sig för hur dessa erfarenheter influerar den manliga självbilden. Ett övergripande resultat är att män inom ramen för den patriarkala samhällsstrukturen utvecklar ett antal olika uttryck för och erfarenheter av faderskap, som varierar mellan män och över tid inom varje faderskap. Ett antal andra faktorer som påverkar är tidigare livserfarenheter, individuella mål i livet, relationen till partnern, fasen som man är i föräldraskapet, relationen till arbetsmarknaden och familjens ekonomiska situation. Männerna som Plantin studerat var både traditionella och moderna. Samtidigt som de tog på sig familjeförsörjarrollen visade de på förändringar i konstruktionen av genus och föräldraskap.

Sociologerna Lars-Erik Berg och Johansson (1999) framhåller att man undviker att konfrontera de motsättningar och de ambivalenser som präglar dagens maskulinitet genom att på ett okritiskt sätt placera den nye fadern i motsatsställning till den traditionelle fadern. Å ena sidan framstår faderns närvaro som viktig och i praktiken möter vi engagerade och omvårdande fäder. Å andra sidan genomsyras samhället av föreställningen om fadern som sekundär förälder och vi möter fäder som inte lever upp till förväntningarna på den ”moderna fadern” (Berg & Johansson 1999). Den danska forskaren i psykologi Dion Sommer (1997) menar att män som är engagerade i sina barns liv närmast tycks vara historielösa och inte ha någon kulturell, stödjande acceptans och tradition att luta sig tillbaka mot. Han liknar det vid att de måste famla sig fram i ett ingenmansland och själva skapa rollen av den aktive fadern. De reserverade fäderna till dagens generation män kan

knappast fungera som ideal. I brist på förebilder av det egna könet riskerar den moderna fadersrollen att ”feminiseras”, det vill säga bli beroende av kvinnliga förebilder. Konsekvensen av detta kan bli att män hindras att nå ett erkännande av att de har en särskild samvarostil med barn, en samvarostil som skiljer sig från kvinnors. Sommer framhåller att den betydelse av samvaron mellan fäder och barn, som så väl forskning som samhället och den närmaste omgivningen förmedlar, har ett avgörande inflytande för mäns sätt att vara fäder:

Mycket av det män kan göra för sina barn, och barn för sina fäder, beror i själva verket på den betydelse som det nära och avlägsna samhället och fackkunskapen tillskriver denna samvaro – lika mycket som det beror på det fäder dagligen gör med och för sina barn (sid. 159).

Han menar att även om förhållandet mellan far och barn är bra och vardagen fungerar i praktiken så kan faderns självuppfattning ändå påverkas om kulturen och fackkunskap om fäder genomsyras av en negativ inställning eller likgiltighet inför ett nära förhållande mellan fäder och deras barn.

Fadersfrånvaro

Johansson (1998) uttrycker det som att fadern steg in i forskarvärlden genom sin frånvaro. Bland andra den amerikanske historikern John R Gillis (1994, 1997) menar att oron för faderslösa familjer inte är ny, men att vändan kring frånvarande fäder sällan har varit så intensiv som den är nu i USA och andra västerländska länder. Det har varit ett återkommande tema i europeiska och amerikanska kulturer ända sedan tidigt 1800-tal, påpekar Gillis. Inspirerad av ett personligt samtal med Jeremy Kearney⁷ föll min blick på socialpolitikern Alva Myrdals diskussion om familjens sönderfall. Hon såg industrialiseringens grepp om fäderna som ett problem för familjen:

I själva verket daterar sig familjens sociala kris från den dag, då fäderna utvandrade från hemmet till fabriken. Därmed försvann den gemenskap i ansvar, som under århundraden hade bundit föräldrarna samman och gjort barnens tillsyn och fostran lättare för dem båda (1944, sid. 82).

Myrdal riktade fokus på kvinnors svårigheter och såg lösningen i samhällets ingripande i vården av barn. Hon förespråkade social hemhjälp och barnkrubbor och interventioner för att få fäder att ta lika stort ansvar som mödrar för hushållsarbete och familj.

⁷ Jeremy Kearney är verksam vid School of Humanities and Social Sciences. University of Sunderland, UK.

Ett par årtionden senare blev det ökande antalet skilsmässor ett problem, då kom fokus att ligga på barnens känslomässiga behov av båda föräldrarna. Man kan se det som att det var först när fadern framstod som ett problem som han på allvar blev ett subjekt och som han trädde fram och blev synliggjord. Flera sociala problem fann sin förklaring i faderns reträtt från hem och barn och den frånskilda frånvarande fadern blev ett socialt problem. (Johansson 2000). Johansson (1998) har undersökt frånskilda deltidsfäder födda på femtiotalet. Han menar att dessa fäder brottas med en stark vilja att vara tillgängliga i sina barns liv. De är själva besvikna över att deras egna fäder inte fanns till för dem och reagerar med kraft mot den traditionella fadersrollen (ibid.), alltså just den frånvarande familjeförsörjaren till far som Myrdal såg som problematisk.

Ensamföräldersfamiljer (oftast med mödrar) har betraktats som ett problem för barn. Sociologen Maren Bak (2001) framhåller att fadersfrånvaro har uppfattats som problematiskt och att frånskilda fäder har beskrivits som fäder som sviker sina barn och mödrar som kämpar för dem. Enföräldersfamiljen har framställts som en problemskapande uppväxtmiljö som orsakar barn livslånga trauman. Fadersfrånvaros problemskapande betydelse har kommit fram i studier som gjorts i jämförelser med normen tvåföräldersfamiljer. Senare forskning har emellertid visat att barns sämre prestationer och sämre välbefinnande i enföräldersfamiljer snarare beror på socioekonomiska förhållanden än själva enförälderskonstellationen. (Ibid.).

Sommer (1997) menar att även den frånvarande fadern har stor psykologisk betydelse för barn, om än oftast i negativ bemärkelse. Forskning om de psykologiska följderna för barn av att växa upp utan en frekvent, nära och förpliktande kontakt med sin far eller annan man, pekar indirekt på betydelsen av en nära och involverade far, framhåller han. Sociologen Ulla Björnberg (1994) påpekar att flera av dagens fäder aktivt tar avstånd från sina egna fäder, därför att de vill få en annan slags relation till sina barn. Hwang (2000b) fäster uppmärksamheten på studier där man har funnit att människors minne av hur pass engagerade deras föräldrar var inte stämmer överens med vad föräldrarna själva anser. Han lyfter fram undersökningar som visar att det är svårare än man tror att lyckas med ansträngningen att inte bli som sina egna föräldrar. Hwang påpekar att det även kan vara så att den egna fadern varken påverkar positivt eller negativt utan att han istället saknar betydelse. Det menar han innebär att många fäder saknar förebilder, vilket kan leda till att de känner sig osäkra i kontakten med sina barn.

Psykologerna Bente och Gunnar Öberg (1992) betonar att många barn inte mår bra och känner sig försummade av att inte ha kontakt med sina fäder. De konstaterar att relationen till fadern tycks vara av särskilt avgörande betydelse för utsatta barn och att en frånvarande far påverkar dem negativt.

Stereotypen av den frånskilda fadern visar en far som är frånvarande för sina barn, men utifrån fädernas eget perspektiv får vi en annan bild. Berg och Johansson (1999) menar att de flesta fäder som släpper kontakten med sina barn efter skilsmässa eller separation inte gör det enkelt och oförklarligt. Ofta försvagar eller släpper mannen kontakten med sitt barn p.g.a. sårad stolthet och känslan av att

ändå vara så åsidosatt i barnets liv att det inte skulle spela någon roll om han försvann. Ofta handlar det om en *"fysisk frånvaro som kombineras med en radikal känslomässig närvaro"* (ibid. sid. 60). Berg och Johansson påpekar att många fäder känner starka skuldkänslor för att de överger sina barn vid en skilsmässa eller separation. För att kunna etablera en bra kontakt måste de lära sig att hantera skuldkänslorna och att skapa en realistisk bild av sitt faderskap.

Berg och Johansson betonar att även om deltidspappor ofta känner sig socialt marginaliserade är det inte säkert att barnen upplever dem som lika perifera. Ett fungerande samarbete med barnens mor och en tillfredsställande kontakt med barnen har ofta föregåtts av en långvarig och svår process mellan föräldrarna. De menar att det är viktigt att komma ihåg det, när man ser till de fäder som trots det lyckas upprätthålla en bra relation till sina barn. Varken från myndigheter eller sociala institutioner får de något stöd i sin identitet som deltidspappor. Att finna sig till rätta i sin identitet som deltidspappor är svårt. Det innebär en balansgång mellan att å ena sidan känna sig behövd som far och å andra sidan att inte uppleva sig som så viktig:

Att vara deltidspappa innebär ett ständigt hot mot den narcissistiska balansen; det är att pendla mellan en känsla av att å ena sidan vara viktig i sitt/sina barns liv, å andra sidan inte betyda så mycket och att vara en ganska marginell föräldrafigur (sid. 89).

Med dagens förväntningar på vårdande, känslomässiga och omsorgsfulla fäder synes fadersfrånvaron handla om såväl rotlösa och osäkra fäder som behöver stöd, som om vilsna barn som behöver sin far. En känsla av bristen på stöd i fadersrollen och en upplevelse av att samhället förhåller sig likgiltigt kan sägas marginalisera de frånskilda fäderna, anser Berg och Johansson. Dels kan man se det som att de marginaliseras från samhället och dess stöd, dels från sina barn. Emellertid påpekar de också att männen har egen del i marginaliseringen.

Johansson (2000) menar att bilden av den frånvarande fadern likväl inte behöver innebära att fadern i praktiken alltid har varit helt frånvarande och att det är lätt att underkommunicera faders närvaro. Han menar att det till slut bara återstår stereotyper av fadern som förvisso förstärks av den sociala verkligheten, men att det därmed inte är sagt att stereotyperna ger en sann och rättvis bild av fadern. De utgör bara en möjlig bild av fäder, som enligt Johansson är färgade av frånvaro och svek. Det existerar inte bara *en* dominerande bild av fäder. Snarare präglas dagens samhälle av en *"splittrad fadersimago"* (ibid. sid. 186). Det är en bild av dels den frånvarande fadern, dels en omsorgsfull och vårdande far.

Kommentar

I detta kapitel har vi kunnat se att bilden av fäder har förändrats från att betoningen har legat på ekonomiskt ansvar till att tyngdpunkten förskjutits till det vårdande

faderskapet. Fortfarande präglas samhället av en kluvenhet mellan dessa två. Samtidigt förmedlas det via socialpolitiska intentioner angående faderskap att fäder behöver stärkas i sin roll som vårdande fäder. Samhällets kluvenhet mellan det moderna och det traditionella faderskapet och stärkandet av fäder påverkar den sociala barnvården och ifrågasatta fäder. Den kontext som beskrivits i detta kapitel har, tillsammans med den kontext som kommer att beskrivas i nästa kapitel, betydelse för förståelsen av avhandlingens empiriska material.

KAPITEL 3. SOCIALT ARBETE OCH IFRÅGASATT FADERSKAP

Inledning

I detta kapitel lämnar jag det ”normala” faderskapet och fokuserar på ifrågasatt faderskap. Den kontext som beskrevs i det föregående kapitlet behandlade bland annat socialpolitik angående fäder. Det handlade om det generella välfärdssystemet, socialpolitik och familjepolitik. Avhandlingen handlar emellertid om socialtjänst och ifrågasatt faderskap och det är därför på sin plats att reda ut begreppen socialpolitik, familjepolitik och socialt arbete. Jag kommer sedan att diskutera faderskap inom social barnavård.

Socialpolitik, familjepolitik och socialt arbete

En av hörnstenarna i den svenska socialpolitiken under 1900-talet har varit stöd till barnfamiljer (SOU 2000:77). Familjepolitiken inleddes under 1930-talet och är en del av socialpolitiken. Ett av familjepolitikens främsta syften har varit att göra det möjligt för kvinnor att arbeta, vilket bland annat har inneburit att fostra fäder att ta ansvar för sina barn. Sett i ett internationellt perspektiv är svensk familjelagstiftning individualiserad. Rättigheter och skyldigheter rör individen och inte familjen som enhet. Detta har underlättat för kvinnor att förvärvsarbeta. Familjepolitiken signalerar ett delat ansvar mellan föräldrar och stat. (Bäck-Wiklund & Bergssten 1997).

En stor del av familjepolitiken handhas av socialtjänsten, som regleras i Socialtjänstlagen (SoL). Med socialtjänstreformen (1980 års socialtjänstlag) uttrycktes en strävan efter bland annat normalisering, närhet, kontinuitet, helhetssyn och flexibilitet. Man ville bland annat betona att samhället istället för att kontrollera skulle hjälpa och stödja den som behöver särskilt stöd. Man formulerade tre huvudfunktioner, de är strukturinriktade insatser, allmänt inriktade insatser och individuellt inriktade insatser. Socialtjänstens arbete handlar dels om verksamheter och ekonomiskt stöd som riktas *generellt* till alla medborgare (t.ex. daghem och barnbidrag), dels om *behovsprövade* insatser (t.ex. kontaktfamilj och socialbidrag). Dessa är frivilliga enligt Socialtjänstlagen. Som ett komplement till Socialtjänstlagen finns LVU (lag med särskilda bestämmelser om vård av unga) som är en skyddslag och reglerar förutsättningarna för att med tvång vårda och skydda barn. Det behovsprövade individ och familjeinriktade arbetet är oftast organiserat så att det bedrivs inom en särskild enhet inom den kommunala socialtjänsten - IFO, individ- och familjeomsorg. Det är här behovsprövade områden som bland annat barnavården och de utredningar och insatser som det är tal om i avhandlingen finns. Barn kan omhändertas av samhället efter beslut med stöd av antingen SoL eller LVU. Den övervägande delen av besluten tas med stöd av SoL.

Den första november 2001 var drygt 14 000 barn föremål för omhändertagande, varav knappt 10 000 enligt SoL (Statistik Socialtjänst 2002:7).

Det sociala arbetets ursprung

Jag betraktar liksom den franske statsvetaren Jacques Donzelot (1997) socialpolitiken/familjepolitiken som något som försiggår i en sfär som befinner sig mellan staten och det civila samhället. Det är en sfär som han kallar "det sociala" och som använder familjens organisation som styrmedel. Donzelot skriver att det sociala har sitt ursprung i slutet av 1700-talet och början av 1800-talet. Det sociala är ett svävande begrepp som inte har någon klar betydelse. Det sociala kan ses som en konsekvens av en ny relation mellan det publika och det privata. Donzelot menar att familjen är den miljö inom vilken förändringar har verkat på olika sätt. Framväxten av det sociala och krisen i familjen är en tvåfaldig politisk effekt med gemensamma grundläggande orsaker. Förändringarna har haft olika återverkningar bland rika och fattiga. Den fattiga hustruns plikter håller henne kvar vid man och barn, medan den rika hustruns status ger henne utökad kontroll genom att kunna ägna sig åt välgörenhet (jfr Gaunt 1996, Kyle 2000, Åström 1990).

Donzelot menar att staten fram till 1700-talet förlitade sig på att familjen på ett effektivt sätt direkt skulle bidra till att verkställa den allmänna ordningen i samhället, men allteftersom industrialiseringen och urbaniseringen tilltog blev förhållandet mellan staten och familjen alltmer otillfredsställande. Utvecklingen ledde till att många familjeband slets sönder. Staten försökte på olika sätt, genom utbildning och understöd, reglera föräldraskapet och stöpa familjen i en form som passade samhällets funktioner. Genom rådgivning av olika slag vann staten kontroll över familjen och slutligen över hela befolkningen. skriver om Donzelot och att det inte handlade om förtryck, utan snarare var organiserat i form av rådgivning från auktoriteter (Skeggs 1999).

Förändringen av familjen hade inte kunnat ske utan den aktiva frigörelsen av kvinnor. Donzelot menar att kvinnor var den huvudsakliga målgruppen för förändringarna i familjen. Det var kvinnorna som valdes ut av medicinska och utbildande professionella för att arbeta med dem för att föra vidare deras normer, inom hemmet (vilket kan jämföras med det Kyle 2000 skriver om Ellen Key). Donzelot (1997) framhåller att det jämnade ut maktrelationerna mellan män och kvinnor inom familjen. Det blev också en sprängbräda för kvinnor att uppmärksamma sina politiska rättigheter.

Donzelot använder begreppet "policing" som har ett vidare mål än vad konkret socialt arbete har. Policing sker mellan staten och det civila samhället. Policing uppmärksammar inte desto mindre samma mål som det sociala arbetet har, nämligen reglering, stöd och utbildning (Kristinsdóttir 1991). Donzelot visar på de tekniker som staten använde för att normalisera familjen, genom att främja äktenskapet, förändra arbetsdelningen i hemmet och skapande av kärnfamiljen. Det var den legitima familjen som blev föremålet för moralisk övervakning och

vägledning. Under 1900-talet kom barndomens problem alltmer att problematiseras och bli det som det sociala arbetet lade sin uppmärksamhet på (Egelund 1997). I början av 1900-talet genomfördes flera barnavårdsreformer i Sverige, vilket också innebar att den första skyddslagstiftningen i Norden infördes (Grönwall & Holgersson 2000). Donzelot uppfattar psykoanalysen som en effektiv lösning på barnavårdens inbyggda dilemman eftersom den introducerade en vetenskap som omfattade barn generellt och inte bara vissa grupper av barn (Egelund 1997).

I det föregående kapitlet kunde vi se att barnpsykologiska teorier och socialpolitiska argument i mångt och mycket har gått hand i hand. Donzelot (1997) menar att psykoanalysen snabbt etablerade sig inom den sfär (mellan familj och stat) som det sociala skapat och att det var en av de främsta orsakerna till dess framgång. Psykoanalysens roll var att skapa bland annat allmänna normer och privata principer, experter och tester. Det gjorde den med hjälp av ett helt system av förträngningar, förtätningar och symboler som länkades till föräldragestalter och psykologiska aktörer. Det sociala kom till i ett "flytande" system där normer ersatte lagar och regleringar. Till skillnad från lag, medicin och religion som tillhandahöll mer hårdhänta metoder för att lösa konfliktfyllda relationer erbjöd psykoanalysen lösningar på ett mer otvunget sätt. Donzelot framhåller att psykoanalysen gav möjlighet till självständig lösning av konflikter.

Det sociala har blivit något som vi tar för givet. Donzelot (1997) anser att det sociala har förändrats från att vara ett fattigdomsproblem, ett problem som drabbar "andra", till en definition som numer sker i termer av generell solidaritet och produktion av en livsstil. Han ser det som att det sociala har blivit en utvecklingsmonter, vars försvar kommer före allt annat och till vilket pris som helst.

Forskaren i socialt arbete, Sune Sunesson (1990) anser att man kan spåra två långsiktiga tendenser bakom det som är dagens socialtjänst. För det första samhällsomsorgens utflyttning från familjen, vilket är ett nytt drag i samhällets arbetsdelning och, för det andra, de nedärvda fattigvårdsinstitutionernas allt sämre anpassning till samhällsutvecklingen, och förändringstrycket som riktas mot institutionerna. Dessa två tendenser hänger samman genom den process som innebär att statlig och kommunal omsorg normaliseras och blir en rättighet för alla. Enligt Sunesson framstår socialtjänsten mot denna bakgrund som en bekräftelse på en djupgående samhällsförändring. Det är en utveckling som innebär att de moderna omsorgerna alltmer organiserar medborgarnas vardagsliv och uppfattas som omsorger för alla. Detta till skillnad från förr då fattighuset var till för de fattigaste (jfr Donzelot 1997).

Barnkrubban var en tjänst för ensamma arbetande mödrar, men var också ett sätt att kontrollera mödraskap. Det är numer normalt att kvinnor och mödrar arbetar och har sina barn på daghem. Det är inte längre ett bevis på fattigdom och misskötsamhet. Sunesson (1990) framhåller att omsorgsformerna är "*avförfattigade*" (sid. 54) och inte längre bär med sig någon fattigstämpel, vilket socialtjänstreformen kan ses som ett erkännande av. Sunesson uttrycker det som att barnomsorgen har sprängt sitt "*fattigvårdsskal*" (sid. 53) och menar att barnomsorgen

är en explosivt växande organisation utan några egentliga förebilder. Verksamheter som den generella barnomsorgen har, enligt Sunesson, lyckats frigöra sig från sitt ursprung från fattigvården. Med socialbyråns tjänster förhåller det sig annorlunda. Individ- och familjeomsorgen har knappast påverkats av denna samhällsomvandling, enligt Sunesson.

Individ- och familjeomsorgen riktar sig inte till alla individer. Sunesson (1990) menar att det är en annan slags socialpolitisk uppgift, som rimmar illa med den ursprungliga tanken bakom socialtjänsten. Till skillnad från barnomsorgen där kraven på dess utbyggnad kommit från målgruppen själv, är individ- och familjeomsorgen ett initiativ från den egna myndigheten, från andra myndigheter, eller allmänheten (som känner sig störda eller hotade av vissa individer). Det är bara i liten utsträckning som initiativet kommer från målgruppen själv. Sunesson anser att det är just den folkliga förankringen som utgör skillnaden mellan de delar av socialtjänsten som sprängt och de som inte sprängt fattigvårdsskalet. Han skriver att *"Fattigvårdens förankring har ofta varit större bland andra än dem som varit dess klienter"* (sid. 55). Verksamheter inom den gamla fattigvårdsorganisationen stöter, enligt Sunesson, ständigt mot fattigvårdsskalet, behovsprövning, tvångslagar, feldefinitioner och kontrollutövning när den försöker tillämpa samma generalitets- och rättighetsprinciper som i de moderna omsorgsområdena.

Social barnavård

Det finns olika sätt att se på hur socialt arbete förhåller sig till social- och familjepolitiken. Vissa hävdar att socialt arbete i sin helhet ingår i familjepolitiken. Andra drar en gräns vid individ- och familjeomsorgen, att det som handlar om behovsprövning och därmed kontroll är socialt arbete skilt från familjepolitik. I denna avhandling väljer jag att se socialt arbete som en del av familjepolitiken, men uppehåller mig vid individ- och familjeomsorg och de behovsprövade insatserna. Skillnaden mellan familjepolitik och individ- och familjeomsorg kan ses i huruvida omsorgen är utformad som en generell rättighet till medborgarna eller behovsprövad. Fortsättningsvis fokuserar jag på individ- och familjeomsorgens arbete med barn och det är det som jag avser när jag hädanefter använder begreppen socialtjänst och social barnavård.

Socialtjänsten har ett ansvar för att barn växer upp under trygga och bra förhållanden. Socialtjänsten ska se till att barn som riskerar att inte utvecklas gynnsamt får det stöd och det skydd som de behöver. Människor som arbetar med barn har anmälningsskyldighet till socialtjänsten vid misstanke om att ett barn far illa. Socialtjänsten har skyldighet och befogenhet att ingripa för att skydda barn. Det kan bland annat ske om barnet p.g.a. misshandel, olika former av utnyttjande, brister i omsorgen eller i något annat förhållande i hemmet, utsätts för påtaglig risk att dess hälsa eller utveckling skadas (Socialtjänstlagen kap. 5). Socialtjänsten kommer i kontakt med barn som far illa, antingen genom ansökan (från t.ex. en hjälpbehövande förälder) eller anmälan (t.ex. från daghems- eller skolpersonal).

Enligt lagen har socialtjänsten skyldighet att utreda barns förhållanden när de misstänks fara illa (SoL, kap. 11). Forskarna i socialt arbete, Bernler och Johnsson (1995) menar att barnavårdsutredning kan ses som en byråkratisk aktivitet som är skild från det praktiska sociala arbetet med klienterna. Parallellt med dokumentation av utredningen inhämtar socialsekreteraren information genom sitt arbete med klienterna, information som inte dokumenteras. På så sätt kan man tala om en "dubbel bokföring" (sid. 119). I barnavårdsutredningen dokumenteras endast en begränsad del av informationen, den del som krävs för att motivera beslut om insats. Utredningen kan också ses som en skriftlig motivering till redan fattade beslut (Bernler & Johnsson 1993). Den dokumenterande delen av utredningsarbetet kan ses som ett maktmedel. Bernler och Johnsson (1995) beskriver den sociala journalen/akten⁸ som både en del av det administrativa systemet och som att det representerar systemet. Den administrativa kontrollen finns där som ett "alltid närvarande öga" (sid. 123). De ser det som en apparat som genom normer och synsätt förklätts till lagar och bestämmelser. På så sätt kan det utöva påverkan både på arbetet och deltagarna i det. Akten är ett redskap för systemet, genom akten och skapandet av den utövar systemet makt (ibid.). Utredningar kan alltså betraktas som ett sätt att utöva makt som sker i ett samspel med klienterna. De kan förvisso vara motvilliga till granskningen, men då finns det ytterligare maktmedel för socialtjänsten att ta till. Oftast sker det dock i ett slags samförstånd. Socialtjänstens uppgift är att granska och klientens roll är att underordna sig denna granskning, framhåller författarna.

Tommy Lundström, forskare i socialt arbete, och Sunesson (2000) formulerar det så, att socialtjänstens uppgift är att bedöma och sortera människor och på olika sätt påverka dem, deras beteenden och livsförhållanden. Även om vissa individer som söker sig till socialtjänsten har egen motivation att förändra sin situation, innebär kontakten med socialtjänsten ofta ändå moment av mer eller mindre utifrånkommande tvång. Det handlar dels om medborgare som vill ha del av socialtjänstens resurser, dels om att socialtjänsten tar initiativ till att förändra individens eller familjens sätt att fungera så att det stämmer bättre överens med regler och normer.

Socialtjänstens kontroll över resurser innebär i sin förlängning också möjligheter till maktutövning gentemot klienter. Lundström och Sunesson (2000) fäster uppmärksamhet på att socialarbetares maktutövning är organisatoriskt förankrad. Det är det organisatoriska arbetet som ger dem makt, inte yrkestiteln. Den enskilda socialarbetaren eller arbetsgruppen har emellertid relativt stort handlingsutrymme inom ramarna för organisationens regelverk, men de är också påverkade av socialtjänstens politiska ledning. Inom exempelvis institutionsvård kan det handla om tvång visavi frivillighet, d.v.s. kontrollen över individers tid och rum, t.ex. vilken rörelsefrihet som ska ges en misshandelsmisstänkt förälder som vistas med sitt barn på barnhem. (Lundström & Sunesson 2000).

⁸ Social journal är hos Bernler & Johnsson (1993) samlingsbeteckningen på allt det material som skrivs om en enskild klient eller om honom/henne och hans/hennes familj, och som förvaras i en social akt.

Sunesson (1990) påpekar att en grundläggande idé för socialförvaltningens förhållande till politiken är att den har ett eget ansvar för att lösa sina uppgifter, samtidigt som den har en byråkratisk redovisningsplikt för att möjliggöra för politiskt ansvariga att kontinuerligt kunna bevaka vad som händer. Den professionella socialarbetaren har en "licens" (t.ex. akademisk utbildning) för att kunna arbeta självständigt och använda vissa verktyg. Licens och självständighet är nödvändiga inom socialtjänsten samtidigt som det är problematiskt eftersom självständigt arbete ofta innebär att man i praktiken inte kan övervakas.

Sunesson (1990) framhåller att organisationer så som individ- och familjeomsorgen tenderar att vara mer svårföränderliga och immuna mot kunskap eftersom de inte har sprängt fattigvårdsskalet. Det beror på att det finns dels ett krav på förändring som är förbundet med ett uttalat politiskt mål, dels krav på att uppnå det institutionella målet, nämligen att upprätthålla en pågående verksamhet. Lundström och Sunesson (2000) anser att även om nya metoder och arbetssätt ofta dyker upp i socialt arbete, så ändrar de inte de centrala regelverk och normer som utmärker verksamheterna. Bäck-Wiklund och Bergsten (1997) menar t.ex. att många av välfärdsstatens institutioner har hållit fast vid och fört traditionella könsroller och föräldraskap vidare.

Lundström och Sunesson (2000) framhåller att viktiga organisatoriska strukturer och principer för lösning av sådant som definierats som sociala problem har kunnat leva kvar i stort sett oförändrade under hela 1900-talet. Det gäller bland annat synen på vem som är berättigad till bistånd eller inte. Inom individ- och familjeomsorgen finns det många element som påminner mycket om de regelverk som infördes för hundra år sedan. Det gäller inte minst den ständiga pendlingen mellan att å ena sidan skydda barnen och å andra sidan skydda samhället från "det farliga barnet".

Socialt utsatta barn och ifrågasatta fäder

Socialtjänstlagens intentioner stämmer överens med andan och innebörden i FN:s barnkonvention. Även om barnkonventionen inte har inkorporerats i den svenska lagstiftningen tillgodoses mycket av det skydd för barn som åberopas i den inom ramen för den generella välfärden (SOU 2000:77). Att sätta barns behov i centrum och att agera utifrån barns bästa är en röd tråd i barnkonventionen. Tanken om barnets bästa vilar på två principer, dels att barn har fullt och lika människovärde som vuxna, dels att barn är sårbara och behöver särskilt skydd för att kunna tillgodogöra sig sitt fulla människovärde. Barnkonventionen upprepar vid flera tillfällen att barn ska ha rätt till särskilt skydd när vuxna på olika sätt kränker barn och visar bristande respekt för dem. Enligt barnkonventionen ska barn skyddas mot fysiskt och psykiskt våld, skada, övergrepp, vanvård, försumlig behandling, misshandel, utnyttjande och sexuella övergrepp. Ibland kan det vara nödvändigt att skilja barn från sina föräldrar om de utsätts för övergrepp eller vanvård av dem. Barn får emellertid inte skiljas från sina föräldrar mot föräldrarnas vilja, om det inte

anses nödvändigt för barns bästa. Det är inte alltid som barns och vårdnadshavares intressen sammanfaller med varandra. I sådana fall har barns intressen företräde.

Enligt barnkonventionen ska alla barns rätt att fostras av båda sina föräldrar vara en vägledande princip. Föräldrabalken som innehåller grundläggande regler om förhållandet mellan barn och föräldrar framhåller att barn har rätt till omvårdnad, trygghet och en god uppfostran. Den som har vårdnaden om ett barn, oftast föräldrarna, har ansvar för barnets personliga förhållanden och ska se till att barnets behov tillgodoses. Det innebär att barnet bland annat ska ges tillsyn, försörjning och utbildning, men också att se till så att barnet inte skadar andra. Föräldrabalkens regler om vårdnad och umgänge ändrades 1998. Ändringen syftade bland annat till att betona principen om barns bästa, enligt barnkonventionen. I det föregående kapitlet kunde vi se att barnkonventionen betonar barns kontakt med båda sina föräldrar. I juni 2002 lades det fram ett förslag till justitieministern om att barns rätt bättre måste tas till vara när dömda invandrarföräldrar ska utvisas efter avtjänat straff (Ds 2002:41). I förslaget menar man att domstolarnas bedömningsunderlag ofta är för dåligt och att det inte alltid tas den hänsyn till barnet som krävs enligt barnkonventionen. Kritik har riktats mot att hänsynen till barns bästa inte genomsyrar tillämpningen av Socialtjänstlagen. (SOU 1997:116). År 1998, ändrades också Socialtjänstlagen, vilket innebar en betoning på att även då föräldrar och barn skiljs åt har barn rätt till regelbunden personlig relation och direkt kontakt med både modern och fadern.

De flesta barn som har behov av socialtjänstens behovsprövade insatser kommer från familjer som har det svårt såväl socialt som ekonomiskt, ibland så svårt att det hindrar föräldrarna att ge barnen kärlek och god uppfostran. Barns grundläggande behov handlar om att få omvårdnad och skydd, att få respekt för sin integritet och sina behov, tankar och känslor, att få kärlek och bli accepterade av sina föräldrar och ha ett stabilt och tryggt förhållande till dem. (SOU 2000:77)

Om påfrestningar för ett barn blir stora ökar risken för att dess utveckling tar skada. Att i längden leva med flera bristtillstånd kan få allvarliga konsekvenser. Barnpsykiatrikern Björn Wrangsjö (1998) tar upp att destruktiva samspelsmönster i familjen kan leda till svårigheter för barn. Tillsammans med andra psykiatriker och psykologer sammanfattar han vad de kallar "*barndomens absoluta psykologiska behov*" (sid. 270). Enligt författarna föreligger det risk för barns hälsa och utveckling om barn inte har en tillitsfull relation till någon vuxen person som kan ge trygghet, stöd och tröst under lång tid; inte har möjlighet att knyta an till sina vårdare utan plötsliga och oförutsägbara separationer; inte får åldersadekvat stimulans för att kunna pröva möjligheter att finna nya vägar; inte får struktur och inte får möta tydliga gränser för sitt beteende; inte får vidga sina erfarenheter i samspel med andra vuxna och barn; samt inte får utveckla sin identitet inom ramen för en familj vars bakgrund och kulturella särart är respekterad av omgivningen. (Wrangsjö 1998).

I LVU-utredningen, som tillsattes för att se över och föreslå ändringar i LVU, understryks att det inte är möjligt att precisera vad som krävs för

tvångsomhändertaganden. Utredaren menar att om man skulle se precisering av det som ett krav finns det påtaglig risk för att barnets hälsa eller utveckling äventyras eftersom man då inte skulle kunna omhänderta ett barn förrän det visar tecken på att redan vara skadat. Vanligen indelas omsorgssvikt in i fem olika kategorier. Dessa kategorier är fysisk och psykisk misshandel, sexuella övergrepp, vanvård och försummelse (t.ex. till följd av missbruk), psykisk sjukdom samt utvecklingsstörning. Dessa senare finns ofta med i bilden när barn far illa (Hindberg 1999). I Storbritannien förekommer en uppdelning mellan begreppen abuse och neglect. Med abuse avses aktiv omsorgssvikt, t.ex. fysisk misshandel och sexuella övergrepp, med neglect menas försummelse och passiv omsorgssvikt, t.ex. vanvård och att inte uppmärksamma barnet tillräckligt. Neglect är det vanligaste när föräldrar sviktar i omsorg och det kan t.ex. ske p.g.a. föräldrars drogmissbruk, psykiska sjukdom eller utvecklingsstörning.

När jag skriver om socialt utsatta barn i avhandlingen, avser jag de barn som är kända av socialtjänsten och är eller har varit föremål för barnavårdsutredning därför att deras hemförhållanden och/eller deras föräldrars föräldraförmåga på något sätt ifrågasatts (jfr Lundström 1996). I avhandlingen använder jag uttrycken ”ifrågasatta fäder” och ”ifrågasatt faderskap”. I definitionen av ifrågasatt faderskap och ifrågasatta fäder har jag utgått från fäder till socialt utsatta barn som är i åldern 0-12 år. Barn som är föremål för socialtjänstens insatser p.g.a. brister i hemmiljön står att finna inom nämnda ålderskategori (Socialstyrelsen 1997:11). Jag menar att brister i hemmiljön mer direkt kan härledas till ett ifrågasättande av föräldrarollen, än då barnet är äldre och t.ex. blivit omhändertaget p.g.a. eget beteende.

Forskaren i socialt arbete, Hans Swärd, (1999) betonar att det är problematiskt att handskas med begrepp som är genomsyrade av ideologiska föreställningar och att man lätt bygger in dessa föreställningar i utgångspunkten för sina studier. Swärd syftar på hemlösa/hemlöshet, men detta problem torde vara minst lika relevant när det gäller begreppen socialt utsatt och ifrågasatt faderskap. Ett sätt att lösa problemet på, är att knyta definitionen till situation, snarare än till vissa typer av personer. Detta är mitt huvudsakliga motiv till att i min definition av socialt utsatta barn, utgå från barnens situation, d.v.s. att de är föremål för den sociala barnavårdens utredning och insatser. Föräldrar som är föremål för socialtjänstens utredning och insatser konfronteras i än högre grad än andra föräldrar med samhällets normer för hur tillräckligt bra föräldrar bör vara. I det avseendet ser jag dem som ifrågasatta. Med fäder avser jag barnens biologiska fäder, även när jag talar om faderskap i psykologisk och social betydelse.

Faderskap och missbruk

Den vanligaste orsaken till att barn omhändertas för samhällsvård är en eller båda föräldrarnas drogmissbruk (Lundström 1993). Ofta räcker det med ett konstaterande från socialsekreteraren att droger förekommer, i synnerhet narkotika,

för att ett barn ska placeras på institution eller i familjehem, oavsett hur den känslomässiga relationen mellan barn och föräldrar ser ut. Det konstateras i flera undersökningar, bland andra av barnavårdsforskaren, Gunvor Andersson (1991) och forskaren i socialt arbete Bengt Börjeson och socialchef Hans Håkansson (1990). Börjeson och Håkansson (1990) såg utifrån en intervjustudie med socialsekreterare (avseende 89 barn 0-16 år) att det krävs färre kritiska omständigheter, för ett barn med en drogmissbrukande förälder, för att socialtjänsten ska överväga placering i familjehem. De menar att socialsekreterarnas handläggning speglar en uppfattning hos människor i allmänhet. De ser det som en stereotypi som medför att det alltid ingår en bedömning av relationen mellan barn och förälder i beslutsunderlaget när det gäller alkoholmissbruk, men inte när det är frågan om missbruk av andra droger. Då stannar man vid konstaterandet av missbruket som sådant.

Svensk litteratur om föräldraskap och missbruk är knapphändig. När det skrivs om föräldraskap handlar det nästan uteslutande om mödrar (t.ex. Socialstyrelsen 1993:6). Det finns några få studier om moderskap och missbruk (t.ex. Trulsson 1998, 2003) och litteraturen om faderskap och missbruk är närmast obefintlig. I missbruksfamiljer är det ofta fadern som är missbrukare, men inte modern. Men om en mor missbrukar så är hon antingen ensamstående eller lever med en missbrukande man (Andersson 1995). Det förefaller vara de missbrukande mödrarna som fokuseras om barnet blir föremål för utredning hos socialtjänsten. Det är alltså inte bara så att missbrukande fäder lyser med sin frånvaro inom det sociala arbetets praktik, utan även vad gäller kunskap om dem ur deras eget perspektiv. Det finns ytterst lite litteratur att tillgå som bygger på vetenskapliga studier, t.ex. ett par doktorsavhandlingar som visserligen inte specifikt handlar om faderskap och missbruk, men har ett par kapitel om det (Kristiansen 1999, Skårner 2001) och några C-uppsatser (t.ex. Nordahl & Wikström 1999). Det finns också några rapporter från olika sociala verksamheter (t.ex. Bengtsson & Gavelin 1994).

Anette Skårner (2001) berör i sin doktorsavhandling missbrukande mäns föräldraskap. Hon har intervjuat 29 personer med missbruksproblem, drygt en tredjedel hade barn. Bland de missbrukande föräldrarna, varav nio fäder, kunde hon se att föräldraskapet blev en "paketlösning" för den som ville bryta upp från missbruk. Ibland sågs det som det enda tillgängliga alternativet. Det var en inträdesbiljett till ett nytt livsinnehåll och öppnade vägen för en alternativ social identitet. Det var ett sätt att fylla de sociala vakuum som missbrukslivet fört med sig. Barnen var känslomässigt viktiga, men det fanns ändå en förbjuden känsla av kluvenhet om vilken tillvaro man skulle leva. Föräldrarna visste innerst inne att livet med barnen och missbrukslivet var oförenliga, men de kunde se drogerna som en lösning på dilemmat. Drogen kan vara en flykt från vardagstristessen och strategi för att stå ut med den. Skårners intervjupersoner kände behov av stöd från omgivningen. De hade insikt om behovet och längtan efter stöd, men parallellt med det en stark rädsla för insyn, för att barnet ska tas ifrån dem. Detta gjorde att de försökte skydda sig och klara sig själv, samtidigt som de var medvetna om den omöjliga situationen. Det innebar kluvenhet och undvikande manövrer i

förhållande till socialtjänsten och det informella nätverket. Skårner skriver att det i missbrukarnas föräldraskap fanns diskrepans mellan ideal och verklighet, ett föräldraskap starkt behäftat med skuldkänslor. Hon menar att missbrukarföräldrar har en diffus och idealiserande bild av vad en god förälder innebär, vilket kan leda till orealistiska förväntningar och för stora krav på att vara en perfekt förälder. Hon kunde se att dåliga erfarenheter av de egna föräldrarnas skilsmässa och föreställningen om kärnfamiljen norm och förutsättning för gott familjeliv var en källa till skuldkänslor. Hos de missbrukande föräldrarna fann Skårner en asymmetri mellan mödrarnas och fädernas föräldraskap. De flesta fäderna klarade inte av sitt föräldraskap. De drog sig undan och hölls utanför. Skårner framhåller att de dock inte gav intryck av likgiltighet och menar att faderskap kan, liksom moderskap, ge f.d. missbrukare innehåll och mening i ett drogfrött liv.

Karin Trulsson (1998) har i en licentiatavhandling i socialt arbete intervjuat tolv missbrukande kvinnor vars barn blivit omhändertagna (se även Trulsson 2003). Det är genom kvinnornas ögon som vi i Trulssons studie får en bild av fäderna till barnen. Bilden visar såväl närvarande som frånvarande fäder. De fäder som har tagit över vårdnaden och vården om barnen är drogfria. De frånvarande fäderna är de som missbrukar. De har i mindre utsträckning än kvinnorna fullföljt kontakten med sina barn. En fjärdedel av fäderna har enligt kvinnorna helt saknat kontakt med barnen. Kvinnorna såg barnens far snarare som en källa till besvär än som ett stöd i sitt föräldraskap. I kvinnornas berättelser är barnens fäder förknippade med konflikter, missbruk och övergivenhet. I något fall sågs mannen som både stöd och belastning. Trulsson uppfattar det som svårt för missbrukande föräldrar att leva upp till de förväntningar som finns på kvinno- och mansrollen.

Socialstyrelsen (1993:6) har publicerat en rapport, *Drogmissbruk och föräldraskap*, där man har kartlagt vad kommuner (kommunala nämnder med ansvar för den sociala verksamheten) och mödra- och barnhälsovårdsöverläkare gör för att förhindra att barn föds med skador till följd av moderns missbruk och vilka stödinsatser för missbrukande föräldrar som de har att erbjuda. I rapporten konstateras att av de 400 enkäter (av 639) som besvarades var det bara 42 enheter som kunde sägas bedriva någon sådan verksamhet. Socialstyrelsen presenterar ett flertal tänkbara skäl till detta ringa utbud. Ett av dem är att föreställningen om den perfekta föräldern utgör ett hinder i arbetet med missbrukande föräldrar (mödrar). Eftersom målen för vad man vill kunna åstadkomma med verksamheten är så högt ställda blir i princip varje fall ett misslyckande p.g.a. att ingen kan leva upp till normen av den perfekta föräldern. Enligt rapporten borde de som arbetar i dessa verksamheter istället se varje insats, som kan leda en liten bit på vägen till en förbättrad relation mellan barn och förälder, som ett lyckat resultat.

Anna-Bodil Bengtssons och Ingegerd Gavelins (1994) bok *Familjer och missbruk. Om glömda barn och glömda föräldrar* är ett exempel på en rapport som sammanfattar författarnas erfarenheter från ett projekt på fyra alkoholmottagningar. Boken är tänkt som en vägledning för dem som i sitt arbete kommer i kontakt med missbrukande föräldrar och deras barn. I boken kommer

även några missbrukande fäders röst fram. Författarna beskriver missbrukets konsekvenser för föräldraskapet och tar bland annat upp föräldrarnas rädsla för att söka hjälp för sitt missbruk, föräldrarnas förnekande av att barnen tar skada av deras missbruk, föräldrarnas känslor av skuld och dåligt samvete samt vilja att kompensera sitt barn. De skriver också att de har mött "*borttappade pappor*" (sid. 49) och konstaterar att missbrukande fäders frånvaro snarare handlar om rädsla och osäkerhet än direkt ovilja att ta kontakt med sina barn. Författarnas utgångspunkt är att föräldraskapet är en mycket stark kraft och en resurs i människors liv och de menar att om man p.g.a. missbruk har tappat kontakten med sitt barn så är det möjligt att ta igen den tiden, att det aldrig är för sent.

Också internationellt synes det finnas få studier om missbrukande fäder. En sökning i ett par databaser⁹ gav sammanlagt elva träffar, men ingen studie var utifrån fäders perspektiv. Även en genomgång av årgångarna 1996-2002 av tidskriften *Child & Family Social Work* visade att fäders perspektiv inom socialt arbete överhuvudtaget är mycket sällsynt.

Faderskap, kriminalitet och fängelse

Litteraturen om faderskap och kriminalitet tycks vara än mer sparsmakad än den om faderskap och missbruk. Rädda Barnen har gett ut en skrift riktad till föräldrar som sitter i fängelse eller vars partner gör det (Melin 1998)¹⁰. En statlig utredning (SOU 1997:116) konstaterar att det inte finns någon statistik eller andra uppgifter om hur många barn som har föräldrar i fängelse eller var barnen befinner sig medan föräldrarna avtjänar sina straff. De påpekar att det troligtvis är så att det är fler fängslade kvinnor än män som har vårdnaden om sina barn, medan de fängslade fädernas barn oftast vistas hos sina mödrar. De menar vidare att barn till föräldrar som sitter i fängelse har rätt till en regelbunden och personlig kontakt med sina föräldrar.

Det har hänt en del sedan den statliga utredningen 1997, där det efterlystes mer kunskap och regeringen som en följd av det gav socialstyrelsen och kriminalvården i uppdrag att granska barn med frihetsberövade föräldrar. Det resulterade i en gemensam rapport från Kriminalvårdsstyrelsen och Socialstyrelsen 1998. Det resulterade också i forskaren Ulla-Carin Hedins (2000) utvärdering av föräldrautbildning i fängelse. I föräldrautbildningen ingick bland annat föräldracirklar där bara män har deltagit. I 83 enkäter och intervjuer med 18 av de män som deltagit i utbildningen visar det sig bland annat att det finns både materiella och psykiska hinder för männen att upprätthålla en god relation till sina

⁹ Jag sökte på orden "addict" och "father" i ISI Web of Science (där sökning görs i bland annat Science Citation Index Expanded och Social Science Citation Index) och Cambridge Scientific Abstracts.

¹⁰ Skriften användes som utbildningsmaterial på de föräldrautbildningar som Hedin (2000) utvärderat.

barn, ha regelbunden kontakt med och möjlighet att umgås med dem. T.ex. är fängelsemiljön inte lämplig för besök av barn, även om besök sker.

I en dansk studie (Christensen 1999) med fokus huvudsakligen på internernas barnen och partner, var 21 av de 24 intervjuade internerna män. Studien tar bland annat upp liknande problem som Hedin (2000).

De brittiska forskarna Gwyneth Boswell och Peter Wedge (2002) framhåller att forskning om fängslade föräldrar är relativt ny. De som främst efterfrågat kunskap om det i England är olika välgörenhetsorganisationer, vilket har gett kunskaperna en kampanjartad inriktning snarare än en som syftar till lagstiftning.

Modersfixering inom socialt arbete med barn

Den bild av fäder som kommer fram i forskning och litteratur om socialt arbete är bilden av den frånvarande fadern - i dubbel bemärkelse. Forskningen är ytterst begränsad och i den forskning som finns visar det sig att fadern har hamnat i skymundan för modersfixering och den intima kopplingen mellan föräldraskap och moderskap. Liksom för forskning om faderskap och missbruk samt faderskap, fängelse och kriminalitet, så har de undersökningar som finns inte fäderna som sitt egentliga studieområde.

Andersson (1984, 1991, 1995) betonar att mödrars ansvar för barn betraktas som större än faders, såväl i teori och ideologi som i praktik. Hon menar att det är så i allmänhet, men särskilt när det gäller de mödrar som kommer i kontakt med socialtjänstens individ- och familjeomsorg, eftersom ensamstående mödrar är överrepresenterade där. Mödrar, som får sina barn omhändertagna för samhällsvård är inte bara ensamstående, de görs dessutom ensamma ansvariga för brister i omsorgsförmåga och hemmiljö samt för störningar hos barnet och i föräldra-barn-relationer. Barnens fäder görs inte ansvariga i samma utsträckning och deras brister och tillkortakommanden granskas inte i sociala utredningar på samma ingående sätt som mödrarnas. Det är också vanligt att mödrar ställs ansvariga för att de inte kan hålla fadern borta från hemmet och skydda barnen från hans skadliga inflytande, vilket Andersson hävdar framgår tydligt av tidigare forskning.

Forskaren Mats Hiltes (2000) studie pekar i samma riktning som Anderssons. Studien baseras på 14 barn- och ungdomsären den inom individ- och familjeomsorgen och intervjuer med utredningssekreterare och behandlingsassistenter. Hilde belyser hur det sociala arbetet genomsyras av en diskurs som beskriver traditionella skillnader mellan könen. Det menar Hilde bidrar till att skapa, reproducera och upprätthålla skillnader mellan män och kvinnor. Kvinnorna konstrueras som de primära vårdnadshavarna, männen som sekundära. Kvinnan sågs som den centrala omsorgsgivaren i familjen och det var hon som fick kritik när omsorgen om barnen inte fungerade. Mannens ansvar osynliggjordes. Modern gjordes till föremål för olika stödande och behandlande åtgärder. Målet

var att återupprätta kvinnan som den goda och omsorgsgivande modern. Fadern tilldelades en perifer roll. I undantagsfall lyftes kvinnans orimliga ansvar för hem och barn fram, samtidigt som det fanns en ambition att ge mannen en mer central roll i familjen.

I en undersökning av Andersson (1991), baserad på intervjuer med socialsekreterare i tio kommuner, avseende utredning av sammanlagt 189 barn (0-3 år), visade det sig att socialsekreterarna alltid hade information om barnens mödrar. Socialsekreterarna visste vad de hette, deras födelsenummer, om de hade fler barn samt något om deras livssituation. Däremot var det sällan som socialsekreterarna visste vad fäderna hette, hur gamla de var, var de fanns, hur deras livssituation såg ut eller hur många barn de hade. Detta är dock inget som utmärker just socialsekreterare, påpekar Andersson och lyfter fram att också Sveriges officiella statistik förs på det sättet, att om man vet ett barns födelsenummer, kan man alltid identifiera modern, men inte fadern.

I Ingrid Claezons doktorsavhandling (1987) framkommer det i en studie av 166 ärenden att det endast fanns sparsam information om barnens fäder i de fall då dessa inte bodde tillsammans med barnet och modern. Det saknades i de flesta fall uppgifter om förekomsten av kontakt mellan barnet och den frånvarande föräldern. I de fall då de problem som föranlett anmälan till socialtjänsten relaterats till föräldrarna, har det mer än dubbelt så ofta kopplats till modern som till fadern. Claezon menar att aktmaterialet markerar moderns betydelse för barnen och faderns mera obetydliga roll. Moderns problem är barnens problem, faderns problem relateras sällan till barnen.

Detta kan kopplas till Ingela Kåhls (1995) doktorsavhandling där hon studerat 20 utredningar avseende barn och ungdomar. Hon belyser fädernas undanskymda position med ett fall där insatsen koncentrerades på relationen mellan modern och barnet trots att fadern var den som hade bäst relation till barnet. Kåhl menar att en mor som inte anses klara av sitt barn möter ett tydligt fördömande från omgivningen, medan fadern står utanför ett sådant ansvar, han förväntas helt enkelt inte ta det. Hon uppfattar också att stöd- och behandlingsinsatser är inriktade mot mor-barn-relationen och utdefinierar relationen mellan fadern och barnet. Då man inte anser att modern klarar av barnet är familjehem ett bättre alternativ än att stödja fadern som vårdnadshavare. I Kåhls undersökning fanns, till skillnad från i de andra refererade undersökningarna, fäderna omnämnda i samtliga studerade barnvårdsutredningar. Så var det även då barnen inte hade kontakt med fäderna.

Socialsekreterarna tog bara kontakt med varannan far som bodde tillsammans med sina barn, i de utredningar (60 personakter) som Eva Wåhlander (1994) studerat. För det totala antalet fäder var det endast var tredje som på något sätt ingick i utredningen. Dessutom kom fäderna in sent i utredningarna. Dessa fäder kontaktades hälften så ofta som mödrarna. Wåhlander har också intervjuat 12 socialsekreterare och i undersökningen framkommer det att socialsekreterarna hade olika synsätt på faderns roll i utredningarna. Antingen fick modern eller vårdnadshavaren bestämma om fadern skulle kontaktas, eller så hade de den

inställningen att fäder alltid ska involveras. Sällan användes argumentet att fäder är viktiga för sina barn. Wåhlander tar också upp att Socialstyrelsens riktlinje är att båda föräldrarna ska kontaktas, men att det är upp till socialsekreteraren att avgöra om de ska ta kontakt med en förälder som inte har vårdnaden om barnet. Hon påpekar att det faktum att fäder inte involveras stämmer illa överens med betoningen på det uttalade familjeperspektiv som finns inom socialtjänsten. Liksom Andersson, Claezon och Kåhl, påpekar hon att familjen i första hand tycks uppfattas som modern och barnet.

I en kunskapsöversikt om barnavårdsutredningar visar Knut Sundell och Tine Egelund (2001) att fäderna bara hade kontaktats i genomsnitt i hälften av utredningarna (undantaget vid sexuella övergrepp då tre fjärdedelar av fäderna kontaktades). De har gjort en sammanställning av nio olika svenska studier (sid. 97) som tillsammans avser ca 690 barn.

Dock har det under 90-talet blivit vanligare att fäder kontaktas, från $\frac{1}{4}$ i början av 90-talet till $\frac{1}{2}$ i mitten av samma årtionde. De påpekar emellertid att det är skillnad på att som far bli intervjuad och att vara delaktig. Svensk forskning visar att föräldrar eller barn sällan är delaktiga i utredningsarbetet. Det klienterna oftast var missnöjda med var att de inte informerats tillräckligt om sina lagliga rättigheter, inte känt sig delaktiga i utredningsarbetet och att socialsekreterarna inte hade lyssnat på dem tillräckligt.

Emellertid kan man fråga sig vad som skrivs om fäderna, i den mån det står något om dem i sociala utredningar och akter. I Bo Vinnerljungs (1989) undersökning om fosterhemsplacering framkommer uppgifter om fädernas bostadsort och/eller namn saknades för nästan vart tredje av de 159 berörda barnen. I en av hans tidigare undersökningar saknades sådana uppgifter för 62% av barnen.

Tommy Lundströms (1993) studie visar att de i ärenden där det förekommer en fader, saknas uppgifter utöver personuppgifter om fadern, i 16% av utredningarna (avseende 120 ärenden). Han påpekar att beskrivningar av mödrar är vanligare, för dem saknades det uppgifter i 9% av fallen.

De barn som får insatsen kontaktperson/-familj bor i stor utsträckning med sina mödrar som är ensamstående. Det framgår tydligt i en kunskapsöversikt om insatsen kontaktperson/-familj (Andersson & Bangura Arvidsson 2001). Det framkommer också klart att det finns en kompensatorisk tanke bakom insatsen. Flera studier visar att kontaktperson/-familj ofta använts för att barnet hade en bristande eller obefintlig kontakt med sin far. Insatsen är tänkt att komplettera brister i de hjälpsökandes naturliga sociala nätverk eller för att bygga upp ett nytt socialt nätverk. I flera fall handlar denna brist i det sociala nätverket om att barnet har sporadisk eller ingen kontakt alls med sin far. Insatsen handlar till stor del om att ge barn tillgång till andra vuxna, i synnerhet manliga förebilder som kompensation för brister i kontakten med fadern. Det handlar alltså om att ge barnet stöd, men också om att ge modern avlastning när barnets far inte finns där. En del av de studier som ingår i kunskapsöversikten visar att handläggare av ärenden som rör kontaktperson/-familj i flera fall inte vet hur klienternas sociala

nätverk ser ut när insatsen tillsätts. Knut Sundell m.fl. (1994) visar i en studie att socialtjänsten i bara en fjärdedel av 42 fall hade sökt kontakt med den frånvarande föräldern (oftast fadern) innan kontaktfamilj tillsattes. I undersökningen visade det sig att barn rangordnade fadern lägre än modern på nätverkskartan i samtliga tjugoåttal fall där barnen inte bodde med fadern (hos en tredjedel av barnen förekom han inte alls på nätverkskartan).

Det är emellertid lätt att hävda att fäder ska involveras, men i realiteten är det ofta mer problematiskt än att bara ta kontakt med dem, vilket Sofia Linderoths och Bo Vinnerljungs (1994) utvärdering av ett projekt i Helsingborg visar. Projektet de studerade syftade till att minska socialtjänstens insatser för barn och ungdomar genom att involvera frånvarande fäder i socialt utsatta barns liv. För så många som 14 av de 26 barnen som ingick i projektet, hade ingen kontakt mellan far och barn kommit till stånd, även om ambitionen var att upp emot 90% av barnen skulle ha det vid projektets slut. Linderoths och Vinnerljungs slutsats är att projektet hade för höga ambitioner att kunna påverka svåra mellanmänniska problem i splittrade eller aldrig existerande kärnfamiljer, där problemen dessutom ofta funnits i många år. De menar att det krävs ett mer långsiktigt arbete än vad som var fallet. Socialarbetarna var överens om att projektet inte hade kunnat ersätta insatsen kontaktperson/-familj. Emellertid hade deras medvetenhet om den frånvarande fadern ökat och fortsättningsvis försökte de ha i åtanke att i alla ärenden ställa frågor om fäderna.

Även internationellt tycks moderscentreringen vara stor inom socialt arbete. Flera internationella studier visar på det. Den isländska forskaren Gudrun Kristinsdóttir (1991) har i sin doktorsavhandling studerat akter avseende 105 familjer och 154 barn (0-18 år). Hon skriver om barnavårdsfällan (sid. 96), ett dilemma som innebär att barn skjuts åt sidan, fäder ignoreras och mödrar fokuseras och kontrolleras. Kristinsdóttir söker en förklaring till kvinnofokuseringen inom socialtjänsten, i att kvinnor är mer ekonomiskt sårbara än män, eftersom de generellt sett har lägre inkomster. Hushåll med ensamförsörjande mödrar söker sig därför i större utsträckning till socialtjänsten vid ekonomiska problem och även föräldraskapet utsätts för granskning (jfr Andersson 1984, 1991, 1995).

Även den danska forskaren Tine Egelund (1997) tog upp liknande ekonomiska och strukturella aspekter för att försöka förstå varför barnavården i så stor utsträckning blivit en kvinnofråga. I de 35 journaler som Egelund studerat i sin doktorsavhandling tar fäder liten plats. Hon menar att det inte är tal om familjer i allmänhet, som kommer i kontakt med socialtjänstens individ- och familjeomsorg, utan mödrars familjer. Hon påpekar vidare att förvaltningarna inte lägger väsentlig vikt på fädernas relation till sina barn. Socialt arbete med barn har ett kön (kvinnligt), skriver hon, och tar också upp att barnens problem kopplas till kvinnorna. Hon visar att även i familjer med närvarande fäder riktas uppmärksamheten mot mödrarna. Fäder ses inte omedelbart som en lösning och uppfattas inte som en resurs.

De amerikanska forskarna Geoffrey L. Grief och Cynthia Bailey (1990) fann i en genomgång av fem olika tidskrifter i socialt arbete¹¹, som givits ut under en 27-årsperiod, att det inte fanns mycket skrivet om fäder överhuvudtaget. De fann endast 21 artiklar. I dessa framkom tre olika typer av fäder: Fäder som förövare, som frånvarande och behövda, samt som motarbetade.

Den brittiska forskaren Danielle Turney (2000) skriver om synen på omsorg och försummelse inom socialt arbete. Hon menar att försummelse av barn feminiseras i socialt arbete i och med att omsorg av barn oreflekterat härleds till kvinnor. En konsekvens av detta är att männens roll i familjer där barnen försummas nedtonas.

Den brittiska forskaren Brid Featherstone (2001) lyfter fram en annan forskare, M Ryan (2000), som i en forskningsgenomgång fann att många av de fäder som var involverade i fall där man oroades för barnens välbefinnande hade särskilda psykiska problem själva. De var oförmögna att ta på sig rollen som familjeförsörjare och hade problematiska eller våldsamma förhållanden till sina partners. Självt menar Featherstone (2001) att mäns föräldrarbete inte studeras, som helhet och hon refererar till E Peled (2000) som argumenterar för att vi inte längre kan ignorera att vissa våldsamma män är fäder. Featherstone funderar över om det kanske upplevs som ett för stort arbete att involvera fäder till socialt utsatta barn eftersom de ofta har problem själva. Featherstone och Trinder (1997) skriver att män som brukar fysiskt våld gentemot kvinnor konstrueras som "kränkande män" och sällan i egenskap som individuella män. När deras relation till barnen väl uppmärksammas är det enbart i syfte att visa hur skadliga och farliga de kan vara för sina barn. De konstrueras vanligtvis som endimensionella karaktärer och behandlas på ett sätt som förnekar eller ignorerar centrala aspekter av deras identitet och relationer. Featherstone (2001) påpekar också att mödrar överbelastas och att fäder inte engageras. Kvinnor relaterades således till moderskap medan det var svårt att engagera fäder som män. De välkomnades som fäder, men inte som individer, vilket gjorde det svårt att engagera dem.

Britterna Elaine Farmer och Morag Owen (1998) visar hur mödrar till barn som utsatts för övergrepp från sin far (eller styvfar) snarare betraktades som medbrottslingar än som offer. Männerna ställdes inte till svars för vad de gjort. Det var kvinnornas förmåga att beskydda sina barn som kom att granskas snarare än att männen gjordes ansvariga. Utredningsprocessen tenderade att förstärka redan existerande roller.

De brittiska forskarna Bridgid Daniel och Julie Taylor (1999) påpekar att det i litteratur om praktiskt socialt arbete framkommer att män ofta ses som en potentiell risk för modern och/eller barnet. Interventionerna riktas mot modern. Till och med då fadern begått sexuella övergrepp mot barnet inriktas interventionerna mot moderns förmåga att skydda sitt barn snarare än mot faderns beteende. Det är kvinnornas förmåga att vara mödrar som ifrågasätts om barnets

¹¹ De tidskrifter som de har studerat är Child Welfare, Social Casework, Social Service Review, Social Work, Health and Social Work).

har försumrats på något sätt även om det är från faderns sida som försummelsen har skett. Även i de fall där fadern eller moderns manliga partner skulle kunna vara en resurs för barnet fokuseras moderns roll. Daniel och Taylor refererar till Nicky Stanley (1997) som menar att de ”osynliga männen” genomsyrar barnavårdssystemet. Kvinnliga socialsekreterares upplevelse av att män utgör ett potentiellt hot mot kvinnor bidrar till att män överhuvudtaget lyser med sin frånvaro inom det praktiska sociala arbetet med barn. Det, menar Daniel och Taylor, är den huvudsakliga anledningen till att retoriken kring att involvera fäder inte stämmer överens med vad som görs i praktiken. Att ha målet att involvera fäder är en sak, att konfronteras med en hotfull och potentiellt våldsam man är en helt annan. Föreställningen om att männen är farliga gör att de, ironiskt nog enligt Daniel och Taylor, inte utreds ordentligt. Män uppfattas i stor utsträckning som problem antingen de är närvarande eller frånvarande. När de är frånvarande ses de som oansvariga och när de är närvarande uppfattas de som att de både ställer krav gentemot modern och är potentiellt våldsamma. Å ena sidan pratar socialarbetare om att engagera män, å andra sidan visar deras praktik att omsorg av barn är något för kvinnor.

Eftersom fäderna upptar en stor del av barnens liv, så väl på gott som på ont, är det viktigt att förstå vad barnen och faderskapet betyder för dem, anser Daniel och Taylor. En av deras slutsatser är att det inom praktiskt socialt arbete med barn bör vara grundläggande att söka och samla in information om barnens fäder. Det bör ske enligt principen att inte undvika någon enda av de viktiga personer som finns i ett barns liv. De påpekar att det enda man helt säkert kan veta om ett barn är att det har två biologiska föräldrar, en mor och en far, och att barn generellt mår bättre ju bättre informationen om de frånvarande föräldrarna är. J. Owusu-Bempah och Dennis Howitt (1997) använder sig av termen ”sociogenealogiskt sammanhang” för att peka på hur viktigt det är för barn att ha vetskap om sitt sociala ursprung. Daniel och Taylor anser att det förvisso finns fall där det inte är lämpligt att barnet har kontakt med sin far, men de betonar vikten av att det finns bra information om honom.

Barns bästa – relation till fadern eller skydd från honom?

I det föregående kapitlet kunde vi se att faderskap är en socialpolitisk angelägenhet, där staten går in och intervenerar och på så sätt skapar faderskap och fostrar fäder. Den generella socialpolitiken förmedlar att det är för barns bästa att ha god kontakt med båda sina föräldrar. Tidigare i detta kapitel kunde vi se att det inom socialt arbete med barn kan vara förenat med barns bästa att skyddas från sina fäder.

Dessa skilda uppfattningar om vad som är barns bästa ser jag inte som motsägelsefulla. Istället uppfattar jag att det handlar om sociala aktörer som agerar utifrån olika verkligheter. Med utgångspunkt i bland annat Sunessons (1990) samt Sunessons och Lundströms (2000) beskrivning av socialtjänsten ser jag paralleller mellan, för det första, uppfattningen att det är för barns bästa att ha en nära relation

till sin far och den verklighet som den generella socialpolitiken bygger på. Alltså den moderna socialpolitiken som lyckats spränga sitt "fattigvårdsskal" och leva upp till Socialtjänstlagens grundläggande tanke. För det andra ser jag paralleller mellan uppfattningen att det kan vara för barns bästa att skyddas från sina ifrågasatta fäder och den verklighet som socialarbetare inom det behovsprövade sociala arbetet med barn möter. D.v.s. den del av det sociala arbetet som ständigt stöter emot "fattigvårdsskalet" och inte alltid stämmer överens med tanken bakom socialtjänstreformen.

Debatten om den nya vårdnadslagen (d.v.s. ändringarna 1998 i Föräldrabalken om vårdnad och umgänge) speglar de olika uppfattningarna om barns bästa och kontakt med eller skydd från fadern. Den nya vårdnadslagen innebär att gemensam vårdnad kan utdömas även om den ena föräldern motsätter sig det. Lagstiftarna reserverade sig emellertid genom att understryka att hänsyn ska tas till de fall där en förälder som motsätter sig gemensam vårdnad har övervägande skäl för det, t.ex. då den andre föräldern utsätter en familjemedlem för våld, trakasserier eller annan kränkande behandling.

Familjerättsdocenten Gösta Emtestam (1999) menar att den nya vårdnadslagen har inneburit att fler barn har fått tillgång till båda sina föräldrar. En orsak till det är, enligt honom, att den nya lagen betonar barnets behov av båda föräldrarna. Problemet med den gamla lagstiftningen, som Emtestam ser det, var att domstolen var tvungen att ge en av föräldrarna ensam vårdnad och att det inte fanns någon möjlighet att tilldöma föräldrarna gemensam vårdnad. Han ser lagen som ett sätt att komma åt de föräldrar som "*fyllda av hämnd-, straff- och kontrollbehov*" (sid. 23) startar en domstolsprocess mot den andra föräldern. Han menar att det är dessa föräldrar, som enligt honom psykiskt förgriper sig på sina barn, som missbrukar rättsapparaten. Han ser det som en form av misshandel och menar att det är missbruk av domstols- och samhällsresurser och att det är det som den nya lagstiftningen velat komma åt. Han uppfattar det som att den nya lagstiftningen har ett barnperspektiv med barnen i centrum och att lagstiftarnas intentioner har lyckats. Emtestam anser att de utsatta mödrarna tillhör undantagen och att det är ytterst sällan som fäderna till deras barn begär gemensam vårdnad, istället begär de umgänge med sina barn.

Även om lagutskottet betonade att möjligheten att döma till gemensam vårdnad mot den ene förälderns vilja skulle användas med stor försiktighet och lyhördhet, så har det riktats skarp kritik mot den nya vårdnadslagens tillämpning. Kritikerna menar att lagen inte tar hänsyn till barns behov då den ena föräldern vägrar att låta barnet träffa den andre föräldern om denne förgripit sig på barnet på något sätt. Forskaren i genusvetenskap Lillemor Dahlgren (1999) skrev i en debattartikel att samhället ger misshandlande män tillfälle att fortsätta förfölja, hota och misshandla kvinnor, mycket p.g.a. umgängesrätten. Hon pekar på brittisk forskning som visar att om den misshandlande kvinnan väljer att lämna relationen så fortsätter mannen att ta tillvara de chanser han får att fortsätta misshandeln och att umgängesrätten med barnet är en väg. Den refererade forskningen visade också att misshandlande män ofta slutade umgänget med barnen när det inte längre

skedde via modern, utan istället via en utomstående kontaktperson. Dahlgren anser att fäder som misshandlar inte är lämpliga vårdnadshavare och inte bör ha umgängesrätt utom i vissa fall med kontaktperson.

Dahlgren refererar till Gunilla Nordenfors (1996) som hävdar att fadersrätten har betonats de senaste tio åren och att de lagändringar som har genomförts främst handlar om faderns bästa. Dahlgren skriver, till skillnad från Emtestam, att det sannolikt är mycket få kvinnor som av ren hämndlystnad väljer att ta på sig hela ansvaret för barnen själv genom att neka fadern rätt att träffa barnen. Liksom Nordenfors menar hon att det är vansinnigt att bygga lagar på en så liten grupp människor. Dahlgren frågar sig vilken grupp det egentligen är som är i minoritet, orättvist behandlade fäder eller misshandlade kvinnor och barn. Hon ser det som förvånande att gemensam vårdnad är så vanligt förekommande med tanke på hur verkligheten ser ut med våld och övergrepp mot kvinnor och barn. Hon menar att vi dessutom bör ta i beaktande den grupp fäder som har mycket bristfällig eller ingen kontakt alls med sina barn av egen vilja. Dahlgren anser att samhället blundar för våld och övergrepp och att samhället tror att föräldrar kan sätta sig över sina egna konflikter och mötas i samförstånd angående barnen, oavsett om konflikterna innehåller våld eller inte. Hon hävdar att det är självklart att en förälder som utsätter sitt barn för fysiskt eller psykiskt våld borde fråntas alla rättigheter till vårdnad eller umgänge.

Jenny Svenberg (2000) skriver i en artikel i ROKS¹² tidskrift *Kvinnotryck* att den nya vårdnadslagen utgör det största problemet på kvinnojourerna, då en stor del av deras verksamhet ägnas åt att stödja misshandlade kvinnor i vårdnadstvister. Hon framhåller att det i lagtexten står att övergrepp inte kan utesluta gemensam vårdnad och att det är barnets rätt till båda sina föräldrar som ses som viktigast. Svenberg lyfter fram en studie av sociologen Maria Eriksson¹³ som menar att vårdnadsutredningen, som föregick den nya lagstiftningen, inte tar hänsyn till maktrelationer mellan könen. Enligt Eriksson verkar ansvariga politiker ha velat få män att ta större ansvar för barn, men de har då utgått från att relationen mellan män och kvinnor är harmonisk och blundat för att misshandlande män ofta också är fäder. Kopplingen mellan barnens välbefinnande och mäns våld är för svagt, anser hon. Eriksson menar att om ett umgänge ska vara bra måste det vara tryggt för barnet, man måste vara säker på att fadern slutat använda våld och att han måste ha förändrat sitt makt- och kontrollbeteende. Hon påpekar att bevisbördan idag ligger på den förälder (oftast kvinnan) som inte vill ha gemensam vårdnad, vill inskränka den andre förälderns umgänge eller vill att umgänget ska vara övervakat. Istället anser hon att bevisbördan borde ligga på mannen, att han ska visa att umgänget är tryggt för barnet, trots att han har misshandlat modern. Eriksson menar att det framstår som att man genom vårdnadslagen försöker återskapa kärnfamiljen och att faderskapet har ersatt äktenskapet som institution, där mannen har makt över kvinnan.

¹² Riksorganisationen för kvinnojourer och tjejjourer i Sverige.

¹³ Maria Eriksson har bland annat skrivit ett kapitel i Metell red. (2001).

Barbro Metell, Maria Eriksson, Per Isdal, Birgitta Lyckner och Marius Råkil (2001) och de åsikter som framfördes på hearingen ”Barn i kläm”¹⁴ tycks betona att skadan av t.ex. missbruk eller sexuella övergrepp överväger. På hearingen menade man att föräldrarätten är så stark att den i flera fall går ut över barnens bästa. Ett av de exempel som togs upp var då barn, som utsatts för sexuella övergrepp av sin far, tvingas träffa honom under utredningens gång. De poängterade även att om föräldrarna har gemensam vårdnad kan fadern avgöra om barnet får höras inför en rättegång. Hearingen fokuserade inte på bara fadern som förövare, utan tog upp exempel på både fäder och mödrar som ansågs vara skadliga för sina barn. De framhöll att barnets rädsla att utsättas för den andre förälderns övergrepp och kränkningar och vetskapen om att boendeföräldern inte har möjlighet att skydda det, gör att barnet blir utsatt, övergivet och skyddslöst. De tog också upp familjehemsplacerade barn och menade att de kan hamna i en liknande situation. Barn kan uppleva en känsla av maktlöshet och att inte kunna påverka sin situation eller få hjälp. Det ökar barns tillitsbrist gentemot vuxna och samhället, menar hearingens arrangörer.

Argument för vad som är barns bästa kan också relateras till en annan debatt som är mer specifik för social barnvård. Olika vårdideologier har avspeglats i de interventioner som använts i den sociala barnvården. Utifrån vad som anses vara barns bästa finns det olika argument för huruvida barn som är omhändertagna bör ha kontakt/umgänge med sina föräldrar. Psykologen och forskaren Gunilla Lindén (1984) beskriver de olika vårdideologiska ståndpunkter som rådde under 1980-talet angående samhällets roll vid omhändertagande av barn. Här handlade det inte specifikt om fäder i förhållande till mödrar, utan om de biologiska föräldrarna i förhållande till fosterföräldrar. Lindén ställer ideologin om *barnets rätt* till nya psykologiska föräldrar (att barn har rätt till goda uppväxtvillkor och att om föräldrarna sviker, så bör barnet ges nya föräldragestalter i t.ex. familjehemsföräldrarna) i motsättning till ideologin om *barnets relationer* till sina biologiska föräldrar (barnets relation till föräldrarna anses vara viktig och inte möjlig att byta ut). Hon visar hur socialarbetares människosyn präglats av ”barnets rätt”, vilket enligt henne, ledde till billiga och enkla lösningar, som lämnade de grundläggande problemen olösta. Valet av teorier reflekterar den ekonomi och ideologi som samhället känner att det klarar av, anser Lindén.

Till skillnad från den tid för tjugo år sedan som Lindén beskriver, synes det nu läggas mer vikt vid att familjehemmen ska hjälpa barnet att hålla kontakt med föräldrarna, även om det fortfarande finns exempel på motsatsen. Andersson (1995) påpekar att en kontroversiell fråga under många år har varit huruvida det är viktigt för barn i familjehem att behålla kontakten med sina föräldrar och hemmiljön. Det finns en motsättning mellan behovsorienterat (barns rätt) och relationsorienterat (barnets relationer) synsätt, den senare med företrädare inom

¹⁴ Hearingen ägde rum i Göteborg 2001-09-10 och var ett samarrangemang av BonaVia, Enastående föräldrar, Föreningen Brottsofferjouren Göteborg, Half Way House och tidskriften Socialpolitik.

Barn i kris-projektet¹⁵. Man kan problematisera vad skillnaden mellan dessa perspektiv egentligen får för konsekvenser. Andersson frågar sig om man verkligen måste välja mellan att ge barn i fosterhem stabilitet genom nya relationer till fosterföräldrarna eller identitet genom bibehållna relationer till föräldrarna. Hon ser snarare problemet med hur man ska hjälpa och uppmuntra föräldrar att bibehålla kontakten i sina barns intressen, även om det kan vara smärtsamt för dem själva. Jag menar att man kan se konflikten mellan mödrar och fäder på motsvarande sätt.

Ingrid Claezon (1996) har intervjuat 20 ungdomar och vuxna som vuxit upp med missbrukande föräldrar. Flera av dem har bott i familjehem och varit med om ett flertal separationer från sina föräldrar eller andra viktiga vuxna. Dessa vuxna barn ansåg att det är som att leva med ett hål inombords att inte känna till sin biologiska bakgrund. Claezon menar därför att det är viktigt att familjehemsplacerade barn får information om sina biologiska föräldrar, men den måste anpassas till barnets ålder, eftersom verkligheten ibland kan vara skadlig för barnet. Det viktigaste är att barnet får adekvat information om sina biologiska föräldrar och att de känner att det är tillåtet att fråga vidare. Det skulle bidra till att barnet slipper ifrån känslan av att leva i ett biologiskt tomrum, hävdar Claezon. Utifrån detta, menar jag, kan även fadersfrånvaro betraktas, att bristande kontakt med fadern kan bidra till ett tomrum hos barnet.

Vård i familjehem bygger på att barnet ska bo där en begränsad tid och sedan komma hem igen. Dessa intentioner till trots, och även om det har hänt en del i denna riktning, så har det riktats negativ kritik, bland annat mot hur kommunerna arbetar för att upprätthålla kontakten mellan barn och deras biologiska föräldrar (Andersson 1995, Riksdagens revisorer 2001). Det tycks som att relationsperspektivet har fått genomslagskraft när det gäller mödrar, men i mindre utsträckning när det gäller fäder. T.ex. visar Ingrid Höjer (2001) i en undersökning att de fosterföräldrar som hon intervjuat uppgav att närmare 48% av fosterbarnen inte hade någon kontakt med sin far (motsvarande siffra för barn som inte hade kontakt med modern var ca 22%). I LVU-utredningen (SOU 2000:77) framhålls att socialnämnden har ett ansvar för att barnets behov av umgänge med föräldrar eller andra som har vårdnaden så långt som möjligt tillgodoses, är otydligt formulerat och därför kan läsas på två sätt. Antingen kan det förstås som att det omfattar alla föräldrar, utan krav på att de ska vara vårdnadshavare, eller så exkluderas föräldrar som inte är vårdnadshavare. Det leder till problem i lagens tillämpning.

Kommentar

Avhandlingens tre empiriska studier kommer att relateras till de olika sammanhang som det föregående kapitlet och detta kapitel har beskrivit. Skillnaden mellan dessa

¹⁵ Barn i kris-projektet var ett forskningsprojekt formulerat av en grupp på Barnbyn Skå. De introducerade det relationsorienterade synsättet i Sverige. (Andersson 1995).

olika kontexter har betydelse för förståelsen av barnavårdsutredningarna och socialsekreterarnas sätt att resonera kring de fäder som de möter i det sociala arbetet med barn, samt för de intervjuade ifrågasatta pappornas¹⁶ berättelser. Det handlar om en balansgång mellan å ena sidan familjepolitikens stärkande av fäders relation till sina barn och å andra sidan den sociala barnavårdens ifrågasättande av fäder och skydd av barn.

¹⁶ De fäder som ingår i denna avhandling kallar jag fortsättningsvis pappor/papporna. I övrigt använder jag begreppet fäder. Det är ett sätt att använda orden pappa respektive fader på, som kan relateras till Hagströms (1999) två begrepp pappablivande och faderskapande, där det förra hänförs till mäns egna erfarenheter och det senare till samhällets önsknings och behov. Min användning av ordet pappa har alltså att göra med ett innifrånperspektiv och användningen av ordet fader hör samman med ett utifrånperspektiv.

KAPITEL 4. TEORETISKA UTGÅNGSPUNKTER

Inledning

Avhandlingens teoretiska utgångspunkter är hämtade från interaktionistiskt och socialkonstruktivistiskt perspektiv, i synnerhet utifrån de amerikanska sociologerna Erving Goffman och Howard Becker samt den australiensiske sociologen Robert Connell. Anledningen till perspektivvalet är mitt fokus på ifrågasatta fäder, d.v.s. fäder som utifrån en normalitetsdiskurs definieras som avvikare och marginaliserade. Goffmans och Beckers teoretiska resonemang om normalitet och avvikelse är centrala utgångspunkter för analysen av det empiriska materialet. Föreställningar om kön, köns- konstruktioner och strukturer har stor betydelse för uppfattningen om faderskap och mäns syn på sig själva som fäder. Därför använder jag mig också av Connells teori om köns konstruktion. På vissa punkter finns det likheter mellan Connells och Goffmans såväl som med Beckers resonemang om normalitet och avvikelse. Connell presenterar ett ramverk för det västerländska samhällets genusordning. I denna finns positioner som rör sig från normalitet och hegemoni till avvikelse och marginalisering.

Connell (1999) sällar sig till den kritiska mansforskningen och en av hans poänger är att det inte bara finns en slags manlighet, utan istället flera olika maskuliniteter. Connell diskuterar dels ordningen mellan könen, d.v.s. mäns hegemoniska position gentemot kvinnors underordnade (maktrelationer i det patriarkala samhället), dels ordningen mellan män utifrån en tanke om att det existerar en mängd olika maskuliniteter som inbördes rangordnar sig i förhållande till varandra. Här talar Connell bland annat om den hegemoniska, delaktiga, underordnade och marginaliserade maskulinitetspositionen. Den hegemoniska positionen utgör den ledande praktiken och idealet för hur man bör agera som man, medan den underordnade positionen utgör motsatsen. Den marginaliserade positionen står bland annat i relation till klass och etnicitet. Jag ser ifrågasatta fäder som inordnade i denna position. Det gör jag utifrån en tolkning av ifrågasatta fäder som definierade som avvikande från ledande ideal och praktik kring faderskap. De fäder som socialsekreterarna talar om och de intervjuade papporna har ofta lägre klasspositioner och i flera fall en annan etnisk tillhörighet än den svenska.

Connell presenterar ett ramverk för att kunna skilja på olika typer av maskulinitet och för att visa att de är dynamiska och föränderliga. Han betonar att man bör fokusera på relationerna mellan män just för att få en dynamisk analys, annars riskerar man att hemfalla åt karaktärstypologi. Enligt Connell är genus ett sätt att organisera social praktik. Genusprocesser organiseras i vardagslivet. Connell uppfattar begreppen hegemoni, delaktighet, underordning och marginalisering som de fyra aspekter som skapar de huvudsakliga strukturerna inom den västerländska genusordningen. Den brittiska sociologen Jeff Hearn (1996) är kritisk mot begreppen maskulinitet och maskuliniteter. Han menar ett de är otydliga och att man riskerar att förbise mäns faktiska handlingar om man i för stor utsträckning fokuserar på begrepp. Det är vanligt att mäns problematiska handlingar ses som

orsakade av felaktigheter i maskuliniteten, enligt Hearn. Likväl menar både Connell och Hearn att det finns en svår problematik i generaliserandet av ”det maskulina” eftersom skillnaderna i mäns sätt att vara män är stora. Klass, etnicitet och sexualitet spelar roll och innebär variationer.

Johansson (2000) gör två tillägg till Connells olika typer av maskuliniteter. Dels den oppositionelle som präglas av nära samarbete med kvinnor och en kritisk inställning till de dominerande manliga samhällsstrukturerna. Dessutom är den utgångspunkt för formulering av en plattform för symbolisk och reell kamp mot den hegemoniska manligheten. Dels den nostalgiska positionen som präglas av längtan tillbaka till en urmanlighet med koppling till den mytopoetiska rörelsen¹⁷.

Normalitet

Att vara normal kan betyda att man följer skrivna eller oskrivna normer, det statistiskt mest vanligt förekommande, det genomsnittliga; det önskvärda; eller det mest sunda. Det finns flera perspektiv på normalitetsbegreppet som i hög grad är tidsbundet (Blum 1985). Bland annat kan det normala definieras i kontrast till det sätt som avvikande definieras på, som icke-normal, utifrån ett individorienterat perspektiv. Det avvikande uppfattas då som en sjukdom eller en defekt som bör straffas eller behandlas bort. Med detta perspektiv som utgångspunkt skulle ifrågasatta fäder ses som individer med fel och brister som behöver rättas till för att göra dem till goda fäder. Utifrån det strukturorienterade perspektivet, å andra sidan, betraktas samhället och samhällsordningen som orsaken till avvikelser eftersom samhället uppfattas definiera vad som är avvikande. Samhällets representanter har makten att ange vilka normer som ska råda och utövar den makt som konstruerar olika metoder för att urskilja och korrigera människor som avviker från normerna. Vi kan utifrån detta perspektiv se det som att samhällets representanter genom familjepolitiken har förmedlat och på olika sätt försökt upprätthålla den heterosexuella äktenskapliga kärnfamiljsnormen. Det är bara i relation till vad som definieras som normalt som vi kan precisera det avvikande.

Goffman (1994) för med sitt interaktionistiska perspektiv ett liknande resonemang, men han håller sig på en mellanmännisklig nivå. Enligt honom upprätthåller människor strukturer genom att komma överens om en allmän definition av situationen. Denna definition uttrycks och upprätthålls trots att den utsätts för en mängd olika störningar. Människor kan gemensamt bidra till att en

¹⁷ Vars vapendragare är poeten och författaren Robert Bly (1991) som ger sin syn på manlighet i boken *Järn Hans. En bok om män*. Han menar att manligheten förnekas och trycks undan och kanaliseras på ett destruktivt och våldsamt sätt. Istället gäller det för män att söka sig tillbara till manlighetens kärna och ge utlopp för dess positiva krafter. Bly ställer på så sätt manligt mot kvinnligt på ett självklart sätt utan att reflektera över dessa begrepp överhuvudtaget. Han tar dem för självklara.

enda allmän definition av situationen upprättas. Som regel innebär det inte att det råder en verklig samstämmighet, utan att det snarare föreligger en överenskommelse om vems eller vilkas anspråk som ska favoriseras. Jag tolkar den allmänna definitionen av situationen som en normalitet som människor tillsammans strävar efter att upprätthålla. I denna avhandling handlar det om en samhällsorganiserande struktur som upprätthåller och utgår från en allmän definition om den heterosexuella, västerländska medelklasskärnfamiljen som normalitet. Det innebär inte att alla lever upp till denna definition. Såväl aktörer inom den kontext som beskrivs i kapitel två som den som beskrivs i kapitel tre förhåller sig till, skapar och reproducerar denna normalitet. De gör det emellertid utifrån olika tolkningar, beroende av den verklighet som de agerar inom. I analysen av intervjuerna med socialsekreterarna, ser jag det som att de i sitt arbete måste förhålla sig till båda dessa kontexter. Ifrågasatta fäder befinner sig i en sådan position att de inte lever upp till definitionen av det normala, men de måste ändå förhålla sig till den på olika sätt och därför är de inordnade i strukturen. Utifrån ifrågasatta fäders sätt att förhålla sig till definitionen om det normala kan vi förstå deras berättelser om upplevelsen av faderskapet och hur de har upplevt bemötandet av sociala myndigheter.

Som grund för Goffmans syn på människors samspel ligger hans uppfattning om individens identitet. Han menar att en människas identitet skapas i förhållande till andra människor. Goffman (1994) använder sig av en analogi med dramaturgi och betraktar jaget som ett slags image eller en föreställningsbild. I sitt framträdande på ”scenen” och i sin rollgestaltning försöker individen förmå andra att uppfatta honom eller henne som den han eller hon vill framstå. Jaget skapas utifrån hela scenen för individens aktivitet. Jaget är en produkt av den scen som spelas upp, inte en orsak till den:

När vi analyserar jaget avlägsnar vi oss alltså från dess innehavare, från den person som kommer att vinna eller förlora mest på det, för han och hans kropp är bara den anhängare som en i själva verket kollektiv produkt kommer att fästas upp på för en tid. Och medlen för att producera och bevara ett jag finns inte inuti anhängaren; de medlen finns i realiteten ofta att söka i de sociala inrättningarna. Det finns en bakre region med alla dess verktyg för att utforma individen, och en främre region med dess fasta rekvisita (sid. 218-219).

Såväl fäder i allmänhet som ifrågasatta fäder formar sitt faderskap utifrån omgivningens och sina egna förväntningar på sig som fäder. Faderskap kan ses som en produkt av en heteronormativ iscensättning. Hur en människa uppfattar sig själv och agerar i förhållande till andra är alltså intimt förknippat med normer och normalitet. Goffman använder sig av ordet *framträdande* och menar att det utgörs av allt det som en individ gör vid ett särskilt tillfälle och tjänar till att på ett eller annat sätt påverka någon av de andra inblandade. Ett framträdande socialiseras på så sätt att det formas och omformas för att passa in i förutsättningar och förväntningar

som finns i samhället (t.ex. sättet att vara far). Goffman skriver även om *roller* och *rutiner* och avser då handlingsmönster som är fastställda på förväg och ”spelas upp” vid särskilda tillfällen. Dessa roller kan generaliseras till att gälla för flera likartade situationer.

Samtidigt som Goffman (1994) fokuserar individens handlande, så menar han att man inte får bortse från moralens inverkan. Han poängterar ”*att varje definition av situationen som projiceras också har en utpräglad moralisk karaktär*” (sid. 21). Samhället är organiserat så att varje individ som besitter vissa sociala egenskaper har moralisk rätt att bli värderad och behandlad på ett lämpligt sätt av andra. Till detta hör också att en människa som underförstått eller uttryckligen gör anspråk på att vara en särskild sorts individ, automatiskt utövar moralisk press på andra och tvingar dem att värdera och behandla honom eller henne på ett sätt som den sortens människor har rätt att vänta sig (t.ex. socialarbetare och klienter i förhållande till varandra. Båda parter går in i roller som innefattar olika förväntningar).

Individen kan i sitt privata liv upprätthålla beteendenormer som han själv inte tror på, och han gör det därför att han har en stark övertygelse om att en osynlig publik är närvarande och att den kommer att bestraffa avvikelse från dessa normer (sid. 76).

Som förälder och sannolikt i än högre grad som ifrågasatt förälder upprätthåller man beteendenormer som man kanske själv tvivlar på. Individen kan införliva eller ta till sig de normer som han eller hon försöker upprätthålla i andras närvaro, så att individens samvete kräver att han eller hon beter sig på ett lämpligt sätt från social synpunkt. Goffman menar att när individen framträder inför andra så kommer han eller hon genom sina framträdanden sträva efter att införliva och exemplifiera samhällets officiellt sanktionerade värden. Goffman uppfattar det som att det särskilt i början av en sammankomst tycks vara lättare för en individ att välja vilket bemötande han eller hon kan kräva av andra. När en interaktion redan har kommit i gång och ett visst slags bemötande har hunnit få fotfäste är det svårare att ändra på det. Jag ser det emellertid som att individer och grupper av individer ofta har mer eller mindre stereotypa föreställningar om varandra redan innan ett möte kommit till stånd. Vissa individer är mer behäftade med stereotyper än andra, t.ex. ifrågasatta fäder. Hur mycket de än försöker att välja ett fördelaktigt sätt att presentera sig själv på kan det vara svårt att sudda ut konturerna av de stereotyper som förknippas med det ifrågasatta faderskapet. Förhållandet mellan socialsekreterare och klient är asymmetrisk. Socialsekreterare har ett övertag som är organisatoriskt förankrat, vilket innebär att de har makt att definiera situationen och kategorisera klienten (jfr Bernler & Johnsson 1995, Lundström & Sunesson 2000).

Team och *teamframträdande* är begrepp som Goffman (1994) också använder sig av. Med *team* eller *teamframträdande* avser han en grupp individer som i samarbete skapar en rutin. Ett *team* kan definieras som ”*en samling individer som måste prestera ett intimt samarbete för att kunna bevara en given projicerad definition av*

situationen” (sid. 95). Ett team är alltså en grupp människor, men inte en gruppering som uppstått utifrån att de står i relation till samma sociala struktur eller sociala organisation. De är ett team snarare för att de är delaktiga i samma interaktion eller serie av interaktioner som syftar till att upprätthålla relevanta definitioner av situationen. Även om socialekreterare står i relation till samma sociala struktur och organisation, så uppfattar jag det ändå som att de kan betraktas som ett team i Goffmans mening. Jag ser socialekreterare som delaktiga i en rad interaktioner som syftar till att upprätthålla relevanta definitioner av situationen, t.ex. av familjen, modern, fadern och barnet.

Goffman kan kritiseras för att å ena sidan vara en cynisk iakttagare av människors samspel med varandra och att individen handlar utifrån att uppnå så många fördelar som möjligt. Å andra sidan kan man se det som att Goffman visar respekt för individens förmåga att vara sig själv oavhängigt omgivningen eller de roller han eller hon förväntas ta. Genom att analysera de avvikandes och stigmatiserades kreativitet visar han hur de mot alla odds lyckas bevara sin självkänsla. (Harste & Mortensen 1999). Goffman (1994) gör ett, som han själv beskriver det, mycket enkelt tillägg till de tvärvetenskapliga försöken att inom en och samma ram få in den individuella personligheten, den sociala interaktionen och samhället. Det är på dessa tre nivåer som denna avhandling också rör sig, men det är främst utifrån den sociala interaktionen som jag försöker förstå ifrågasatta fäder. Den syn på fadern som socialtjänsten ger uttryck för kan förstås i relation till den samhälleliga diskursen om faderskap. Ifrågasatta fäders upplevelser av faderskapet kan förutom i relation till sina barn och deras mödrar, tolkas utifrån interaktionen dels med samhällets diskurs om faderskap, dels interaktionen (eller bristen på interaktion) med olika sociala myndigheter.

Goffman behandlar social interaktion och normalitet på ett generellt plan och tillhandahåller begrepp att använda som analysverktyg. Även om Goffman är empiriker i den meningen att han alltid knyter sina begrepp till observationer (Harste & Mortensen 1999), så ger han oss främst teoretiska begrepp på ett generellt plan när det gäller faderskap. I mitt fall är sociologerna Pierre Bourdieu och Antony Giddens mer tillämpbara i sina resonemang och båda två tar bland annat upp familjen som exempel. Såväl Bourdieu som Giddens bidrar till att förstå familjens roll för upprätthållandet av normalitet. Bourdieu (1995) menar att familjen kan betraktas som ett privilegium som upphöjs till allmängiltig norm. Han ser familjelivet som ett faktiskt privilegium som ger symboliska förmåner, nämligen möjligheten att kunna vara som man bör vara, att underordna sig normen och erhålla den symboliska vinst som normaliteten ger. Familjen spelar en avgörande roll för upprätthållandet av den sociala ordningen, av reproduktionen, även i socialt avseende. Staten strävar efter att gynna en viss form av familjeorganisation, genom ett kodifieringsarbete med såväl sociala som ekonomiska effekter (t.ex. barnbidraget och pappamånaden). Bourdieu menar att bland annat socialarbetare spontant beaktar ett antal faktorer som överensstämmer med den officiella bilden av familjen, t.ex. utredningar är ett av de medel som skapar det sociala ödet. Jag uppfattar Bourdieus beskrivning som en konkretisering av den normalitet som

ifrågasatta fäder förhåller sig till. Både utifrån Goffmans och Bourdieus perspektiv kan vi tolka det som att ifrågasatta fäder inte kan upprätthålla den definierade normaliteten. Med Bourdieus ord kan vi säga att ifrågasatta fäder inte lever (eller förväntas leva) ett sådant liv som ger möjlighet att ta del av normalitetens symboliska vinst. Barnavårdsutredningen kan ses som en metod för socialtjänsten att försöka upprätthålla en normal familjeform. Antingen inordnas fäderna i den eller så utesluts de ur den.

Den bild som hitintills målats upp ger manne en pessimistisk bild av individens möjligheter att agera inom och förändra strukturer. Å andra sidan kan man se det som att fäderna i kontakten med sociala myndigheter har möjlighet att välja hur de ska agera. Giddens ser det inte som att individen är ett offer för strukturerna. Individen har möjlighet att påverka det sociala systemet genom reflexiv självreglering. Han anser förvisso att samhälleliga förändringar påverkar individens liv och personlighet, eftersom sociala omständigheter inte kan skiljas från det. Men han menar att mänskliga handlingar struktureras av samhället samtidigt som de strukturerar det. Familjen är ett socialt system med strukturella egenskaper, t.ex. könsarbetsdelning. De sociala systemens strukturella egenskaper består av regler och resurser som kan vara både begränsande och skapa möjligheter (Heide Ottosen 1998). Giddens (1991) menar att intimiteten mellan individer och inom familjen har förändrats. De baseras inte längre på sociala och traditionella förpliktelser, utan på tillit vilket gör relationerna mer sårbara. Det handlar emellertid inte bara om tillit till varandra, utan om att vi i det moderna samhället även tvingas att lita till expertsystem. De traditionella spelreglerna för fadersrollen finns inte längre att luta sig emot. Män tvingas istället att förhålla sig till olika former av expertis i formandet av sin identitet som far. Socialtjänsten kan ses som ett sådant expertsystem som ifrågasatta fäder måste förhålla sig till, och förhåller sig till på olika sätt.

Giddens menar att individen har frigjorts från traditionerna, men inte på ett sådant sätt att hon inte påverkas av dem. Globaliseringen har inneburit att individen fått kännedom om en mängd andra sätt att leva och måste därför reflektera över om (de lokala) traditionerna är något som hon eller han vill leva efter och följer dem endast om de kan legitimeras och motiveras. Till exempel är det inte längre självklart att ingå äktenskap, det finns möjlighet att välja andra alternativa former för förhållanden. Självidentiteten är således ett reflexivt projekt som den enskilde själv bär ansvaret för. Individen är det han eller hon själv gör sig till och tillvaron blir en fråga om att välja och fatta rätt beslut. Det medför att individen ställer krav på livet och på de institutioner som påverkar vardagslivet (Giddens 1991, Kaspersen 1999). Att individen ständigt måste reflektera över sitt liv har skapat tvivel som blivit ett existentiellt drag hos den moderna människan. Det är ett radikalt tvivel som påverkar individens uppfattning om tillit och risker. Giddens talar här om ontologisk trygghet som utgör fundamentet för vår egen identitet och tilltro till den sociala och materiella värld som vi möter. Tilliten är självets skydd för att klara flera nya valsituationer. Individens tillit till opersonliga

principer och anonyma andra blir en oundviklig och nödvändig del av vår tillvaro, vilket skapar en ny form av psykisk sårbarhet (Kaspersen 1999).

Vi kan med Giddens hjälp tolka såväl klivenheten på samhällets olika nivåer mellan det traditionella och det moderna faderskapet som ambivalensen mellan de olika tolkningarna av barns bästa angående kontakt med fäder. Klivenheten och ambivalensen kan ses som en dragning åt de traditionella trygga strukturerna i ett samhälle där de alternativa mans- och fadersrollerna kan upplevas främmande och osäkra. Samtidigt visar olika experter upp och propagerar för lockande möjligheter. Jag ställer mig dock tvekande inför om alla individer har samma möjligheter att välja. Giddens menar emellertid att möjligheten att välja livsstil inte bara är privilegierade människor förunnat. Enligt honom gäller de valmöjligheter som moderniteten fört med sig oavsett vilken position man har i samhället. Alla avvisar eller anammar vi på ett mer eller mindre genomtänkt sätt de livsstilar som står till buds. Hur vi ska leva våra liv är något som alla måste ta ställning till varje dag. Förvisso, anser Giddens, kan klasskillnader och andra grundläggande former av ojämlikhet, till exempel genus och etnicitet, delvis definieras i termer av olika möjligheter att uppnå självförverkligande och rättigheter. Samtidigt som moderniteten öppnar för en mängd möjligheter skapar den också förtryckande mekanismer. Giddens betonar att moderniteten i sig producerar differentiering och marginalisering.

En annan grundläggande form av ojämlikhet, förutom genus och etnicitet, anser jag handlar om klass. Som jag ser det finns det inte bara en skiljelinje mellan olika etniska tillhörigheter, mellan män och kvinnor, faderskap och moderskap, utan också mellan arbetarklass, medelklass och överklass. Den brittiska sociologen Beverley Skeggs (1999) visar hur arbetarklassens kvinnor definieras i negativa termer, medan medelklassen står för det kvinnliga idealet. Arbetarklasskvinnorna i hennes studie lärde sig att acceptera sin position i samhället genom att de fostrades till att uppskatta och värdesätta medelklassens ideal och förstå att de inte helt kunde uppnå dem. Skeggs använder sig av begreppet respektabilitet och menar att det är ett utmärkande tecken på klasstillhörighet. Genom noggrant dragna gränser mellan vad som anses respektabelt eller inte, konstrueras distinktioner mellan olika klasser av kvinnor och skiljer arbetar- och medelklasskvinnor åt. I Skeggs resonemang är respektabilitet något som man har eller saknar beroende på vilken klass man tillhör. Respektabilitet handlar om sociala regler och moralkoder för passande och godtagbart beteende, språk och utseende. En viktig poäng hos Skeggs är att medelklassen har kontroll över arbetarklassen genom att sätta upp och lära ut normer. Genom att definiera arbetarklassen som avvikande och onormal i förhållande till medelklassen, skapas det normala och det avvikande. På så sätt vet den avvikande vem han eller hon är och hur han eller hon bör vara.

Skeggs användning av begreppet respektabilitet kanske inte är fullt överförbart till den svenska kontexten, där respektabilitet torde innebära något annat än i England. Förmodligen är det inte heller överförbart till vad vi förväntar oss av män. Sannolikt påverkar det arbetarklassmän och arbetarklasskvinnor på

olika sätt bland annat beroende på mäns överordnande position relaterat till kvinnor. Den amerikanske sociologen Mitchell Duneier (1994) visar, i en etnografisk studie av svarta arbetarklassmän i USA, att respektabilitet spelar en roll även där, men respektabilitet för de män som ingår i hans studie handlar om stolthet snarare än skam. För Skeggs kvinnor innebär respektabilitet en kamp för att framstå som respektabla och dölja att de tillhör arbetarklassen, medan männen i Duneiers studie är stolta över sin klasstillhörighet och kräver respekt för det. Skeggs påpekar att arbetarklassmän kan använda klass som en positiv källa till identitet och kan ingå som en positivt värderad social kategori. En annan intressant skillnad mellan Skeggs och Duneiers studier är att Skeggs kvinnor är omvårdande och definieras utifrån en roll inom den vårdande (mer privata) sfären, medan Duneiers svarta män mest figurerar i en offentlig miljö, på ett kafé. Tolkning av kön och genus hör samman med klass och etnicitet.

Hegemoni

Hegemoni är inte något givet begrepp. Det har sitt ursprung hos den italienska marxisten Antonio Gramsci (1891-1937). Han använde begreppet för att förklara hur den härskande klassen kunde säkra sitt herradöme genom subtila maktformer, snarare än genom direkt maktutövning. Begreppet utvecklades senare av Nicos Poulantzas (1936-1979), även han marxist, som menade att staten spelar en självständig roll i förhållande till de härskande klasserna. För både Gramsci och Poulantzas är hegemonibegreppet knutet till staten i det kapitalistiska samhället. Det handlar om statens funktion att å ena sidan genom hegemonin förena de dominerande klasserna till ett maktblock, å andra sidan garantera att de dominerande klasserna aktivt accepterar dominansförhållandet. Man kan också använda hegemonibegreppet för att analysera ideologi och ideologisk klasskamp genom att använda diskursteori. Man menar då att hegemoni konstitueras diskursivt och att samhällsliga positioner och sociala aktörer etableras diskursivt. Hegemoni kan med det sättet att se det inte fastställas teoretiskt eller begränsas till t.ex. sociala klasser (Brante, Andersen & Korsnes 1998).

Hegemoni kan ses som dominerande ideologi eller diskurser, något som motsvarar Goffmans uttryck ”samhällets officiellt sanktionerade värden” och ”allmänna definition av situationen”. Connell definierar det snarare som en dominerande praktik än ideologi, även om han är lite oklar. Connell definierar hegemonisk maskulinitet som ”... *den konfiguration av genuspraktik som innehåller det för tillfället accepterade svaret på frågan om patriarkatets legitimitet*” (sid. 101). Vi kan fråga oss om hegemoni uppträder som ideal eller praktik och vems ideal eller vems praktik det är? Å ena sidan skriver Connell om genuspraktik, å andra sidan att det lika gärna kan vara ett ideal som är den mest inflytelserika bäraren av hegemoni. Enligt Connell innebär hegemoni den kulturella dynamik som gör att en grupp kan hävda och upprätthålla en ledande position i samhällslivet. Hegemoni syftar på kulturell dominans i samhället som helhet. Connell menar att det är mest sannolikt att

hegemoni skapas om det finns ett samband mellan kollektiva kulturella ideal och institutionell makt. Inom den hegemoniska maskuliniteten finns det särskilda genusrelationer byggda på dominans och underordning mellan olika grupper av män. Dessa genusrelationer uttrycks genom konkreta handlingar och de underordnade positionerna kan fungera som förvaringsplats för allt som symboliskt har uteslutits ur den hegemoniska maskuliniteten.

Det är utifrån Connells diskussion om hegemoni som genuspraktik och kulturell dominans som jag betraktar faderskapsdiskursen om den traditionella fadern, som tar sig uttryck i bland annat social- och familjepolitiken. Det handlar såväl om olika ideal som praktiskt handlande i förhållande till dem. Även om den traditionella faderskapsdiskursen samexisterar med den om den moderna fadern tolkar jag den traditionella fadersdiskursen som den hegemoniska. Diskursen om den moderna vårdande fadern har inte samma genomslagskraft (ännu). Jag ser det som att det är här Johanssons tillägg oppositionell manlighet kommer in eftersom män i denna position har en kritisk inställning till dominerande manliga samhällsstrukturer. Det traditionella faderskapet har inte ersatts av det moderna, utan de samspelar med varandra på ett intrikat sätt och påverkar och reproduceras av män (och kvinnor) på olika sätt och på olika plan.

Uttrycken för dominans och underordning menar jag att vi kan se dels i föreställningarna om normalt respektive ifrågasatt faderskap, dels i de praktiska handlingar som individuella fäder gör. Även den sociala barnvården upprätthåller hegemonin, förmodligen i än högre grad än social- och familjepolitiken p.g.a. dess svårföränderliga karaktär (jfr Sunesson 1990, Lundström & Sunesson 2000, Bäck-Wiklund & Bergsten 1997). Jag ser det som att ifrågasatta fäder, liksom fäder i allmänhet, skapar sitt faderskap utifrån det dynamiska förhållandet mellan den traditionella och den moderna faderskapsdiskursen. Socialsekreterares syn på fäder och den syn på fäder som kommer fram i barnvårdsutredningar utgör en institutionell makt som förhåller sig till kollektiva kulturella handlingar.

Makt

Makt kan ses som en social relation som innefattar en intresse motsättning eller konflikt. Men det kan också ses som något i grunden positivt och nödvändigt för att samhället ska utvecklas, som att makt snarare förutsätter konsensus än konflikt. Foucault kopplar makt till kunskap. Det är något som den feministiska forskningen har tagit fasta på i ifrågasättandet av förgivettaganden om manliga och kvinnliga egenskaper och analysen av dem som sociala konstruktioner med maktanspråk (Brante, Andersen & Korsnes red. 1998). Liksom Goffman har den franske sociologen Michel Foucault (1987) ett perspektiv som fokuserar på sociala konstruktioner och kategoriseringar, snarare än individuella egenskaper. Makt är ett centralt begrepp hos Foucault och han för oss bort från tankar om att makt är något som innehas av maktfullkomliga individer. Istället ser han makt som en strategi som är ett resultat av *"mått och steg, manövrer, taktiska grepp, tekniker och*

mekanismer” (sid. 36). Snarare än ett privilegium som en individ kan inneha, innebär makt *”ett nät av ständigt spända, ständigt aktiva relationer”* (ibid.). Makt är snarare en ständig kamp än ett kontrakt. Makt är något som man utövar snarare än besitter. Det är den samlade verkan av dess strategiska positioner – en verkan som visar sig i de underlydandes ställning och som denna ibland bidrar att förlänga. I och med denna syn betonar Foucault, liksom Goffman, ett relationistiskt perspektiv. I detta sammanhang innebär det att makt inte är något enkelriktat förhållande där någon utövar makt gentemot några andra. Det är istället ett ömsesidigt samspel som innebär en kamp på olika nivåer. Foucault (1987) skriver:

Den omger dem, den sprids genom dem, den stödjer sig på dem, liksom de själva i sin kamp mot makten i sin tur tar spjörn mot de grepp den har om dem. Detta innebär att dessa relationer sträcker sig djupt ner i samhällslagren och att de inte är lokaliserade till förbindelserna mellan stat och medborgare eller till klasskillnaderna och att de inte nöjer sig med att på individernas, kropparnas, gesternas och beteendenas plan återspegla lagens eller styrelsesättets allmänna utformning. Dessa relationer är slutligen inte entydiga, de definierar otaliga punkter där kraftmätningar kan äga rum, en mängd oroshärdar som var och en innebär risker för konflikter, strider och för en åtminstone tillfällig omkastning av styrkeförhållandet (sid. 37).

Foucault skriver om mikromakter och menar att dessa utgör ett komplext nät som inte kan förgöras i ett svep. Det är mer komplicerat än så, bland annat därför att makt är nära förknippat med vetenskap. Foucault anser t.o.m. att makt producerar vetande och att makt och vetande förutsätter varandra. Det finns således inte något maktförhållande utan att vetande skapas och det finns inte heller *”något vetande som inte samtidigt förutsätter och utbildar ett maktförhållande”* (sid. 38). Makt och vetande går inte att skilja från varandra. Detta sammansvetsade förhållande mellan makt och vetande har medfört konsekvenser för rättssystemet och innebörden av att döma individer som bryter mot lagar och normer. Att döma en individ (vilket är en makthandling) innebär inte bara att fördöma det individen har gjort, utan även att bedöma och kategorisera individen som normal eller onormal och, i de fall individen bedöms som onormal, även presentera åtgärder för hur han eller hon skulle kunna bli normal igen (vilket grundar sig på vetande). På så sätt kan man, som Foucault gör, hävda att *”rättvisan har utsträckt sig till att omfatta även själen i ett skenbart begränsande och förklarande syfte men i själva verket har den lagt den under sig”* (sid. 27). Maktens teknologi är den princip som bestämmer såväl straffväsendets humanisering som kunskapen om människan. Själen är något som *”föds ur bestraffningens, övervakandets, tuktans och tvångets processer”* (sid. 40). Foucault menar att själen förvisso är verklig, men samtidigt okroppslig och inte någon substans. Jag uppfattar Foucault som att han ser själen som en slags konstruktion som skapats som en konsekvens av en syntes av makt och vetande. I denna syntes ger maktförhållandena upphov till vetande och vetandet bevarar och förstärker makten.

Foucault skriver om det som en referens-verklighet som ligger som grund för olika begrepp och har avgränsat olika analysområden, t.ex. psyke, subjektivitet, personlighet och medvetande. Kring dessa begrepp och analysområden har det skapats metoder och vetenskapliga framställningar. Foucault nämner humanismen som den vetenskap som burits fram av en särskild maktmodalitet. Denna modalitet förklarar han på följande sätt:

/.../ en viss kroppens politik, ett visst sätt att göra anhopningen av människor foglig och nyttig. För detta krävdes att definierade relationer till vetandet infördes i maktförhållandena; det behövdes en teknik för att väva samman underkuvade och objektivering; det innebar individualiseringsprocesser /.../ Människan om vilken kunskap kan förvärvas /.../ är på en gång resultatet av och föremålet för detta analytiska besittningstagande, denna kombination av herravälde och observation (sid. 355).

Foucault ser det som att vi är fångar i våra föreställningar och bedömningar av varandra. Han uttrycker det som att *"själen är kroppens fängelse"* (sid. 40). Dessa föreställningar och bedömningar har inte någonting att göra med hur individer egentligen är. Foucault påpekar t.ex. att det inte finns några brottsliga naturer utan bara ett kraftspel som *"beroende på vilken klass individerna tillhör för dem till maktens tinnar eller till fängelset"* (sid. 336). Den makt som Foucault skriver om handlar om makt som inte existerar mer än när den utövas. Den kan inte ses som den härskande klassens privilegium, utan är en effekt av den strategiska position som denna klass intar. Det är en form av makt som medborgarna möter på betydligt fler punkter än de vedertagna tydliga maktutövningsspunkter som finns i staten och samhället. Kampen mot varje sådan maktutövning gäller inte hela makten, därför är motstånd alltid möjligt. Det handlar inte om att i ett utopiskt projekt störta allt.

Foucault skriver om fängelsesystemet, men avser inte bara själva fängelseanstalterna, utan hela den maktstruktur som finns i samhället. Den makt som utövas på anstalterna är den tydligaste formen av makt, men samma maktstrukturer finns på andra ställen i samhället. Genom att ta sig andra till synes mer oskyldiga former blir korrektionstekniken mer subtil, men vakar ändå på ett effektivt sätt över oregelbundenheter, avvikelser och anomalier i samhället. *"Normaliseringsdomarna är allestädes närvarande"*, skriver Foucault (sid. 354) och nämner bland andra socialarbetare som exempel.

Man kan undra hur det kommer sig att människor accepterar att bli straffade, när de blir det. Foucault skriver om att *"uppställa fiktionen om ett juridiskt subjekt"* (sid. 353). Om jag uppfattar Foucault rätt så menar han att människor är fångade i föreställningar som fått oss att acceptera och till och med se det som självklart att vi ska straffas (eller behandlas) utifrån de kategorier som vi placerats i utifrån bedömningar om oss.

Makt är ett viktigt begrepp för denna avhandling. Vi kan tala om normalitet som en maktstruktur, vi kan också tala om genuspraktik och kulturell

dominans som maktinstrument. Jag ser det som att de som innehar en hegemonisk position också har möjlighet att utöva makt, mer eller mindre öppet, mer eller mindre subilt. Socialtjänsten och socialsekreterare har en roll i samhället som innebär en strategisk position. I samspelet med klienterna upprätthålls maktpositionerna. Med hjälp av vetenskap som t.ex. barnpsykologiska teorier utreds och bedöms fäderna och kategoriseras som antingen normala eller onormala (jfr Donzelot 1997). Vi kan betrakta socialsekreterare som normaliseringsdomare. Socialtjänstens makt existerar bara när den utövas. Socialtjänstens myndighetsutövare förmedlar medelklassens familjeideal och denna strategiska position har intagits av medelklassen.

Även utifrån Foucaults perspektiv kan vi se en förändringspotential. De fäder som kommer i kontakt med sociala myndigheter, eller ignoreras av dem i egenskap av fäder, har möjlighet att agera och är inte bara offer för maktstrukturerna. Även om vi kan tolka det som att ifrågasatta fäder är fångar i samhällets och socialsekreterares föreställningar om dem och det för klienten ingår i spelet att underordna sig socialtjänstens bedömningar, finns det möjlighet till alternativa strategier från faders sida (jfr Goffman). Å andra sidan kan vi föra ett liknande resonemang om socialsekreterare. Vi kan se dem som fångar i det uppdrag de har från staten, nämligen att bedöma vad som är acceptabelt och oacceptabelt utifrån barns bästa. Samtidigt uppfattar jag det som att socialsekreterare genom sin position i samhället har fler valmöjligheter. De kan lättare än ifrågasatta fäder välja att vara delaktiga eller inte.

Delaktighet

Jag ser det som att makt förutsätter delaktighet. Vi kan tala om mäns delaktighet på olika plan, dels i upprätthållandet av könsstrukturer gentemot kvinnor, dels i bevarandet av hierarkier mellan män. Med delaktighet menar Connell definitioner av maskuliniteter som upprätthåller någon slags norm. Det är emellertid inte många män som i verkliga livet lever upp till den normativa standarden. Connell skriver att det "... innebär inte att de mest iögonfallande bärarna av hegemonisk maskulinitet alltid är de mäktigaste" (sid. 101). Även de män som inte drar direkt nytta av de spänningar och risker som det innebär att befinna sig i patriarkatets frontlinje är också delaktiga i upprätthållandet av den patriarkala strukturen. Med denna utgångspunkt kan vi också se ifrågasatta fäder som delaktiga, inte minst i genusstrukturen. Även om ifrågasatt faderskap kan definieras utifrån underordnad och marginaliserad maskulinitetsposition, är män generellt i en överordnad ställning i förhållande till kvinnor. Sannolikt kan även ifrågasatta fäder, i större utsträckning än mödrar, dra nytta av de rådande genusstrukturerna, t.ex. genom att de har större möjlighet att välja att ta föräldrans ansvar. Fäder kan på ett mer okomplicerat sätt än mödrar dra sig undan föräldraskapet (jfr t.ex. Bekkengen 2002; Berg & Johansson 1999). Å andra sidan är det något som kan slå tillbaka mot ifrågasatta fäderna själva, t.ex. genom socialtjänstens förväntningar på dem som oansvariga och/eller frånvarande.

Ifrågasatta fäder som vill vara aktiva och ta ansvar som fäder kan mötas av ignorans och måste kanske mer än fäder i allmänhet bevisa att de kan leva upp till den normativa standarden.

Avvikelse

Begreppen normalitet, hegemoni, makt och delaktighet får ytterligare styrka i förhållande till begrepp som avvikelse och marginalisering. För att veta vad som definieras som normalt måste det som avviker från det normala också definieras. Goffman (1972) menar att sociala normer och regler korrigerar avvikelser och upprätthåller ordning. Enligt honom kan en social norm eller regel ses som en vägledning för beteende, en kod som talar om hur man bör handla för att det ska uppfattas som lämpligt, passande eller moraliskt riktigt. Individen kan känna press från andra, då det i allt som människor gör, och det sätt som de beter sig på, finns latent underförstådda löften och hot som andra individer kan uppfatta och rätta sig efter. Avvikelsen kan betraktas som ett hot mot omvärlden och åtgärder som vidtas gentemot den avvikande kan sägas ske i välmenande syfte, Goffman (1972) skriver:

De attityder som vi normala intar till en person med ett stigma och de åtgärder som vi vidtar gentemot honom är välbekanta, eftersom det är just dessa reaktioner som de välmenande sociala insatserna är avsedda att lindra eller att vända till godo (sid. 14).

Goffman (1972) använder sig av begreppet "stigma" och understryker att stigma inte handlar om egenskaper utan om relationer. Han skriver om tre typer av stigma. En av dessa är *"Fläckar' på den personliga karaktären som uppfattas som viljesvaghet, allt uppslukande eller onaturliga lidelser, förrädiska eller stela trosföreställningar, eller bristande bederlighet"* (sid. 14). En stigmatiserad individ avviker på ett inte önskvärt sätt från våra förväntningar. De som inte på ett negativt sätt avviker från förväntningarna kallar Goffman de normala. De normala diskriminerar och reducerar, oftast oavsiktligt, den stigmatiserade individens livsmöjligheter. Han menar att den stigmatiserade individen ofta tenderar att anamma samma föreställningar och värderingar som de normala, även om han eller hon inte känner sig normal. Oavsett vad de normala säger, accepterar de inte helt den stigmatiserade individen. Goffman (1972) skriver att *"närvaron av normala personer i hans omedelbara omgivning vidgar sannolikt denna klyfta mellan hans verkliga jag ('självet') och de krav han ställer på det..."* (sid. 16). Han betonar att det inte är tillräckligt med individens önskan att hålla sig inom normens ram. I de flesta fall har inte individen någon omedelbar kontroll över i vilken mån han eller hon kan efterleva normen. Det är fråga om individens livsomständigheter.

Goffman (1972) skriver att *"... den normales roll och den stigmatiserades roll ingår som delar i ett och samma komplex..."* (sid. 135). De kan alltså ses som två sidor av samma mynt. Den stigmatiserade individen är därför ofta medveten om de

spelregler som normaliteten kräver, och kan spela rollen som normal, ett dubbelspel för att dölja stigmat. Såväl de stigmatiserade som de som lever upp till det normala har förväntningar på varandra. Båda parter håller sig ofta inom ramen för dessa förväntningar och upprätthåller på så sätt den sociala ordningen. Stigmatiseringen kan hjälpa till att upprätthålla den sociala ordningen, som ett hjälpmedel för den formella sociala kontrollen. Goffman påpekar att om den ena parten inte lever upp till sin roll kan den andra träda in för att vidmakthålla ordningen.

Goffman beskriver också hur avvikelser är beroende av tidsaspekter och tar upp den förändrade synen på skilsmässor som exempel. Han menar att när något mister en stor del av sin stigmatiserande betydelse, inträder en period då den tidigare uppfattningen ifrågasätts alltmer. Till slut upphör den kontroll som dessa föreställningar inneburit. På detta sätt anser jag att vi också kan betrakta förändringarna i synen på faderskap. När t.ex. ensamföräldraskapet mister sin stigmatiserande betydelse och det uttrycks tvivel om det som stigmatiserat, upphör kontrollen som föreställningarna har inneburit. Numer är det inte lika stigmatiserande att t.ex. vara ogift far. Å andra sidan lever traditionella föreställningar kvar och det fortlever mekanismer som kan upplevas som stigmatiserande. Kanske är de mer subtila, men ändå verksamma.

Goffman framhåller att den normale och den stigmatiserade snarare symboliserar olika perspektiv, än att de är konkreta personer. Han menar att de är olika perspektiv som uppkommer i olika sociala situationer. Samtidigt som Goffman betonar begreppens symboliska betydelse så understryker han att den stigmatiserade personen först och främst är en människa som vem som helst, men att skillnaden ligger i vad vi förväntar oss av olika individer. Goffman tar våra förväntningar på en normal man som exempel:

Så till exempel finns det i en viktig bemärkelse endast ett slags mansperson i USA som inte behöver skämmas för någonting, nämligen en ung, gift, vit, heterosexuell, protestantisk barnafader som har fått collegeutbildning, som är bosatt i en stad i Nordstaterna, och som har full sysselsättning, frisk hy, lagom vikt och längd och som nyligen har slagit något idrottsrekord (sid. 133).

Goffman menar att varje man som inte riktigt uppfyller en eller flera av dessa kvalifikationer troligen från och till upplever sig själv som ovärdig, ofullständig och underlägsen. Goffman påpekar att ett samhälles allmänna identitetsvärden kanske inte förekommer någonstans i renodlad form, men att de ändå kastar en skugga över allt vi gör i vårt dagliga liv.

Likheterna mellan Goffman och Becker är stora. En central aspekt hos Becker är, liksom hos Goffman, att avvikelser skapas av samhället och inte är ett karaktärsdrag hos den avvikande individen. Becker (1997) menar att sociala grupper skapar avvikelser genom regler. Dessa regler kan innebära att vissa grupper av människor känner sig kränkta. Genom att reglerna appliceras på särskilda människor och stämplar dem som avvikare, skapas avvikelser. Det avvikande

beteendet är en konsekvens av den offentliga reaktionen på avvikelser, snarare än en konsekvens av de inneboende kvaliteterna i det avvikande beteendet.

Becker menar att om en individ misslyckas med att tillmötesgå andras förväntningar kan det tvinga individen till att ta avvikande vägar för att uppnå resultat som normala individer uppnår automatiskt. Becker skriver, *"Put more generally, the point is that the treatment of deviants denies them the ordinary means of carrying on the routines of everyday life open to most people"* (sid. 35). Att behandla en person som generellt, snarare än specifikt, avvikande kan leda till en självuppfyllande profetia. Det sätter alltså igång flera mekanismer som bidrar till att individen beter sig på ett sådant sätt som omgivningen förväntar sig. Även om en individ bara i vissa fall beter sig på ett sätt som uppfattas som avvikande, har det beteendet ett generaliserat symboliskt värde. Det innebär att omgivningen automatiskt förmodar att individen kommer att bete sig avvikande även vid andra tillfällen. Till en början i avvikelseprocessen kan det finnas valmöjligheter som innebär att det fortfarande finns en väg öppen att ta för att undvika att bli avvikare, men så småningom stängs dessa vägar (jfr Goffman om de första intrycken). Även sedan individen upphört med beteenden som betraktas som avvikande, kan det vara svårt att tvätta bort stämpeln som avvikare, eftersom förväntningarna från omgivningen kan leva kvar långt efter det att individen reellt upphört med dem.

En kritisk punkt i avvikelseprocessen är, enligt Becker, när den stämplade individen upplever sig fångad och officiellt stämplad som avvikare. Om en person tar detta steget eller inte beror inte så mycket på vad han eller hon gör som på vad andra människor gör. Att bli stämplad som avvikare innebär en drastisk förändring av individens offentliga identitet. Individen får en ny (mindre fördelaktig) status och med det följer andra förväntningar från omgivningen. Människor har olika förväntningar på olika roller. Vi förväntar oss t.ex. att en normal far ska bete sig på ett visst sätt och att en missbrukande far ska bete sig på ett annat sätt (jfr även Goffman om vad som förväntas av en man).

Avvikelse är inte alltid medvetet. Enligt Becker bör man snarare fråga sig varför människor i allmänhet inte faller för impulser att agera avvikande, än att fråga sig varför vissa människor blir avvikare. Åtminstone i fantasin så är de flesta människor mer avvikande än de vill framstå (jfr Goffman om att stigma och normalitet är intimt förknippat). De konsekvenser som det avvikande beteendet kan få för det övriga livet hindrar människor i allmänhet, som följer konventionerna, från att agera avvikande. Becker poängterar att den normala utvecklingen för människor i vårt samhälle är en successiv anpassning till konventionella normer och institutioner. En normal person har möjlighet att kontrollera sina egna impulser och kan förutsäga vilka konsekvenser som det avvikande beteendet kan få. Frågan som man bör ställa sig är alltså hur en person som blivit stämplad som avvikare, klarar av att hålla sig undan från konventionens påverkan, istället för att fokusera på det avvikande beteendet.

Huruvida en handling är avvikande eller inte beror, enligt Becker, på hur andra människor reagerar på den. I vilken grad andra människor reagerar på en särskild handling som avvikande, är varierande. Det kan variera över tid, men regler

tenderar också att användas på vissa människor mer än på andra. Dessutom används en del regler bara när det avvikande beteendet får särskilda konsekvenser. Becker exemplifierar det med då en ogift kvinnas sexuella aktivitet leder till att hon blir gravid. Kanske är det inte den sexuella aktiviteten i sig som föranleder reglering, utan snarare att konsekvensen kan bli ett oäkta barn. Vi kan också exemplifiera det med barnavårdsmyndighetens kontroll av mäns sexualitet i början av 1900-talet, för att förhindra oönskade konsekvenser som fader- och underhållslösa barn som staten måste ta ansvar för.

Becker påpekar att olika grupper av människor värderar olika saker som avvikande. Ett samhälle består av många grupper, alla med sin egen uppsättning regler. Människor kan dessutom tillhöra flera grupper samtidigt. En person kan bryta en regel i ett sammanhang genom att lyda en regel i ett annat sammanhang.

Becker frågar sig vems regler det egentligen handlar om. Han påpekar att han använder begreppet avvikare när han refererar till människor som värderas av andra som avvikande och därmed hänvisas till en plats utanför kretsen av de normala medlemmarna av en grupp. Begreppet har emellertid ytterligare en betydelse. Avvikare kan nämligen också vara de människor som, utifrån de stämplades sätt att se det, skapar de regler som avvikaren finner sig skyldig till att bryta. Sociala regler är alltså en skapelse av särskilda sociala grupper. Becker understryker, i likhet med Goffman, att moderna samhällen inte är enkla organisationer i vilka alla håller med om vilka reglerna är och hur de ska följas i särskilda situationer. Samhället är snarare i hög grad differentierat utifrån klass, etnicitet, sysselsättning och kultur, vilket leder till utvecklandet av olika slags regler.

En människa kan känna sig värderad enligt regler som han eller hon inte har varit med om att skapa och inte accepterar, alltså regler som tvingats på honom av andra. Liksom Foucault undrar hur det kan komma sig att människor accepterar att bli straffade, frågar sig Becker vilka det är som kan tvinga andra att acceptera deras regler och vad som är orsakerna till att de lyckas med det. Han menar att det är en frågeställning som har att göra med politik och ekonomisk makt. Becker konstaterar att människor de facto alltid tvingar sina regler på andra och tillämpar reglerna på dem mer eller mindre mot deras vilja och utan deras samtycke. Som exempel tar Becker upp att medelklassen skapar regler som underklassen måste lyda, t.ex. i skolor, i rätten etc. Jag menar att man kan lägga till att detta sker även inom socialtjänsten. De grupper vars sociala position ger dem makt är de som bäst klarar av att genomdriva sina regler:

Those groups whose social position gives them weapons and power are best able to enforce their rules. Distinctions of age, ethnicity, and class are all related to differences in power, which accounts for differences in the degree to which groups so distinguished can make rules for others (sid. 18).

Avvikelse skapas alltså genom människors respons på ett särskilt beteende, men det är enligt Becker viktigt att lägga på minnet att de regler som skapas och upprätthålls

genom sådan stämpling inte är universellt sanktionerade. Snarare är de tillkomna ur konflikt och oenighet och är en del av samhällets politiska process.

Becker framhåller att det är i problematiska situationer som människor skapar regler, alltså då en grupp människor uppmärksammar att något är svårhanterligt och kräver att någon agerar. Reglerna skapas utifrån värderingar. Efter att ha övervägt sina värderingar, väljs en eller flera av dessa värderingar som relevanta för att lösa problemet. Därefter härleds värderingarna till speciella regler. Reglerna preciserar således vilket agerande som är godtaget och vilket som är förbjudet, vilka situationer som reglerna kan appliceras på och vilka sanktioner som ska vidtas då de bryts. Becker menar att värderingar är otydliga och generella och därför kan vi tolka dem på många olika sätt och härleda flera slags regler ur dem. Allmänt erkända värderingar, som kan tyckas vara en logisk anledning till att vissa regler har uppkommit, kan vara värderingar som människor inte ens har funderat över. Det kan antingen bero på att det inte har uppstått någon situation eller något problem som har väckt behov för en sådan regel, eller för att människor är omedvetna om att problemet existerar. En speciell regel som härletts ur en allmän värdering kan vara i konflikt med andra regler som tillkommit utifrån andra värderingar. Denna konflikt, oavsett om den är omedveten eller bara uppfattats implicit, kan förhindra att en särskild regel skapas. Regler kommer alltså inte automatiskt ur värderingar. Att genomdriva regler följer inte automatiskt av regelbrott. Att hävda en regel är selektivt. Det är selektivt såtillvida att det utövas olika bland olika slags människor, i olika tider och i olika situationer (jfr Foucault).

Becker menar att avvikelse i högsta grad är en produkt av en aktör. Utan en aktör som efterfrågar regler, kan inte det avvikande, som innebär att reglerna bryts, existera. Så snart regler har kommit till, måste de tillskrivas vissa människor, innan den abstrakta gruppen av avvikare som skapats av reglerna kan utgöras av särskilda människor. De avvikande måste upptäckas och identifieras. De måste uppmärksammas som annorlunda och stigmatiserade p.g.a. sin missanpassning. Detta arbete görs av professionella aktörer som, genom att hävda redan existerande regler, skapar de särskilda avvikarnas uppfattningar som avvikare.

På 70-talet pågick det i Sverige en debatt om stämplingsteorin¹⁸, som Beckers resonemang om avvikelse och stämpling kom att kallas. Goldberg (1980) tar upp den kritik som kom från bland andra socialarbetare. Dessa socialarbetare tolkade det som att stämplingsteoretikerna menade att alla reaktioner från myndigheter mot icke önskvärt beteende, skulle utgöra en stämpling, som resulterade i att avvikaren kände sig ännu mer utstött från samhället med allt mer avvikande beteende som följd. Stämplingsteorin anklagades för att förespråka låtgå-politik, d.v.s. att socialarbetare skulle undvika interventioner. Stämplingsteorin

¹⁸ Inom forskning om avvikande beteende har just stämplingsteorin blivit central (Berg 1995). Stämplingsteorin började utvecklas under 1960-talet i USA i ett försök att tillämpa den symboliska interaktionismen på avvikande beteende. Skälet var att komma ifrån en individualistisk och biologiskt determinerande syn på avvikelse. Såväl den symboliska interaktionismen som stämplingsteorin fick stort gehör inom den svenska sociologin (Goldberg 1980).

behöver emellertid inte innebära en låt-gå-attityd utan kan vara ett bra styrinstrument för handling, anser Goldberg. Jag uppfattar det som att det är skillnad på att definiera någon som avvikare och att belysa processer i samhället som leder till att vissa individer och grupper av individer definieras som avvikare.

I denna avhandling definieras ifrågasatt faderskap som det som samhället har definierat som avvikande i förhållande till normalt faderskap. Jag ser det som att i och med att ifrågasatta fäder är satta under socialtjänstens lupp manifesteras ifrågasättandet. Gränsen är flytande mellan det normala och det avvikande. De kategoriseringar som individer placeras inom är snarare baserade på föreställningar än de aktuella individernas faktiska handlingar.

Utifrån Goffmans resonemang om normalitet kan kärnfamiljsnormen betraktas som ett ideal, inte minst för barns bästa. En mor och en far som kompletterar varandra som man och kvinna uppfattas i många sammanhang som det mest gynnsamma för ett barns uppväxt. Det som avviker mot detta betraktas mer eller mindre som ett hot. T.ex. har kärnfamiljens upplösning diskuterats som ett problem som kan leda till barns utsatthet. Kärnfamiljen är också den norm som många vuxna strävar efter och det kan upplevas som ett misslyckande när man inte kan leva upp till det. De åtgärder som vidtas för att normalisera familjen kan inte bara tolkas som korrigeringstekniker, utan också som en välvillig insats för att anpassa individer till det normala.

Socialtjänsten agerar dessutom för barns bästa och det är inte alltid deras syn sammanfaller med föräldrarnas. Utifrån den verklighet som socialsekreterarna möter förhåller de sig till vad de uppfattar som normalt och avvikande. I relation till givna kriterier för vad barn behöver och till fäderna till de barn som de utreder, definieras ifrågasatt faderskap. Här kan vi använda Goffmans begrepp stigma. Ifrågasatta fäder avviker på ett oönskat sätt från socialtjänstens förväntningar på och/eller kriterier för det normala faderskapet. För ifrågasatta fäder är det ofta inte tillräckligt att vilja vara inom gränserna för det normala. Förväntningarna på dem är ofta negativa, vilket utgör ett stigma som till en viss grad begränsar fädernas direkta kontroll över sina liv. Som exempel kan vi se att ogifta fäder per definition sågs som försumliga i början av 1900-talet (Bergman 2002) och hur missbrukande män inte ses som möjliga fäder idag, oavsett hur de är som individer. Skillnaden ligger alltså i vad vi förväntar oss av olika individer. Samtidigt blir just avvikelsen det normala för ifrågasatta fäder. Individer som avviker från normen är ofta medvetna om normalitetens spelregler och kan "leka normalitet" (Lindell 2003). T.ex. när missbrukande föräldrar försöker upprätthålla en fasad utåt. Men vi kan också tala om att de upprätthåller den sociala ordningen när de agerar utifrån det avvikande, det som förväntas av dem.

Med Beckers perspektiv kan vi tolka ifrågasatta fäder som fångade och officiellt stämplade som avvikare. Det handlar mer om hur andra ser på fäderna än hur de själva agerar. Det är viktigt att betona att ifrågasättandet av faderskapet inte är något konstant. Vad som är ifrågasatt varierar historiskt, beroende på social position och etnicitet, men också under en individs livslopp och avhängigt den aktuella situationen. Att definieras som ifrågasatt far behöver inte heller innebära

något enbart negativt. Det kan finnas fördelar, t.ex. kan missbruksidentiteten och livet som missbrukare vara lockande (jfr Skårner 2001, Svensson 2002). Å andra sidan förhåller sig socialsekreterare till en verklighet som innebär att de mest möter ensamstående mödrar och mödrar som tar det huvudsakliga ansvaret för barn, mödrar som ofta måste skydda sig själva och/eller sitt/sina barn mot t.ex. våldsamma, missbrukande, försumliga fäder. Det är utifrån den verkligheten som socialtjänsten ifrågasätter och kategoriserar fäder.

Marginalisering

De som avviker från det normala står utanför och i en marginaliserad position till normaliteten. Forskaren i socialt arbete, Tuula Helne (2001) menar att det är i denna process som de marginaliserade definieras som ”de andra”. Å andra sidan kan man också se de marginaliserade som innanför systemet, snarare än utanför det. De som drabbas av marginaliseringsmekanismer drivs till gemenskapens yttersta gränser, de hamnar inte utanför dem. Marginaliseringen handlar om (normalitetens) rum och gränser. Lokaliseringen av de marginaliserade behöver inte ske i realiteten, den kan också ske i en social symbolvärld. Gränserna kan vara antingen sociala, spatiala (rumsliga) eller symboliska, men också alla tre samtidigt. Man kan skapa symboliska skillnader bara genom att tala om marginaliseringen. Marginaliseringstänkandet och de socialpolitiska strävandena att återföra människorna till gemenskapen är tätt knutna till tanken om att det finns gränser, menar Helne.

Helne anser att när vi definierar de marginaliserade är risken stor att vi också essentialiserar de icke-marginaliserade, även deras liv av modellen för det normala formas. Kanske, framhåller hon, borde vi istället ifrågasätta tanken om att det finns gränser överhuvudtaget. Marginalisering orsakas å ena sidan av sociala och samhällsliga mekanismer, å andra sidan av marginaliseringsdiskursen (och kanske till och med av olika socialpolitiska understödssystem). Gränserna är konstruerade och förändras därmed kontinuerligt, skriver Helne (2001):

De ’utestängda’ har alltid något slags förbindelse med samhället, hur den än ser ut. Även en frånstötande, smärtsam och ödmjuk relation är en relation, och det är just detta som är kärnan i marginaliseringen /.../ Hela marginaliseringsfenomenet uppstår endast i vår relation till andra människor. Det finns inte problem som skulle kunna tolkas som ett drag endast hos en (avvikande) individ eller grupp (sid. 216).

Gemenskap och olikhet kan sägas vara två sidor av samma mynt (på samma sätt som normalitet och avvikelse, som jag ser det). Helne frågar sig vilken betydelse ett relationellt perspektiv har för marginaliseringsdiskussionen, de socialpolitiska systemen och de marginaliserade. Hon tar upp sex punkter som är följden av ett relationellt perspektiv på marginalisering, vilket hon själv förespråkar. Jag har tagit

fasta på några av dessa. Helne menar att marginalisering aldrig bör granskas som ett enskilt problem och att analysen av marginalisering måste kopplas samman med analysen av det samhälle i vilket detta fenomen föds. Hon menar också att marginaliseringen och de marginaliserade måste medräknas innanför gränsen. Enligt henne är de utestängdas öde beroende av dem som är innanför och tvärtom. Dessutom ser hon marginaliseringen som en process. En och samma människa kan i olika skeden i sitt liv vara antingen innanför gemenskapen eller marginaliserad. Situationen kan alltså ändras över tid. Dessutom kan en människa samtidigt vara delaktig i en del livsområden och utesluten ur andra. De marginaliserades utanförskap är relativt, men så är också fallet för dem som är inne. Människornas situationer definieras på olika sätt från olika håll. Relationaliteten innebär att de som är innanför och de som är marginaliserade inte är konkreta personer utan socialt konstruerade synvinklar. Slutligen påpekar Helne att gränsdragning handlar om att bruka makt. Detta kan också de marginaliserade åtminstone i princip göra. Ur detta perspektiv får gränsdragningen en positiv tolkning som ökar de marginaliserades grad av frihet. De kan utifrån det forma en identitet som leder till en ökad medvetenhet om att det finns andra i samma situation. Först när medvetenheten om gränsdragningen väcks hos de som befinner sig i marginalen, går det att göra något åt sin situation. Därför kan det vara fruktbart att blottlägga marginaliseringsprocesser.

Marginaliseringsbegreppet kan, utifrån ett liknande resonemang som kritiken mot stämplingsteorin, uppfattas som problematiskt. Helne menar att ordet marginaliserad i själva dess användning kan uppfattas sätta upp gränser för inklusion, utanför vilka de marginaliserade lokaliseras. Också Connell är tveksam till begreppet marginalisering. Enligt honom är det inte idealiskt, men han använder det ändå i brist på bättre. Hans definition av marginalisering hänvisar till relationerna mellan maskuliniteter i dominanta och underordnade klasser eller etiska grupper. Han menar att marginalisering alltid hör samman med auktorisering av den dominerande gruppens hegemoniska maskulinitet. Han nämner emellertid också att enskilda individer i en marginaliserad grupp kan utgöra förebilder för den hegemoniska maskuliniteten. Det kan vi jämföra med både Goffmans och Beckers resonemang om avvikelser, stigma och normalitet som förutsättningar för varandra. Connell betonar att de olika maskulinitetspositionerna och relationerna, t.ex. marginaliserad maskulinitet *"inte betecknar några fixerade karaktärstyper utan är konfigurationer av praktiken. De är skapade i särskilda situationer i en föränderlig relationsstruktur"* (sid. 105).

Connell är i linje med t.ex. Goffmans och Beckers perspektiv. Eftersom avvikelser förutsätter individens interaktion med andra människor i samhället, är de snarare i hög grad införlivade i samhällssystemet, än utanför det. Inte heller Foucault (1987) betraktar människor som bryter mot normerna som att de befinner sig utanför systemet, utan ser dem som involverade i det. P.g.a. att samhället, enligt Foucault, på flera olika plan består av ett nät av makt som på olika sätt och med olika medel "spärrar in" individer befinner sig de som bryter mot lagar, regler eller normer redan från början i detta nät, eller som Foucault själv uttrycker det,

”Brottsligheten uppstår inte i samhällets utkanter, genom att någon blir en ’utstött’, utan genom att han inpassas i samhället allt snävare, utsätts för en allt mera pårängande övervakning och ett allt mera hopat disciplinärt tvång” (sid. 351).

Begreppet ”marginaliserade fäder” används av Berg och Johansson (1999) och avser den situation som många deltidsfäder befinner sig i. De menar att deltidsfäder är marginaliserade dels p.g.a. att de antingen inte alls förekommer i offentligheten eller så framställs de som ytterst marginella eller som syndabockar. Dessa fäder har en marginell position i förhållande till sina barn på så sätt att det inte är självklart att de har tillgång till information om t.ex. barnens skolgång. Antingen måste fadern ständigt fråga barnets mor, om han ska kunna hålla sig underrättad om barnets situation, eller så måste han själv ta kontakt med lärare och andra viktiga personer. Fäderna saknar ofta inflytande över barnens uppfostran och möjlighet att påverka viktiga val som barnen gör i livet. Berg och Johansson ser det som att denna marginalisering har pågått under en relativt lång tid, vilket de menar är viktigt att inse för att förstå dessa fäders situation. Bilden av deltidsfäder är en stereotyp utifrån en köns kategoriserad indelning av världen i manligt och kvinnligt, menar de. Deltidsfadern framstår som en man som på ett relativt oproblematiskt sätt försvinner ut från barnens liv, eller åtminstone finns där varannan helg. Denna bild innebär att såväl den direkta som den indirekta marginaliseringen som dessa fäder utsätts för förstärker köns polarisering och osynliggör en stor grupp fäder som engagerar sig i sina barn. Berg och Johansson påpekar emellertid också att det är viktigt att inte bortse från att männen själva bär ett ansvar för att motverka marginaliseringen genom att bli tydligare i sin identitet som far. Men risken är att deltidsfäderna passiviserar sig i och med att osynliggörandet av dem förstärker de traditionella könsrollsmönstren.

Marginalisering såg jag initialt som den process som skapar avvikare och skiljer det onormala från det normala. Marginaliserad är då den som är föremål för denna process. Jag är emellertid oklar över om definitionen av det avvikande föregår marginaliseringsprocessen eller vice versa. Är marginalisering en konsekvens av t.ex. ifrågasättande av fadersrollen eller är det ifrågasatta faderskapet en konsekvens av en marginaliserad position? Snarare än antingen eller, ser jag det som processer sammanflätade i varandra.

Med hjälp av Helnes diskussion om begreppet marginalisering kan vi se ifrågasatt faderskap som förbundet med stämplande symbolik och att de symboliska skillnaderna kan skapas bara genom att tala om marginaliseringen. Å andra sidan menar jag att det i ett sådant resonemang, liksom vad gäller kritiken mot stämplingsteorin, är viktigt att vara klar över skillnaden mellan att själv definiera någon som avvikare och marginaliserad och att belysa samhällsstrukturer och dess marginaliseringsmekanismer. Det krävs en begreppsapparat för att tala om avvikelse och marginalisering för att kunna peka på hur det förhåller sig. Det behöver inte innebära att man själv stämplar någon som avvikande. Helnes resonemang om marginalisering påminner i övrigt en hel del om Goffmans och Beckers diskussion om normalitet och avvikelse.

För att anknyta till de punkter hos Helne som jag tog fasta på, menar jag att när det gäller ifrågasatt faderskap är det för det första viktigt att se det i relation till kontexten. Utan den hade vi överhuvudtaget inte kunnat förstå ifrågasatta fäder som marginaliserade, eftersom det är i förhållande till kontexten som de definieras som det. Ifrågasatta fäder kan, för det andra, ses som inneslutna av gränser, snarare än utanför dem. T.ex. omfattas de av faderskapsdiskurser och dess praktik, men står i flera avseenden i marginalen för dem. De befinner sig i gränstrakterna till det som definieras som normalt faderskap, men är samtidigt i interaktion med, och agerar i mångt och mycket som, fäder i allmänhet. På så sätt ingår de i samma helhet. För det tredje kan vi tolka det som att ifrågasatta fäder, med tanke på känslor för, och praktiska göromål med sina barn, till stor del ingår i det normala faderskapet. De lever upp till en hel del av det som för förväntas av fäder i allmänhet (som förväntas känna på ett visst sätt för, och göra vissa saker med sina barn, bland annat känna närhet och ta vårdande ansvar). Samtidigt befinner ifrågasatta fäder sig i marginalen. T.ex. missbrukande män som å ena sidan inte förväntas vara fäder, utan istället vara frånvarande och känslomässigt avstängda, å andra sidan som också försummar sina barn genom missbruket. De är på en och samma gång normala och marginaliserade. På samma sätt kan vi se fäder som förväntas vara och betraktas som normala som marginaliserade i olika sammanhang, t.ex. frånskilda fäder. Slutligen kan vi se det som att det är först när ifrågasatta fäder själva ser hur de och andra med liknande erfarenheter marginaliseras (och marginaliserar sig själva), som en förändring är möjlig.

KAPITEL 5. TILLVÄGAGÅNGSSÄTT I TRE EMPIRISKA STUDIER

Inledning

I detta kapitel kommer jag att redogöra för hur jag har gått tillväga vid insamlandet, bearbetningen och analysen av det empiriska material som avhandlingen baseras på. Med det följer att jag också diskuterar några metodologiska och etiska frågor. Med hjälp av de studier som ingår i avhandlingen försöker jag uppfylla avhandlingsprojektets syften, nämligen 1) vilken syn på fadern och hans relation till sitt/sina barn som kommer till uttryck i socialtjänstens barnavårdsutredningar och 2) vilken syn på fadern och hans relation till sitt/sina barn som kommer till uttryck i intervjuer med socialsekreterare samt 3) hur ifrågasatta fäder beskriver bemötandet inom socialtjänsten, sin egen upplevelse av sitt faderskap och relationen till barnen.

Vad är det då som jag har undersökt för att uppfylla mina syften och hur har jag gått tillväga? Jag har valt att använda mig av kvalitativ metod i form av intervjuer och textanalys. Det gjorde jag för att jag ville förstå synen på fäder inom socialtjänsten och ifrågasatta fäders egna upplevelser. Kvalitativ metod handlar om förståelse av och närhet till de som undersöks. Kvalitativ metod innebär också flexibilitet, vilket innebär att man som forskare efterhand som studien pågår har möjlighet att anpassa sig efter olika oväntade situationer (Repstad 1997). Jag ser flexibiliteten som en styrka när det handlar om studier av människor. Det är viktigt att vara följsam i möten med människor, i synnerhet om det är deras eget perspektiv man är intresserad av att belysa. Flexibilitet är också viktigt vid utforskandet av ett nytt ämnesområde där ramarna och begränsningarna upptäcks gradvis. Det ger möjlighet att följa upp nya spår som visar sig efterhand som studien pågår.

Så långt som möjligt har jag varit det empiriska materialet troget och låtit det styra analysen och val av teoretiska begrepp. Även om det är viktigt att som kvalitativ forskare inte tvinga empiriska data i teoretiska eller andra givna ramar, så påverkar forskarens egen bakgrund och erfarenheter oundvikligen till viss grad. Därför är det nödvändigt att vara vaksam på sin egen för-förståelse och ge läsaren insyn i forskningsprocessen. Av denna anledning har jag gjort en noggrann redogörelse för tillvägagångssättet i de tre olika studierna. Avhandlingen består av tre olika studier, som jag kallar 1) utredningsstudien, där jag studerat 40 barnavårdsutredningar; 2) intervjustudien med socialsekreterare, som består av intervjuer med 13 socialsekreterare på två socialkontor; 3) intervjustudien med papporna, där jag har intervjuat 19 pappor.

Utredningsstudien

Valet av sociala utredningar från två socialkontor gjordes för att få viss spridning i materialet och för att kunna reflektera över vad respektive kommuns befolkningsmässiga struktur och socioekonomiska förutsättningar kan ha för betydelse. Ett av socialkontoren ligger i en kommun som jag kallar A-by. Det är en mindre kommun med ungefär 25 000 invånare, till största delen bestående av svenskar. I A-by finns det 13% utrikes födda invånare. Av alla A-bys invånare är 82% förvärvsarbetande, 3% arbetslösa (Kommunens hemsida) och 1% socialbidragstagare (Socialstyrelsen). Det andra socialkontoret ligger i ett invandrartätt förortsområde till en stad med drygt 250 000 invånare. Förortsområdet benämner jag B-stad. I B-stad bor ca 20 000 invånare. 85% av invånarna har utländsk bakgrund, ca 30% har förvärvsarbete, drygt 10% är arbetslösa, (kommunens hemsida) och mer än 50% har socialbidrag (Socialstyrelsen).

Våren 2000 genomfördes studien i A-by och hösten 2001 gjordes studien i B-stad. Akterna valdes ut med hjälp av ansvariga tjänstemän på så väl socialkontoret i A-by som socialkontoret i B-stad. Akter (mappen som alla barnets handlingar var samlade i) avseende 30 barn valdes från ett register där ärendena stod registrerade i kronologisk ordning. Det senaste ärendet stod först i registret och trettio avslutade ärenden valdes löpande bakåt i tiden, vilket resulterade i 28 akter om barn vars ärenden inletts allt ifrån 1989 till 1998. På socialkontoret i B-stad gick urvalet till i stort sett på samma sätt. Resultatet blev även där 28 akter avseende 30 barn¹⁹, men deras ärende inleddes under tidsperioden januari – september 2001 (vilket säger något om skillnaden mellan socialkontoren i antalet utredningar). Utredningarna gällde barn som var 0-12 år (se sid. 43) vid utredningens inledning och var föremål för eventuellt omhändertagande²⁰.

Insamlingen av utredningsmaterialet innebar att jag ordagrant antecknade allt²¹ som stod beskrivet om fäderna²². Alla meningar där fadern omnämndes samt den text som refererade till vad fadern själv sagt i utredningen, noterades. I de fall där både modern och fadern omnämndes som ”föräldrarna” skrev jag även ner det, t.ex. *”föräldrarna hade umgänge med sitt barn varannan helg”*. I flera fall, i synnerhet på socialkontoret i A-by, upprepade utredningar med olika datum varandra när det gällde ett och samma barn. Jag tog med även dessa upprepningar och antecknade hur många sidor utredningen omfattade, för att kunna få en ungefärlig uppfattning om hur stor del av utredningen som bestod av

¹⁹ Vid bearbetningen av materialet visade sig några barn vara syskon med samma far.

²⁰ I utredningarna hänvisade socialsekreterarna till SoL §6, §22, §28, §50, LVU §1, §2 eller §3 (se bilaga 1).

²¹ Utan att skriva ner namn, personnummer, ortnamn och annan information som skulle kunna röja de berördas identitet.

²² Jag har inte tagit med information om styvfäder i materialet. Att ha med dem såg jag som problematiskt. För adoptivfäder är det emellertid annorlunda, deras juridiska förhållanden är jämställda med biologiska fäders. Det ingår en adoptivpappa i materialet.

uppgifter om eller av fadern. I de fall där det inte fanns någon dokumenterad utredning bifogad till akten, skrev jag av från journalanteckningar. Då det fanns både journalanteckningar och dokumenterad utredning har jag huvudsakligen beaktat utredningen, men läst igenom journalanteckningarna för att inte missa någon information.

Jämfört med socialkontoret i A-by så uppfattade jag informationen mer systematiskt ordnad i B-stads akter. I stället för att lägga till nya anteckningar som i A-by, så tycktes de uppdateras i ordbehandlare i B-stad. Det gjorde det lättare att hitta och det var inte så mycket upprepningar av gammal information. På socialkontoret B-stad fanns det i elva fall endast journalanteckningar som beskrev utredningsförfarandet datum för datum.

I ett första försök att få ordning på anteckningarna från utredningarna och journalerna, försökte jag urskilja de enskilda fäderna. Det var ingen enkel uppgift att finna de biologiska fäderna bland frånskilda föräldrar, ombildade familjer etc. Detta gällde i synnerhet materialet från socialkontoret i A-by. I bearbetningen av utrednings- och journalmaterialet utgick jag från följande fråga: *Vad får vi veta om fadern och hans relation till sitt/sina barn?* Därefter gjorde jag sammanfattningar i tabellform om de fäder som trädde fram. Det kom bland annat att handla om faderns levnadsbakgrund, materiella standard, sociala situation och föräldraförmåga.

I detta skede av bearbetningen av materialet uppfattade jag en viktig skillnad mellan journalanteckningar och den dokumenterade utredningen. Journaler kan ses som ett organisatoriskt kommunikationsmedel i förhållande till omvärlden. De utgör underlag för kommunikation med överordnade, kolleger, samarbetspartners och eventuellt de berörda familjerna. Både förhållanden som journalen innehåller, såväl som det som inte finns med säger något om vad det läggs vikt vid i den process genom vilken det beslutas om ett barn behöver samhällsvård. (Egelund 1997). I denna avhandling skiljer jag på journaler och utredning. Med journal avser jag de anteckningar som löpande förs om ärendet och med utredning menar jag det dokument där sammanfattning av journalanteckningar gjorts och (i vissa fall även) bedömning eller förslag om ärendet getts. Jag ser det som att utredningarna i ännu högre grad än journaler fungerar som kommunikationsunderlag utåt, t.ex. för att övertyga kommunnämnd och rättsväsende. Av den anledningen kom jag fortsättningsvis att bortse från informationen i journalanteckningarna. Noteras kan att många fäder föll bort ur materialet när jag bortsåg från journalanteckningarna. Flera journaler hade fadern med, men de fanns sedan inte med i utredningarna (om det fanns någon utredning). Kvar fanns information om 37 fäder, 20 i A-by och 17 i B-stad.²³

²³ Fäderna som figurerade i utredningarna har jag skilt på med hjälp av koder. Fäderna i A-bys utredningar har fått koderna 1A, 2A, 3A o.s.v. och fäderna i B-stads utredningar omnämns med koderna 1B, 2B, 3B o.s.v.

Figur 1. Utredningsstudiens material

	Utredningar	Fäder
A-by	23	20
B-stad	17	17
Totalt	40	37

Vid bearbetningen av barnavårdsutredningarna visade det sig att det fanns en hel del information om de flesta av barnens fäder och att de kommer till tals i utredningarna (att antalet utredningar inte stämmer överens med antalet fäder beror på att vissa barn var syskon med samma far). För mig var det dock inte tillräckligt att stanna vid konstaterandet att fäderna tycktes vara mer synliga inom socialtjänsten än vad den sparsmakade litteraturen på området gav intryck av. Det var viktigt att gå vidare och ställa frågor som: *Vems information om fadern är det som lyfts fram? På vilket sätt beskrivs fäderna? Vad ger den information som tas upp i utredningarna för bild av fadern och hans relation till sitt barn?* I denna fas av avhandlingsarbetet utökade jag den översiktstabell jag gjort tidigare, men fann snart att de olika aspekter som jag var intresserad av inte lät sig kategoriseras med hjälp av ett kryss eller kortfattad notering i en ruta. T.ex. betyder ett kryss i rutan för ”kontakt mellan far och barn” en sak för en far och hans barn och något helt annat för andra. Det kan handla om allt från reglerat umgänge varje helg till brev- eller telefonkontakt några gånger om året och det är inte självklart att kvaliteten på kontakten har att göra med frekvensen av den.

Därför valde jag att inte kvantifiera materialet, utan jag gick istället närmre in på hur det ser ut i de olika fallen. Jag sammanfattade de uppgifter om och från fäderna som fanns i utredningarna och använde mig i dessa förkortade framställningar av de ord och uttryck som stod i utredningarna. Sedan placerade jag olika delar av dessa sammanfattningar under olika rubriker. Utifrån det kunde jag så småningom urskilja olika kategorier samt likheter och olikheter mellan bilderna av de olika fäder som skymtade fram.

I analysen av utredningsmaterialet har jag tagit fasta på pedagogerna Carl Anders Säfströms och Leif Östmans (1999) perspektiv, att språket är konstitutivt, alltså organiserande, och att det sätt som vi talar om ett fenomen på är en aktiv handling som har en moralisk innebörd eller kan få moraliska konsekvenser. Sättet som vi väljer att tala om ett fenomen på är grundat på värderingar och kommer till uttryck i hur vi framställer det, bland annat på det sätt som vi använder vårt språk. Säfström och Östman menar att en text är ett socialt avtryck som bär spår av såväl världsbild och syfte som ursprung och avsedd tillämpning. Texter är både strukturerade och strukturerande. En text öppnar för ett visst slags samtal med läsaren och läsaren tilldelar i sin tur texten mening. Att tolka en text innebär emellertid inte bara att försöka förstå hur den enskilda läsaren förstår och använder texten. Texten är i sig bärare av institutionella normer och föreställd praktik, alltså socialt bestämda tecken. En text ingår i en social praktik. Den har kommit till för bestämda ändamål och har en socialt definierad innebörd. I texten finns en föreställning om en användare, någon som ska göra något med

texten och som ska kunna göra någonting efter att ha läst texten, t.ex. veta vad något är eller kan/bör vara, eller veta hur något ska göras. Utifrån detta perspektiv är det därför inte bara intressant att få en uppfattning om vad det är för bilder av fäder som kommer fram i utredningarna, det blir än mer intresseväckande när dessa bilder ställs i relation till den samhällseliga kontext som socialtjänsten verkar inom. Som jag ser det måste en text, i detta fallet barnavårdsutredningarna, kontextualiseras för att kunna förstås.

Intervjustudien med utredningssekreterarna

Efter att jag hade gjort den första delen av utredningsstudien (i A-by) undrade de socialsekreterare som gjort utredningarna om jag ville intervjua dem. Det var inte min avsikt från början att göra det, men jag såg en etisk aspekt i att låta de som gjort barnavårdsutredningarna själva komma till tals. Vid intervjutillfällena och i synnerhet när jag bearbetade intervjumaterialet förstod jag hur värdefullt det var att jag hade talat med socialsekreterarna. Jag förstod att dessa intervjuer gav uttryck för det outtalade och på så sätt bidrog med något annat än vad som kom fram i utredningarna. Detta i synnerhet som barnavårdsutredning kan ses som en byråkratisk aktivitet som är skild från det praktiska sociala arbetet med klienterna och att det bara är en begränsad del av informationen som dokumenteras (Bernler & Johnsson 1995).

Intervjuerna med socialsekreterarna säger inte samma sak som utredningarna. Jag uppfattar akt (utredningarna) och aktör (socialsekreterarna) som olika perspektiv, till skillnad från tidigare studier inom socialt arbete där de likställs som socialtjänstens perspektiv. Jag ser det inte som att akten säger något om hur utredaren tänker, på samma sätt som juridiska domar inte säger så mycket om hur domare tänker och resonerar. Akten belyser en diskurs, medan aktörens tankar och resonemang åskådliggör de förhandlingar som å ena sidan upprätthåller och bevarar den, å andra sidan möjliggör förändring.

Även på socialkontoret i B-stad intervjuade jag socialsekreterarna, men till skillnad från på socialkontoret i A-by, bad de inte själva om att bli intervjuade. Istället var det på mitt initiativ och jag bad sektionschefen dela ut ett brev till samtliga 13 barnavårdsutredare. Det var en socialsekreterare som med en gång anmälde intresse för att bli intervjuad. Vid det tillfälle som jag var på socialkontoret och intervjuade henne fick jag kontakt med ett par andra socialsekreterare som jag intervjuade någon vecka senare. Knappt ett par månader efter att det första brevet delats ut, bad jag återigen sektionschefen dela ut ett liknande brev, vilket så småningom ledde till ytterligare fyra intervjuer. Bortfallet på socialkontoret i B-stad berodde sannolikt på hög arbetsbelastning och tidsbrist.

Det kan ha betydelse för intervjun i vilken miljö den genomförs (se t.ex. Repstad 1997, Magne Holme & Krohn Solvang 2001). Socialsekreterarna intervjuades på socialkontoret, antingen i deras arbetsrum eller i något samtalsrum.

Valet av intervjuplats föreföll i dessa fall självklart med tanke på att det var i egenskap av deras profession och inte som privatpersoner som jag intervjuade dem.

De sammanlagt 13 intervjuerna med socialsekreterarna har skett med stöd av en intervjuguide (bilaga 2). Huvudsakligen har intervjun fokuserat beskrivningar av olika ärenden där det t.ex. ansetts som lämpligt eller olämpligt att involvera fadern i barnets liv, men också kring associationer till olika uttryck, som t.ex. ”fäder till socialt utsatta barn”. Intervjuerna har varat i ungefär en timmes tid. De har spelats in på minidiskspelare och senare skrivits ut²⁴.

Ett par socialsekreterare har (bortsett från att de varit intresserade av avhandlingsämnet och velat bidra till studien) uttryckt det som positivt att bli intervjuad. En socialsekreterare sa att det var *”väldigt skönt att prata med dig, att sitta ner och reflektera lite”*. Kanske blev intervjun en möjlighet till eftertanke i en annars stressig och arbetsam miljö på socialkontoret, där det är socialsekreterarnas uppgift att leda samtal, sammanställa material och fatta viktiga beslut.

Allt eftersom jag skrev ut intervjuerna med socialsekreterarna bearbetade jag dem och sammanställde dem utifrån i stort sett samma teman som fanns i intervjuguiden. Under sammanställningen utkristalliserades nya teman som jag arbetade vidare med och resonerade kring utifrån avhandlingens två kontexter, teoretiska begrepp och annan forskning. Dessutom har jag relaterat det till utredningsstudien.

Intervjustudien med papporna

Intervjustudien med papporna inleddes 1999. Jag fick kontakt med de pappor som jag har intervjuat, vid olika tillfällen under perioden 1999-2001. De första kontakterna togs på våren 1999 då jag informerade om mitt projekt på ett behandlingshem för missbrukande kvinnor. Kvinnorna var på behandlingshemmet tillsammans med sina barn. Efter överenskommelse med personal, informerade jag ett tiotal av kvinnorna i grupp. Jag berättade övergripande om projektet och gav sedan kvinnorna ett brev som jag bad dem lämna vidare till sina barns fäder. Mötet med kvinnorna resulterade i att jag kunde intervjuar fyra pappor under sommaren 1999. I slutet av hösten samma år presenterade jag mitt avhandlingsprojekt för personalen på ett barnhem. En kvinna i personalgruppen erbjöd sig att vara kontaktperson. Hon berättade om mitt projekt för de fäder som hon kom i kontakt med på institutionen och gav dem ett liknande brev som det kvinnorna på behandlingsinstitutionen fått. I och med det kunde jag under våren, sommaren och början av hösten år 2000 intervjuar sex pappor till.

Senare på hösten 2000 informerade jag ännu en grupp kvinnor på behandlingsinstitutionen, vilket innebar intervjuer med ytterligare fyra pappor. I

²⁴ Redan vid transkriberingen av intervjubanden har jag utelämnat alla namn, orter etc. för att minska risken för spridning av uppgifter som skulle kunna identifiera någon individ. För att skilja socialsekreterarna åt har jag använt koder där t.ex. kod A1 avser en socialsekreterare i A-by och B1 en socialsekreterare i B-stad.

slutet av år 2000 hade jag således intervjuat 14 pappor. Efter ännu ett möte med en grupp kvinnor på behandlingsinstitutionen, som inte ledde till någon kontakt med fler pappor, och ett antal fruktlösa telefonsamtal med kontaktpersonen på barnhemmet, insåg jag att jag inte inom den närmaste tiden skulle kunna få kontakt med fler pappor på det sättet. I detta skede av avhandlingsarbetet beslutade jag mig för att vidga min avgränsning till att gälla även pappor med äldre barn (än 0-12 år). Institutions- eller familjehemsplacering var inte heller längre något krav för urvalet, om pappornas barn på något annat sätt kunde definieras som socialt utsatta. Med anknytning till ett annat sammanhang besökte jag under hösten 2001 en förening för före detta missbrukare och kriminella. Under mitt besök informerade jag en av föreningens styrelsemedlemmar om mitt projekt och bad honom dela ut ett brev (liknande det som jag tidigare delat ut till kvinnorna på behandlingshemmet) till de män i föreningen som han trodde skulle vara intresserade av att bli intervjuade. Redan under den timmes tid som jag befann mig i föreningens lokal fick jag (förutom mannens eget) telefonnumret till fyra andra män, vilket resulterade i intervjuer med ytterligare fem pappor. Innan utgången av år 2001 bestod intervjumaterialet av intervjuer med 19 pappor.

Av de 19 pappor som jag har intervjuat, är det 14 som har ett eller flera barn under 12 år. Tre pappor har, förutom barn under 12 år, även äldre barn. Här koncentrerade jag mig på de yngre barnen, men riktade även in mig på den tid då de äldre barnen var yngre. Två av papporna har bara vuxna²⁵ barn (över 18 år). De två papporna med vuxna barn bad jag fokusera på sina barns uppväxt. I och med att dessa barn nu är vuxna hade de papporna ett annorlunda perspektiv än de andra papporna, ett perspektiv som jag anser berikar intervjumaterialet, snarare än att det gör det spretigt.

Tanken var att intervjua varje pappa två gånger. Flera korta intervjuer kan vara att föredra vid forskning om mänskliga erfarenheter som är komplexa och svåra att benämna (Hydén 2000). Av olika anledningar har jag trots det bara intervjuat sju av männen två gånger. Tiden mellan den första och den andra intervjun har varierat mellan en månad och nio månader. Med utgångspunkt i utskriften av den första intervjun hade jag för avsikt att fördjupa vissa delar av det som kommit upp i den. Min tanke var att det skulle göra det lättare att närma mig känsliga ämnen, då ett förtroende eventuellt kunnat byggas upp under den första intervjun.

I de flesta fall blev uppföljningsintervjuerna just den fördjupning som jag önskade. Ett bra exempel är intervjuerna med en pappa som jag kallar Gustav, som vid första intervjun var mycket fåordig (vilket sannolikt påverkades av att han befann sig i en stressad situation och vi inte kunde sitta helt för oss själva). Andra intervjun var olik den första, då pratade han mycket mer. Den andra intervjun har också varit till fördel i de fall som det har hänt speciella saker i pappornas liv mellan det första och det andra intervjutillfället. Papporna har då kunnat berätta om och själva haft utbyte av att tala om vad som hänt sedan vi träffades första gången.

²⁵ Över 18 år.

Exempelvis en pappa, kallad Albert, hade fått en egen lägenhet, vilket innebar att han skulle få ta hand om sina barn och en annan pappa, kallad Adrian, hade separerat från barnets mamma och fått en lägenhet i samma trappuppgång som hon.

Vid några tillfällen har den andra intervjun känts överflödigt och inte lett till någon fördjupning. Jag upplevde det som att dessa pappor tyckte att de redan hade besvarat och förklarat sina svar utförligt och inte såg någon mening i att jag frågade om det igen. 12 pappor har alltså bara intervjuats en gång. Flera av papporna levde förhållandevis rörliga liv med ett antal bostadsadresser bakom sig. Med endast ett mobiltelefonnummer, som efter en tid avslutats, och en adress, som blivit för gammal, var det allt för svårt att få tag på en del av papporna igen. I andra fall har jag lämnat flera meddelanden på telefonsvarare, men de hörde inte av sig. Det kan naturligtvis finnas många anledningar till att några av papporna inte har besvarat mina brev och telefonsamtal, där jag bett om ytterligare en intervju. En tänkbar anledning kan vara att de som är eller har varit aktiva i missbruk inte var intresserade på grund av att de kanske hade återfallit i missbruk eller att deras situation på något sätt hade förändrats till det sämre. Som exempel kan nämnas att då jag sökte en av papporna för att bestämma tid för en ny intervju, fick jag veta av en annan person på behandlingshemmet som han bodde på, att han var sjuk. Jag bad honom att lämna meddelande till pappan och be honom ringa till mig när han hade tillfrisknat, men jag hörde inte av honom igen. Det kan också vara så att några av papporna inte såg någon mening i att berätta om sin situation för mig ännu en gång, att de ansåg att de svarat tillräckligt uttömmande vid första intervjutillfället, liksom i de fall där den andra intervjun inte innebar någon fördjupning.

I intervjuerna med papporna har jag haft en intervjuguide till min hjälp (se bilaga 3). Även om de pappor som jag har intervjuat kan betraktas som ifrågasatta fäder, har min utgångspunkt varit att belysa männen i egenskap av pappor i likhet med fäder i allmänhet. Även om ifrågasatta fäder i flera avseenden definieras som avvikare och marginaliseras, så var min utgångspunkt att förstå pappornas berättelser utifrån sitt faderskap. Samtidigt har jag velat belysa hur de processer som definierar dem som avvikare och marginaliserade verkar. Intervjuerna har därför bestått av två delar, nämligen a) fokus på männen som fäder och b) fokus på männen i kontakt med sociala myndigheter.

Till skillnad från livsloppsintervjuer som ofta fokuserar hela intervjupersonens liv har jag koncentrerat mig på livet som far (pappablivandet, Hagström 1999). Det innebär att frågorna har fokuserat följande: *Vad tänkte fäderna kring föräldraskap innan de själva blev fäder? Vad betydde beskedet om att männen skulle bli fäder? Hur ser relationen till barnet ut och vad spelar den för roll i männens liv? Hur har de blivit bemötta av sociala myndigheter angående barnets eventuella placering utom hemmet? Påverkade institutionsplaceringen av barnet männens relation till sina barn?*

En intervju undantaget, har samtliga intervjuer spelats in på kassetband eller minidiskskiva och sedan skrivits ut ordagrant²⁶. Under den intervju som inte

²⁶Även här utelämnade jag redan vid transkriberingen av intervjubanden alla namn, orter etc. för

spelades in (på grund av att mannen ansåg att han inte talade tillräckligt bra svenska) antecknade jag och renskrev det sedan några timmar senare. Intervjuerna har tagit ungefär en timme. I flera fall har jag befunnit mig i mannens hem, eller på den plats som intervjun ägt rum, under längre tid. Då fanns det tid till fika, allmänt prat och/eller att se på foton av barnen. Ett par intervjuer varade bara i ca 30 minuter. Man kan fråga sig hur mycket som hinner diskuteras på en så begränsad tid. Den ena av dessa pappor intervjuade jag vid ytterligare ett tillfälle och den intervjun varade längre tid. Vad gäller den andra av dessa pappor, så uppfattar jag det ändå som att han sa vad han upplevde som väsentligt. Han var tystlåten och kände sig förmodligen stressad av att hans tre månader gamla son låg och sov i ett rum i närheten. När jag senare vid flera tillfällen försökte nå mannen för en andra intervju fick jag inga svar. Längre intervjutid ger förvisso möjlighet till större tidsmässigt utrymme att fundera och formulera sina tankar på, men det är också viktigt att som intervjuare vara flexibel och inte utsätta intervjupersonen för press. Det kan emellertid hända att jag har varit för försiktig i vissa fall (jfr Repstad 1997). Det gäller alltså att försöka hitta en balans.

Intervjumiljöer

Vad gäller intervjumiljön förhåller det sig annorlunda med papporna jämfört med socialsekreterarna. Det var papporna som individer och deras privata erfarenheter som jag var intresserad av. Inför papporna var jag tydlig med att de fick välja var intervjun skulle äga rum, för att de skulle kunna känna sig bekväma i intervjusituationen. Om de var osäkra på var de ville att intervjun skulle ske, sa jag till dem att jag föredrog att genomföra den i deras hem, därför att jag hade en tanke om att de skulle känna sig tryggare i sin hemmiljö (jfr Repstad 1997). Det är i en mångfald miljöer som intervjuerna har ägt rum. Hemmiljöer i förorter, hus på landet, centrala lägenheter i storstäder, behandlingshem, institution, fängelse, föreningslokal. Mina anteckningar ger en inblick i ett par av dem:

/Pappan/ bor i en lägenhet som ligger en bit utanför de centrala delarna av en stor stad. Efter ungefär en kvarts bussfärd och ett par minuters promenad från centralstationen är jag där. Tvårumslägenheten ligger i ett område med femtiotalshus som gränsar till skogsmiljö. Lägenheten är inredd i ljusa färger. Vardagsrummet går i ljust lila och flera krukväxter och vita gardiner omger vardagsrumsfönstret som vetter ut mot en skogsdunge. I ett hörn finns en hörnhylla med färgglada träleksaker, några barnböcker, en lära-gå-vagn och annat som får en att förstå att det brukar bo ett barn i lägenheten. På väggen finns det ett fotografi på dottern. Längs en annan vägg står ett skrivbord och ovanför det sitter det

att minska risken för spridning av uppgifter som skulle kunna identifiera någon individ. De namn som papporna framträder med i avhandlingen är fingerade.

en vägghylla med böcker som vittnar om ett intresse för barnuppfostran, meditation, astrologi, och annan andlig litteratur.

Anstalten där /pappan/ avtjänar sitt fängelsestraff ligger en bra bit utanför centrum och ungefär tio minuters gångväg från närmaste busshållplats. Trots att jag haft flera telefonsamtal med olika personer, bland andra pappans kontaktperson, och berättat om mitt projekt och dessutom skickat brev om det till dem, tycks det vara oklarheter om mitt ärende. Jag slussas upp till ett väntrum där jag ombeds vänta och blir tillsagd att om ingen har kommit och hämtat mig efter en kvart så ska jag komma ner till receptionen igen. Efter femton minuter i väntrummet, där det i ett par bokhyllor finns en hel del litteratur, bland annat Rädda Barnens skrift "Fångarnas barn", går jag ner till receptionen. I ett visiteringsrum vid sidan om receptionen hör jag att en kvinnlig anställd och en vakt pratar om vem jag kan vara. Jag ger mig till känna och de visar mig in till besöksrummet som ligger mittemot. Det är ett kallt rum med en soffa längs ena långväggen och ett litet bord och två fåtöljer längs den andra. Efter några minuter kommer den kvinnliga vakten med pappan och pappan och jag slår oss ner i varsin fåtölj på var sin sida om det lilla bordet.

Intervjusituationer

När det gäller mötet med papporna har jag ibland inför det haft en känsla av att komma och "roffa" åt mig, att jag tog något utan att ge något annat tillbaka. Inte i något fall har den känslan funnits kvar när jag väl träffat papporna. Alla har varit positiva till studien och flera har uttryckt tacksamhet över att få delta i den. En av papporna, som jag kallar Adrian, uttryckte detta starkast. Han sa att han kände det som en "ära" att få medverka i projektet:

/.../ jag känner mig fullt ärad att få vara med i ditt projekt för att jag tycker att din undersökning /.../ det är någonting som saknas. Det känns som om det är den första i sitt slag /.../ Jag känner en vördnad för det faktiskt. Och det har väl säkert med min historia att göra också. Att jag är i den sits som jag är och därför så intervjuar du mig (Adrian).

Vad gällde en annan pappa, fick deltagandet i studien en oväntad konsekvens. När jag efter den andra intervjun frågade honom om han ville att jag skulle skicka utskriften även på den intervjun, berättade han att han gärna ville det. Han tänkte visa sin nu vuxna dotter intervjuutskriften för att hon kanske lättare skulle förstå varför han varit frånvarande stora delar av hennes liv:

Det är kul att visa till min dotter när hon kommer. Jag tänkte visa till henne. Det är svårt att förklara till henne. Och sen när hon får läsa det på pappret så kanske hon fattar /.../ För att det här hjälper mig också (Gustav).

Även en annan pappa, kallad Daniel, ansåg sig ha fortsatt användning för intervjuutskriften. Han berättade att han länge hade tänkt att skriva en bok om sitt liv, men menade att han hade svårt för att skriva. Därför var han glad för utskriften och undrade om han fick göra vad han ville med dem, vilket jag bekräftade att han fick.

Några pappor har jag känt till en början har haft för stora förhoppningar om vad jag skulle kunna åstadkomma för dem. Ett par pappor undrade om jag kunde hjälpa dem privat, t.ex. genom att påverka olika myndigheter för att få dem att träffa sina barn oftare. Jag har då förklarat vad min roll i projektet innebär och hänvisat dem till någon organisation som kan förmedla hjälp till dem. Ingen av dem tycktes bli besvikna över mitt svar och de var fortsatt positiva till att medverka i projektet.

Bearbetning och analys

Efterhand som jag har gjort intervjuerna så har jag skrivit ut dem och kategoriserat citat under olika rubriker. Vissa människor är mer verbala än andra. I presentationen av materialet har det varit frestande att citera de pappor som uttryckt sig på de mest målande sätten. Det är förmodligen en övervikt av dessa, men jag har försökt att fördela citaten så jämnt som möjligt.

I presentationen av papporna (kapitel nio) har vissa av dem (fingerade) namn med samma begynnelsebokstav. Anledningen till det är att jag i ett skede av bearbetningen och analysen av intervjumaterialet hade delat in papporna i olika typgrupper. Jag arbetade dock inte vidare med det eftersom det inte gick att renodla grupperna när andra mönster blev mer framträdande. Jag har dock låtit de fingerade namnen vara kvar som en hjälp till läsaren och för att bjuda in till egna tolkningar.

Även vad gäller intervjuerna med papporna (som i intervjuerna med socialsekreterarna) utkristalliserade sig efterhand nya teman att arbeta med. I bearbetningen har jag legat nära materialet och anpassat olika teman efter det papporna har sagt och jämfört papporna med varandra. Jag har analyserat dessa teman relaterat dels till de två olika kontexterna och annan forskning, dels i relation till de två andra delstudierna. Sedan tolkade jag det utifrån de teoretiska begreppen.

Att få de svar man förtjänar

I intervjuer är det viktigt att vara medveten om sin egen påverkan som forskare. Socialsekreterarna har varit välvilligt inställda till projektet. Innan jag intervjuade

dem hade jag tillbringat tid med flera av dem vid lunch- och fikapausen, under den period som jag satt i ett arbetsrum på respektive socialkontor och studerade utredningarna. Det har varit till både fördel och nackdel. Å ena sidan torde det främja en intervjusituation om intervjuaren och intervjupersonen bekantat sig något med varandra tidigare. Det kan vara lättare att få igång samtalet då. Å andra sidan kan risken vara större att intervjupersonen anpassar sina svar till vad de sedan tidigare vet om intervjuaren. Det är möjligt att flera socialsekreterare (oavsett om jag träffat dem tidigare eller inte) delvis har besvarat mina frågor utifrån vad de förväntar sig att de borde svara. En anledning till det kan vara att de velat leva upp till sitt eget och samhällets ideal om att fäder bör involveras mer i sina barns liv. Det blev extra tydligt vid en intervju. Precis innan jag satte på minidiskspelaren konstaterade socialsekreteraren att, *"jaha, nu är det dags att koppla på pappatänkandet!"*. Jag ser det som att hon sa det för att markera att de på socialkontoret vanligtvis inte tänker utifrån det perspektivet, men också att det är en diskurs som de är väl förtrogna med. Emellertid uppfattade jag det som att socialsekreterarna var förankrade i sina svar.

Även om det är så att intervjupersoner i vissa fall svarar vad de förväntar sig att intervjuaren vill höra, så anser jag att det är intressant i sig. Det är sannolikt så att flera socialsekreterare har svarat utifrån att de har velat leva upp till sina och samhällets förväntningar på att de ska uppmuntra fäder att vara aktiva. Om man inte är medveten om detta metodologiska fenomen kan det vara problematiskt, men är man uppmärksam på det kan det ge ytterligare skärpa åt bakomliggande strukturer och hur mycket sociala normer påverkar våra liv. Vad är det egentligen för förväntningar socialsekreterarna uppfattar att de har på sig och försöker leva upp till?

Att det en intervjuperson säger inte bara är beroende av vilka frågor som ställs, utan också hör samman med vad de förväntar sig att intervjuaren vill höra, är något som är viktigt att resonera kring även vad gäller intervjuerna med papporna. Man kan fråga sig om papporna "putsat" sina berättelser för att framstå på ett visst sätt, t.ex. som det förväntas av moderna, jämställda fäder (jfr Nordberg 1999). I intervjun med en pappa, som jag kallar för Fabian, finns ett tydligt exempel. I följande utdrag från intervjun med honom leder samtalet till en insikt om att det i praktiken inte brukar vara så som han först beskriver att det är när han är med sina barn. Först berättar han att han inte förstår sig på föräldrar som tycker att det är skönt att lämna barnen på dagis. Han pratar om hur döttrarnas mamma bara ger barnen omvårdnad, men ingen kärlek (vilket i sig kan tyckas motsägelsefullt). Så tycker inte Fabian att det ska vara, men han säger att hans nuvarande flickvän, som han har en son med, behandlar barnen på ett sätt som han tycker är bra. Själv sitter han i fängelse och har gjort det under flera perioder av sina barns liv:

Fabian: /Döttrarnas mamma/ ägnar alltså inte mycket tid till dom att sitta och rita med dom eller göra saker med dom. Ja, ja hon kan åka till

Legoland kanske med dom eller något sånt här. Nåt ställe i all hast då /.../ Det är inte så det ska vara tycker jag.

Maria: Vad gör du när du är själv med barnen?

Fabian: Ja det skulle egentligen då, men nu ljuger jag lite grand då ju [skratt].

Maria: [Skratt] Okej ljug först och säg sanningen sen då.

Fabian: Det är så att min tjej hon är väldigt mycket med /barnen/. Hon läser sagor för dom /.../ lär dom en massa saker hela tiden. Sitter och leker med dom hela dagarna och är med dom. Så vill jag att det ska vara.

Maria: Så vill du att det ska vara. Och hur är det?

Fabian: Jo, hur det är? Ja, det har inte varit så jävla bra ändå, men det är det jag försöker ägna tiden /till/.

Liksom för socialsekreterarna är det, vad gäller papporna, intressant att fråga sig vad det egentligen är för förväntningar papporna upplever att de har på sig och försöker leva upp till.

Likhet och olikhet, närhet och distans

Hagström (1999) undrar huruvida en studie om män påverkas av att det är en kvinna som genomför den. Hon resonerar på följande sätt när det gäller sitt eget avhandlingsarbete, där hon har intervjuat nyblivna pappor:

Att jag är kvinna och de är män är dock bara en skillnad av flera mellan oss. Vi skiljer oss också i många fall åt vad gäller bakgrund, uppväxtmiljö och andra omständigheter, har olika utbildnings- och yrkesinriktning, lever under skilda levnadsvillkor och har i vissa fall mycket olika syn på ett flertal frågor (sid. 20).

Hagström menar alltså att vem jag är, oavsett om jag är kvinna eller man, mamma eller pappa, spelar roll för mitt sätt att betrakta och tolka det jag ser. Även två olika män skulle kunna se på det på helt skilda sätt. Även Marie Nordberg (1999), också hon etnolog, har en liknande inställning som Hagström. Hon anser att om man hävdar att kvinnor inte kan ge bilder av manliga upplevelser (och vice versa) och att det krävs ett inifrånperspektiv, blir det problematiskt att t.ex. som akademiker forska om något annat än akademikerlivet. Likaså är det problematiskt att som kvinnlig mansforskare lägga stor vikt på ett utifrånperspektiv. Båda är antaganden utifrån särartsperspektiv och särartstänkande. Vi kan inte bara fokusera på kön, utan måste i lika hög grad se på variationer i etnicitet, ålder och klass, *"Vare sig forskaren är man eller kvinna kommer könstillhörigheten att vid vissa tillfällen påverka forskningen, men betydelsen får inte överdrivas"* (sid. 83). Nordberg menar att såväl kön, ålder, etnicitet som social tillhörighet är komplext sammanflätade i forskningsprocessen. När en manlig intervjuperson blir intervjuad av en kvinna

handlar det för honom om att presentera sig som en jämställd man. Att tillhöra det andra könet kan ge möjligheter att be om förtydliganden. På så sätt kan det vara värdefullt att som intervjuare stå utanför, vilket jag uppfattar gäller även i förhållande till social tillhörighet, ålder och etnicitet. Som ung kvinnlig akademiker kunde jag tillåta mig att ställa naiva frågor och be om förtydliganden som kanske skulle uppfattas som pinsamma att ställa för någon annan med liknande livssituation som papporna.

Å andra sidan kan även likhet vara en fördel. Som (ensamstående) förälder med erfarenhet av sociala insatser under min uppväxt kunde jag kanske ställa frågor och förstå pappornas resonemang på ett annat sätt än om det inte hade varit så. Men, som Nordberg påpekar, så leder ofta intervjusituationen i sig till att områden tas upp som annars undviks eller inte formuleras. Att mötas handlar om att finna samförstånd, förtroende och att som intervjuare vara känslig för intervjupersonens kroppsspråk och nyanser, att upprätthålla ett bra intervjuklimat.

Oavsett med vilket perspektiv som man tar sig an en studie, är det viktigt att reflektera över vad det kan få för konsekvenser. Det är sannolikt att min utgångspunkt, att det finns ifrågasatta fäder som inte är ointresserade och/eller totalt frånvarande för sina barn, har påverkat pappornas svar. Troligtvis har det påverkat urvalet, alltså vilka pappor som fått förfrågan om och valt att delta i studien.

Några metodologiska överväganden

Av etiska skäl valde jag att inte intervjua de fäder som figurerar i utredningarna i den första delstudien. Men vad kan det tänkas betyda för avhandlingens resultat? Är papporna mer involverade i sina barns liv än de fäder som socialsekreterarna möter? Jag tror förvisso att skillnaden i perspektiv mellan papporna och socialsekreterarna har betydelse för pappornas respektive socialsekreterarnas syn på ifrågasatt faderskap. Samtidigt menar jag att det är viktigt att vara medveten om att det kanske inte är riktigt samma slags fäder som flera av dem som socialsekreterarna utreder och berättar om, som de pappor som jag har intervjuat. Flera av de fäder som socialsekreterarna ger oss en bild av är t.ex. våldsamma, har utsatt barnen för sexuella övergrepp och barnen behöver på olika sätt skyddas från dem. De pappor som jag har intervjuat har i olika grad (eller önskar att de hade) kontakt med sina barn. De som jag fick kontakt med via barnhemmet var p.g.a. kontakten med barnhemmet mer eller mindre involverade i sina barns liv.

Det kan vara problematiskt att låta någon annan rekrytera intervjupersoner. Risken finns att personen i fråga själv gör urvalet och förmedlar kontakt till vissa möjliga intervjupersoner, men inte till andra. Jag uppfattar det dock som att den kontaktperson som jag hade på institutionen förmedlade kontakt till alla fäder som visat intresse för avhandlingsprojektet. Att kontakten med papporna i två tredjedelar av fallen har tagits via barnens mammor ser jag också som betydelsefullt. Å ena sidan kan det ses som att mamman förmedlade kontakt

till pappan för att hon var välvilligt inställd till honom bland annat för att han tog ansvar för barnet. Å andra sidan uttryckte några av mammorna ilska och besvikelse över papporna och jag uppfattade det som att de förmedlade kontakten till pappan för att han skulle förklara sitt beteende.

Analys och tolkning

En studie följer sällan en rätlinjig process, som det kan tyckas i presentationen av den. Datainsamling och analys går hand i hand (Taylor & Bogdan 1984). Genom att påbörja skrivandet i ett tidigt skede är det möjligt att upptäcka kunskapsluckor, vilket gör att studien förändras över tid (Närvänen 1999). Mitt avhandlingsarbete har haft karaktären av en pendelprocess mellan formulering av frågeställningar, insamling och bearbetning av empiri, teoretiska funderingar och analys. Tolkningar förändras ofta allteftersom en studie pågår, t.ex. p.g.a. nytillkommet empiriskt eller teoretiskt material. En kontinuerlig läsning av det empiriska materialet och de redan gjorda tolkningarna, kan för varje gång de läses bidra till att förändra förståelsen av det. Teorin har använts som verktyg för att förstå det empiriska materialet, men man bör vara medveten om att själva sättet att samla in och presentera empiriskt material på, i sig innebär en tolkning (Hammersley & Atkinson 1995). Det är med hjälp av teoretiska begrepp och antaganden som presentationen av det empiriska materialet lyfts från beskrivning till tolkning (Taylor & Bogdan 1984). I avhandlingen har jag gjort skillnad på analys och tolkning och ser dem som olika nivåer som ett empiriskt material kan lyftas till. För mig handlar analysen om att kontextualisera och hänvisa till annan forskning och litteratur. Tolkning innebär att relatera det empiriska materialet och analysen av det till de teoretiska utgångspunkterna och teoretiska begrepp.

Avhandlingens undertitel betonar att jag betraktar de olika perspektiven som *bilder*. Det innebär att jag liksom sociologerna Jaber F Gubrium, James A Holstein och David R Buckholdt (1994) uppfattar att alla former av interaktion och samtal som organiserande och verklighetsproducerande. Förutsättningen är att det inte går att beskriva en autentisk realitet, men att alla beskrivningar ger *en* bild av verkligheten. Vad som är intressant är istället att återge de olika bilder som framträder i beskrivningar av upplevelser och handlingar. Dessa bilder utgör något substantiellt att förhålla sig till. Även om det i de empiriska kapitlen är verkliga fäder som finns bakom utredningarnas och socialsekreterarnas beskrivningarna, så är det inte dem vi möter, utan just beskrivningar. På samma sätt förhåller jag mig till pappornas berättelser om sig själva. I analysen kan jag inte uttala mig om hur papporna är, utan har bara deras berättelser att luta mig mot. Likväl har jag i avhandlingstexten använt mig av uttryck som ”fäderna i utredningarna är...”, ”papporna är...”. Skälen till det är bland annat för läsbarhetens skull, men främst beror det på att meningar som ”utredningen uppgav” framstår som att jag skulle hysa misstänksamhet gentemot vad det utredningarna, socialsekreterarna och papporna.

I inledningen till detta kapitel skrev jag att det är viktigt att ge läsaren insyn i forskningsprocessen. Det är också av den anledningen som jag presenterar många citat i de empiriska kapitlen och använder mig av intervjupersonernas egna uttryck när jag refererar till vad de har sagt²⁷. Ytterligare en anledning till att vara generös med citat är att hjälpa läsaren att lättare förstå och få en känsla för det intervjupersonerna har sagt (jfr. Neuman 1996). Det ger också läsaren möjlighet till egna tolkningar (Patton 1980).

Avhandlingens empiriska kapitel är upplagda så att det empiriska materialet presenteras först. Varje kapitel avslutas med en diskussion där studierna dels relateras till de kontexter som beskrivits i kapitel två (den generella familjepolitiken) och tre (den sociala barnvården), dels analyseras var för sig. Efterhand som de empiriska materialen presenteras och analyseras, relateras de också till varandra. Således relaterar jag intervjustudien med socialsekreterarna (kapitel sju och åtta) till utredningsstudien (kapitel sex), och intervjustudien med papporna (kapitel nio till tretton) till utredningsstudien och intervjustudien med socialsekreterarna. I slutdiskussionen diskuterar jag alla tre delstudierna sammantaget och tolkar några centrala teman utifrån de teoretiska begreppen normalitet, hegemoni, makt, delaktighet och avvikelse.

²⁷ För att det ska vara lättare för läsaren att läsa citaten har jag 'tvättat' dem, d.v.s. tagit bort ord som "liksom" och motsvarande, upprepade ord, avbrutna meningar etc. i de citat där jag ansett att det har kunnat göras utan att reducera dess betydelse.

KAPITEL 6. FÄDER I BARNAVÅRDSUTREDNINGAR

Inledning

Avhandlingens första syfte är att ta reda på *vilken syn på fadern och hans relation till sitt/sina barn som kommer till uttryck i socialtjänstens barnavårdsutredningar*. Utifrån bilden av socialt utsatta barns fäder som frånvarande inom socialtjänsten undrade jag vad det egentligen stod i utredningarna, om det stod någonting om fäderna. I detta kapitel presenteras resultatet av studien av barnavårdsutredningar på två socialkontor (56 akter innehållande 40 utredningar). Fram träder bilden av 37 fäder, varav 20 på socialkontoret i A-by och 17 på socialkontoret i B-stad. Mitt fokus är *hur* fäderna framstår i utredningarna. Först presenteras emellertid några uppgifter om fäderna, så som ålder, civilstånd, sysselsättning m.m. för att få en övergripande bild. Utredningarna avser barn 0-12 år som är föremål för eventuellt omhändertagande.

Utredningarnas uppgifter om fäderna

Utredningarna bestod främst av redogörelser för hur den aktuella situationen såg ut, utifrån olika personers perspektiv t.ex. moderns, faderns, barnets, lärares etc. Även de uppgifter som gavs av, eller handlade om, fadern var fokuserade på beskrivningar av situationer och faderns tolkning av, och i viss mån även känslor inför, den situation som beskrevs. Det var inte alltid det uppgavs tydligt vem som lämnat uppgifterna om fadern, men det framstod oftast som att det var hans egna uppgifter. I 25 av utredningarna uppgavs det att (en del av) uppgifterna var lämnade av fadern själv eller att han hade kontaktats på ett eller annat sätt²⁸.

I 23 utredningar framgick det klart vilka andra personer (förutom modern och/eller fadern) som hade bidragit med uppgifter till utredningen. Det var t.ex. familjehems- eller kontaktfamiljsföräldrar, lärare, daghemspersonal, behandlingssekreterare, kuratorer, BUP, styvföräldrar, släktingar, hemterapeuter m.m. Det var inte alltid de olika uppgiftslämnarnas perspektiv gav samma bild av barnets far. I flera utredningar hade i synnerhet modern till barnet en helt annan uppfattning. I 12 utredningar uppgavs fadern och modern vara i konflikt med varandra. Ett exempel är ett ärende där fadern hade vårdanden om barnet, som bodde hos honom. Fadern hade anmält modern för barnmisshandel. Utredarens, lärarens och behandlingssekreterarens uppgifter om fadern tycktes stämma överens med faderns egna, medan modern hade ett annat perspektiv.

Innan jag övergår till att berätta om alla barnavårdsutredningarna sammantaget, presenterar jag en sammanställning (se tabell 2) där de två socialkontoren jämförs med varandra, vad gäller vilka uppgifter som finns med i

²⁸ Vilket kan jämföras med att det var tydligt i 27 av utredningarna att det var modern som lämnat uppgifter om fadern.

utredningarna. Tabellen visar för hur många fäder det fanns en *uppgift* om t.ex. vårdnadsförhållanden i utredningen. Jag vill poängtera att bilden av de fäder som framträdde i barnavårdsutredningarna baseras på de *uppgifter som finns* om dem i utredningarna. Hur fäderna hade framstått om de uppgifter som inte fanns om dem kunnat tas i beaktande, är en annan fråga. Det är alltså viktigt att skilja på huruvida det t.ex. *uppgavs* att en far *inte har* missbruksproblem och om det *inte står* huruvida han har det, vilket alltså inte behöver betyda att han verkligen inte har problem med missbruk.

Tabell 2: Uppgifter om fäder i barnavårdsutredningarna (antal fäder)

Uppgift	A (N=20)	B (N=17)	A/B (N=37)
Om far bor med barnet	19	14	33
Namn	19	11	30
Umgängesförhållande	18	13	31
Bostadsort/land	16	9	25
Vårdnadsförhållanden	16	5	21
Sysselsättning	12	8	20
Placerat barn	13	3	16
Våldsamhet	11	5	16
Ålder	15	1	16
Straffad/häkte/polisreg.	6	4	10
Missbruk (förr eller nu)	10	i.u.	10
Missbruksbehandling	4	i.u.	4

Uppgifterna i tabellen är rangordnade med de mest förekommande uppgifterna först och de minst förekommande uppgifterna sist (i kolumnen för A-by och B-stad sammanlagt). Om vi ser till vilka uppgifter som sammantaget förekom mest frekvent, så var det om fadern bodde med barnet, faderns namn och umgängesförhållanden, d.v.s. huruvida han träffade barnet eller inte. Även om det kunde vara mycket knapphändiga uppgifter som stod om fadern, ”glömdes” han inte bort i någon av utredningarna.

Om fadern bor med barnet

För 33 av fäderna framgick det huruvida de bodde med barnen eller inte (av alla 37 fäderna i utredningarna utgör de uppgifterna 89%). För nio fäder stod det i utredningarna att de bodde med barnets mor och barnet, fyra av dem på socialkontoret i A-by och fem i B-stad. Tre av familjerna i A-by hade placerade barn. Det var 24 fäder som uppgavs inte bo med modern, men två av dem hade barnet boende hos sig (och hade enskild vårdnad), båda i A-by. Det innebär att drygt en tredjedel av fäderna bodde tillsammans med barnet. En av fäderna i A-by är avliden och han uppgavs ha bott periodvis med modern och barnen när han levde. En av fäderna i B-stad uppgavs också bo periodvis med modern och barnet.

Av de 22 fäderna som varken bodde med modern eller barnet, stod det för 13 fäder var de bodde (nio fäder i A-by och fyra i B-stad). Fyra av fäderna var bosatta i ett annat land än Sverige, två fäder i A-by och två i B-stad. För en av dessa fyra var adressen uttryckligen okänd.

Namn

På socialkontoret i A-by stod namn på alla fäder utom en, som aldrig haft kontakt med sitt barn. I B-stad stod 11 fäders namn. I de fall fadern omnämndes i övrigt användes beteckningar som ”fadern” eller ”pappan”.

Umgängesförhållanden

För 31 fäder, alltså ca 83%, stod det hur kontakten med barnet såg ut. För 26 av fäderna (16 i A-by och 10 i B-stad) fanns det någon form av kontakt, allt från att de träffades dagligen till sporadisk brev- och telefonkontakt. Fem fäder hade inte någon kontakt alls med sitt barn. T.ex. var det en far (med gemensam vårdnad) som var i vårdnadstvist med modern och inte fick träffa sitt barn. Ett annat exempel är en far som hade träffat barnet en gång, ytterligare en far hade aldrig träffat sitt barn.

Av de 14 fäder som hade gemensam vårdnad om barnet hade nio fäder kontakt med barnet. Fyra av dessa nio fäder bodde med barnets mor, men tre av dem hade barn som var placerat utom hemmet. Av de fem fäder som inte hade vårdnad om barnet var det en som inte träffade sitt barn. Tre av de andra träffade sitt barn, varav en med kontaktperson. En far hade telefonkontakt med sitt barn.

I utredningarna möter vi också 22 fäder som inte bor med sina barn. En far (6B) träffade sitt ena barn två vardagar i veckan trots att umgänget inte var reglerat. Fadern tränade då fotboll med barnet. Fadern skulle åka på semester i två veckor med sina barn. Längre fram hade han börjat hämta barnen varje dag efter skolan och lämnade dem till modern på kvällen.

Det var bara en far som hade sporadiskt umgänge med sina barn, p.g.a. missbruk. Barnet var familjehemsplacerat. Innan fadern (5A) genomgick missbruksbehandling hade han sporadiskt umgänge med sitt barn. Några år senare, när barnet var i sjuårsåldern och fadern fått behandling för sitt missbruk umgicks han med sitt barn ungefär varannan helg. När placering av pojken blev aktuell p.g.a. moderns missbruk, uttryckte fadern att han själv ville ta hand om sitt barn och i andra hand ville han att barnet skulle familjehemsplaceras i närheten av honom. Han ändrade sig senare och accepterade att barnet placerades hos moderns släktingar.

Att det bara var en far som haft sporadiskt umgänge med sitt barn kan tyckas motsäga bilden av de socialt utsatta fäderna som frånvarande. Men det är bara för hälften av fäderna som vi har någon uppgift om umgänget. Här är det viktigt att skilja på frånvaro för socialtjänsten och frånvaro för barnet. Det går

naturligtvis inte att dra några generella slutsatser av ett enda fall, men det kan kanske ses som ett exempel på en drogfri far som tar över ansvaret för barnet när en placering utom hemmet blir aktuell, p.g.a. moderns missbruk (jfr Trulsson 1998).

Vårdnadsförhållanden

I utredningarna framkom vårdnadsförhållandena för 21 fäder, vilket är ca 56% av fäderna. Av dessa hade 14 fäder gemensam vårdnad (11 i A-by och 3 i B-stad). Nio av de 21 fäderna bodde ihop med barnet och modern, fyra av dem (samtliga i A-by) hade gemensam vårdnad om det aktuella barnet/barnen. Uppgifterna är emellertid osäkra eftersom de grundar sig på enbart tydliga uppgifter. I flera utredningar skulle man kunna *ana* vilka vårdnadsförhållanden som rådde, men dessa uppgifter har inte räknats med i denna sammanställning. Två fäder i A-by hade enskild vårdnad. En av dessa fäder hade flera barn, varav han hade ensam vårdnad om det ena. Fem fäder hade inte vårdnad om sina barn (tre i A-by och två i B-stad).

Ett par fäder hade enskild vårdnad och hade sina barn boende hos sig. Där var det mödrarna som var umgängesföräldrar. Efter olika turer kring vårdnad och umgänge p.g.a. konflikter med modern, hade fäderna (11A, 15A) fått enskild vårdnad om sina barn. I båda fallen framstod det som att fäderna bedömts som den förälder som bäst kunde tillgodose barnets umgänge med den andre föräldern (i det här fallet alltså modern). Den ena utredningen (11A) avslutades med ett kortfattat förslag om att fadern skulle ha ensam vårdnad om barnet. Den andra utredningen (15A) avslutades med följande ord:

Till /faderns/ fördel talar hans förmåga att ge /barnen/ en god omvårdnad och en tryggad tillsyn. /Fadern/ har också påtalat vikten av att ge barnen regler och gränser och hans förmåga att som förälder få barnen att respektera hans gränssättning bedömdes som god. Vidare har /fadern/ visat att han är medveten om vikten av att /barnen/ behåller kontakten med båda sina föräldrar, då han haft ett fungerande umgänge med /barnen/ efter separationen, samt uttalat att han har för avsikt att fortsätta med umgänget oavsett vad som beslutas i vårdnadsfrågan. /Fadern/ har god kontakt med sina föräldrar samt övrig släkt, han kan därvid erbjuda /barnen/ rikliga kontakter med sina släktingar.

Till /faderns/ nackdel talar det faktum att det i hans äktenskap funnits viss instabilitet, där en situation med ekonomiska svårigheter sommaren /årtal/ ledde till en kortvarig separation mellan honom och /hustrun/. Huruvida eventuella framtida problem kommer att påverka /faderns/ och /hustruns/ relation är för utredaren omöjligt att bedöma. Med ett boende hos /fadern/ och med honom som vårdnadshavare finns en risk för att umgänget mellan /barnen/ och /modern/ inte skulle fungera då /modern/ uttalat tveksamhet kring sin egen förmåga att fungera som umgängesförälder /.../

Sammanfattningsvis kan konstateras att det i utredningen ej framkommit något som tyder på att /fadern/ och /modern/ ej skulle vara lämpliga som föräldrar. Med hänvisning till de fördelar och nackdelar som relateras som en konsekvens av ett boende hos respektive förälder, framstår /fadern/ som den förälder som kan ge /barnen/ den bästa omvårdnaden och den tryggaste tillsynen /.../ föreslå att /fadern/ erhåller vårdsnaden om barnen /.../

I utdraget kan vi se att de egenskaper som uppfattas som bra föräldraegenskaper är att kunna sätta gränser för barnen och att ge dem regler, god omvårdnad, tryggad tillsyn och att föräldrarna ser till att umgänget med den andre föräldern fungerar. Vi kan också se att det inte uppfattas som bra att ha instabila relationer. Enligt utredningen är det fadern i detta fallet som (jämfört med modern) ger barnen den bästa omsorgen och den tryggaste tillsynen. Gemensam vårdnad har fått genomslagskraft i svenska familjer, vilket den svenska familjepolitiken propagerat för. 56% av fäderna i utredningarna har gemensam vårdnad om sina barn. Det kan jämföras med att för 55% av barn med separerade föräldrar, har föräldrarna gemensam vårdnad om dem och att för 97% av barn med sammanboende föräldrar har föräldrarna vårdnad om dem (Statistik Socialtjänst 2001:5).

Fäder i vårdnads- eller umgängeskonflikt med mödrar

Ungefär en tredjedel av fäderna var i konflikt med barnets mor (en av dem bodde med modern och barnen). Umgänget eller kontakten mellan far och barn framstod som problematisk för att föräldrarna inte kunde komma överens. Föräldrarnas konflikter gick alltså ut över umgänget med barnen.

I flera utredningar hindrades fadern av barnets mor att träffa sitt barn. En far (25B) fick inte träffa barnet ensam. Senast han skulle träffa barnet tillsammans med utredaren hade modern lämnat det kriscentrum som hon bodde på tillsammans med barnet, vilket personalen där hade uppmuntrat henne till. Socialförvaltningen å sin sida ansåg att det vore önskvärt att fadern hade umgänge med sitt barn. Förut brukade fadern ofta komma till daghemmet och hälsa på. Han hade även lämnat och hämtat barnet där, vilket han inte längre fick för modern eftersom det pågick en vårdnadstvist. Här ses umgänge som något önskvärt för socialtjänsten att åstadkomma. Det är något som vi kan se som en röd tråd både i utredningarna och i socialsekreterarnas berättelser.

Sysselsättning

För 20 fäder fanns det uppgift om deras sysselsättning, 13 av dem hade arbete. För flera av dem handlade det om deltidsarbete och tillfälliga anställningar, ibland kombinerat med SFI-studier (svenska för invandrare). En av dem arbetade halvtid

för att han behövdes i hemmet. Två av dessa 12 fäder arbetade utomlands. Tre fäder var sjukskrivna, en av dem p.g.a. psykisk sjukdom och en arbetsprövade. Två fäder var arbetslösa, men en av dem skulle börja på Komvux. Den andra fadern kunde inte arbeta för att han behövdes hemma för att hjälpa till med de många barnen. Två fäder studerade, varav en studerade SFI och den andra SFI kombinerat med Komvux.

Placerat barn

Sammanlagt hade 16 fäder barn som redan var placerade utom hemmet eller där utredningen resulterade i ett omhändertagande (av alla 37 fäder var det ca 40% som hade ett placerat barn). 13 av dessa fäder fanns på socialkontoret i A-by och tre i B-stad. I A-by var en av placeringarna periodvis och den senaste utredningen föreslog ännu en placering och inväntade svar från föräldrarna. En annan av placeringarna i A-by var en förlängd vistelse hos kontaktfamiljen. Ytterligare tre placeringar på socialkontoret i A-by var hos närstående.

Bland de nio sammanboende föräldrarna var det tre familjer där barnen eller något av barnen var placerade utom hemmet. I en av dessa familjer hade fadern (21A) tillsammans med sin hustru under speciella omständigheter adopterat ett barn från ett annat land. Fadern förefaller ha tillbringat mycket tid med barnet, men förhållandet mellan barnet och föräldrarna var mycket konfliktfyllt med våldsamma inslag, främst från barnets sida. Barnet var periodvis placerat utanför hemmet och bedömdes behöva fortsatt placering. I en annan familj (16A) var ett av barnen frivilligt placerat utanför hemmet, men de andra barnen bodde hemma. Föräldrarna fick besök av det omhändertagna barnet varannan helg och barnet vistades hos dem längre perioder under loven.

13 av de 24 fäder som inte bodde tillsammans med barnens mor hade barn som var placerade. En av dessa fäder (3A) hade telefonkontakt med barnet varje eller varannan vecka och de besökte varandra ett par gånger om året. Vid något tillfälle besökte barnet, tillsammans med familjehemsfadern, fadern och hans familj under en vecka då barnet hade skollov. Fadern sa sig vara helt nöjd med kontakten med sitt barn. Han kunde dock tänka sig att ha barnet boende hos sig så småningom, men ansåg inte det vara lämpligt i nuläget. Det höll socialförvaltningen med om och angav som skäl att faderns sociala situation var under förändring. Fadern hade även barn från ett tidigare äktenskap. Dessa barn bodde med sin mor i ett annat nordiskt land och p.g.a. avståndet så träffade han dem inte så ofta, men de hade regelbunden brevkontakt.

I ett fall var situationen speciell eftersom fadern (20B) inte kunde träffa sitt barn beroende på att han var utvisad från Sverige under en begränsad tid (anledningen till det uppges inte). Modern hade lämnat barnet hos sina föräldrar i Sverige och sedan flyttat utomlands. Fadern hörde av sig sporadiskt per telefon till sitt barn.

Våldsambet

16 av fäderna var våldsamma mot modern och/eller barnen. I tre av dessa fall gällde det misstankar, dels om barnmisshandel, dels om att fadern hade slagit modern (bägge i A-by). I två fall (också i A-by) framkom det att både fadern och modern hade varit våldsamma mot varandra.

I en av de sammanboende familjerna möter vi en far (13B) som var våldsam och har misshandlat modern. Det var fjärde gången på ungefär ett halvår som modern sökte hjälp hos socialtjänsten. När fadern och modern besökte socialbyrån sa modern att hon blev knuffad av misstag och fadern var besvärad och irriterad över att bli tillfrågad:

/.../ Familjen fortsatte tillgripa våld i polisens närvaro /.../ Det är fjärde gången /modern/ söker hjälp av socialtjänsten sedan /ungefär ett halvår tillbaka/ /.../ /Moderns/ uppfattning är att mannen slår henne på grund av att hans föräldrar påverkar honom och att han egentligen inte vill.

/Modern/ och /fadern/ på besök på socialbyrån /.../ Barnen har enligt dem inte upplevt något våld i bostaden. /Modern/ säger att hon inte blev slagen och att det rör sig om ett missförstånd. Hon säger att hon blev knuffad. /Fadern/ säger också att hon blev knuffad av misstag. Han undrar varför han måste svara på undertecknads frågor om barnen då allt är bra i hemmet /.../ /Modern/ säger att allt är bra hemma. /Fadern/ uppfattas som mycket besvärad och irriterad över att bli tillfrågad. /Modern/ uppfattas bagatellisera situationen. De har det bra i sitt förhållande och /modern/ har inga planer på att flytta till annat boende. /Modern/ säger att hennes make /namn/ inte är snäll. Han blir arg ibland. Det är mycket jobb med barnen men han gör ingenting. Han bara äter och tittar på teve. Han hjälper inte alls till med barnen. Ibland blir det bråk dem emellan.

[Vid något tillfälle får modern jourboende] ... /Modern/ berättar att /fadern/ kommit till lägenheten och hämtat /ett av barnen/. Ytterdörren var öppen för /modern/ var på väg ut och på så vis kom han in /.../ Grannarna hade blivit störda av deras gräl.

[Modern på besök på socialkontoret]. Hon berättar att mannen slagit henne tio gånger i huvudet igår. Barnen var vittne till händelsen. Polisen kom till plats och tog med sig /fadern/ /.../ Undertecknad undrar hur /modern/ ska skydda /barnen/ i framtiden då de inte mår bra av att uppleva våld /.../ [Modern säger att] Hon skall inte längre bo tillsammans med /fadern/ /.../

/Modern/ ordnas boende på Kriscentrum över helgen. /Modern/ går hem under helgen och bor sedan dess med /fadern/ och barnen.

/Fadern/ och /modern/ på besök /.../ De uppger att allt är bra mellan dem att de pratar och reder ut saker och ting med varandra. Det är slut

med dumheterna /.../ /Fadern/ uppmanas av /socialsekreteraren/ att ta hand om och skydda sin fru [som tycker att det är jobbigt att vara ung mamma utan släkt i Sverige] /.../ /Fadern/ och /modern/ informeras om att det är viktigt att vi får träffa barnen och hembesök för samtal med barnen bokas.

Hembesök hos familjen /.../ Utredande socialsekreterare och socialsekreterare /.../ träffar föräldrarna samt /barnen/. Barnen mår bra. De har en bra relation till sina föräldrar. Föräldrarna bedöms kunna tillgodose barnens behov. Familjen önskar inget stöd från socialtjänsten. Föräldrarna bedömer själva att de inte behöver hjälp med barnen då det fungerar bra.

Utredningen avslutades utan åtgärd. Modern bedömdes bagatellisera situationen och i utredningen får vi flera exempel på faderns våld gentemot kvinnan, men också en bild av kvinnans beroende till mannen eftersom hon kommer tillbaka till honom. Modern uppmanas skydda barnen mot fadern och senare uppmanas fadern skydda sin fru i hennes utsatta situation som ung isolerad, invandrarmor. Det kan ses som att socialsekreterarna upprätthåller en bild av att mödrar ska stå för skydd av barn och att fadern ska stå för skydd av modern, en bild som kan ses som en avspiegling av traditionella föreställningar om moderskap och faderskap.

Nio fäder som inte bodde med barnen och modern framstod som våldsamma mot barnets mor, varav tre även mot barnen. En far (17B) satt häktad för att ha knivhotat modern. I början sa fadern till henne att han inte tänkte lämna henne ifred om hon inte lämnade barnet till honom. Modern hade inget emot att fadern träffade barnet, om det skedde tillsammans med någon från socialtjänsten. Vid ett senare tillfälle, då en dom meddelats honom om att modern hade tilldelats enskild vårdnad och att inget umgänge fastställts sa fadern att han accepterade det. Under en månads tid skulle barnet lära känna en kontaktperson som skulle vara med när barnet träffade sin far, sedan skulle umgänget planeras.

En annan far (20A) bodde till och från tillsammans med barnet, barnets mor och hennes barn från ett tidigare förhållande. Han var våldsam mot modern och båda hade missbruksproblem. Under senare tid vistades fadern ofta i deras lägenhet. Föräldrarna kunde inte komma överens om umgänget och modern ville inte ha hjälp med det från socialtjänsten. Barnet placerades i familjehem p.g.a. föräldrarnas drogmissbruk. Fadern och modern fick umgås med barnet i familjehemmet under förutsättning att de var drogfria. Utifrån det skulle umgänge utanför familjehemmet planeras. Fadern hade barn från ett tidigare förhållande, som han fram till ett halvår innan utredningen inleddes hade regelbundet umgänge med. Ytterligare en far (12A) var anmäld misstänkt för misshandel av modern. Umgänget var övervakat under utredningstiden, men i slutet av utredningen flyttade han till en annan kommun.

Ålder

Som vi kan se i tabell två framgick 13 fäders ålder på socialkontoret i A-by (deras födelsedatum stod oftast längst upp i utredningen). Bara i en utredning på socialkontoret i B-stad gick faderns ålder att räkna ut (hans personnummer fanns med i utredningen)²⁹. Fäderna var mellan 21 år och knappt 60 år, medelåldern var ca 37 år. En far avled vid knappt 60 års ålder.

Avtjänade straff

Vad gäller kriminalitet var det sex fäder som avtjänade eller hade avtjänat fängelsestraff, varav en utomlands. Fyra av dessa fäder kom från A-by. Ytterligare en far hade suttit i fängelse i utlandet. Han hade utsatts för tortyr och det kan antas att han inte har varit kriminell enligt svensk lagstiftning. Utöver det hade en far suttit häktad och ytterligare en blivit bötfälld p.g.a. misshandel. Därutöver var en far registrerad i polisregister.

Missbruk och missbruksbehandling

Tio fäder hade missbruksproblem, samtliga i A-by. För en av dessa var det dock bara en misstanke. Två fäder hade tidigare haft problem med missbruk. Fyra av fäderna hade varit på behandling.

Utländsk bakgrund

Av de sammantaget 37 fäder som skymtade fram i barnavårdsutredningarna uppgavs 14 fäder ha utländsk bakgrund (fyra i A-by och tio i B-stad). För de andra stod det inte explicit, men det är sannolikt så att även de andra fäderna (utom en) i B-stad också hade utländsk bakgrund. Det är rimligt att anta utifrån fädernas namn (i de fall namn stod), med tanke på att samtliga barn (utom ett) hade utländska efternamn och att det som stod i utredningarna tydde på att fäderna inte var från Sverige. I intervjuerna med socialsekreterarna i B-stad bekräftas dessutom att det är få svenska familjer som kommer till dem (se vidare i kapitel åtta).

²⁹ Hans personnummer antecknade jag dock inte. Hans ålder torde emellertid inte påverka medelåldern nämnvärt.

Bilder av fäderna

Det är en fragmentarisk bild av fäderna som framträder i utredningsmaterialet. De fanns förvisso omnämnda i alla utredningar, men det saknas en hel del uppgifter. Men denna fragmentariska bild till trots, kan det vara intressant att se närmre på vad den egentligen visar. Hur framstår fäderna och vad får vi för bild av hur fädernas relation till sina barn ser ut? Utredningar kan ses som ett sätt att konstruera en verklighet och jag har försökt att finna den omskrivna fadern i akten (jfr Bernler & Johnsson 1993). I denna framställning koncentrerar jag mig på hur fäderna framstår i relationen till sina barn.

Ansvarstagande fäder?

Några fäder som var sammanboende med barnets mor beskrevs i utredningarna som att de tog stort ansvar för barnen, antingen för att mödrarna inte klarade av barnen p.g.a. sjukdom eller för att familjen hade många barn att ta hand om. En far (24B), som själv sökte hjälp hos BUP för att han var orolig för ett av barnen, hade betalt för att hjälpa till hemma med de sex barnen, varav ett nyfött, då hjälpen från hemtjänsten inte fungerade. Ännu en far (23B), som hade avtjänat ett åtta månader långt fängelsestraff i ett annat land, tillbringade mycket tid tillsammans med sina barn. Det ena barnet hade varit allvarligt sjukt och modern klarade inte alltid av att ta hand om barnen p.g.a. sina psykiska besvär.

I flera utredningar framgick det att fadern tog ansvar för hemmet och barnen. Jag uppfattar det som att fäderna hade tagit till sig och försökte leva upp till hur moderna fäder förväntas vara. Å andra sidan kan vi se det som att fadern griper in när modern brister i omsorgen, t.ex. där modern är psykiskt sjuk eller familjen har många barn att ta hand om. Moderns omvårdnad framstår som den primära, medan fadern hjälper eller assisterar modern med barnen, snarare än att ta ett lika stort ansvar (jfr Dowd 2000). Det förefaller vara först när något oväntat och allvarligt händer som det konventionella könsrollsmönstret bryts och fäderna tar ett större ansvar (jfr Berg-Brodén 1989; Trulsson 1998). I de bilder av fäder som kom fram i utredningarna framstår några av fäderna vara just denna assistent i familjen som hjälper till eller rycker in när modern av en eller annan anledning inte kan ta ansvar för barnen fullt ut. I några familjer beskrevs fadern som att han inte ens trädde in som assistent när modern behövde hjälp, snarare framstod han som att modern behövde ta hand om även honom. En fadersroll som svarar mot den traditionella.

Frånvarande fäder

Fem av fäderna hade varken umgänge eller kontakt med sina barn. I ett par utredningar stod det bara att barnen *”har inte någon kontakt med sin pappa”* (15B, 18B).

I de andra utredningarna stod det lite mer. T.ex. en far (19A) som aldrig hade levt tillsammans med barnets mor, hade vid tiden för faderskapsfastställandet ingen kontakt med sitt barn och inte därefter heller. Modern hade via familjerätten gjort försök att få till stånd en kontakt, men inte lyckats.

I några fall hade det funnits ett visst sporadiskt umgänge eller kontakt, vilket senare hade upphört av olika anledningar, t.ex. missbruk. En far (17A) avled p.g.a. missbruksproblem när barnet var tre år. När han fortfarande levde vistades han mycket hos barnet och barnets mor, även om de inte bodde tillsammans.

Några fäder (19A, 15B, 18B) hade inte någon kontakt med sina barn. Barnen till ett par av dessa fäder (19A, 15B) hade en styvfar som de betraktade som sin far, även om de visste att det inte var deras biologiska far.

I bara en utredning fanns det ingen uppgift alls om faderns umgänge eller kontakt med barnet, oavsett formen på den. Ytterligare några andra fanns kortfattat omnämnda, men det stod ingenting om faderns umgänge eller kontakt med barnet. I en utredning uppgavs barnets biologiska far (7B), mor och flera syskon vara kvar i hemlandet. Flickan och flera andra barn hade först till Sverige av en man och en kvinna som sagt sig vara flickans föräldrar. Det stod inget om barnets kontakt med fadern.

Som jag tidigare har påpekat så motsägs bilden av att fäder lyser med sin frånvaro inom social barnavård av att det fanns uppgifter om fäderna i alla de studerade utredningarna. Resultatet kan ses som ett exempel på att uppfattningen om att faderns perspektiv är viktig att ha med i barnavårdsutredningar har fått genomslagskraft. Emellertid kan man, som jag också har påpekat, ställa sig frågande till såväl omfattning som vilka uppgifter om fadern som socialtjänsten lägger vikt vid.

Oroade fäder

Flera fäder beskrevs som att de visade oro för barnets situation. Den oro som uttrycktes var oro för att modern inte klarade av att ta hand om barnen, för att fadern inte fick träffa sitt barn i så stor omfattning samt allmän oro för hur barnet mådde. Några av fäderna uttryckte det på följande sätt (min kursivering):

Pappan kände *oro* för den kommande skoltiden då han inte trodde att modern hade den kraft och det engagemang som krävdes för att klara av att ha tre barn i skolåldern.

/.../ pappan var *orolig* för hur mamman skötte barnen. Pappan hade *farhågor* om att barnen inte hade tillräckliga kläder och att det vistades narkotikapåverkade personer i deras hem /.../

Pappan påpekade vid flera tillfällen att han var *orolig* för barnens utveckling och att han inte trodde att mamman klarade av att ta hand om dem.

Sedan barnet för flera år sedan började berätta att han blev slagen av sin mamma, hade pappan känt en *oro* för barnet vid umgänget med mamman.

Pappan uppger att barnet är ledset, nervöst och sitter själv och gråter på förskolan, blöder näsblod och kräks. Pappan är *orolig* för sitt barn.

Oron grundar sig också på att något umgänge med barnet nästan aldrig förekommer, pappan får inte träffa barnet hemma hos sig själv...

Pappan är *orolig* och beredd att, om och när mamman inte kan ta hand om barnet, själv ta hand om det.

En av fäderna oroade sig för barnens situation hos deras mor. Fadern (22A) sa att han var orolig för hur modern skötte barnen. Han hade farhågor om att barnen inte hade tillräckliga kläder och att det vistades narkotikapåverkade personer i deras hem, vilket bekräftades i utredningen och ledde till familjehemsplacering. Socialsekreteraren bedömde att fadern och modern för tillfället inte kunde bereda barnen tillräckligt goda och stabila uppväxtförhållanden beträffande trygghet, omsorg och stimulans. Fadern samtyckte omgående till förslaget om att barnen skulle familjehemplaceras, medan modern samtyckte efter omfattande motivationsarbete från ansvariga socialsekreterare. Fadern planerade att skaffa större lägenhet, så att det skulle vara möjligt för barnen att besöka honom i hans hem. Fadern uttryckte vikten av att barnen var fortsatt familjehemsplacerade för att deras gynnsamma utveckling skulle fortgå och motsatte sig en hemflyttning.

Fadern beskrevs inte bara som orolig, utan även som ansvarsfull. Han framträdde som en person som hade lättare än modern att se barnets behov (jfr Trulsson 1998). Oaktat moderns missbruk kan det betraktas utifrån att faderskap inte är så intimt förknippat med omsorg och nära relation till barnet, som moderskap är (se t.ex. Palkovitz 2002). Därav är förväntningarna inte heller lika stora på att fadern ska hålla fast vid barnet t.ex. vid en placering. Förväntningar som borde påverka faderns anknytning till barnet. Det kan även ses som att fäder som är umgängesföräldrar är vana vid att inte ha barnen hos sig hela tiden och har lärt sig att hantera separation från barnet.

Den oro som uttrycktes i utredningarna att vissa fäder hade, fick fäderna att framstå som att de var marginaliserade i förhållande till sina barn. De kände maktlöshet när de inte längre hade kontroll över barnets situation eller sin och sitt barns relation (jfr t.ex. Berg & Johansson 2001). I vissa fall hör det samman med en annan bild som skymtade fram i utredningsmaterialet, nämligen fäder som antingen engagerade sig i sina barn på sina egna villkor eller framstod som oengagerade, sett från andras perspektiv än faderns. Utifrån faderns perspektiv framstod det som att han var engagerad i sitt barn, men det stod i konflikt med t.ex. moderns sätt att uppfatta situationen. Som jag visat tidigare var en stor del av fäderna i konflikt med barnets mor och utifrån faderns horisont framstod han som missförstådd och maktlös, medan de andra parternas uppfattning var att fadern inte lyssnade och att han var svår att prata med.

Hjälpbövande fäder (och mödrar)

Några fäder uppgavs ha svårt att hantera sina barn. I exemplet nedan bodde föräldrarna tillsammans, vilket var fallet för samtliga av dessa hjälpbehövande fäder. Det innebar att de flesta uppgifterna om fadern i samma andetag också handlade om modern. Några av fäderna hade barn som var omhändertagna, varav en periodvis. Ett exempel var en far (7A), där både han och modern av utredaren ansågs sätta sina egna behov före barnets. Båda föräldrarna kände trygghet i att barnet var omhändertaget:

/Modern/ och /fadern/ uppger båda två att det är mycket tomt i hemmet utan /barnet/. De anser dock att det är bra att /barnet/ erhåller fasta regler och gränser i familjehemmet. De är positiva till /familjehemsföräldrarna/ samt deras sätt att hantera /barnet/. De har redan märkt att /barnet/ har förändrats. /Barnet/ är mycket lugnare, lyssnar och tjatar inte lika mycket längre. /Modern/ och /fadern/ anser att det är positiva förändringar.

/Modern/ och /fadern/ anser att det är ett mycket svårt beslut om /barnets/ fortsatta familjehemsplacering men inser sina egna begränsningar och kan sätta /barnets/ behov före sina egna. De är medvetna om att deras föräldraroller måste bli tydligare för att [barnet] skall få en stabil uppväxt.

Under tiden som /hemterapeuten/ arbetade med familjen såg hon vissa förbättringar. Ljudnivån sänktes genom att /modern/ och /fadern/ pratade med /barnet/, vilket ledde till att /barnet/ lade sig mer sällan på golvet och skrek då /det/ inte fick som /det/ ville. Det blev också lugnare kring matbordet. Föräldrarnas samarbete förbättrades också i samband med utredningen på familjeavdelningen, för att successivt efter utskrivning återgå till tidigare beteende genom att de ger [barnet] olika besked /.../

/Hemterapeuten/ var närvarande hos /modern/ och /fadern/ då /barnet/ besökte dem /.../ /Barnet/ återfick snabbt sitt gamla beteende och blev orolig och okoncentrerad. /Barnet/ tog också kommandot i familjen. Då familjehemsföräldrarna hämtade /barnet/ uppfattade /hemterapeuten/ /det/ som tillfreds.

/barnet/ har under sin uppväxt saknat tillräckliga regler och gränser. Denna oförmåga hos /modern/ och /fadern/ att sätta gränser ger /barnet/ en för stor makt och ett för stort inflytande i familjen.

För att /barnet/ skall fungera väl krävs det en fast hand och bestämdhet gentemot /det/. Utredaren gör bedömningen att /modern/ och /fadern/ inte har denna förmåga för närvarande. De har stort behov av att få stöd i sin föräldraauktoritet för att i sin tur kunna ställa adekvata gränser. Fortsatt bistånd i form av stöd från hemterapeut skall ge

/modern/ och /fadern/ möjlighet till ett för /barnet/ fungerande samspel.

/Föräldrarna/ erhåller bistånd i form av kontakt med hemterapeut, som syftar till att stärka deras föräldraauktoritet, för att möjliggöra en återflyttning av /barnet/. /Modern/ och /fadern/ är positiva till den kontakten. De inser dock att de i nuläget inte har förmåga att ge /barnet/ stimulans samt att uppfylla de behov /det/ har.

Det har också förekommit att /barnet/ blivit bortlämnad till barnvakt då /det/ varit på umgänge hos föräldrarna.

Vid umgänge med biologiska föräldrar har det visat sig att föräldrarna kan prioritera personliga intressen framför /barnet/.

/Modern/ och /fadern/ uppger att deras uppfattning är att /barnet/ trivs bra i familjehemmet. De är medvetna om den positiva förändring som skett med /barnet/ sedan /det/ placerades hos /familjehemmet/. /Moderns/ och /faderns/ samarbete med familjehemmet fungerar bra och de känner en trygghet i att /barnet/ blir väl omhändertagen. De inser dock att de i nuläget inte har förmåga att ge /barnet/ den stimulans /det/ har rätt till samt att uppfylla de behov /det/ har.

/Barnet/ besöker sina föräldrar var 3:e helg samt längre vistelser under skolloven. Ett skriftligt avtal över umgänget är upprättat och godkänt av både biologiska föräldrar samt familjehem. Umgängeshelger har dock förändrats, då föräldrarna inte har haft möjlighet att ta emot /barnet/.

Vid /barnets/ umgänge med biologiska föräldrar är det utredarens uppfattning att föräldrarna inte förändrar någon personlig planering för att prioritera /barnets/ besök. Utredaren delar föräldrarnas uppfattning om att de fortfarande inte har förmåga att ge /barnet/ det stöd och den stimulans /det/ har behov av.

I likhet med vad som kom fram i andra utredningar framstod det i ovanstående utdrag som att fasta regler, gränser och tydliga föräldraroller bedömdes som viktigt för ett gott föräldraskap. I utredningarna framträdde gränssättning som en förmåga som krävs av föräldrar överhuvudtaget, vilket vi också kunnat se att LVU-utredningen tar upp (se kapitel tre). I de fall där fadern uttryckligen hade svårt att hantera sitt föräldraskap handlade det ofta samtidigt också om modern. Det handlade främst om oförmåga att sätta gränser för barnet och att kunna sätta barnets behov framför sina egna. Här finns det bara i ett fall en föreställning om att det är just faderns uppgift att sätta gränser, något som annars framkommer i offentliga diskussioner om manliga förebilder för ungdomar ”på glid”.

Glädjebringande fäder

I några utredningar stod det uttryckligen att barnet kände glädje inför sin far eller tyckte att det var roligt att vara hos honom. Uppgifterna kom från utredare,

dagispersonal, personal på behandlingshem eller skolkurator och uttrycktes med meningar som (min kursivering):

- /.../ flickan var mycket *förtjust* i sin fader /.../
- Dagispersonalen upplever också att barnet är *glad* för sin pappa.
- Pojken tyckte att det var *roligt* att vara där.
- Barnet visar tydlig *glädje* över att träffa sin pappa, bland annat genom att i taxin på väg dit ringa i sin leksaksbil och prata med pappan /.../
- /.../ barnen hade då visat stor *glädje* över pappa och glädjen bedömdes vara ömsesidig.

Även det omvända förhållandet fanns beskrivet, att fadern kände glädje över sitt barn. Därtill fanns referat av faderns engagemang (oavsett på vilket sätt han engagerade sig) som implicit gav uttryck för faderns glädje över barnet. Här lyftes barnets positiva respons på fadern fram, vilket också kan ses som något som socialtjänsten fäster uppmärksamhet på för att betona faderns betydelse för barn och att fadersfrånvaro kan orsaka längtan och sorg.

Efterlängtade fäder

Några fäder var inte närvarande för sina barn och det framkom att barnen saknade eller längtade efter dem. I några fall hade fadern och barnet aldrig träffats och i andra fall hade fadern helt brutit kontakten med barnen. I ett fall satt fadern i fängelse, men hade telefonkontakt med sina barn.

I ett fall blev modern gravid då hon träffade fadern (9A) utomlands. Modern hade inte uppgett faderns namn för myndigheterna när det gällde faderskapet. I utredningen uppgavs det "fader okänd" i barnets papper. Modern sa att "*barnet ville veta mycket om sin pappa*". När det skulle lägga sig på kvällen ville barnet att modern skulle berätta om fadern och hur det var när de träffades o.s.v. "*När barnet hade fått höra om sin pappa somnade det gott*".

I ett annat fall uppgavs fadern ha brutit den sporadiska kontakt, via brev och telefon, som pågått i ett år. Anledningen var att fadern låg i skilsmässa och inte ville att barnet skulle kontakta honom. Detta "*gjorde barnet mycket ledset*" och barnet tyckte inte att mamma brydde sig om detta på ett sätt som det skulle vilja. Barnet sa att det pratade med kompisar istället för med mamman om "*saknaden efter sin pappa*".

En far (1B) satt i häkte och skulle sedan avtjäna det straff han dömts till för att ha misshandlat sin hustru, barnens mor. Det uppgavs att "*barnen saknar sin pappa*" och vill att han ska komma hem.

Att barn behöver sina fäder och saknar dem när de inte är närvarande genomsyrar utredningarna och ger skärpa åt det perspektiv på barns bästa som betonar barns relation till sina fäder (se t.ex. Hwang 1992, 1999, Sommer 1999) och vikten av umgänge mellan frånskilda fäder och barn (se t.ex. Berg & Johansson 1999).

Skrämmande fäder

Vissa fäder har barn som uppgavs känna oro eller rädsla för dem. Det handlade då om missbruk, att fadern hade varit våldsam mot modern, konflikt mellan föräldrarna, både faderns och moderns oförmåga att ta hand om barnet, och fäder som satte sina egna behov främst när det gällde umgänget med barnet:

- Barnet berättar för förskolepersonalen att hon är *rädd* för att pappan skall döda hennes mamma, eftersom det har sett honom misshandla henne /.../ Barnet har svårt för att koncentrera sig och visar stor *rädsla* när hon talar om sin pappa.
- Enligt moderns uppgifter om tiden efter samlevnaden blev tiden efter separationen en *orolig* period för henne och barnen.
- Barnet återfick snabbt sitt gamla beteende och blev *oroligt* och okoncentrerat när det träffade sin mamma och pappa.
- När utredaren börjar prata om fadern blir barnet *oroligt* och säger 'dumma pappa'.
- Pappan kommer och går som han vill. Detta gör barnen *oroliga*.
- Enligt skolsköterskan är barnet mycket *oroligt* inför resan med pappa, det snurrar i huvudet. Pappan mutar med kläder och saker.

De skrämmande fäderna stod i kontrast till de som bringade sina barn glädje och var uppskattade av sina barn. Här ser jag det som att olikheten mellan de olika sätten för socialtjänsten att tolka vad som är för barns bästa när det gäller kontakt med fadern kommer fram. Å ena sidan finns det fäder, som t.ex. de glädjebbringande, som socialtjänsten vill uppmuntra att ha nära relation till sina barn. Å andra sidan finns det fäder som de försöker hålla från barnen.

Diskussion

I 40 barnavårdsutredningar mötte vi 37 fäder. Om vi ser till "rena fakta" om fäderna så var uppgifterna relativt magra. Dessutom framgick uppgifterna inte klart, utan det krävdes en omfattande bearbetning för att "vaska" fram upplysningarna i utredningarna.

Det förekom knappt några explicit värderande omdömen om fäderna av socialsekreterarna. Istället återgavs det främst beskrivningar av situationer och referat från olika personer. Det är en skillnad jämfört med 1900-talets första hälft då barnavårdsutredningar hade en mer uttalad moraliskt värderande karaktär (Lundström 1993).

I barnavårdsutredningarna framskymtade många olika slags fäder. Det var fäder som framstod som såväl närvarande, ansvarsfulla, och till glädje för barnet som oansvariga, våldsamma, i konflikt med barnets mor, skrämmande, frånvarande och efterlängtrade. Det är bilder som delvis stämmer överens med de kategorier som

Grief och Bailey (1990) kunde urskilja i en genomgång av fem tidskrifter i socialt arbete, nämligen förövare, frånvarande eller behövda. I utredningarna fick vi dessutom en bild av oroade och hjälpsökande fäder. I analysen av utredningarna tycker jag mig urskilja tre teman för vad ett gott faderskap innebär, dessa är ansvar, gränssättning och närvaro. Det är egenskaper som anses ingå i ett tillräckligt gott föräldraskap, t.ex. LVU-utredningen (SOU 2000:77) lyfter fram bland annat såväl struktur och gränser som möjlighet till en nära relation till båda föräldrarna, som viktigt för barns välbefinnande. Det handlar om att fadersnärvaro är viktigt och att barn behöver en nära relation till sin far. Men i utredningarna fanns det också fäder som var skrämmande för barnen och där handlade det om att barn kan ha behov av skydd från sina fäder.

Fäderna lyste inte med sin frånvaro. Det fanns någonting skrivet om fadern i alla utredningarna. Det fanns en del information - om än fragmentarisk - om fäderna, vilket även framkom i Kåhls (1995) studie, där fäderna fanns omnämnda i samtliga utredningar som hon studerade. Det kan ställas i kontrast till den bild som framkommer i andra studier av barnavårdsutredningar. T.ex. i Lundströms (1993) undersökning visade det sig att det saknades uppgifter om fadern i 16% av utredningarna. I Claezons (1987) studie fanns det sparsam information om fäderna då de inte bodde tillsammans med barnet och modern. I mitt material fanns alla fäder omnämnda mer eller mindre och på ett eller annat sätt. Claezon kom också fram till att det i de flesta fall saknades uppgifter om huruvida fäder som inte bodde med barnet hade kontakt med det eller inte. I mitt material saknades det i fem (alltså ca en femtedel) av utredningarna.

I de utredningar som Wåhlander (1994) har studerat kontaktades hälften av de fäder som bodde med sina barn och var tredje av alla fäderna. I den sammanfattande tabell som Sundell och Egelund (2001) gjort av nio studier av barnavårdsutredningar framkommer det att det var i genomsnitt 46% av fäderna som hade kontaktats. I mitt material kontaktades samtliga av de fäder som bodde med sina barn (även de vars barn var placerade utom hemmet) och mer än två tredjedelar av alla fäderna. Det är alltså en större andel än i de nyss nämnda studierna. Det framkom i Vinnerljungs (1989) undersökning att uppgifter om fädernas bostadsort och/eller namn saknades för nästan var tredje barn. I mitt material saknades uppgift om bostadsort/land för ungefär en tredjedel av fäderna och namn för knappt en femtedel. Även här var andelen uppgifter om fäderna något större i mitt material. Resultaten i min studie bör emellertid inte ses som motsägelsefullt i förhållande till de andra studierna, utan kan snarare vara ett tecken på att det håller på att ske en förändring i synen på fäder inom den sociala barnvården (jfr Sundell & Egelund 2001).

Relaterat till den bild av modersfixering och faders frånvaro på socialkontoret som gavs i kapitel tre, kom det fram en hel del information om barnens fäder i min utredningsstudie. Det kan ses som en konsekvens av samhällets ökade uppmärksamhet på fäder och ett försök att utifrån barnets bästa lägga vikt vid relationen till båda föräldrarna. Som vi kunde se i kapitel tre skriver Bernler och Johnsson (1995) att socialsekreterarna är utsatta för administrativ kontroll.

Sunesson (1990) tog upp dilemmat det innebär för socialsekreterarna att dels ha byråkratisk redovisningsplikt, dels bedriva ett självständigt arbete. Att fäderna i relativt stor omfattning fanns omnämnda i utredningarna kan å ena sidan ses som att socialsekreterarna genom att involvera fäderna i utredningen och dokumentera det, kan visa att de lever upp till vad som förväntas av dem, nämligen att svara mot samhällets stärkande av faders relation till sina barn och utifrån barnets bästa ta relationen med fadern i beaktande. Å andra sidan innebär det självständiga arbetet (i förhållande till den administrativa kontrollen) att tolkningen av vad som är barns bästa är upp till de enskilda socialsekreterarna att avgöra – att involvera fadern i utredningsarbetet eller att skydda barnet från honom, utifrån socialtjänstens ifrågasättande av fäder.

Ändå ser jag det som anmärkningsvärt att viss väsentlig information saknades. Detta är emellertid inget som är utmärkande för just barnavårdsutredningarna i A-by och i B-stad. Den bristande informationen kan förstås utifrån att fäder inom social barnavård inte ses som någon som kan främja en lösning på problemet i samma utsträckning som mödrar, och inte ses som en resurs (se t.ex. Egelund 1997). Emellertid visar andra studier att den bristfälliga informationen inte är utmärkande för just fäder (se t.ex. Sundell & Egelund 2001). I barnavårdsutredningar saknas ofta information, då socialsekreterarna inte dokumenterar allt. Det är vanligt förekommande att barnavårdsutredningar är bristfälliga både i Sverige och internationellt, i synnerhet vad gäller uppgifter om fäder (se genomgången av tidigare forskning i kapitel tre), men också om mödrar och barn. I kapitel tre kunde vi se att Bernler och Johnsson (1995) menade att barnavårdsutredningar kan ses som en byråkratisk aktivitet som är skild från det praktiska sociala arbetet med klienterna och att socialsekreterare ofta parallellt med dokumentation av utredningen inhämtar information genom sitt arbete med klienterna. Det är information som sällan dokumenteras. Det är rimligt att anta att socialsekreterarna på socialkontoret i A-by och B-stad också tillämpar en sådan dubbel bokföring (vilket en av socialsekreterarna i B-stad bekräftade). De begränsade uppgifterna om barnens fäder kan förstås utifrån att bara en begränsad del av informationen dokumenteras.

Bernler och Johnsson (1993) ansåg också att utredningen kan betraktas som en endast skriftlig motivering till redan fattade beslut. I det avseendet anser jag att det som står i barnavårdsutredningen kan tolkas som kunskap som kan användas som maktmedel. På liknande sätt menade Lundström och Sunesson (2000) att socialtjänstens uppgift är att bedöma och sortera människor och påverka deras beteenden och livsförhållanden på olika sätt. Det kan också tolkas utifrån Foucaults maktbegrepp och att makt är nära förknippad med vetenskap. De sociala myndigheterna bedömer och kategoriserar individer som normala eller onormala och ger förslag på åtgärder i de fall som de bedöms som onormala. Jag menar att socialtjänstens makt att definiera medför att deras definitioner av faderskap inte bara påverkar faders praktiska handlingar, utan också uppfattningen om sig själva som fäder. Genom socialtjänstens överläge och intervenering i människors liv påverkar deras perspektiv på faderskap ifrågasatta faders faderskapande.

Socialtjänstens bilder av fäder och barns behov av kontakt med dem, bygger på institutionell makt och vetenskap, så som t.ex. olika barnpsykologiska teorier. Makten är emellertid subtil. I utredningarna har vi kunnat se hur fäder beskrivs på olika sätt. Vissa saker lyfts fram och andra gör det inte.

I likhet med Bourdieu ser jag det som att socialarbetare omedvetet beaktar ett antal faktorer som överensstämmer med den officiella bilden av familjen, t.ex. kan utredningar ses som ett medel för att skapa det sociala ödet. Barnavårdsutredningen kan vara en metod för att försöka upprätthålla en normal familjeform och att hålla fast vid traditionella könsstrukturer.

KAPITEL 7. SOCIALSEKRETERARNAS BESKRIVNINGAR AV PRAKTIKEN

Inledning

Jag har nu kommit fram till att söka det svar som ska uppfylla avhandlingens andra syfte, närmare bestämt att studera *vilken syn på fadern och hans relation till sitt/sina barn som kommer till uttryck i intervjuer med socialsekreterare*. I detta och i nästa kapitel kommer vi, sett genom 13 socialsekreterares ögon, att få en bild av fäderna till de barn som de möter i utredningsarbetet, deras arbete med och uppfattning om fäder inom socialt arbete, samt socialsekreterarnas egna reflektioner kring sin kontakt med fäder.

Utifrån socialsekreterarnas berättelser om olika ärenden ges i detta kapitel beskrivningar av vad kontakten med fäder kan innebära i praktiken. Vad är det som gör det självklart, tveksamt, olämpligt och uteslutet att ett barn flyttar till sin far, när moderns föräldraförmåga brustit, istället för att placeras i familjehem eller på institution? Frågan ställdes som ett sätt att försöka fånga vad som i praktiken gör att socialsekreterarna uppfattar en far som lämplig eller olämplig. Vi får också ta del av socialsekreterarnas resonemang kring barns umgänge med sina fäder. De olika alternativen flyter ihop och ett och samma ärende kan förekomma under flera rubriker. Gränserna mellan självklar, tveksam, olämplig och utesluten är flytande i socialsekreterarnas beskrivningar.

Självklar placering hos fadern

I de ärenden där socialsekreterarna uppfattat det som självklart att ett barn ska flytta till fadern, då moderns föräldraförmåga har bedömts som otillräcklig, har initiativen kommit från olika parter. I några fall är det fadern som har begärt att barnet skulle flytta till honom eftersom han ansett att modern inte klarade av att ta hand om det. I andra fall har modern uttryckt att hon inte klarar av att ta hand om barnet. Det finns också ärenden där barnet själv har sagt att det vill flytta till sin far, i något fall efter en återupptagen kontakt med fadern som varit frånvarande. Flera socialsekreterare berättade att förslaget att barnet skulle flytta till fadern kommit från socialtjänsten då modern t.ex. varit psykiskt sjuk eller brustit i omsorgen av barnet av andra orsaker. I ett par ärenden har socialsekreterarna förgäves haft förhoppningar om att fadern skulle gå med på att barnet flyttade till honom. Det tycks som att det är mer självklart att ett barn flyttar till fadern i B-stad, även om fallen är få enligt socialsekreterarna. En rimlig förklaring kan vara att de på socialkontoret i B-stad kommer i kontakt med fler fäder än i A-by.

Socialsekreterarna berättade att ärenden där ett barn, som bott med en ensamstående mor, flyttar till sin far som alternativ till placering är få. De sa emellertid att fadern i egenskap av anhörig är viktig att se på som ett eventuellt

ställe att flytta till, *”Då är ju pappan intressant som ett eventuellt ställe att bo på så på så sätt är det ju extra viktigt att titta på anhöriga”* (B2). Socialsekreteraren beskrev ett ärende som att det kom som en snilleblix till stödja fadern, så att en flytt till honom kunde vara ett alternativ till placering. Det var en idé som, enligt socialsekreteraren, föll väl ut. Med stöd från socialtjänsten kunde fadern ordna upp sitt liv socialt och tog sig an det som en stor uppgift, han uppfattades som seriös:

Men det var en pappa som hade haft missbruksproblem och där barnen hade bott hos sin mamma som blev psykiskt sjuk. Barnen var placerade under en tid och systrarna kom till ett familjehem och det var svårt att hitta nåt till pojken. Vi fick en snilleblix bara att se om det gick att stötta pappan, om han kunde ordna upp sitt liv socialt och det gjorde han. Han tog det som en stor uppgift verkligen. Det var jätteseriöst från hans håll och det blev bra. Det blev ju väldigt viktigt när man ser det nu efteråt, att dom fick dom åren (B2).

I ett annat fall var modern också psykiskt sjuk och där var det hon som dessutom hade missbruksproblem. Sannolikt var hon också prostituerad, sa socialsekreteraren (A6). Där hade fadern varit umgängesförälder sedan lång tid tillbaka och enligt socialsekreteraren var det *”tänligen självklart att detta var den bästa lösningen. Och det insåg pappan själv så han gjorde nåt framställan om att ta över vårdnaden och ha barnet boende hos sig”*. Fadern uppfattades ta sitt ansvar i den situationen. Efter att ha funderat en stund kom en socialsekreterare (B1) på ett ärende där ett barn flyttat till sin far istället för till familjehem eller institution. Det handlade om en far som var aktiv, på väg att etablera sig i samhället, skaffa arbete och sköta olika kontakter. Socialsekreteraren berättade att *”jag tror till och med att han fick vårdnaden om barnet sen. Och det var väl ganska självklart. En aktiv pappa som också var på väg att etablera sig väl till samhället. Skaffa arbete och sköta alla kontakter och så där”*.

I exemplen ovan framstår det som att fäderna har ordnat upp sitt liv socialt, tagit sig an barnet som en stor uppgift, varit seriösa och tagit sitt ansvar i situationen, varit aktiva, på väg att etablera sig i samhället, skaffa arbete och sköta kontakter. Bilden av den goda fadern träder fram och visar på åtaganden som förväntas av en bra far. I det som en socialsekreterare berättade ges en bild av kontrasten mellan moderns bristande föräldraförmåga och faderns lämplighet:

Det blev en vårdnadstvist utav det och det jag har träffat familjen hittills så bedömer jag pappan som mer lämplig. Han tar hand om flickan, ser hennes behov medan mamman mer använder flickan som nån stödperson till sig för att slippa vara ensam, så där vinner ju pappan med hästlängder. Han klarar mer av de mer enkla behoven, få iväg sin dotter till skolan, få i henne frukost, att sånt praktiskt fungerar. Till skillnad från mamman. Så att där bedöms han som klart mest lämplig. För att dom åren hitintills, att det är han som har tagit hand om henne, varit med på allting med skolan och andra såna kontakter (B3).

Medan modern använde dottern som stödperson klarade fadern av att ta hand om dottern genom att uppfylla enkla behov som att få iväg dottern till skolan, ge henne frukost och andra praktiska saker. Här vann fadern med *"hästlängder"*.

En socialsekreterare (A1) betonade att socialtjänsten inte bedömer var barnet ska bo någonstans, men att de kan konstatera om det inte fungerar. Om situationen är så allvarlig att socialsekreterarna konstaterar att det inte fungerar så är det de som i förlängningen kan avgöra var barnet ska bo. Det kan också vara så att en mor med ensam vårdnad kan säga att hon inte klarar av att ta hand om barnet själv och att socialsekreteraren då frågar *"hur skulle det kunna fungera bättre?" Och man kan ju ta upp det här med hur skulle det vara om han ibland bor hos pappa istället, om det har varit ett umgänge som har fungerat"* (A1). I vissa fall kan det vara ett önskemål från barnet själv att flytta till den andre föräldern, vilket kan leda till lojalitetsproblem. *"Det kan ju vara svårt för den föräldern som barnet bor hos /.../ Kan känna sig misslyckad eller så även om det behöver inte va det"* (A1). Det kan börja som en önskan från barnet, men också att man konstaterar att det inte fungerar så bra hemma. *"Små barn är svårare"*, berättade socialsekreteraren, eftersom det är mycket svårare att flytta små barn till en förälder som inte är vårdnadshavare. Med tonåringar är det annorlunda, då man kan hänvisa till deras eget olämpliga beteende, att föräldern inte klarar av att handskas med det. Dessutom kan en tonåring lättare uttrycka sin egen inställning, vilja och önskemål.

Socialsekreterarna ger, liksom i samhället i stort, uttryck för en uppfattning om att små barn har större behov av sin mor, vilket också är tydligt i det faktum att det är flest mödrar som har ensam vårdnad. Större barn och tonåringar har utifrån denna uppfattning behov av fäder som manliga förebilder. En socialsekreterare (A5) drog sig till minnes en nyligen genomförd utredning där fadern till en femtonårig pojke hade varit frånvarande i tio år. Socialsekreteraren ville att sonen och fadern skulle *"arbeta upp en kontakt"*. Även om det inte bedömdes som så olämpligt hemma hos modern att pojken inte kunde bo kvar där, så slutade ärendet med att pojken flyttade hem till sin far, *"och det var väl nå som vi egentligen tyckte var ganska bra."*

En del socialsekreterare hade högre förväntningar på fadern än vad han kunde leva upp till. I några ärenden där socialsekreterarna tänkt sig att ett barn skulle kunna flytta till sin far, hade socialsekreterarnas förhoppningar varit för stora. En socialsekreterare (A2) berättade om ett ärende som gällde en familjehemplacerad tonårsflicka, vars mor var psykiskt sjuk. Flickan hade nyligen fått kontakt med sin far igen. Nu skulle flickan omplaceras och socialsekreteraren hade skrivit till fadern för att undersöka möjligheten om flickan kunde bo hos honom. Men fadern hade inte svarat och socialsekreteraren var besviken på det eftersom det *"liksom hade varit självklart. Det hade varit det tycker jag. Alltså självklart för flickan"*. Socialsekreteraren förklarade att *"det hade jag kunnat tänka mig. Det skulle jag kunnat jobba på istället för att det blir en helt okänd familj"*. Fadern levde inte upp till förväntningarna på en tillräckligt bra far, som vill vara närvarande för sitt barn. En annan socialsekreterare (A5) berättade också om ett ärende där en pojke blivit svårt misshandlad av sin mor. Pojken hade ingen kontakt med sin far, men

socialsekreteraren tog för givet att fadern skulle ställa upp när socialtjänsten kontaktade honom, vilket han inte gjorde:

Och där tog jag för givet när jag kontaktade pappan att det är klart han ställer upp nu i detta läget, men det gjorde han inte alls /.../ Alltså vissa saker tar man ju för givet, men det ska man nog inte göra. För att han var inte alls intresserad av att ta hand om den här pojken så att det blev ett familjehem faktiskt istället. Och det var jag inte alls beredd på för jag tog så himla för givet att det är klart pappan tar hand om sin pojke. Nä, det gjorde han inte. Och hade han sagt 'ja' där så hade ju pojken flyttat till pappan (A5).

Min tolkning är att socialsekreterarna i enlighet med diskursen om det moderna faderskapet tar för givet att en far älskar, har förmågan och vill ta hand om sitt barn. Som vi kunde se i exemplen ovan gav socialsekreterarna uttryck för att ha haft så stora förväntningar på fäderna att de blev besvikna när de inte levde upp till förväntningarna. Det kan liknas vid det som Socialstyrelsen (1993) skriver om arbetet med missbrukande mödrar, att målet är så högt ställt att om det inte uppnås så kan det upplevas som ett misslyckande. Här kan det vara relevant att också dra sig till minnes Linderoths och Vinnerljungs utvärdering (1994) av ett projekt vars mål var att engagera fäder i sina barns liv, som alternativ till kontaktfamilj eller kontaktperson. Där konstaterade de att involveringen av fäder ofta innebär ett långsiktigt arbete med svår problematik i splittrade familjer eller fäder och mödrar som aldrig levt tillsammans. En problematik som kräver tid att lösa.

Det handlar emellertid inte bara om fäder som inte lever upp till förväntningarna. Kanske är förväntningarna än större på mödrar att leva upp till rollen som den goda modern. En socialsekreterare tog upp ett fall där moderns agerande gjorde det problematiskt för barnen att bo hos sin far. Det var en familj med tre barn, där barnen stannade hos modern när föräldrarna separerade. Under flera år hade socialtjänsten arbetat med stödinsatser till modern, men utan några positiva resultat och därför blev det aktuellt att placera barnen. Två av barnen var under en kort tid på utredningshem och flyttade sedan hem till sin far. Med ett uppgivet skratt berättade socialsekreteraren att det inte är problemfritt:

Och sen när utredningen var klar så har dom flyttat hem till pappa /---/ [Skratt]. Det är inte helt problemfritt, nä. För dom går ju mycket ofta till mamman i alla fall och det blir inte bra. För på nåt vis, mamman blev aldrig riktigt klar med skilsmässan. Allt det här överför hon på barnen. Så hon uppmanar dom ju direkt, pappa har ny familj, att bete sig på ett visst sätt mot pappas nya hustru, att behandla henne som tjänstefolk, inte som hans fru. Att ta för sig, att roffa åt sig rent ut sagt och suga ut så mycket dom kan. Och sen ska dom till henne så då pendlar dom. Och hotet finns att dom ska omhändertaras för att det inte funkar för att dom är för

mycket hos mamma, då åker dom till pappa och så fort dom har en chans så går dom tillbaka till mamma. Och det blir inte bra (B4).

Socialsekreteraren beskrev det som att modern överförde sina känslor kring skilsmässan på barnen och uppmanade dem att förstöra för fadern och hans nya fru. Socialsekreterarens beskrivning av situationen kan ses som att all skuld läggs på modern och att inget ansvar tillskrivs fadern. Här kan vi också se kontrasten mellan de olika verkligheter som de olika kontexterna gett oss. Den generella socialpolitiken utgår från att föräldrar kan samarbeta efter en skilsmässa, medan socialsekreterarna möter en annan verklighet med stora konflikter och barn som far illa.

Tveksam placering hos fadern

Socialsekreterarna hade svårt för att komma på några ärenden där de varit tveksamma till att barnet flyttade till fadern som alternativ till familjehem eller institution. Några kom på det efter en stund. Vid några intervjuer undrade jag istället vad det är som kan göra det tveksamt. Någon beskrev då tveksamheten mer generellt, att det gäller att ha is i magen och ändå våga fatta beslut:

Ja, man får alltid ha lite is i magen. Och det kan gälla mamma eller pappa eller vad som helst va. Att man inte kan va hundra procent va, men ibland måste man ändå. Alltså när man väger olika saker mot varandra så får man ändå se att det är värt att pröva och att man försöker bygga upp ett system. Försöker att få /.../ en överenskommelse med föräldern och med barnet och försöka formulera den oro man kan känna, eller tveksamhet och man försöker ju alltid va så ärlig som möjligt omkring det så att man också kan prata om situationen. Det finns ju aldrig nån perfektion i det här jobbet på nåt sätt. Det gör det inte (B2).

Enligt Egelund, Kvilhaug, Liebing och Östberg (2000) finns det begränsad kunskap om vad som sker inom socialt barnvårdsarbete, kunskaperna om det sociala arbetets effekter är bristfälliga. Det sociala arbetets kunskaper baserar sig inte främst på vetenskapliga grunder, utan på erfarenheter från det praktiska sociala arbetet. Jag menar att det därför kan vara svårt för socialsekreterarna att veta hur de ska agera i olika situationer. De får istället lita till tidigare praktiska erfarenheter och sin intuition, vilket kan innebära oro och osäkerhet. Å andra sidan kan både de studier som visar på faderns positiva betydelse för barn och studier som lyfter fram att t.ex. våldsamma fäder kan vara skadliga för sina barn, ses som en vetenskaplig grund som socialsekreterarna baserar sina beslut på.

De exempel socialsekreterarna tog upp på fall där de varit tveksamma till att låta ett barn flytta till sin far handlar om långvarigt frånvarande tonårsfäder som inte tar barnets problem på allvar, fäder som uppfattas som dåliga förebilder

för sina barn, fäder som är svaga och osäkra i sitt föräldraskap och fäder som avtjänar fängelsestraff. En socialsekreterare tog upp ärenden med fäder som har varit frånvarande under en längre tid och tror att barnets problem ska lösas bara barnet flyttar till honom, vilket socialsekreteraren berättar om i nedanstående citat:

Ja, det tror jag kan vara kanske när det gäller större barn, tonåringar där kanske pappan har varit frånvarande av olika anledningar och att barnet har egna problem, egna bekymmer som kanske pappan väljer att inte se i det första läget. Så att dom /tänker att/ det är klart att det kommer att fungera bra när han eller hon kommer till mig, men att dom egna bekymren kanske har utvecklats så pass att det ändå inte fungerar /.../ Ja ibland är det både missbruk, kriminalitet och så. Väljer man att som förälder blunda för det, då spårar det ju ur, det gör det ju. Och det kan jag tänka mig att man som tidigare frånvarande förälder väljer att blunda för. Att man tror optimistiskt att det här kommer att fungera. Man byter miljö och så. Även om man får information omkring det så, 'nä men det blir inga bekymmer. Jag ska ägna mig helhjärtat åt detta', men det kanske inte är så lätt att bryta när dom blivit större. Kamratrelationer och allting. Det kan jag tänka mig att man kan känna tveksamhet då kring om föräldern då inte tar det på allvar eller har förmåga att klara ut det här (A1).

Här kan vi se en problematik som fadersfrånvaro förväntas föra med sig. En kontinuerlig närvaro och ett fungerande umgänge synes vara en förutsättning för att vara en bra far. Det är ett argument som vi kunnat se som ett grundantagande i den moderna socialpolitiken, inom barnpsykologiska teorier och i föreställningen om den moderna fadern.

"Det kan vara lite skrämmande", sa en socialsekreterare (2A) om ett ärende, *"alltså dom blir mer och mer lika sina pappor"*. Socialsekreteraren berättade om en pojke som bodde med sin ensamstående far. Fadern skötte inte sin ekonomi och betalade aldrig några hyror. Fadern jobbade, men socialsekreteraren förstod inte var han gjorde av sina pengar. Socialsekreteraren konstaterade att fadern var *"jättejobbig"*. Fadern var inte heller speciellt social och talade osammanhängande. Med ett självkritiskt skratt berättade socialsekreteraren om sina tankar vid ett möte med pojken, *"herregud han gör ju precis som sin pappa! Han kommer att bli precis likadan"*. Fadern sågs inte som någon bra förebild för pojken och socialsekreteraren gav uttryck för tankar kring det sociala arvets betydelse, alltså att social utsatthet reproducerar sig själv och är svårt att bryta sig loss ifrån. Det finns en spänning mellan att å ena sidan tillfredsställa ett barns behov av sin far och å andra sidan den "risk" som det kan innebära för ett barn att identifiera sig med en man som kanske inte betraktas som så välanpassad. Det kan ses som ytterligare exempel på diskussionen om olika perspektiv på huruvida det är för barns bästa att ha nära kontakt med fadern eller att skyddas från honom.

Trots tveksamheter har det ändå, enligt socialsekreterarnas utsagor, fungerat bra i vissa fall. Ett ärende rörde en sjuårig pojke som bodde hos sin mor. Socialsekreteraren berättade att pojken inte lydde sin mor överhuvudtaget och att han *"drev omkring"* ganska mycket. Och fadern som var svag antydde att han kunde tänka sig att ta över ansvaret, *"väldigt, väldigt svag, timid människa, gav signaler om att han kanske kunde ta över föräldraskapet där eller vårdsnaden i alla fall"*. Socialtjänsten var tveksam till om fadern skulle klara av att ha sin son boende hos sig, men det tycktes ha fungerat:

Faktum är att det fungerade rätt så bra även om jag hade dubier om hur det gick till där. Det var en pojke som hade lite småkriminalitet. Drev omkring utan struktur och pappa /.../ var väldigt svag och ganska så genomskinlig. Men det verkar ha funkat (A6).

Ett annat tveksamt fall, som visade sig fungera bra, handlar om ett separerat par med sju barn. Vid separationen delades barnen upp så att några stannade hos fadern och några flyttade med modern. Barnen som följde med modern mådde inte bra. Modern slog ett av barnen och kränkte barnen psykiskt. En kontaktfamilj tillsattes och när den insatsen avslutades bodde modern där som hyresgäst. Socialsekreteraren betonade att insatsen var avslutad när modern lämnade kvar två av barnen där. Så småningom flyttade ett av barnen hem till fadern:

Den ene flyttade hem så småningom till pappa och det är inte helt problemfritt, är det inte /---/ Ja, dom här två barnen är ju såna för pappans förmåga är väl också, alltså tveksam, men det går ju. Det är inte problemfritt, men han hanterar det ganska bra för att han vänder sig till mig och säger att 'det är jättejobbigt' och 'hur tycker du att jag ska göra, vad ska jag göra?' Han tar inte saken i egna händer. Han går inte över gränsen och han använder inte våld. Alltså, ja, jag tycker ändå att det fungerar bra (B4).

Genom att be om hjälp, inse sina egna begränsningar, vara ansvarsfull och inte ta saken i egna händer höll sig fadern innanför ramarna för det goda faderskapet. Det fungerade inte problemfritt, men det fungerade i alla fall tillräckligt bra eftersom fadern hörde av sig till socialtjänsten när han behövde hjälp. Han tog inte saken i egna händer och uppfattades på så sätt som ansvarsfull.

Olämplig placering hos fadern

Socialsekreterarna hade svårt att komma på om de hade haft något ärende där ett barn flyttat till sin far, men det visat sig olämpligt. De exempel som togs upp handlade om fäder som hade svårt att hantera tonårsproblem, fäder som inte kunde tillgodose barnens behov av kontinuitet och konfliktfyllda vårdnadstvister.

En socialsekreterare (A6) berättade om en pojke i övre tonåren som hade bott på institution tidigare. Efter institutionsvistelsen flyttade pojken till sin far, men det gick inte bra. Socialsekreteraren förklarade att *”det kanske inte berodde på pappan för /pojken/ var så långt borta redan innan”*. Socialsekreteraren sa att det fanns ett liknande ärende till och i båda fallen handlade det om tonårspojkar som höll på med missbruk och tillhörande kriminalitet. Socialsekreteraren påpekade emellertid att *”jag tror inte man kan lasta papporna för det faktiskt. Det var gamla problem som kanske inte var möjliga att lösa”*.

En socialsekreterare ville inte prata i termer av lämplig och olämplig. I det exempel som hon gav fann de en kompromiss som innebar att barnet bodde på ett skolhem i veckorna och hos sin far på helgerna:

Där pappan själv tyckte att 'det är så svårt, jag klarar inte av det'. Och pojken själv också tyckte det och vi bedömde också det så /.../ Ja, olämpligt och olämpligt /.../ allting är ju både och ju /.../ Där fanns ju redan insatser i familjen, men det behövdes mera som innebar att han fick flytta till ett skolhem och komma hem på helgerna istället /.../ Dom bar på för mycket bägge två, men man kan inte bara säga så att han var olämplig. Så kan man inte säga, utan pojken var också i så fall olämplig. Alltså att dom hade /.../ för mycket i sitt bagage bägge två. Det var en för stor uppgift att kunna leva ihop hundra procent. Och att man liksom, då får man hitta nån annan typ av föräldraskap. Så kan man väl säga, som passar bägge bättre (B2).

Socialsekreteraren hade funnit en alternativ form för föräldraskap som innebär andra krav på ett tillräckligt gott föräldraskap, än på heltidsföräldrar.

En socialsekreterare (B1) hade inte haft något ärende där ett barn hade placerats hos sin far och det senare visade sig olämpligt. Istället bad jag socialsekreteraren nämna exempel på vad som mer generellt betraktas som olämpligt faderskap. Socialsekreteraren betonade att *”jag tycker det är olämpligt när papporna inte kan se barnens behov av kontinuitet”*. Efter en stund kom socialsekreteraren (återigen) att tänka på en far som satt i fängelse. Fadern menade att han kunde ta hand om sina barn trots att han inte hade någon bostad. Socialsekreteraren tyckte att det var sorgligt att fadern inte kunde se till sina barns behov och ta sitt ansvar som förälder:

Och jag tycker det är sorgligt att man inte kan se till sitt barns behov där att dom kanske har det bättre på ett barnhem där vardagslunket finns /.../ jag menar pappan och barnet kan ju träffas väldigt mycket ändå. Men just det här att det finns en fast säng, det finns frukost på morgonen. Man vet vad man kommer hem till. Jag tycker det är tråkigt när dom inte inser det. Och att dom inte kan sätta sig över /det/. Alltså det är ju helt förstaeligt att barnen vill bo hos sin pappa. Det förstår ju jag också, men att inte pappan som en vuxen kan se utöver det här. Det

är klart man vill tillfredsställa barnens behov av närhet till sig själv, men att man faktiskt kan säga att 'just nu är det bättre för dig att du bor här och att vi träffas, vi kan träffas varje dag kanske, men du ska bo här'. Att dom inte kan se det, att dom inte kan ta det ansvaret som förälder (B1).

Fadern bedömdes inte kunna ta vuxenansvar. Han såg inte heller att det kan finnas alternativa sätt att vara far på.

I vårdnadstvister kan föräldrar bete sig på ett sådant sätt att deras föräldraförmåga uppfattas som bristfällig. Föräldrarna kan inte skilja på relationen till barnet och relationen till den före detta partnern. En socialsekreterare tog upp "*de där hemska vårdnadstvisterna*" och berättade om ett ärende som kom att resultera i ett omhändertagande. Vid skilsmässan blev sonen kvar hos fadern och fadern fick vårdnaden om honom. Men fadern var så upptagen av sina egna problem och använde sonen som slagträ mot modern och brast helt i omsorgen. Sonen flyttade tillbaka till modern, men inte heller det fungerade. Socialsekreteraren påpekade att fadern inte var frisk och att han köpte sin son. Pojken som höll på med kriminalitet och misstänktes för att missbruka, placerades utanför hemmet.

Utesluten placering hos fadern

När det gällde ärenden där det varit uteslutet att barnet skulle flytta till sin far, hade socialsekreterarna lätt att svara. De gav både exempel på ärenden och var klara över i vilka fall det generellt sett är uteslutet, även om det i de enskilda fallen inte alltid var lika uppenbart vilket beslut som skulle fattas. Genomgående så handlar det om att det är uteslutet att ett barn flyttar till en förälder som missbrukar, sexuellt utnyttjar, eller på något annat sätt förgriper sig på barnet. Någon nämnde emellertid också ett ärende där föräldrarna hade stora konflikter som gick ut över barnet. Även i vissa fall då fadern är helt oförmögen att sätta gränser för barnet och när barnet vägrar, kan en flytt till fadern vara utesluten. Några socialsekreterare gav emellertid uttryck för att misshandel inte behöver vara uteslutande.

"Alltså/missbruk/ är det som man kan sålätt påala och peka på", förklarade en socialsekreterare (A1) självklarheten i varför det är uteslutet att ett barn flyttar till en missbrukande förälder. Socialsekreteraren tillade att *"annan olämplighet är ju svårare att hävda så bestämt mot någons vilja då men det är så självklart att ett barn inte ska bo / hos en missbrukare/ oberoende hur gamla dom är".* En socialsekreterare (A2) ansåg att olämpligheten bland annat ligger i att missbrukare *"är så störda på nå sätt också så man kan inte lita på dom".* En socialsekreterare (A4) ansåg att missbrukare inte ska ha umgänge med sina barn *"men kontakt kan dom ju ha. Jag menar man kan ju uppmuntra dom att skriva kort till barnen".* Här kan vi återigen anknyta till Anderssons (1995) och Börjeson och Håkanssons (1990) studier där de visar socialtjänstens uppfattning om att föräldrars narkotikamissbruk på ett självklar sätt innebär allvarliga brister i föräldraförmåga.

En annan socialsekreterare (A2) tog upp ett ärende där det var svårt att säga att fadern inte skulle få ha barnet boende hos sig, trots att han missbrukade: *"Det är jättesvårt tycker jag. Det är så viktigt det där med blodsbanden, det är det faktiskt. Och när dom blir tonåringar desto viktigare blir det ju"*. Blodsbanden förefaller vara viktiga och som vi har kunnat se tidigare i avhandlingen, så ligger det biologiska faderskapet till grund för den svenska socialpolitiken om faderskap. Det ligger i barns bästa att känna sitt biologiska ursprung. Det kan också handla om en tanke om att ett barn bör ha tillgång till och möjlighet att utveckla en manlig essens, som skiljer sig från en kvinnlig.

Flera exempel på ärenden som socialsekreterarna tog upp handlar om sexuella övergrepp. En socialsekreterare (A1) nämnde en familj där fadern hade förgripit sig sexuellt på sina styvdöttrar. Det var aktuellt att placera pojken, som var faderns biologiska son, och *"det var liksom helt uteslutet"* att pojken skulle bo med sin far, även om han inte hade förgripit sig på honom.

Det kan också handla om att fadern är misstänkt för att ha misshandlat barnet, men om fadern kunde uteslutas helt var socialsekreteraren inte så säker på:

Ja, det är väl om det till exempel finns misstanke om att pappa har misshandlat barnet /.../ man kan inte utesluta, /men/ att man bygger in så mycket säkerhet så att /.../ barnet /.../ kan bo där. Eller andra former av övergrepp, om det har funnits det. Det är ett sånt ärende som jag tänker på direkt va (B6).

Någon socialsekreterare (A5) nämnde emellertid ett helt annat exempel på när det var uteslutet att barnet skulle flytta till sin far. Det gällde ett ärende där föräldrarna hade så stora konflikter att det gick ut över barnet. Flickan var i lågstadietiden och bodde hos sin mor och en styvfar som hon blev illa behandlad av. Modern var *"svag, en jättesvag mamma som då inte kunde stå upp för henne. Och det visade sig att det var stora problem i skolan. Hon slogs och lärarna kunde inte hålla henne. Ja, det var rena kalabaliken. Så där bestämde jag mig för att hemma kan hon ju inte bo"*. Socialsekreteraren tog då kontakt med fadern, men det visade sig så småningom att *"mammans och pappan kom ihop sig om såna skitsaker /.../ som vem som skulle betala nån bussbiljett och /.../ om hon skulle ha rullskridskorna med sig hit eller dit"*. Flickan blev istället familjehemplacerad, men fortsatte att ha kontakt med sin far. Socialsekreteraren uppfattade situationen som att det var tack vare att flickan blev familjehemplacerad som hon kunde behålla kontakten med båda sina föräldrar, vilket förmodligen inte hade varit möjligt om hon hade bott hos någon av dem.

Oförmåga att sätta gränser kan också göra det uteslutet att flytta ett barn till sin far. Fadern kunde inte se några positiva egenskaper hos sin son och sonen var självdestruktiv:

Det jag kan komma på nu är en ungdom som eventuellt ska omhändertas. Det är ju att det fungerar inte när han är hos pappa. Han går hem och trakasserar sin mamma och sen tidigare är pappan utredd att

han kan ju inte sätta gränser för ungdomen, att det fungerar inte riktigt. Inte kan se några positiva egenskaper hos sin son. Pojken är ju självdestruktiv så att det ses inte som något bra alternativ att flytta dit (B3).

Gränssättning uppfattas som en viktig egenskap för föräldrar. I synnerhet manlighet och därmed faderskap förknippas med att sätta gränser.

Om fadern är psykiskt sjuk kan det också vara uteslutet att barnet flyttar till honom. Psykisk sjukdom kan föra med sig destruktivitet, självupptagenhet och försummelse:

Men det som är svårt, det är ju när nån av föräldrarna är psykiskt sjuka. Och det finns ju många grader där också. Men när det är så mycket så att det är suicidförsök hos föräldern och stark destruktivitet och är upptagna av sina egna problem och inte ser barnen. Det är uteslutet, klart. Det är ändå det att man måste se barnen om man har dom hos sig. Och det gäller ju mammor eller pappor ju (B2).

Även om misshandel var något som flera socialsekreterare tog upp som exempel på när det är uteslutet att ett barn skulle kunna flytta till sin far, så var det någon som sa att inte ens misshandel behöver vara uteslutande:

Ja, det är ju de här med misshandel, om det är helt klart att det har funnits misshandel. Men det utesluter inte nån helt och hållet om vi tittar i praktiken på dom ärenden vi har. Utan det beror ju också på hur, vilken misshandel och när i tiden och har det förändrats och så där. Och det kan ju va misshandel av barnet eller av mamman. Man får titta på helheten. Titta på historien, hur den har varit (B2).

Såväl att barnet själv utsätts för misshandel som att barnet upplever våld genom att t.ex. se sin far slå modern, såg socialsekreterarna som skadligt för barn. Här var balansgången svår mellan att väga skadan barnet riskerar att utsättas för mot barnets behov av att ha kontakt med sin far.

En socialsekreterare (B1) kom att tänka på ett ärende där fadern var misstänkt för sexuella övergrepp, *"där är det ju absolut inte aktuellt att den här pojken förmodligen någonsin kommer bli placerad hos fadern. Där ser jag ju det som helt kört i stort sett"*. Istället så kan man arbeta med att få ett fungerande umgänge, i detta fallet med kontaktperson, ett alternativ som flera andra också tog upp. Umgänge kan ses som en alternativ form av faderskap som kanske är mer passande i vissa fall.

Umgänge

Det är skillnad på vilka krav som ställs på en boendeförälder och en umgängesförälder. På en umgängesförälder är kraven inte lika stora. Även i fall där det är utslutet att ett barn flyttar till sin far kan umgänge vara tänkbart. Det finns olika former av umgänge. Det viktigaste synes vara att far och barn får träffas, men formerna för det kan variera. I flera fall är förutsättningen att en kontaktperson³⁰ närvarar vid umgänget.

En socialsekreterare (A4) tog upp ett ärende med en flicka som blivit utsatt för sexuella övergrepp av sin far. Socialtjänsten var säkra på att fadern hade förgripit sig på sin dotter, men fadern förnekade att det hade hänt och åklagaren lade ner åtalet. För socialsekreteraren var det utslutet att flickan skulle kunna bo med sin far, men huruvida fadern skulle ha umgänge med dottern tyckte socialsekreteraren var mycket svårt att ta ställning till:

Jag har ett fall där barnet har blivit utsatt för sexuella övergrepp av pappan från tidig ålder /.../ Fyra- femårsåldern /.../ Den här flickan är nu elva, men hon har inte träffat sin pappa på dom här åren. Och han har aldrig erkänt. Alltså det var sånt här att det väcktes inte åtal i brist på bevis /.../ Det var i den perioden när pappor fick stora skadestånd för att dom satt oskyldigt anklagade. Så då drog ju åklagarna lite öronen /åt sig/. Det går ju trender tyvärr i sånt också ju /.../ Trots att det var uppenbart. Vi gjorde helt klart den bedömningen att flickan har varit utsatt. Men det gjorde inte åklagaren så där blev inget åtal och den här mannen har liksom aldrig gjort upp med flickan. Har aldrig tagit på sig skulden eller erkänt att det har hänt, han förnekar det. Och den här flickan hon får ju återfall när det gäller tankar på hennes pappa och så där. Jag vet inte hur det är för den flickan att träffa sin pappa alltså. Nu har det varit uppe med umgänge. Så nu ska det vara umgänge med kontaktperson. Jag vet inte. Samtidigt så behöver hon ju också en realistisk bild av sin pappa. Det behöver hon ju också. Alltså det är jättesvårt. Det är jättesvårt, det är jättesvårt (A4).

Kluvenheten mellan att skydda barnet och att ge barnet en realistisk bild av fadern beskrev också en annan socialsekreterare. Istället för att en sexårig pojke flyttade till fadern, menade en socialsekreterare att de skulle arbeta för ett fungerande umgänge, *”för visst, han måste få träffa sin pappa, men det måste ske under trygga förhållanden”*. Tidigare var pojken rädd för sin far och fadern fick umgängesförbud. Men fadern kämpade för att få umgänge med sin son och samarbetade bra med

³⁰ Kontaktperson kan förordnas i vårdnads- och umgängestvister istället för att använda andra former av övervakat umgänge. Kontaktpersonens uppgift är att vara med när en umgängesberättigad förälder utövar umgänge med sitt barn eller vid hämtning och lämning. Det sker enligt tingsrättens dom, men det är socialförvaltningen som har att förordna en lämplig kontaktperson (Andersson & Bangura Arvidsson 2001).

socialtjänsten, ”han samarbetar bra, vi förstår varandra”. Även om pojken var nöjd med att inte träffa sin far så tänkte han mycket på honom. Socialsekreteraren trodde att det hade varit bra för pojken att träffa sin far, för att undvika ”hjärnspöken” om honom, men skulle aldrig gå med på att lämna honom till fadern varannan helg:

Alltså samtidigt som han inte får träffa sin pappa, /.../ vilket han i och för sig är ganska nöjd med, tänker han ju ändå väldigt mycket på honom och var han är och vad han gör och dom här bitarna. Så jag tror ju att det är bra för pojken att få träffa sin pappa. Sen vill han träffa sin pappa, alltså inget tvång va, utan pojken har sagt ’ja, jag vill träffa pappa’ har han sagt en gång, okej. Och han har sagt var han vill att det ska ske och vem som ska vara med under mötena. Även om vi kanske har jobbat lite för att han ska träffa sin pappa så tycker jag ändå att det är mycket där på pojkens villkor hur det ska se ut det här umgänget som kommer att ske nånstans, i Familjhusets lokaler eller någonting. För det är ju också så att när han inte träffar sin pappa så tror jag han får en massa hjärnspöken som kanske egentligen inte är sanna om sin pappa. Det är bättre han får se honom och träffa honom under trygga förhållanden och veta att han är trygg, att ingenting kommer att hända honom. Men fram till att lämna honom till pappa en hel helg, det skulle jag aldrig göra (B1).

De båda ovanstående citaten belyser resonemang kring att det kanske är bättre att ha en verklig far med brister än att ha en idealiserad bild, vilket kan ses som en negativ konsekvens av fadersfrånvaro. Hjärnspökerna kan vara skadliga, men det kan också finnas en risk med att träffa fadern.

Även i ärenden där barnet tidigare har utsatts för sexuella övergrepp utesluts inte umgänge. Huruvida umgänge eller inte är tänkbart beror på faderns hantering av det som har skett:

/.../ en tonårsflicka där det har skett nånting för många år sen som hon inte vill prata om. Och hon vill ju träffa sin pappa och dom träffas och då är hon ensam med honom och så har det varit i många år. Men det finns ingenting som tyder på att det skulle fortgå alls. Absolut inte. Och pappan själv skäms alldeles förfärligt för det som hände, som ingen vill prata om, för länge sen. Och för henne är det viktigt att träffa sin pappa och hon gör det på sina villkor helt och hållet (B2).

Detta kan ses i kontrast till ett tidigare citatet, där fadern inte hade tagit på sig skulden för övergreppet. Häri tycks det ligga en avgörande skillnad. Det kan gå att ha overseende med att föräldrar gör (t.o.m. stora) misstag om de tar sitt vuxenansvar, erkänner sin skuld och inte lägger ansvar på barnet för det inträffade.

En socialsekreterare (A3) tog upp att det finns fäder som gör något åt sitt missbruk. Ofta har de emellertid nog av sina egna problem och är kanske ändå

inte lämpliga att ha barn boende hos sig, men att man kan finna andra lösningar i sådana fall, t.ex. helgumgänge:

Men sen så finns det ju pappor som gör nåt åt sitt missbruk också /.../
Om man då gör nånting åt sitt missbruk så är det klart att då måste det ju gå en viss tid innan man orkar ta hand om ett barn också. Ofta har man nog med sig själv under ganska lång tid. Sina egna bekymmer, att man har så mycket att reda ut. Så har man levt och så har man missbrukat så har man så himla mycket att reda ut med sin egen sociala situation. Då kan det bli för mycket om man ska ta hand om ett barn också. Men där kan man jobba på andra sätt. Att man har ett helgumgänge. Alltså umgänge på andra sätt (A3).

En socialsekreterare menade att det måste vara något "*alldeles fasansfullt hemskt*" (B1) som måste ha skett för att till och med umgänge skulle vara uteslutet. Ett par socialsekreterare nämnde ett extremfall där fadern har mördat barnets mor. Till och med i ett sådant fall kunde socialsekreteraren tänka sig ett umgänge under trygga förhållanden och i samråd med barnpsykiatrisk klinik:

Om barnet överhuvudtaget klarar av att träffa föräldern. /.../ Det är inte ovanligt att dom ändå är nyfikna på sin förälder, vill träffa dom och då får man ju skapa en trygg miljö så att dom inte utsätter barnet för nån rädsla. Eller att man hjälper dom att bearbeta sin rädsla och hur det ser ut beroende på situationen. Vi har ju pappor som har mördat /.../ barnets mamma också. Jag menar det kräver ju väldigt noggranna diskussioner och där /.../ har vi ju med barnpsyk ibland i dom diskussionerna. Det är många människor inblandade när man planerar det. Dom där barnet bor hos och familjevårdssekreterarna och barnpsyk till exempel och så vidare. Det gäller att vrida och vända på alla aspekter och se det både kortsiktigt och långsiktigt vad som är bra (B2).

Uppfattningen tycks vara att det bara är en vuxen person som kan förstå vilka konsekvenser det kan bli för ett barn att inte ha kontakt med sin far. Därför, menade en socialsekreterare, är det socialtjänsten som måste ta det ansvaret och ha den framförhållningen. Socialsekreteraren såg umgänge som väldigt viktigt och att man måste kunna finna former så att det fungerar på ett bra sätt för barnet:

Jag trycker umgänget ändå ska till. Jag tycker överhuvudtaget att umgänge är väldigt viktigt. Att man ska försöka att hålla det vid liv. För till och med i dom fall där det har /varit/ rätt svår misshandel i hemmet eller till och med övergrepp. Alltså man får tänka framåt. En dag är det när barnet är vuxen människa, som kommer att ha nån typ av relation till sin förälder. Och för det barnets skull och för den framtida vuxne tycker jag det är viktigt att det finns. Men man får /.../ ju aldrig tumma på

barnens säkerhet vid dom tillfällena. Att dom får ha det i närvaro, alltså övervakad eller att där finns folk hela tiden eller kanske till och med ute, neutralplan och så här. Man får inte tumma på säkerheten kring barnet, men jag tror det är viktigt att dom träffas. Och även om barnet säger nej, för det kan inte se konsekvenserna /---/ Jag tycker inte att man ska lägga det ansvaret på ett litet barn att det ska kunna överblicka hur det kommer agera och tänka och känna när det blir vuxet, utan det är jag som får ha den framförhållningen /.../ Det är jag som får ha det ansvaret trots att även om barnet säger 'nä jag vill inte' så säger jag 'jag tycker ändå du ska' (B4).

Det finns dock situationer där inte ens umgänge uppfattas som lämpligt, åtminstone inte för tillfället:

Där är nån som avtjänar fängelsestraff och där läkarna har sagt att det är inte bra för barnens behandling att man har ett umgänge på fängelset, för närvarande /.../ Han avtjänar ett ganska långt fängelsestraff idag för en våldtäkt, en medhjälp till våldtäkt och lite annat. Men han är väldigt sjuk och /.../ psykisk sjukdom i kombination med missbruk det är komplicerat så att han kommer ju inte ut på många år /---/ Och nu är /barnen/ ju ganska små, men dom tror ju att pappa är /.../ på nåt sjukhus nånstans långt borta. Men dom barnen har en väldig styrka i att dom har en väldigt bra mamma. Väldigt stark kvinna.(B4).

Modern uppfattades vara en stark kvinna och kanske sågs det som ett fullgott komplement till den frånvarande fadern. Umgänge uppfattas av socialsekreterarna som viktigt och det fanns knappast finnas någon situation där det beskrevs som uteslutet. Det finns emellertid olika sätt att ha umgänge på. Ibland kan det krävas att en kontaktperson är med vid umgänget. Vi kan tala om umgänge som en alternativ form av faderskap. Eller kanske är det en form av faderskap som samhället i stort förmedlar är till för vissa fäder, t.ex. frånskilda.

Talet om den viktiga fadern

Att fadern uppfattas som viktig tog sig uttryck i argument som att det är en del av barnperspektivet, är viktigt för att tonåringar ska ha en manlig förebild i sitt identitetsarbete och för att ge fadern självkänsla som förälder. Barnperspektivet, att belysa barnets hela livssituation är alltså ett argument för att fadern är viktig att ha med i utredningsarbetet. T.ex. förklarade en socialsekreterare (B1) att utgångspunkten är att båda föräldrarna är lika viktiga och att det *"genomsyrar ju hela arbetet, hela synen på barnperspektivet, barnkonventionen, alltihopa va"*.

Att ha fadern som manlig förebild uppfattades som viktigt, i synnerhet för pojkar. En socialsekreterare förklarade att det är just en man som både kan leva

sig in i barnets situation och sätta gränser, som bråkiga tonårspojkar behöver, ”*vad många av våra bråkiga tonårspojkar behöver så är det ju just det här att en man som både kan känna sig in, men också liksom sätta stopp va*” (A5). De socialsekreterare som främst möter invandrarfamiljer kunde se att fadern ofta är viktig för pojkarna i de familjerna eftersom sönerna ofta ser upp till sin far och lyssnar mer på honom än på vad modern säger. Det är bland annat därför som det är viktigt att få med fäderna i utredningar:

Dom ser oftast väldigt mycket upp till sin pappa. Ibland lyssnar dom betydligt mer till honom än mamma. På så vis är ju pappan viktig för ungdomar som strular och inte kommer hem i tid om kvällarna. Det är viktigt att få med pappan där, att han kan styra upp dom lite. Det är mannen dom lyssnar på (B3).

Fäderna uppfattas inte bara som viktiga för sina söner, utan även för sina döttrars identitetsutveckling, eftersom de har ett annat sätt att förhålla sig till sina barn på än vad mödrarna har:

Och sen är det som pappor för att dom är män och det här med könsutveckling och könstillhörighet. Dom är ju viktiga på olika sätt för pojkar och flickor. Och gör ju andra saker med barnen. Oftast i alla fall och har ett annat sätt att förhålla sig (B6).

I kapitel tre kunde vi se att Socialtjänstlagen betonar ett barnperspektiv och att FN:s barnkonvention med barnperspektiv bland annat innefattar barns rätt till båda sina föräldrar. Det är det som socialsekreterarna arbetar utifrån. Det speglar också den bild av vikten av närvarande fäder och barns nära relation till honom, som togs upp i kapitel två.

Likvärdig granskning av båda föräldrarnas förmåga?

Likheterna mellan socialsekreterarna var stora i sättet att resonera kring huruvida granskningen av föräldrarna sker likvärdigt mellan modern och fadern. Det är beroende på var barnet bor, vårdnad, ålder och ursprung. Socialsekreterarna hade en självkritisk inställning, de sa att de önskar och hoppas att granskningen sker likvärdigt, men ställde sig frågande till om det verkligen var så. Någon menade att de kanske ändå gör skillnad på ett sätt som de anser att de egentligen inte borde göra. Likheten i sättet att resonera kring faderskap (och moderskap) var stora, men det fanns en viss skillnad beroende på vilka fäder socialsekreterarna möter.

Bara en av socialsekreterarna svarade utan tveksamhet ”*ja*” på frågan om båda föräldrarnas förmåga att vara föräldrar bedöms likvärdigt. Det var emellertid skillnad beroende på om föräldrarna bodde tillsammans eller inte. Socialsekreterarna framhöll att det är barnets situation som utreds och att det då är

mest intressant att granska det hem som barnet bor i. Bor barnet bara med den ena föräldern så är det oftast hos modern och därav är det främst hennes föräldraförmåga som utreds. Oavsett om socialsekreterarna resonerade på det sättet eller inte, så svarade de flesta med tveksamhet och med en självkritisk ton. Flera av dem blev mer fundersamma allteftersom de svarade, men uppfattade frågeställningen som viktig och intressant. Frågeställningen hör samman med föreställningar om moderskap och faderskap, som jag ser det. Socialsekreterarna uttryckte såväl värderingar präglade av den traditionella kärnfamiljsmodellen som ambitionen att leva upp till idén om den moderna fadern.

Vad gäller sammanboende föräldrar så gick uppfattningarna isär. En socialsekreterare (A1) påpekade att fadern har precis samma roll som modern i en kärnfamilj. En annan socialsekreterare med en liknande ståndpunkt menade att i familjer med sammanboende föräldrar kan modern och fadern komplettera varandra:

Men det kan ju va så att en förälder inte uppfyller dom kraven så att säga, men den andre gör det och då får ju ändå barnet kanske en stabilitet i hemmet som fungerar bättre och så får man ju jobba med den föräldern. Men båda granskas lika mycket /.../ Man kan ha kvar ett barn i en hemmiljö fast den ena föräldern kanske inte uppfyller kriterierna om den andra gör det (A4).

Några andra socialsekreterare menade att det är modern som för talan. T.ex. sa en socialsekreterare att även om fadern finns i familjen ”*så är det ofta mammorna ändå som för talan på nå sätt*” (A5). Som vi kan se i nästa kapitel om invandrarfäder som socialsekreterarna möter, så uppfattade socialsekreterarna i B-stad att det är fadern som ofta är familjens ansikte utåt. Det är oftast mödrarna som för talan i de svenska familjerna, i synnerhet om fadern är frånvarande, fäderna för talan i invandrarfamiljerna. I nästa kapitel kan vi också se att socialsekreterarna förmedlade en bild av ”frånvarande svenska fäder” och ”närvarande invandrarfäder”.

Då kontakt med fadern är en förutsättning för granskning av honom har vårdnadsförhållandena betydelse för de föräldrar som inte bor ihop. Om föräldrarna inte lever tillsammans, granskas den andre föräldern som en del i nätverket:

Och sen om den andra föräldern inte bor där så blir den väl som en i nätverket, att den också är en bra person för barnet, men det läggs nog mest där den bor. Där ska alla behov tillgodoses i stort sett /.../ Vi har ett /ärende/ just nu /.../ där vi starkt ifrågasätter mammans förmåga. Vi är väl inte helt övertygade heller om pappan klarar av det, men han bedöms som betydligt bättre, att han har bättre förutsättningar /.../ Alltså vi har inte tittat så noga än så länge, men det man ser tydligast, hon slår barnen, han slår inte barnen. Så nån djupanalys på honom har vi inte gjort ännu (B3).

I Socialtjänstlagen framhålls det att socialtjänsten i första hand alltid ska undersöka om barnet kan tas emot av någon släkting eller annan närstående, när eventuell familjehems- eller institutionsplacering är aktuell. Vi kan emellertid fråga oss vart fadern räknas, till familjen eller nätverket?

Utgångspunkten tycks vara att om båda föräldrarna är vårdnadshavare så granskas de i samma utsträckning, men det verkar ändå vara så att det är den förälder (oftast modern) som barnet bor tillsammans med som granskas mest. En socialsekreterare (A3) sa först att *"är båda vårdnadshavare så gör man ju det"*, men tillade efter att ha funderat högt en stund att *"om dom inte bor tillsammans då blir det ju ofta den som barnet bor hos /som granskas/ även om dom är vårdnadshavare båda två"*. Socialsekreteraren ansåg också att om *"pappan inte har varit delaktig i barnens liv så är det svårt att få nå grepp om hur det fungerar"*. En annan socialsekreterare sa att de försöker utgå ifrån att båda föräldrarna betyder lika mycket, *"man försöker ju utgå ifrån att båda föräldrarna är lika viktiga"*. En socialsekreterare (A1) berättade att det är lättare att göra en granskning där barnet bor, eller är på umgänge ofta. Då finns det mer praktiska saker att förhålla sig till:

Då gör man ju mer en djupare utredning där för att se. Och ofta så erbjuder man ju frivilliga insatser i så fall /.../ alltså i ett övergångsskede. För det är inte så lätt om man inte har haft barnet boende hos sig innan. Samtidigt är det ju svårt att göra en utredning innan barnet väl bor där. Alltså rent så praktiska förhållanden runt omkring då /.../ Och har barnet varit där på umgänge så har man ju mycket mer (A1).

"I utredningar? Ja, det var en svår fråga", svarade en socialsekreterare (A2) och gav ett exempel på ett ärende för att peka på varför det är viktigt att försöka granska båda föräldrarna lika. Ärendet gällde en mor som hade anmält att det inte var bra för barnet när det var på umgänge hos fadern, *"Då får man ju försöka se hur det är hos båda ställena, för det kan ju vara den kommunikationen mellan föräldrarna som inte fungerar."* Socialsekreteraren avslutade med att säga, *"men granskas lika? Det kan man nog inte säga sårakt ut faktiskt"*.

En socialsekreterare (A6) tog upp mer konkreta exempel på vad det är som granskas hos en umgängesförälder, så som alkoholproblem och kriminalitet:

Om det till exempel handlar alkoholproblem, vilket inte heller är särskilt ovanligt, så får man titta rätt så mycket på umgängesföräldern. Framför allt om det är ett litet barn. Likadant om det finns andra indikationer på påtaglig risk. Om det till exempel är en kriminell miljö eller att där vistas missbrukare /.../ eller bostaden på nåt sätt är undermålig, om det inte finns mat och så där. Man känner av det lite grann när man kommit in en bit i utredningen och man kan styra det hur mycket vikt man vill lägga på umgängesföräldern. Men jag tittar ju alltid på den (A6).

Granskningen kan också vara beroende på vilken typ av omvårdnad det är frågan om. *"Spontant ja, men där är säkert skillnad. Jag kan tänka mig där är en skillnad"*, svarade en socialsekreterare (B4), men menade att granskningen förmodligen sker mer likvärdigt när det gäller den konkreta omvårdnaden med t.ex. mat och kläder, vilket är lättare att granska hos den förälder som barnet bor hos. Olikheterna i granskningen är större när det gäller barnuppfostran:

"/.../ alltså det här med mat och kläder och säng och hålla dom rena och fräscha /.../ se till att dom får sjukvård om dom behöver det. Men sen så på andra bitar, det här med kanske gränssättning såna här saker /.../ kan jag tänka mig att man inte kanske ser riktigt likadant på det /.../ Att man kanske har lättare att tänka att 'det är en pappa, det är inte så lätt för honom'. Det är svårare att tänka, 'amen det är en mamma det kanske inte är så lätt för henne' /.../ Ja, att hon ska klara det, men han kan va tafatt och klumpig och inte kanske fixa det fullt ut (B4).

Tankar kring vad en god barnuppfostran innebär kan ses som mer beroende på skillnader i förväntningar på mödrar och fäder, än vad de praktiska göromålen kring barn är. Uppfattningar om barnuppfostran och vilka gränser som ska sättas för barn är abstrakta och svåra att bedöma objektivt. Dessutom är det förmodligen lättare att bedöma en far som inte lagar mat till sina barn som olämplig, än en far som inte sätter gränser för sina barn. Granskningen av föräldrarna är också olika beroende på barnets ålder. Kraven verkar inte så höga på fadern, men det förefaller vara liknande saker som granskas hos både mödrar och fäder. Kraven är högre på modern när det gäller små barn, vilket en socialsekreterare förklarade:

"/.../ är det små barn så ställer man nog högre krav på mammor /.../ Naturligtvis borde det va att man ställer krav på båda föräldrarna och se deras resurser lika bra. Pappa kan göra vissa saker precis lika bra som mamma kan göra va. Om vi ställer samma krav? Är föräldrarna skilda så tror inte vi gör det /.../ Då tror jag vi ställer större krav på mamman (B5).

En annan uppfattning var att för att kunna granska en familj på ett bra sätt så är det viktigt att känna till hur rollfördelningen är mellan föräldrarna. I en sammanboende familj kan det finnas en tyst maktfaktor hos modern, även om det verkar som att det är fadern som bestämmer i familjen:

Sen viktigt är ju att veta hur rollerna fördelas i hemmet alltså. Vem är det som bestämmer hemma? Om det är mamma eller pappa. För det kan ju va också så här att det faktiskt finns en tyst maktfaktor hos mamma som vi inte vet, som vi inte tror, så tror vi det är pappa som bestämmer, men sen så kommer han hem och så blir det inte alls samma sak för det är mamma som bestämmer (B5).

Socialekreterarnas tolerans för vad de kan acceptera hos en förälder, spelar också roll för granskningen. Några socialekreterare tog upp att de trodde att de har ganska stor tolerans och kan acceptera avvikelser i fadersrollen, så länge som det finns en förmåga att tillgodose barnens behov:

Jag kan tycka att vi har rätt så stor tolerans för vissa avvikelser i /.../ papparollen så länge man lever upp till dom grundläggande grejerna och inte är direkt olämplig och har tillräcklig förmåga att se till barnets behov. Så kan man nog va pappa på lite olika sätt utan att det stör oss. Vi sätter inte ambitionen nån av oss att förändra kulturmönster som man kanske i sig inte skulle vilja leva efter, men ändå får acceptera att en del då ändå har /det/ (A6).

Mödrar betraktas som att de per automatik på ett naturligt och nära sätt ska kunna ta sig an föräldraskapet, medan fäder förväntas ha lite svårt för det och kanske till och med behöver moderns (eller andra kvinnors) hjälp. Det ovanstående citatet berör även fäder från andra länder än Sverige och vi kan fråga oss vilka förväntningar socialekreterarna har på invandrarfäder och om deras föräldraförmåga bedöms utifrån samma kriterier som de svenska fäderna.

Skilda faktorer som t.ex. kunskap om att splittring av familjer genom omhändertaganden kan skapa trauman hos barn påverkar bedömningen av föräldraskapet:

För det som jag tror spelar roll /.../ är ju detta att /av/ många av våra föräldrar så är ju ingen tipptopp och världens mest harmoniska förälder så att säga och barnen är präglade av sin uppväxt. Och då får man ju också tänka på att man undviker placeringar, alltså splittring av familjer. För då vet vi att då skapas en annan typ av problem. Och det kan va så att man måste ta det steget för det är ändå det minst dåliga. Men där tror jag nog om man ska generalisera /.../ där har också ribban höjts lite för hur det får vara hos föräldern och det tror jag spelar roll i hela det här resonemanget. Att man hellre försöka med stödsystem hos den ena eller andre föräldern än att ta det stora steget att placera. Att där tror jag att man väntar längre innan man bestämmer sig för det. Man försöker längre /.../ Det handlar inte om att man /.../ skiter i barnet /.../ utan det handlar ju faktiskt om en omsorg om att vi vet att det kan skapa ett väldigt trauma att splittra familjen helt /.../ Så att det är ju trots ändå en omsorg kring barnen som man gör att man försöker få det att funka. Så jag tror det påverkar just det här /.../ i vilka termer man definierar lämplighet och olämplighet och brister och styrkor och resurser (B2).

Citatet kan betraktas som ytterligare uttryck för ambivalensen mellan att upprätthålla eller stärka kontakten mellan barn och far och att skydda barn från hans skadliga inflytande. Hur socialekreterarna än vrider och vänder på det, kan de

utsättas för kritik. De fäder som de kommer i kontakt med är inte i alla avseenden som fäder i allmänhet, men dessa fäder har barn som har behov av en god relation till dem. Om socialsekreterarna hindrar det, är det en källa till kritik. En kritik som tar fasta på att socialtjänsten splittrar familjer. Å andra sidan, om socialsekreterarna inte griper in i en situation där barnet uppfattas behöva skydd från sin far, kan socialsekreterarna bli beskyllda för att strunta i barnets behov. Det kan också ses som att socialsekreterarna på bekostnad av barnets välmående upprätthåller kärnfamiljen.

Förväntningar på moderskap och faderskap

Vad var det då för förväntningar på fäder (och mödrar) som socialsekreterarna gav uttryck för? Flera av de svar som socialsekreterarna gav säger något om vad de förväntar sig av fäder och mödrar. En socialsekreterare (A5) trodde att det finns olika förväntningar på moderskap och faderskap, *”som i allting annat i socialt arbete tror jag det är jätteolika värderingar om vad det innebär”*. Skrattande svarade socialsekreteraren att frågan om det ställs lägre eller högre krav på en mor jämfört med en far är en samvetsfråga, *”Det var lite svårt. En samvetsfråga. Det tror jag i och för sig kan vara möjligt”*. Förmodligen skulle flera av de andra socialsekreterarna inte utan reservation skriva under på denna socialsekreterares stereotypa formuleringar, men det hon sa ger skärpa åt en traditionell bild av faderskap som genomsyrade flera av de andra socialsekreterarnas svar.

Alltså vi inom socialtjänsten gillar ju karlar som är bestämda [illustrerar genom att slå handen i bordet] sätter gränser. Ja, vad ska man säga? Traditionellt manliga tror jag. Ja, det gillar jag i alla fall. Det tror jag också är rätt så gemensamt faktiskt. Och så samtidigt vara intresserade av barnens inre liv också. Men mycket det här med att vara bestämd. Och göra manliga saker, alltså spela fotboll och meka med bilar och vad det nu är som kan va manligt då. Go-cart, nä men sånt. Och sen kvinnorna ska va lite mer pyssliga, husliga. Alltså det är ju väldigt traditionella uppfattningar /.../ eller förväntningar, förhoppningar om att det ska va så tror jag. För att det beror nog också på att man ser att det blir lite förvirrat för vissa barn om man liksom inte vet. Usch nä, hur ska jag uttrycka detta? Till exempel när vi letar familjehem så tittar vi ju på detta alltså. Vem som gör vad, vilken roll man har som man och kvinna i hemmet. Och /.../ egentligen så hade vi kanske accepterat att det var kvinnan som hade den manliga rollen. Men det är bara att rollerna är klart uppdelade på nåt sätt. Det är viktigt så på nåt sätt för att få ordning och reda på saker och ting i livet (A5).

Här ges det tydligt uttryck för en traditionell genusstruktur där åtskillnad mellan könen och könen som komplementära uppfattas som viktigt. Män ska vara

bestämda och göra manliga saker som att spela fotboll, meka med bilar eller köra go-cart. Kvinnor ska vara husliga och pyssliga. Socialsekreteraren föreföll vara medveten om att hon var ute på djupt vatten. Att det är skillnad mellan könen synes viktigare än vad som tillskrivs manliga och kvinnliga egenskaper. Samtidigt tog hon också upp "den moderna faderns" dilemma, alltså hur män befinner sig i ett spänningsfält mellan förväntningar på en traditionell man och föreställningar om hur en modern man ska vara. Det är problematiskt för män eftersom de förväntas ta ansvar med inriktning på både "cash" och "care" samtidigt. Socialsekreteraren (A5) tyckte att många av de män som socialtjänsten möter är "undfallande". Socialsekreteraren menade att det vid somliga tillfällen är synd om fäderna:

Det är synd om karlarna tycker jag emellanåt. Dom vet nog inte riktigt vad som förväntas av dom /.../ Under många år har dom ju hört liksom att dom ska bli mer mjuka och känslamma och /.../ allt det här va. Så jag tror att dom är överhuvudtaget lite förvirrade. Det är synd om dom tycker jag. Dom vet inte hur dom ska va, stackarna. Fast det är väldigt befriande med en man och en pappa som liksom är sån tycker jag att 'nä minsann nu ska det va det här som gäller!'. Ah, då kan man liksom andas ut [skratt] (A5).

Utifrån några av de andra socialsekreterarnas svar kan följande uppställning göras. Uttalandena om modern var betydligt fler än de om fadern (även om jag frågade om båda). Det är främst genom beskrivningarna om modern som vi får en bild av fadern.

Förväntningar på fadern:

- /.../ där ställer vi inte så höga krav /Barnet/ får väl det elementära /.../ Han ger henne i alla fall kärlek.
- Vi kan ju inte ha bara den pappiga sidan, han måste ju ha den mammiga sidan också. Han måste ju fylla hela vårdbehovet och klara av det tillfredsställande /.../ han måste ju kunna skapa strukturen, skapa ett hem, kontinuiteten och det här att det ska finnas lugn och ro i hemmet.
- Här ute /i B-stad/ är ju mammorna hemma i hemmet mer än vad papporna är. /Fäderna/ rör sig mer utanför hemmet. Och då blir det ju så, man tittar på mammorna utifrån det här med, ja mat och sömn och ren och hel och tillgodose känslomässigt /.../ Dom kraven har man /.../ inte lika mycket på papporna här ute, att dom sköter dom här bitarna.

Förväntningar på modern:

- /.../ mamman klarar inte av att skydda dom från en pappa som misshandlar.
- Sen ställer vi naturligtvis krav på mamman, skyddsbehovet, att hon ska skydda barnet.
- Mamman är mer omhuldande.
- Och kanske jag har större förväntningar på en mamma, att hon ska bli perfekt.
- Alltså vi skulle ju reagera väldigt om en mamma hade vänt /barnet/ ryggen eller så va. Om en mamma vänder ryggen till barnet va, men att en pappa gör det är liksom mer /acceptabelt/.

Socialekreterarna sa inte så mycket om vilka förväntningar de har på fäder. Däremot vilka förväntningar de har på mödrar. Dessa förväntningar ställde de i kontrast till att de inte förväntar sig dem i lika stor utsträckning hos fäderna.

Diskussion

Exemplen på när barn flyttar till sin far som alternativ till placering handlade främst om äldre barn. Som vi kunde se i kapitel två finns det inom den traditionella barnpsykologin en uppfattning om att barns känslomässiga anknytning till modern är starkare än till fadern och viktig att värna om. Det är först när barnet blivit äldre som behovet av en far uppfattas som viktig för det, t.ex. för identitets- och könsutvecklingen. Det är en syn som genomsyrar hela samhället och det är sannolikt att föräldrar i allmänhet präglas av denna uppfattning. Socialekreterarnas resonemang speglade detta. Deras sätt att resonera kan å ena sidan relateras till Bäck-Wiklunds och Bergstens (1997) konstaterande att många av välfärdsstatens institutioner håller fast vid och reproducerar traditionella könsroller. Å andra sidan är det i den sociala barnvårdens praktik mest ensamstående mödrar eller mödrar som tar det huvudsakliga ansvaret för barnen, som kommer till socialkontoret. Socialekreterarna möter i stor utsträckning mödrar som ensamma tar ansvar för barn eller tar det huvudsakliga ansvaret, och fäder som försummar sina barn på olika sätt. Det är utifrån den verkligheten som socialekreterarna gör sina bedömningar.

Gränserna var flytande mellan vad socialekreterarna ansåg som en självklar och tveksam flytt till fadern (som alternativ till familjehemsplacering), och mellan olämplig och utesluten. Flera socialekreterare tog upp samma exempel under de olika frågeställningarna. I de ärenden där socialekreterarna uppfattade det som självklart att barnet skulle flytta från modern till fadern, handlade det om mödrar som var psykiskt sjuka, prostituerade, missbrukade eller hade en stark beroenderelation till barnet, situationer som ofta är bidragande till omsorgssvikt, vilket vi kunde se i kapitel tre. Missbruk och psykisk sjukdom var enligt

socialsekreterarna skäl för att utesluta ett boende även hos fadern. Här tillkom även fall där en far inte hade kunnat sätta gränser för sin sons självdestruktivitet och trakasserier av modern, samt ett fall av barnmisshandel (men där var det inte helt uteslutet ändå). En far som uppfattades som tveksam var oekonomisk, asocial och en dålig förebild. Fäder som hade bedömts som olämpliga kunde inte tillgodose barnens behov av kontinuitet och hade konfliktfylld relation till och låg i vårdnadstvist med modern.

Bedömningskriterierna för fäder var snarlika de för mödrar, men det gällde de få fall (vilket socialsekreterarna på de båda socialkontoren bekräftade) där fäder varit i åtanke som ett alternativ till familjehems- eller institutionsplacering. Det finns sannolikt fäder som socialsekreterarna inte reflekterade över, eftersom fäderna överhuvudtaget inte var lämpliga att ta hand om sina barn och barnen behövde skyddas från dem. Men i vissa fall kanske också för att fadern p.g.a. socialtjänstens modersfixering räknades bort på ett tidigt stadium och kände sig marginaliserad. Dels kan vi se det som att fadern uppfattas som ett alternativ först när modern fallerar (jfr Trulsson 1989), dels som att han inte kan vara något alternativ om han drar sig undan sitt föräldransvar.

Bortsett från omfattningen av granskningen av föräldrarna, så föreföll det inte vara så stor skillnad mellan *hur* fäder och mödrar granskas, alltså att de egenskaper som socialsekreterarna bedömde var olika. Socialsekreterarna sa inte så mycket om *vilka* förväntningar de har på fäder, men att förväntningarna är lägre än hos mödrarna. Det kan ses i förhållande till att fäder i större utsträckning än mödrar är umgängesföräldrar och att det inte ställs lika höga krav på en umgängesförälder som på en boendeförälder.

Det tycks vara utifrån ”modrande” (jfr Holm 1993) egenskaper som föräldraskap överhuvudtaget bedöms. Föräldraskapet bedöms utifrån de förväntningar socialsekreterarna har på mödrar. Dessa förväntningar ställs i kontrast till att de inte förväntar sig dem i lika hög grad hos fäderna. Jag ser det som att de har fastnat i en stereotyp bild av kön, för att använda Hedins och Månssons (2000) uttryck. Det är en bild som bygger på köns åtskillnad och komplementaritet. Vi kan se hur en traditionell genusdiskurs lyste igenom i socialsekreterarnas föreställningar om manligt och kvinnligt, faderskap och moderskap. Socialsekreterarnas förståelseram visade tendenser åt mytopoetism. Det innebär att de försöker fastställa drag för manligt och kvinnligt samt att manlighet ses som en essens, en inre kärna av det genuint manliga i varje man. Socialsekreterarna framställde manligt och kvinnligt som essenser och såg det som att barn har behov av båda för en tillfredsställande könsutveckling. I socialsekreterarnas berättelser framstod könsåtskillnad och rollfördelningen i familjen som viktig. En man ska vara bestämd, göra manliga saker, spela fotboll, meka med bilar och köra go-cart. Kvinnor ska vara husliga, pyssliga och omhuldande. Socialsekreterarna framhöll att det är just skillnaden som är viktig, att komplettera varandra. Flera socialsekreterare menade att det är skillnad mellan om föräldrarna bor ihop och om de är separerade, att skillnaden mellan könen är av större betydelse när föräldrarna bor ihop. I de separerade familjerna är det den

förälder som barnet bor hos (oftast modern) som granskas mest och den andra föräldern ses som en del av det sociala nätverket. Om barnen är små ställs det än större krav på modern. Å ena sidan tycks socialsekreterarna ha ambitioner att skapa moderna fäder, som är ansvarstagande, sätter gränser och är manliga förebilder, å andra sidan reproducerar de traditionella könsroller.

Socialsekreterarnas könstänkande kan i enlighet med Hedin och Månsson (2000) betraktas utifrån att de flesta socialsekreterarna själva är kvinnor och utgår från sina erfarenheter som kvinnor och mödrar i bedömningen av föräldraskap. Det är mest mödrar som kommer till socialkontoret och socialsekreterarna är mer vana vid att bedöma mödrar som föräldrar. Socialsekreterarnas erfarenhet var också att fäder försvinner lättare från sina barn än vad mödrar gör. Jag menar att när det kommer dit män, så är det granskning av mödrar som socialsekreterarna har som referensram. Om fäderna inte lever upp till det uppfattas de behöva stöd. Dels för att det är svårt för fäder att leva upp till alla de krav som samhället ställer på moderna fäder, som att vara omvårdande samtidigt som de präglas av traditionella genusstrukturer. Dels för att det kan vara svårt att lära sig att tillgodose ett barns behov om man tidigare har brustit i omsorgen av det. Socialtjänsten är fast i samma stereotypa könsstrukturer som samhället förmedlar å ena sidan, men vill också en förändring som samhället förmedlar å andra sidan.

Socialsekreterarna påpekade att det är viktigt att skilja på ett barns flytt till fadern och dess umgänge med honom. Det är en sak för ett barn att bo tillsammans med en förälder som måste kunna tillgodose barnets dagliga behov av såväl fysisk som psykisk omvårdnad. Det är en annan sak att umgås med en förälder då och då, kanske till och med på en offentlig plats tillsammans med en kontaktperson. Då behöver kraven på fadern inte vara lika stora, i princip räcker det med hans närvaro. Det räcker med att vara ”söndagspappa”. Denna skillnad blir också tydlig i vilka situationer som socialsekreterarna sa att de kan acceptera umgänge. I exemplen som nämndes där barn umgicks med sina fäder, fanns såväl fäder som tidigare utsatt barnen för sexuella övergrepp, som ett extremfall där fadern dödat modern. Det ärende som gavs som exempel på när till och med umgänge sågs som uteslutet var en psykiskt sjuk far som avtjänade fängelsestraff och där barnen bedömdes fara illa av att träffa honom.

Socialsekreterarna påpekade att fungerande umgänge är en förutsättning för att kunna flytta till fadern. Umgänge är viktigt enligt socialsekreterarna, vilket speglar familjepolitikens stärkande av faders relation till sina barn. Relaterat till Claezon (1996) och Daniel och Taylor (1999) som hävdar att det är viktigt med *kunskap* om fadern, utan att barnet för den skull måste träffa honom, uppfattar jag det som att socialsekreterarnas ambivalens visar sig i en konflikt mellan om det handlar om att ha kontakt med fadern eller att bara få information om honom. Det är en balansgång mellan att å ena sidan bedöma skadan av det tomrum som fadersfrånvaron kan föra med sig, å andra sidan hur stor risken är att fadern ska åsamka barnet skada vid umgänget, som t.ex. sexuella övergrepp. I de exempel som handlade om sexuella övergrepp uppfattade socialsekreterarna det som viktigt för barnet att träffa fadern för att far och barn

ska kulla bygga upp en tillitsfull relation sinsemellan. Det menade de kan ske genom att fadern tar på sig sitt ansvar för övergreppet. Socialsekreterarna uttryckte att det finns en fara i att problemen kan bli större och barnets negativa fantasier om fadern oöverstigliga om det inte får ha en relation till fadern i verkligheten. Men barnet får heller inte utsättas för risken att bli sexuellt utnyttjat igen. Liksom sociologen Nea Mellberg (2002) beskriver dagens dominerande samhällsdiskurs om sexuella övergrepp mot barn, lägger socialsekreterarna vikt vid barnets upplevelse av kränkning och att sexuella övergrepp mot barn i alla former är skadliga för barns utveckling och hälsa.

Socialsekreterarna tenderar att ha större acceptans för avvikande beteende hos fäderna de möter på socialkontoret, i synnerhet de invandrade, än hos fäder i allmänhet. Dels kan det vara så att det ställs lägre krav utifrån att socialsekreterarna inte förväntar sig så mycket av dem, som avvikare. Med inspiration från Goffman ser jag det som att i den verklighet som socialsekreterarna möter inom den sociala barnvården är just det avvikande (i förhållande till fäder i allmänhet) den normala referensramen. Fäder som är aktiva i sina barns liv, om än i liten omfattning, framstår då som normala i förhållande till de våldsamma, missbrukande, försummande och/eller frånvarande fäderna. Så länge fäderna inte försvinner från sina barn uppfattas det som positivt. Modern ses som familjekärnan och fadern betraktas som en del av det sociala nätverket om inte föräldrarna bor tillsammans eller har gemensam vårdnad. Å andra sidan speglar det ett mönster som kan ses vad gäller fäder i allmänhet, att det är mer accepterat att en far brister i vårdande ansvar än att en mor gör det.

Umgänge kan ses som en alternativ form av föräldraskap, som många fränskilda fäder praktiserar. Alternativa familjeformer är mer accepterade idag, problem definieras annorlunda. T.ex. är det i dagens samhälle inte längre stigmatiserande att vara ensamstående förälder. Idag är omhändertagande av barn inte i samma utsträckning som förr en konsekvens av ensamförälderskapet i sig. Förr kunde den socialt utsatta situation som ensamstående mödrar ofta levde i, i större utsträckning än idag, leda till att barnets behov inte kunde tillgodoses tillfredsställande. Idag finns det möjlighet att vara en tillräckligt bra förälder genom att få stöd så att man inte behöver ta fullt ansvar för barn på heltid. En möjlighet som i större utsträckning också finns för fäder.

Som vi kunde se i kapitel tre framstod fadersfrånvaron, bland annat i forskningen om kontaktpersoner, som ett faktum. I en kunskapsöversikt (Andersson & Bangura Arvidsson 2001) resonerade Andersson och jag kring att frånvaron när det gäller kontaktpersoner och kontaktfamiljer kan betraktas utifrån olika perspektiv. Dels tycktes det som om flertalet socialsekreterare uppfattade det som enklare att tillsätta kontaktfamilj än att försöka motivera fäderna - fäder som de kanske uppfattade som ointresserade av barnen och som eventuellt själva var tyngda av egen problematik. Dessutom var det främst mödrar som socialsekreterarna kom i kontakt med och således var det deras berättelser som de hörde och kunde förhålla sig till. Andersson och jag menade att socialsekreterarna förmodligen p.g.a. det såg som sin uppgift att bistå barnen och deras mödrar när

fäderna försvann. Dels har mödrar sitt perspektiv och utifrån det kan det vara skönt att slippa mannen, en man som hon kanske känner förtvivlan över att vara övergiven av. Här vill jag också tillägga att det kan handla om män som barnen och modern måste skyddas från, t.ex. p.g.a. att mannen misshandlat dem. Vi lyfte också fram det faktum att de flesta socialsekreterare är kvinnor, som kommer i kontakt med andra kvinnor i behov av stöd, och att det sannolikt gör att de tolkar situationen utifrån sin egen erfarenhet som kvinnor och eventuellt mödrar. Slutligen skriver vi om barnets perspektiv, utifrån vilket en extra familj och fler vuxna att ty sig till kan ses som positivt. Även om det handlar om olika insatser, omhändertagande respektive den förebyggande insatsen kontaktperson/-familj, menar jag att man i båda fallen kan resonera utifrån de olika perspektiven som togs upp i kunskapsöversikten.

Om vi ser till såväl det som socialsekreterarna (aktören) sa som till det som stod i barnavårdsutredningarna (akten) framkom förmåga att sätta gränser för sina barn som viktigt för ett tillräckligt gott föräldraskap. Gränssättning gentemot barn och ungdomar är ett begrepp som delvis ligger i tiden och ställs i kontrast till 1970-talets fria barnuppfostran. Nyligen höll ungdomsforskaren Mats Trondman en föreläsning³¹ för föräldrar och lärare om vuxenansvar. Han problematiserade en allmän tendens bland vuxna att ge barn för stort utrymme och för stort ansvar. Han förespråkade mer auktoritet hos vuxna, i samma anda som psykologen Bengt Grandelius som 1995 gav ut en bok om vikten av att sätta gränser för barn och ungdomar. Grandelius åkte även runt i landet och gav föreläsningar om ”Att sätta gränser”, vilket också är bokens titel. Grandelius budskap var att många vuxna är rädda för att sätta gränser och ta sitt ansvar som föräldraauktoriteter (vilket inte är att förväxla med auktoritär). Istället för att vara rädd för att gränser ska hämma, inskränka eller kränka barnen bör vuxna istället se det som att de sviker sina barn om de *”av missriktad hänsyn låter bli att sätta gränser när barnet behöver det som stöd för sitt växande, som spelregler inför livet”* (sid. 3). Vad gäller det sociala arbetet med ungdomar förefaller gränssättning också vara något som betonas (se t.ex. Bangura Arvidsson 1996). Gränssättning förknippas ofta med egenskaper som ses som manliga och i synnerhet barn utan närvarande fäder sägs ha behov av det. Våldsamma och kriminellt benägna killar förknippas med frånvaro av fäder och män och bristande gränser. Förmåga att sätta gränser, att ge barnet struktur och tydliga gränser för dess beteende, är ett av de kriterier som är viktiga för barns hälsa och utveckling, enligt LVU-utredningen och Wrangsjö (1998).

Socialsekreterarnas berättelser präglades av en ambivalens och balansgång mellan å ena sidan att vilja eller känna krav på sig att leva upp till samhällets stärkande av fäders relation till sina barn, å andra sidan socialtjänstens ifrågasättande av fäder. Ambivalensen visade sig bland annat i bedömningen av huruvida de fäder som de kommer i kontakt med ska uppmuntras till att ta ansvar för sina barn eller om barnen bör skyddas från honom. Det förefaller vara en svår balansakt där socialsekreterarna samtidigt som de måste garantera barnets skydd

³¹ 2003-03-06 på Fågelskolan i Lund.

och säkerhet är måna om att barnet har en god relation till sin far. Det handlar dels om att bedöma fäderna utifrån vad som förväntas av ”normala” fäder och relationen mellan far och barn i allmänhet, dels att beakta skälen till att barnet är föremål för socialtjänstens utredning.

KAPITEL 8. SOCIALSEKRETERARNA OM FÄDER INOM SOCIAL BARNVÅRD

Inledning

Utifrån socialsekreterarnas perspektiv, så handlar fäder inom social barnvård främst om såväl frånvarande fäder som man måste leta reda på, som om närvarande invandrarfäder. Socialsekreterarnas erfarenheter på de två olika socialkontoren bidrar till vissa skillnader i sättet att resonera kring fäderna. Dessa skillnader handlar främst om att de möter olika slags familjer, och därmed fäder, i sitt arbete. På socialkontoret i A-by möter socialsekreterarna huvudsakligen svenska familjer och socialsekreterarna på socialkontoret i B-stad kommer framför allt i kontakt med invandrade familjer, där båda föräldrarna är födda utanför Norden. Flera av socialsekreterarna på socialkontoret i B-stad har bara kommit i kontakt med invandrarfamiljer. En socialsekreterare i A-by menade att även om de lägger ner mycket arbete på att ha kontakt med fäderna så är det ändå mödrarna som de har mest kontakt med, *"i den övervägande delen av ärendena så är det ändå mammorna som man har mest med att göra"*. I B-stad sa emellertid en socialsekreterare att de har kontakt med barnens fäder i nästan alla ärenden, *"i vissa fall så är det ju huvudsakligen papporna som jag har kontakt med medan mammorna mer är en bakgrundsfigur då"*.

Socialsekreterarna berättade att de invandrade familjerna har en annan problematik än de svenska familjerna. Flertalet av de svenska familjerna består av ensamstående mödrar och deras barn, där fadern är perifer eller frånvarande. I invandrarfamiljerna är föräldrarna oftast sammanboende och fäderna är närvarande och aktiva på olika sätt (så väl i positiv som negativ bemärkelse). Även i de fall som föräldrarna i de invandrade familjerna är separerade är fäderna engagerade i sina barn på ett eller annat sätt. De socialsekreterare i B-stad som har haft kontakt med både svenska fäder och invandrarfäder kunde konstatera att de flesta svenska fäderna var frånvarande för sina barn i betydligt större utsträckning än invandrarfäderna.

Bland svenska familjer är det familjer bestående av ensamstående föräldrar som är mest utsatta. Ensamstående mödrar är en grupp som historiskt sett varit ekonomiskt sårbar, vilket beror på att de är kvinnor (som generellt har lägre inkomst än män), är familjeförsörjare och är ensamstående (SOU 2001:79). Utsatthet är emellertid bland annat relaterat till klassaspekter. Utsatthet är t.ex. betydligt större för lågutbildade än för högutbildade ensamstående mödrar. Föräldrarnas ekonomi, arbetssituation, bostadsförhållande, tillgången till socialt nätverk etc. är faktorer som är viktigare än familjestrukturen. Men att vara ensamstående förälder är ofta förenat med sämre ekonomi och mer stress. (Lagerberg & Sundelin 2000). Barn med ensamstående föräldrar är överrepresenterade bland barn med problem, t.ex. psykosociala problem eller far illa på annat sätt. Ensamstående mödrar är överrepresenterade inom socialtjänstens individ- och familjeomsorg och de får därmed sin föräldraförmåga granskad i större

utsträckning än fäderna (Andersson 1984, 1991, 1995). Så tycks det också vara i de svenska familjer som kommer i kontakt med socialtjänsten i A-by och B-stad.

För invandrade familjer är det emellertid ofta annorlunda. En rimlig förklaring står att finna i socioekonomiska skillnader mellan olika grupper av svenskar och invandrare. Som grupp har invandrare i de flesta avseenden sämre resurser än den övriga befolkningen (SOU 2001:79). Utifrån det ser jag det som sannolikt att invandrarfamiljer är mer socioekonomiskt utsatta än svenska familjer, även om föräldrarna bor tillsammans. Även som intakta familjer lever flera av dem i en socialt och ekonomiskt utsatt situation och kommer således i högre grad än svenska familjer med sammanboende föräldrar i kontakt med socialtjänsten. En fjärdedel av barn i invandrarfamiljer har låg inkomststandard jämfört med var tionde i svenska familjer (Salonen 2002). Att den problematik som de svenska familjerna har är svårare, var något som också en socialsekreterare tog upp:

Vi har rätt lite svenska familjer här ute och dom familjer vi har, det är väldigt mycket problem i dom familjerna /.../ Det kan vara långtidsarbetslöshet, missbruk. Om vi får en svensk familj så är det ingen lätt problematik /.../ det är sällan att det är nåt /.../ mindre allvarligt när det är svenska familjer (B3).

Det kan jämföras med att det i utredningsstudien framkom att samtliga tio fäder som missbrukade fanns i A-by, nio av dessa tio uppgavs vara svenska.

Innan jag går in på de olika typer av fäder som socialsekreterarna möter i sitt utredningsarbete låter jag ett par socialsekreterare sammanfatta. I B-stad var det flera socialsekreterare som reserverade sig för att de ansåg det vara svårt att generalisera:

Nä, alltså. Där är en del pappor som är jätteengagerande precis som man förväntar sig att det ska vara och sen är dom andra som är väldigt frånvarande som inte alls finns. Och en tredje då som är väldigt närvarande, alltså rent psykiskt i kvinnans huvud och barnens tankar, men dom har egentligen ingen kontakt, men att han finns ändå närvarande. Att dom är fortfarande rädda för honom. Och det är ju svårt att jobba med det. Men jag tror ändå att jag har haft på min tjänst att man inser att det är ganska många pappor som inte har varit den duktiga pappan. Det kanske är lite snedfördelat på just dom ärendena som jag har fått där man har haft liksom 'finns det inga bra pappor här ute?' (B3)

Som vi kan se i citatet ovan, så nämnde socialsekreteraren fäder som är jätteengagerade och lever upp till de förväntningar de har om fäder på socialkontoret. I kontrast till det, nämnde socialsekreteraren fäder som är väldigt frånvarande. Det finns också fäder som på grund av fysiskt och/eller psykiskt våld finns väldigt närvarande i barnets mors tankar. Socialsekreteraren funderade över vad de fäder hon möter i sitt arbete egentligen ger för bild av fäder och frågar sig

var de duktiga och bra fäderna finns. Om vi ser på citatet nedan tycks det som om socialsekreterarna på socialkontoret i A-by hade färre typer av fäder att relatera till. I alla fall var det inte med lika stor reservation, som i B-stad, som de berättade om vilken typ av fäder som de kommer i kontakt med. I A-by verkar det mest handla om frånvarande fäder. När de kommer i kontakt med fäderna är det ofta i konflikt med barnets mor:

Ja [funderar] Alltså man kommer ofta i kontakt med papporna när det är någon form av konflikt angående barnen. Många barn som vi kommer i kontakt med bor hos den ena föräldern och ofta är det ju mamman då. Så ofta är det nåt bekymmer där /.../ Det kan vara så många olika situationer så det är svårt att säga nåt konkret. Men ofta är det ju någon konflikt ju som rör barnet (A3).

Frånvarande svenska fäder

Trots de olikheter som nämnts ovan, så är bilden av den frånvarande fadern framträdande i socialsekreterarnas berättelser i såväl A-by som i B-stad. *"Sen givetvis har vi en del frånvarande pappor som vi inte vet nån, finns inte. Det är rätt så många ensamstående mammor"* berättade en socialsekreterare (B7). *"Papporna dom tar ju inte sitt ansvar utan dom är ganska frånvarande"* konstaterade en annan (A3). Socialsekreterarna måste motivera och *"peppa"* fäderna eftersom *"det är ganska sällan man möter pappor som inser att dom är så viktiga"*. Ytterligare en annan socialsekreterare (A6) sa att de ofta måste leta reda på fäderna och att *"dom inte ofta bor tillsammans med mödrarna till dom barnen jag kommer i kontakt med. Det krävs kanske lite mer arbete från min sida"*. Många mödrar är alltså ensamstående. En del fäder finns inte och de som finns tar inte sitt ansvar, utan man måste motivera dem eftersom de flesta inte inser att de är viktiga för sina barn. Att engagera fäder är något som kräver att man lägger ner extra arbete. Detta bekräftas av vad den tidigare forskningen har visat oss. T.ex. Andersson (1984, 1991, 1995) som menar att mödrar är överrepresenterade på socialkontoren och Andersson (1991), Claezon (1987) och Egelund (1997) som ger oss en bild av faderns frånvaro på socialkontoret och fäder som inte tar (eller ges möjlighet att ta) ansvar.

Oavsett omfattningen av hur många familjer med frånvarande fäder socialsekreterarna möter, hade de flesta tankar kring fadersfrånvaro och vad den kan tänkas bero på. Någon sa att det inte räcker med att vara frånvarande för att man ska vara utesluten som pappa. Dessutom visade socialsekreterarna på en medvetenhet om att forskning visar att fäder lyser med sin frånvaro och att socialtjänsten inte tar med fäderna i utredningen som de anser att de borde eller skulle vilja. Det är inte säkert att fäderna är frånvarande för barnet även om socialsekreterarna uppfattar det så, vilket också en socialsekreterare (B6) påpekade *"Men tänker du på när papporna är frånvarande från barnen eller från här, det är ju också viss skillnad?"*. Som jag även tog upp i kapitel sex om utredningsstudien, så behöver inte

faderns frånvaro på socialkontoret innebära att han är frånvarande för sitt/sina barn. Ibland kan det inledningsvis verka som att fadern inte är involverad i familjen och bara träffar barnet sporadiskt. Senare kan det likväl komma fram att fadern kanske till och med bor en del med barnet:

/.../ det som ibland slår en det är att när man inleder en utredning så är kanske inte pappa vårdnadshavare, bor inte med barnet, eller är kanske ibland också vårdnadshavare, men bor inte med barnet. Första blicken är att pappan inte är så involverad i familjen, utan träffar barnet lite sporadiskt så. Men sen så efterhand i utredningen så märker man att pappa är mycket mer involverad och kanske till och med ibland bor en hel del med barnet också (B6).

Men det kan vara tvärtom också, att fäderna ger sken av att vara mer involverade än vad de egentligen är:

Det kan va tvärt om också, att dom ger sken av att vara väldigt involverade och ta ansvar för barnet, men i själva verket är dom ganska frånvarande. Det vi ser kanske inte alltid överensstämmer med hur det verkligen är (B6).

Socialekreterarna tycks ha vissa förväntningar på frånvarande fäder, förväntningar som speglar en diskussion om fadersfrånvaro i samhället generellt. En man som kategoriseras som frånvarande, behöver inte i praktiken vara frånvarande för sitt barn, men att våra erfarenheter av, föreställningar om och förväntningar på vissa fäder får oss att tro det. Vi kan förmoda att det i synnerhet är så för socialt utsatta barn eftersom fadersfrånvaro och social utsatthet ofta kopplas samman. Det kan ställas i relation till det Bak (2001) visat, att tidigare forskning om fadersfrånvaro har framhållit dess psykologiska problemskapande betydelse. Socialekreterarna är medvetna om förväntningarna i samhället, att fäder bör involveras mer och bör ta vårdande ansvar.

Missbrukande fäder var inte bland det första som socialekreterarna kom att tänka på när det gäller fäder till socialt utsatta barn. Missbruk ses som en självklar anledning till att fäder är frånvarande, vilket vi också kan se i socialekreterarnas beskrivning av praktiken på i det föregående kapitlet. När socialekreterarna drog sig till minnes olika ärenden skymtade det inte desto mindre fram en och annan missbrukande far. En socialekreterare sa, *"Ja, jag tänker på en speciell pappa faktiskt"* (A2), och gav exempel på ett ärende där en trettonårig pojke varit placerad utanför hemmet i fem år och modern hade ensam vårdnad. Fadern missbrukade och var inte tillgänglig, men under en period när han mådde bättre träffades fadern och pojken efter att socialekreteraren tagit initiativ till det. Pojken försvann emellertid från familjehemmet och då drog sig fadern undan. Fadern klarade inte av den situationen, enligt socialekreteraren.

Missbruksärendena är betydligt färre i B-stad, men en socialsekreterare (B7) därifrån konstaterade att de män som missbrukar inte tar sitt ansvar. Om fäderna är inne i missbruk ansåg socialsekreterarna att det är bra att fäderna håller sig undan, *"Om dom är påverkade, onyktra va /.../ att man tycker det är bra att dom ändå håller sig undan /.../ men inte helt och hållet"* (B6). Men de perioder som fadern inte är aktiv i missbruk, så bör han försöka hålla kontakt med sitt barn, *"dom perioder som han då är mer okej. Att han håller kontakten med barnen"* (A3). Missbruk tycks vara en godtagbar förklaring till att en far är frånvarande, men han bör inte släppa sitt ansvar helt, utan han bör hålla kontakten med sitt barn.

Fadersfrånvaro är känsloladdat, förmodligen än mer i samband med missbruk, då det uppfattas som att fadern prioriterat drogen framför barnet. En socialsekreterare gav uttryck för vad hon personligen känner inför tanken att inte vilja träffa sitt barn, *"Personligen kan jag bara inte fatta hur man kan strunta i sina barn. Det tycker jag är väldigt svårt att förstå Nä, att man kan ha barn och aldrig träffa dom. Det är helt ofattbart för mig"* (A4). Normen för föräldraskapet är att vara närvarande och det väcker starka känslor när en förälder av olika anledningar väljer att inte ha kontakt med sitt barn. I kapitel två beskrevs fadersfrånvaron som samhällsproblem. Också socialsekreterarna gav uttryck för den samhälleliga oron kring fadersfrånvaro. Denna oro kan relateras till förväntningar om "den goda modern" och "den goda fadern". Jag ser det som att det hör samman med socialsekreterarnas erfarenhet av att det i större utsträckning är fäder än mödrar som försvinner från sina barn. En socialsekreterare drog sig till minnes ett ärende med en far som försvann:

Jag tycker det är lite synd, ibland försvinner papporna /.../ Dom skulle ha mycket mer stöd att inte försvinna från sina barn. Det tror jag /.../ så var det ju pappa som försvann /.../ Och att /modern/ som var psykiskt sjuk /.../ hon satt ju där. Hon kom till institutionen, hon satt där på soffan och titta på barnen bara, det var ju knepigt, mamman är ju knepig, hon är ju knepig va. Men hon satt där, hon var där och hon var där och hon var där, medan pappan lovade komma, kom inte. Det var för jobbigt för honom va, han klarade inte av det. Och likadant när barnen placerades sen i familjehem, att hon kom regelbundet /och/ satte sig. Han inte /.../ Så det är ju mycket, det är mycket snack om att du måste skriva ett kort, kanske, ja på nåt sätt va aktiv (B5).

Modern ansträngde sig för att hålla kontakt med barnen, trots att hon var psykiskt sjuk. Fadern beskrevs som att han behövde mer stöd än modern. Föräldrarna gjorde vad som förväntades av dem utifrån genusdiskursen. Trots att det var modern som hade de största problemen, i ovanstående citat, var det ändå hon som ansträngde sig mest i kontakten med barnen. Fadern hanterade inte situationen och att han behöver mycket stöd för att klara av att ta kontakt med sina barn, enligt socialsekreteraren. Några socialsekreterare trodde att fadersfrånvaron berodde på att fadern kände rädsla och osäkerhet:

Skulle förmoda att man har en överlevnadsstruktur som är stark förnekelse på grund av levnadssätt. Kanske har egna begränsningar. Psykologiska, att man kanske inte vill binda upp sig eller erkänna sig vara far. Eller ta något ansvar. Man flyr från det man har ställt till med. Förtränger det att man inte alls är pappa. Skickar in en hel lista på andra möjliga fäder. Det har liksom hänt. Det är nog några gemensamma nämnare (A6).

När fadersfrånvaron förklaras med rädsla och osäkerhet, är de psykologiska aspekterna i fokus, aspekter som att de frånvarande fäderna förnekar sitt faderskap, inte vågar ta ansvar eller inte vågar binda sig. Vissa fäder har en svag fadersroll eller flyr och förnekar den helt. Antingen kan fäderna då lämnas därhän, eller så anses de behöva stöd i sitt föräldraskap. För att fadern ska kunna känna självförtroende i sin roll som far så är det viktigt att ta med honom, menade några socialsekreterare. I ett område som B-stad där det finns *"många pappor som känner sig utanför och har tappat självförtroendet och /.../ verkar handlingsförlamade"* är det *"jätteviktigt med pappan"*, påpekade en socialsekreterare, *"oerhört viktigt"* (B7). En annan socialsekreterare uttryckte det på följande sätt:

Jag tänker som så ibland att pappor dom ser inte eller förstår inte hur viktiga dom är för barnet på något sätt. Av olika anledningar. Vi har ju samhället i stort så här /.../ att man kanske inte förmedlar det eller att det fortfarande är det här att mamman står barnet närmast och är viktigast och tillgodoser barnets grundläggande /behov/. Har man kontakt med sin pappa är det bra, men inte /mer/ (B6).

Socialsekreterarna uppfattade det som att det inte är alltid som fäderna förstår hur viktiga de är och att de inom socialtjänsten inte heller är så bra på att förmedla till dem att de är viktiga. Uppfattningen synes vara att fäder behöver mer stöd i sitt föräldraskap. Fram skymtar en tanke om mödrars starkare anknytning till barn. Det handlar om att socialsekreterarna anser att de borde ha med fäderna i större utsträckning, men också att barnens mödrar borde stödja fäderna mer. Såväl barnets mor som samhället uppfattas ha en del i ansvaret för att fäder drar sig undan kontakt med sitt barn. Både samhället och modern måste hjälpa fadern på traven:

Att dom antingen på grund av avstånd, att dom tycker det är jobbigt att resa och ta kontakt, så antingen måste samhället underlätta det för papporna eller att papporna borde ha stöd att inte ge upp sina barn va /Mamman/ kan inte vänta sig att pappa ringer, utan hon måste se till att va aktiv i det va. Kanske lyfta på luren och se till att barnet får prata med pappa, att sätta in nån regelbundenhet. Det är väldigt svårt för man är ju inte där va. Även om hon har känt sig väldigt illa behandlad av pappan /.../ Hon sa ju att hon vill ju att barnet ska träffa pappa, men nu är hon

ju omgift med en ny man. Och där är också risken alltså, att där är en ny man som kan va det att mammorna glömmet pappor helt enkelt, att barnet har en pappa. Och i invandrarfamiljer så är det lite tradition /att säga/ att det är din nya pappa va (B5).

Här möts olika kulturella uppfattningar. I kapitel två kunde vi se att biologiskt faderskap har betonats i den svenska familjepolitiken och att det anses som viktigt för barn att ha kontakt med sin biologiska far. När det konfronteras med en annan uppfattning, i detta fallet att en annan man tar över fadersrollen i familjen, blir det problematiskt. Föräldrarna agerar på ett annat sätt än vad socialsekreterarna förväntar sig. Socialsekreterarna ger en bild av att den biologiska fadern drar sig undan till förmån för moderns nya man och att modern inte främjar barnens kontakt med fadern.

Närvarande och för aktiva invandrarfäder

Bilden av invandrarfäder tycks vara mer mångfasetterad än den av svenska fäder, i det som socialsekreterarna berättade om dem. Som vi kunde se i kapitel sex, framträdde invandrarfäderna emellertid inte särskilt i utredningarna, åtminstone inte explicit. I A-by uppgavs invandrarfäderna vara fyra och i B-stad tio, även om det implicit (genom fädernas namn) föreföll som att alla utom en far i B-stad var invandrare. Det kan ses som att det tas för givet att fäderna (och resten av familjerna) i B-stad har utomnordiskt ursprung. Det är inte många invandrarfäder som socialsekreterarna på socialkontoret i A-by har att relatera till, men en socialsekreterare kunde urskilja tre olika kategorier eller stereotyper: ”den arabiska mannen”; ”Svenssonpappan”; samt passiva, psykosomatiskt sjuka fäder som skyller sina problem på det svenska samhället:

/.../ en kategori som är /.../ väldigt fördomsuppfyllda med hur en arabisk man ska bete sig. Men man gör i stort sett ingenting mer än ligga och vila sig och träffar sina kamrater medan frun får göra precis allting. Man tycker det är positivt att ha tre eller fyra fruar hemma enligt muslimsk sed. Och man anser sig vara manlig om man slår sin kvinna. Det finns ju den sorten. Det finns den andra sorten som /.../ kanske inte har varit /i Sverige/ länge, men som har inlemmats mer i den svenska traditionella. Som försöker vara Svenssonpappan som är familjeförsörjaren och är den stora starka medelpunkten eller vad man ska säga, i familjen. Och sen finns det väl kanske en sort till som nog inte finns så många kvar av här, men som klagar på allting och gärna betonar hur dåligt samhället är. Just den typen av invandrare och gärna är sjuk mycket och säger att alla barnen alltid är sjuka och det är Sveriges fel. Och kanske har misslyckats nånstans väldigt tidigt i sin integration och att detta belastas då Sverige /.../ passiva människor, arbetslöshet.

Kanske i viss mån även sjukdom som sen undergrävs och byggs på lite grann. Det är då typisk psykosomatik (A6).

Begreppet Svenssonpappa är en stereotyp som avser en normal far. Jag tolkar emellertid Svenssonpappan inom den sociala barnvården utifrån den normalitet som råder där. Jag ser det som att ifrågasatta fäder är avvikare i förhållande till samhällets definitionen av normalitet, men att socialsekreterarna utifrån sitt sammanhang skapar och upprätthåller en annan slags normalitet, som de fäder de möter definieras utifrån. "Svenssonpappan" på socialkontoret är en far som förvisso är ifrågasatt, men bland de ifrågasatta fäderna skiljer ut sig minst från fäder i allmänhet. Skalan mellan "den arabiska mannen" och "Svenssonpappan", som kan ses som ytterligheter, förefaller vara flytande. De invandrade "Svenssonpapporna" beskrivs som jämställda. I de familjerna är omsorgen om barnen jämnt fördelad mellan föräldrarna:

Det är väldigt ofta att man träffar familjer där det är väldigt jämnt fördelat /.../ Ja du vet, att det är mamma och pappa, att dom /.../ delar upp dom uppgifter i familjen att ta barnen till dagis, att träffa skolan, /.../ kanske mer än ute i samhället i övrigt. Det kanske är fler av dom som kanske inte har någon sysselsättning (B7).

Det tycks främst handla om arbetslösa fäder som p.g.a. att de inte har någon annan sysselsättning tar större ansvar i hemmet än de som arbetar (jfr Plantin & Månsson 1999). Vissa fäder beskrivs som att de engagerar sig på ett bra sätt, "*papporna kommer när vi kallar dom, så att det tycker jag man kan säga att dom är engagerade i barnen på ett sätt som man kan säga är bra*" (B7). Det förefaller vara de fäder som passar in i mallen för "den moderna fadern".

Flera socialsekreterare berättade att det ofta är fadern som tar det största ansvaret i invandrarfamiljerna, även om det inte alltid gäller just själva omvårdnaden om barnet. Det är här skillnaden mellan ytterligheterna av de olika typerna av fäder kommer in. Båda typerna är engagerade i familjen, men på olika sätt. Vissa fäders engagemang kan å andra sidan bli för stort. Skrattande berättade en socialsekreterare att de ibland måste dra ut invandrarfäderna, att de "*är för aktiva*". Fäderna kan alltså bli för aktiva, eller snarare aktiva på fel sätt och då måste socialsekreterarna "*bromsa det*" (B5). Vissa invandrarfäder kan vara svåra att samarbeta med för att de har en annan syn på barnuppfostran. En socialsekreterare (B1) kom spontant att tänka på "*dom jobbiga papporna*" när det gäller fäder till socialt utsatta barn, alltså de fäder som "*är svåra att samarbeta med*" och som "*skapar mest arbete för ärendena*". Socialsekreteraren menade att dessa fäder är svåra att samarbeta med eftersom de inte har samma sätt att se på barnuppfostran:

Vi har inte samma synsätt på barns behov, till exempel och vad som är rimligt och inte rimligt i en barnuppfostran. Vad man får göra och inte får göra som barn. Vilken frihet som ska finnas, vilka regler som bör

finnas /.../ När man stöter på patrull med papporna så är det ofta det, det handlar om (B1).

I många familjer står fadern för barnens uppfostran och det är han som *”står för disciplinen, den som står för reglerna och sånt”* (B7). Att fäderna beskrevs som för aktiva betraktar jag som att den rollen inte går ihop med synen på den moderna fadern. Snarare framstår han som traditionell och patriarkal. Några socialsekreterare förklarade det med att fadern håller kvar vid den roll som han hade i hemlandet, då han var familjeförsörjare och var en auktoritet i familjen. Flera beskrivningar handlade om invandrarfäder som bara på ytan levde upp till socialtjänstens förväntningar på dem:

Ja, dom flesta invandrapapporna samarbetar ju mer /än svenskar/. I alla fall på ytan. För det mesta så säger dom det man vill höra och för det mesta går dom med på förslagen, men sen är det inte alltid som det genomförs utan dom säger en sak, sen ibland så blir det nåt annat tyvärr. Där funderar jag ibland på om det har lite betydelse med vilka länder dom kommer ifrån. Det här med att man ska inte samarbeta med myndigheter, för myndigheter är någonting som är motståndare till familjen. Ibland är det lite svårt att avgöra /.../ Egentligen kan man inte se /.../ resultatet /förrän/ behandlingen eller programmet man nu har tänkt sig, är genomfört för barnen. Det är ju då man kan se hur det har fungerat egentligen för det är ju många spel på vägen (B1).

I socialsekreterarnas beskrivningar ger fäderna sken av att samarbeta och att säga det som socialsekreterarna vill höra, men gör sedan något helt annat. Fäderna beskrivs som medvetna om vad som förväntas av dem, att de spelar den roll som förväntas av dem och att det är många spel på vägen. Det blir tydligt hur olika synsätt möts och hur de konfronteras med varandra, men också hur fäderna uppfattas anpassa sig efter de normer som råder på socialkontoret i B-stad. En socialsekreterare uttryckte det som att fäderna åtminstone *”framstår som mest aktiva. Sen behöver dom ju inte va aktiva i barnet, men i kontakterna med oss på nå sätt dåva”* (B6). Det kan vara skillnad på att vara närvarande för barnet och att vara närvarande på socialkontoret:

Här ute hos oss kanske det till och med är pappan som ofta har, eller tar på sig det största ansvaret för familjen. I alla fall i kontakt med myndigheter och så utåt sett. Och så är mammorna mer dom som kanske är i hemmet. /B-stads/familjer är väldigt traditionella (B4).

De flesta familjerna beskrevs som att det är fadern som har bäst kunskaper om det svenska samhället och sköter familjens kontakter med skola och myndigheter, modern har en undanskymd roll. Flera socialsekreterare i B-stad påpekade att de

inte möter så många frånskilda invandrarföräldrar, men faderns roll beskrevs ungefär på samma sätt oavsett om föräldrarna lever tillsammans eller inte:

Alltså skilsmässor finns här va, men då finns pappan ändå kvar. Alltså han är så stark auktoritet i hemmet. Han finns kvar. Även om han har flyttat så kommer han och går som han vill hemma hos kvinnan och barnen. Och det är han som bestämmer även om han är borta. Det han har sagt det är det som gäller, även om han sen är borta två månader. Och även om han har en ny familj så kan han domdera in genom dörren och bestämma var skåpet ska stå och då ska det stå där. Så att även om vi har skilsmässor och vi har en hel del skilsmässor som egentligen bara genomförs på papper /---/ att dom skiljer sig och att mannen byter adress, men i själva verket så fortsätter han att leva kvar (B4).

Även efter skilsmässan är det fäderna som för familjens talan gentemot socialtjänsten och sköter andra samhällskontakter. Vissa skilsmässor sker egentligen bara på pappret. I dom familjer där föräldrarna har skilt sig behåller många fäder sin auktoritet i familjen. Dessa fäder framställs som att de ofta är mycket aktiva vad gäller barnen, så väl före som efter skilsmässan. Vid en separation försöker fäderna behålla makten över barnen och deras mor. Precis som beskrivningen var för de sammanboende föräldrarna, framstår den frånskilda invandrarfadern som aktiv i sina barn, men inte i den direkta omvårdnaden utan vad gäller att bestämma över barnens uppfostran och även över barnens mor. En socialsekreterare beskrev hur det kan vara när en invandrarfar har umgänge med sina barn:

Det har slagit mig, att barnen är inte så mycket hemma hos pappa för umgänge, utan /.../ antigen kommer dom hem där barnet bor, hos mamma och barnet och man är där. Eller så är det mycket på /äventyrsbad/, Mc Donalds. Det är liksom som /.../ dom beskriver det för mig. Eller köper grejer /.../ Ibland verkar det uteslutet som att dom skulle va hemma hos pappa (B6).

Socialsekreteraren uppfattade det som att det var sällan fäderna hade barnen hemma hos sig. Beskrivningen för tankarna till begreppet ”söndagspappa” som innebär att fadern ägnar sig åt aktiviteter som roar barnet och inte åt direkt omvårdnad (jfr Berg & Johansson 1999). Det ger oss en bild av en far som påminner om en traditionell far, en far som står för leken och de utåtriktade aktiviteterna. En far som med den moderna fadern för ögonen snarare framstår som ansvarslös.

Närvarande misshandlande invandrarfäder

Många av barnavårdsärendena i invandrarfamiljerna som socialsekreterarna på socialkontoret i B-stad handlägger, handlar om misshandel där fadern slår modern och ibland även barnen:

Många pappor i dom familjerna jag kommer i kontakt med är ett stort problem för mammorna /.../ Dom terroriserar kvinnan. Jag har träffat ganska många mammor som har blivit misshandlade av sina före detta män och även om dom lever åtskilda så fortsätter dom och lämnar dom inte riktigt ifred och det får konsekvenser för barnen (B3).

Flera av socialsekreterarna menade att det handlar om män som försöker hävda och upprätthålla sin auktoritet och makt som fäder. Några socialsekreterare förklarade misshandel med att fäderna känner en frustration över den situation de har hamnat i som invandrare. Misshandeln skulle då vara ett sätt att ta kontroll för att försöka behålla sin auktoritet i familjen. Det finns en koppling till mer övergripande samhällsproblem:

/.../ frustrerad och maktlös på nåt sätt och, ja då förstår jag fenomenet /---/ Det är inte så att jag går runt och undrar varför, eller att det är jättekonstigt. Tvärtom jag är förvånad att /det/ inte /är/ mer våld i familjen. Trångboddhet, utanförskap, fattiga och sånt (B7).

Mötet med det svenska samhället och den socialt och ekonomiskt utsatta situation som familjerna hamnar i, i Sverige, tror socialsekreteraren, kan leda till frustration hos männen, vilket i sin tur kan få en del av dem att begå misshandel. Barnen drabbas inte bara av misshandel genom att själva bli slagna av sin far eller se sin mor blir slagen av fadern. Det kan också vara så att barnet tar efter faderns beteende och misshandlar sin mor, vilket en socialsekreterare gav exempel på genom att berätta om ett ärende:

/.../ det var en pappa som misshandlade mamman under äktenskapet och sen vid skilsmässan så fick hon alla barnen, alla döttrarna, men pojken ville han behålla /.../ Sen blev det också att vårdnaden gick över till henne. /Pappan/ var trött på pojken. Nu hade han fått nog /.../ pappan spelar väldigt stor roll. Han påverkar pojken väldigt mycket /.../ han träffar sin pappa i stort sett dagligen. Det var uppehåll några månader sen blev det umgänge i stort sett dagligen igen. Det är det som ställer till med problem för mamman /.../ Dels att han trakasserar sin mamma /.../ Jag är orolig för att han kanske är lite medberoende i pappans trakasserier av mamman och det är inte bra för pojken (B3).

Fadern uppfattades som skadlig och som en dålig manlig förebild eftersom han påverkar sonen på ett negativt sätt.

I A-by kommer socialsekreterarna inte i kontakt med misshandlande fäder i samma omfattning som i B-stad. En socialsekreterare i A-by tog upp att misshandel är en problematik som de möter i familjer där föräldrarna bor ihop. Vi har fått veta att det främst kommer ensamstående mödrar till socialkontoret i A-by, vilket kan ses som en tänkbar förklaring till att de inte möter så många misshandlande fäder, eftersom de mest har att göra med frånvarande fäder.

Socialsekreterarnas kontakt med fäder

Utifrån att socialsekreterarna på socialkontoret i B-stad i större utsträckning möter intakta familjer, så kommer de också i större omfattning i kontakt med fäderna till de barn de utreder. Det kunde vi också se i avsnittet ovan, där socialsekreterarna i A-by främst hade erfarenhet av frånvarande fäder. Vilket kan tyckas motsägelsefullt, så sa socialsekreterarna både i A-by och i B-stad emellertid att de i de flesta ärenden kommer i kontakt med fäder. Trots olikheterna i vad för slags fäder och i vilken omfattning socialsekreterarna på de olika socialkontoren möter fäder, tog de upp liknande argument för vad som är avgörande för att ta kontakt med fadern. Det som framstår som mest avgörande för om socialsekreterarna tar kontakt med fadern är om han har vårdnad om barnet eller inte. Socialsekreterarna påpekade att de då har laga skyldighet till det, men inte i de fall som modern har ensam vårdnad om barnet. Om modern är ensam vårdnadshavare måste socialsekreterarna ha hennes tillåtelse att involvera fadern i utredningen. Även om modern motsäger sig det, finns det ändå möjlighet för socialsekreterarna att använda fadern som referent, alltså att inhämta information från honom, men utan att informera honom om orsaken till utredningen.

Å ena sidan uttryckte socialsekreterarna att det är en huvudregel att ha fadern med i utredningarna, *"det är en huvudregel att ha pappan med"* (B1). Att faderns perspektiv uppfattas som viktigt verkar alla vara överens om. Det är också viktigt för fadern att få information om barnet. Även om fadern inte har vårdnaden så har han ofta umgänge med barnet och träffar det regelbundet, *"även om dom inte har vårdnaden så har dom umgängesrätt nästan alltid i någon form och det är ju viktigt för papporna att veta vad som sker med barnen"* (B1). Å andra sidan finns det ramar som beroende på situationen kan utgöra så väl hinder som möjlighet i ambitionen att kontakta fadern. De juridiska ramarna är viktiga, socialsekreterarna hänvisade flera gånger till vad lagar och regler säger. Eller som en socialsekreterare (A2) uttryckte det, *"det är ju juridiken som bestämmer. Man kan ju inte gå över juridiken"*, t.ex. om en mor med ensam vårdnad inte vill att uppgifter om utredningen lämnas till fadern.

Socialtjänstlagens betoning på barnperspektivet och utgångspunkten att det är för barns bästa att ha kontakt med fadern, kan vara en hjälp för de socialsekreterare som tycker att det är viktigt att ta med fäder i utredningarna. De förändrade formella kraven har startat en process som leder till att nya rutiner följs:

Det har ju också skärpts i både lagen och i den praxis som man har, att det ska komma fram tydligt i det man skriver /.../ Så att både barns och föräldrars åsikter ska synas. Och det tycker jag det ska göra i vilket PM som helst så ska det ju komma fram vad föräldrar tycker. Och det är ju bra att det finns formella krav på det, för det /.../ startar ju ändå en process. Om man inte har rutinen innan så är det bra att det finns nån som säger 'hallå' liksom (B2).

Inom de juridiska ramarna finns det utrymme för flexibilitet, t.ex. möjligheten att ge fadern interimistisk vårdnad³² för att barnet ska kunna bo hos honom, *"det finns ju även ärenden där pappor som inte har haft vårdnaden innan fått interimistisk vårdnad just för att kunna ta hand om sina barn när det inte fungerar hos mamma"* (B1). Om fadern är vårdnadshavare uppstår det inga problem med att ta med honom i utredningen, då är socialsekreterarna dessutom skyldiga att ta kontakt med honom. En socialsekreterare (A1) uttryckte det som att om fadern är vårdnadshavare så är det *"ett ständigt samspel"* med honom. I en situation där en mor med ensam vårdnad om barnet säger nej till att informera fadern, utgör lagen emellertid ett hinder. Då menade socialsekreterarna att deras intentioner inte har någon betydelse, hur starka de än är, *"Det svåra är ju när mamman säger nej. /Pappan/ får ingenting veta, får inte veta nånting. Då spelar det ingen roll hur mycket man vill egentligen."* Modern kan dock gå med på att bryta sekretessen gentemot fadern. Socialsekreteraren gav exempel på ett sådant ärende, där en far inte var vårdnadshavare, men där socialsekreteraren tagit kontakt med honom som referent. I det ärendet ansåg socialtjänsten att fadern hade *"en viktig syn /på barnet/ som måste komma med"* (A1) i utredningen eftersom han träffade barnet regelbundet, en gång i månaden. Socialsekreteraren sa att de inte kunde förmedla någonting tillbaka till fadern om ärendet, men hade uppmanat modern att berätta för honom, vilket hon gjort i detta fallet.

Lagen tillåter emellertid alltid socialsekreterarna att inhämta uppgifter om fadern (oavsett vad modern säger), alltså att använda honom som referent. Precis på samma sätt som de tar kontakt med andra personer i en utredning uppfattas faderns perspektiv som lika viktigt som alla andras:

Alltså vi ska ju alltid ta kontakt med en mängd människor när vi gör en utredning och en pappa är ju lika viktig som en lärare eller nån annan som inte är anhörig så man kan väl säga att det ska vara speciella skäl för att man inte ska ta kontakt med en pappa (B2).

Med fadern som referent kan socialsekreterarna alltså inhämta uppgifter från honom, men de får inte informera honom om orsaken till utredningen, vilket kan vara en svår balansgång:

³² Tillfällig vårdnad.

Vi kan inte lämna ut uppgifter till pappan. Det är en annan del av bilden. Det är en sak att hämta in uppgifter och man kan inte hämta in uppgifter utan att lämna ut vissa, men så är det. Men han kan inte få den löpande informationen i ärendet om han inte är vårdnadshavare /.../ Så är lagen. Men om han är viktig och det är han i dom allra flesta ärenden så då får vi ta kontakt med honom. Först försöka motivera mamman så kan vi samarbeta med henne (B7).

Ytterligare en situation där lagen utgör ett hinder är då män är aktiva fäder, men inte är vårdnadshavare. Trots att de tar en stor plats i barnens liv har de inte någon juridisk rättighet att ta del av utredningsarbetet. Den motsatta situationen där en far, trots att han har varit frånvarande, har gemensam vårdnad om barnet, kan också vara bekymmersam. En socialsekreterare menade att det kan handla om tillfälligheter huruvida en far är vårdnadshavare eller inte:

Ibland kan det ha varit pappor som inte känner sina barn, men dom är ändå vårdnadshavare, så ska dom ändå ha all information och så. Det kan vara pappor som träffar sina barn minst varannan helg och mer än det, där mamman alltid har varit vårdnadshavare, ensam vårdnadshavare och det har bara fortsatt så. Så att det är lite tillfälligheter så ibland. Ibland är det ju självklart att det är som det är, det kan vara våld inom familjen. Men dom här där det inte har varit det utan det har bara blivit lite tillfälligt, där tycker jag det är lite bekymmer (A1).

Förutom lagens juridiska hinder finns det andra svårigheter att ta ställning till. Det kan t.ex. gälla ärenden då fadern har misshandlat barnen eller modern. Då ställer det krav på sättet att organisera kontakterna med fadern:

Men dom gångerna som det är problem det är ju när det finns misshandel i familjen. Och om det har varit misshandel av barn eller av mamman så ställer det ju speciella krav på vilka konstellationer man kan träffa/s/. Hur man ska lägga upp det hela. Men han är ju alltid en pappa och ska ju alltid, tycker jag, måste ju alltid höras (B2).

Ytterligare en svårighet är om fadern inte finns i Sverige och om socialsekreterarna inte vet vilket land han är i eller ens namnet på honom. Trots att det inte är lätt gör de i alla fall ett försök att finna honom, berättade en socialsekreterare, *"vi försöker och finna, men det är inte lätt"* (B4).

Det finns tillfällen då socialsekreterarna inte tar kontakt med fadern eller avvaktar. Det kan handla om att de bedömer det som skadligt för barnet att ta kontakt med fadern, *"vi gör en bedömning att det här skulle allvarligt skada barnet"* och om följden blir att *"barnet av någon anledning kommer att fara oerhört illa i detta. Att det skulle väl va en anledning att inte göra det"* (A1).

Det kan också handla om att mödrar blivit så upprörda att socialsekreterarna inte har velat stöta sig med dem, där de har varit måna om samarbetet med modern, *"man är mån om samarbetet dåmed mamman och /.../ känner att man vill gå henne till mötes va"* (B6). Det kan vara mödrar som *"alldeles farit i taket"* när de fått höra att socialsekreteraren vill ta kontakt med fadern. Då kan socialsekreterarna fråga sig om det är värt en konflikt med modern, *"är det värt det här, den här stora /.../ konflikten med mamman om barnet bor där dåva? Eller ska man avvakta lite och så"* (A5).

Längre fram i avhandlingen belyses några argument som socialsekreterarna använde för att motivera mödrar som säger nej till att de tar med fadern i utredningen, till att göra det. Det finns dock vissa tillfällen då socialsekreterarna låter bli att motivera modern. Anser sig socialsekreterarna inte behöva ta med fadern i utredningen så finns det inte heller någon anledning för dem att motivera modern. Det kan handla om ärenden med sexuella övergrepp eller misshandel av barnet och att barnet därför säger att det inte vill träffa sin far. En socialsekreterare (A3) sa att det *"beror på orsaken till varför /modern/ säger nej också"* och gav ett exempel, på ett ärende med sexuella övergrepp:

Jag har haft en familj där det fanns sexuella övergrepp i familjen och då är det klart att om inte mamman vill att man ska ta kontakt med pappan då är det svårt att gå in och säga att man ska ha det ändå. Men annars så upplever jag inte att dom säger nej direkt utan man kan övertala dom. Om dom nu vet var dom finns. Det är inte alltid dom vet det (A3).

Det kan gälla misshandel av modern eller att barnet inte har något umgänge alls med sin far och att socialsekreterarna därför inte ser någon mening i att kontakta honom:

Ja, det beror ju lite på. Jag menar har barnet umgänge med pappan och hon inte vill så försöker vi ju det. Men är det i en familj där det inte finns nån kontakt med pappan, barnet inte har nåt umgänge, då finns det ju ingen anledning (B1).

Socialsekreterarna tampas med sina egna föreställningar om fäder, de tycks känna press på sig att vilja involvera dem mera. Men de verkar också använda lagen som en slags ursäkt när de känner att de inte lever upp till förväntningarna. De har anammat tankar om att barn behöver sina fäder och att det är viktigt för fadern att få information om barnet så att han inte blir marginaliserad.

Motivationsarbete

Alla socialsekreterarna gav uttryck för att de ville försöka motivera mödrar med ensam vårdnad, som inte vill att de tar kontakt med fadern, att gå med på det. Som

vi har sett finns det tillfällen då modern inte motiveras alls. Men vad är det då för slags argument som socialsekreterarna använder sig av för att motivera modern till att gå med på att bryta sekretessen gentemot fadern? De vanligaste argumenten är att fadern är viktig för barnet och att fadern kan vara en hjälp och stödja modern i föräldraskapet. Liksom socialsekreterarna sa att de möter fäder som de anser inte förstår att de är viktiga, så de att de också möter mödrar som inte förstår det, *"många mammor begriper ju inte det där att pappor är lika viktiga"*. Det handlar om att försöka få modern att se utifrån barnets perspektiv, *"att hjälpa henne att se utifrån barnets perspektiv"* (B7). Vissa mödrar är rädda för att de ska förlora vårdnaden om barnet om de blandar in fadern, något som socialsekreterarna försöker förklara att de inte behöver vara rädda för. Snarare kan det vara till moderns nackdel om hon inte samarbetar, *"det ligger henne i fatet om man liksom inte samarbetar"* (A2). Fäder anses vara viktiga som manliga förebilder (i synnerhet för sina söner) och en del av problemen med barnet kan bero på att fadern inte är närvarande:

/.../ man försöker prata om hur viktig pappa är för barnen och att kanske om man säger att den del av problemen barnet har kan bero på att pappa inte är närvarande och att är det en pojke så behöver han en manlig förebild (A4).

Att barnet mår bra av att träffa sin far och har rätt att göra det är ett argument, *"barnet har rätt att träffa sin pappa. Och barnet mår bra av att ha sin pappa, för pappa är pappa i alla fall"* (B4). Liksom för uttrycken för barns bästa och att fadern är viktig, förefaller det faktum att en man är biologisk far implicera att han är viktig. Det behöver inte ens diskuteras. Det är självklart. Å andra sidan finns det undantag, för det finns fäder som inte ens syns (t.ex. missbrukare) och fäder som är skadliga.

Att föräldrarna kan hjälpas åt med barnet och att modern kan få avlastning av fadern är ytterligare ett argument för att motivera modern. Om det är bekymmer med barnen kan fadern, om han tar sitt ansvar, komma in så att föräldrarna gemensamt kan klara av situationen. Det blir också en markering av att barnen är föräldrarnas ansvar och inte socialtjänstens, *"Det är liksom inte socialtjänstens ansvar att ta ansvar för barnen. Det är ju föräldrarnas ansvar att ta hand om dom om det går, men det är ju det vi får utreda"* (A3). Socialsekreteraren ansåg att *"man ska blanda in pappan även om mamman kan tycka det är lite besvärligt"* och tillade att *"det är det ju"* (A3).

I avsnittet om socialsekreterarnas berättelser om frånvarande fäder såg vi att även vissa fäder behöver stödjas och motiveras. En socialsekreterare (A4) berättade att det är en viktig del av deras arbete att få fäder att vara mer närvarande och aktiva i sina barns liv, vilket kan ses som ett led i att fostra män till vårdande fäder:

För att även om det finns en pappa som inte är närvarande, så försöker man ju ändå jobba med att få den här pappan mer närvarande. Det är ju en viktig del i vårt arbete att få pappor aktiva. Sen är det ju tyvärr så att i

många fall så får man ju ge upp när man inser att det fungerar inte. Men man får i alla fall göra ett försök (A4).

Citatet kan synas motsägelsefullt i förhållande till vad en socialsekreterare i B-stad sa tidigare, att om fadern inte finns i barnets liv, så finns det ingen anledning att ta kontakt med honom. Antingen kan vi se det som en skillnad mellan socialkontoren, att socialsekreterarna i A-by i större utsträckning anstränger sig för att få kontakt med barnens fäder. A-by är en mindre kommun och föreföll ha en lägre arbetsbelastning än i B-stad, därför hade de kanske möjlighet att lägga ner mer tid på fäderna. Det kan emellertid synas paradoxalt med tanke på att fäderna där i större utsträckning än i B-stad beskrevs som frånvarande.

Vad är det då för argument som används när fäder behöver motiveras? Även här handlar det om att fadern är viktig och det används liknande argument för fäderna som för mödrarna. Men i ett invandrartätt område som det som socialkontoret i B-stad ligger, så menade några socialsekreterare att det är viktigt att vara medveten om att det finns olika sätt att vara en bra far på:

Det är ju många andra som påverkar dom också /.../ Ja det är väl ett försök att få dom att förstå att dom är viktiga ju. Jag kan inte säga hur vi riktigt skulle kunna göra med det. Det slog mig också att vi kanske ibland tänker att vi ser på svenskt sätt, att är man en god pappa så ska man va mycket med sitt barn, leka med sitt barn eller göra grejer tillsammans, medan det kanske /.../ kan va lite kulturbetonat. Det kanske finns andra sätt /.../ Även om man inte är lika närvarande eller om man är närvarande på annat sätt. Men jag antar att det är lika betydelsefullt /.../ Kanske fattar alla beslut kring barnen, men ägnar inte så mycket tid åt barnen. Då är man viktig där för barnet /.../ Sen vet jag inte riktigt, det ser ju säkert väldigt olika ut och vi har vår syn här (B6).

I avhandlingens inledningskapitel kunde vi se olika argument för att barn behöver manliga förebilder, att barn mår bra av att träffa sina fäder, att fadern kan vara en avlastning för modern och att barn är *båla* föräldrarnas ansvar. Socialsekreterarna tog upp liknande argument för att motivera mödrar med ensam vårdnad till att gå med på att fadern involveras i utredningen.

Fädernas respons

Fädernas respons på socialsekreterarnas kontakt med dem ser olika ut, enligt socialsekreterarna. Någon hade erfarenhet av två ytterligheter och kunde inte dra sig till minnes något mellanläge.

/.../ en del pappor blir kränkta. Dom blir ifrågasatta /.../ Och andra är hjälpsökande /.../ antingen så har man ett bra samarbete eller så samarbetar dom inte alls /.../ Antigen är det bra eller riktigt dåligt (B3).

Antingen känner sig fäderna kränkta och ifrågasatta och vill inte samarbeta alls eller så är de hjälpsökande och samarbetet är bra. Några socialsekreterare hade mest mött positiva reaktioner medan andra hade mött fäder som till en början varit arga, men efter en tid blivit positiva till kontakten med socialtjänsten. Vissa fäder vill bli involverade, andra undrar varför de blir kontaktade just när det är problem med barnet och varför de inte har blivit kontaktade tidigare. En socialsekreterare beskrev en far som hade väntat och var besviken på att socialtjänsten inte hade hört av sig till honom tidigare:

Han reagerade ju så /.../ 'Varför hade vi inte kontaktat honom innan?'
Så /.../ han var besviken på det, som han uttryckte det, att vi inte har tagit kontakt med honom mer i början (B6).

Beskedet att barnet är föremål för utredning hos socialtjänsten kan komma som en chock för fäderna:

Jag har haft en pappa där föräldrarna var skilda. Dom var separerade, men dom hade gemensam vårdnad och jag skickade ett brev till pappan och kallade hit honom för att vi har inlett en utredning och jag ville informera om det. Och han blev jätteledsen och bestört över det här. Han hade inte en aning, han hade ingen kontakt med sitt barn, men var intresserad och ville väldigt gärna ha kontakt och till och med ställa upp för barnet på alla sätt och vis om det nu blev så att mamman inte hade möjlighet att göra det själv. Så att han var ju bestört till att börja med (B4).

Ytterligare några känner sig osäkra. Några av socialsekreterarna hade huvudsakligen uppfattat fädernas respons som positiv och kunde inte erinra sig något ärende där en far inte har velat ha kontakt. Någon socialsekreterare berättade att de flesta fäderna har gått och väntat på att någon från socialtjänsten förr eller senare skulle ta kontakt med dem. En socialsekreterare sa att *"många har beskrivit hur dom har kämpat liksom själva för att försöka behålla kontakten med barnet"*, men att de till sist har gett upp. En far som en annan socialsekreterare (A1) haft kontakt med, trots att modern som var ensam vårdnadshavare var emot det, var *"oerhört positiv"*, men var väldigt irriterad över att han inte kunde få information om vad anmälan rörde sig om. Socialsekreteraren berättade också om ett annat ärende där fadern varit väldigt nöjd med att socialtjänsten hade besökt honom:

Ja, själv var han väldigt nöjd med vårt besök för att han kände att vi hade lyssnat på honom. Att han var del i utredningen. Det är nog enda gången

som jag har fått så positiv feedback från en pappa på det sättet. Han var så väldigt nöjd med att vi hade kommit, vi hade lyssnat, vi hade skrivit ner vad han sa och det fanns med i utredningen och hans synpunkter. Så samarbetet med honom fungerade oerhört bra (A1).

Några andra socialsekreterare hade mött fäder vars reaktioner varit negativ, åtminstone inledningsvis. En av dem (A2) gav exempel på ett ärende där fadern först var "jättearg" och socialsekreteraren trodde att han till en början kände sig motarbetad av socialtjänsten, men nu förstår de varandra bättre, "*för han känner sig betydelsefull nu /.../ han är alltså från ett annat land och det känns ju ännu viktigare för pojken*". Fadern uppfattades som betydelsefull bland annat för att pojken skulle kunna lära känna sitt ursprung.

En socialsekreterare (A4) hade erfarenhet av att vissa fäder inte kan leva upp till överenskommelser, att deras förmåga inte riktigt räcker till. Socialsekreteraren såg det som någonting som kan vara viktigt för dem på socialtjänsten att arbeta med, att stödja fäder som vill, men inte riktigt har förmåga att vara ansvarsfulla fäder:

Det är väldigt svårt att omvända en förälder som har varit frånvarande under en längre tid, att få dom engagerade /.../ jag tycker att dom lever inte upp till det man kommer överens om. Det kanske håller en period men sen så ebbat det ut igen. Det är ju nånting som man kanske borde jobba med för att hålla det levande (A4).

Socialsekreteraren förklarade att dessa fäder förvisso kan vara positiva till kontakten och tycka att det är roligt att engagera sig i barnet, "*men sen så räcker inte riktigt förmågan till ändå Man kan tycka det är kul och förstå att det här är viktigt, men sen när det då kommer till praktiken så räcker inte förmågan riktigt till*" (A4).

De känslor som socialsekreterarna beskrev att de möter hos fäderna när de tar kontakt med dem är många. De möter fäder som är oerhört positiva, besvikna, bestörta, hjälpsökande, jättearga, känner sig motarbetade, kränkta, ifrågasatta och otillräckliga. De negativa känslouttryckarna hör samman med att fäderna inte blivit kontaktade tidigare. I något enstaka fall (som vi får se längre fram) berättade ett par socialsekreterare om fäder som visat en direkt ovilja till att involveras i utredningen. Detta kan relateras till att socialsekreterarna i relativt stor utsträckning associerade fäder inom socialt arbete till fadersfrånvaro och fäder som de måste "*peppa*" och motivera.

Kvinnodominerad socialtjänst

Socialsekreterarna uppfattade kvinnodominansen inom socialtjänsten mer eller mindre som ett problem i kontakten med fäder och i granskning av deras föräldraförmåga. Samtliga hade uppfattningen att det vore bra med fler manliga

socialsekreterare och de två manliga socialsekreterarna uppfattade sig som viktiga. Medvetenheten om den bild som framträder i forskning om socialt arbete, om att de flesta socialsekreterare är kvinnor och att det är mödrarna som fokuseras, tycks vara stor hos socialsekreterarna. Någon av socialsekreterarna nämnde Hiltes (2000) rapport och menade att den gav en relevant beskrivning. Samtidigt uttryckte socialsekreterarna en frustration och en känsla av att inte kunna förändra det. Kvinnodominansen beskrevs som ett problem för att kvinnor har mer fokus på mödrar och att främst invandrarmän kan känna sig hotade av kvinnliga socialsekreterare. Några verkade trots det ha funnit sätt att mildra de tänkbara konsekvenserna av och hantera kvinnodominansen, t.ex. genom att hävda att även kvinnor kan inta faders perspektiv.

Att män behövs i socialt arbete var en uppfattning som dominerade. Två av de intervjuade socialsekreterarna var män, en från vardera socialkontor. De två manliga socialsekreterarna trodde att det underlättar i kontakterna med fäderna att de själva är män. Den ena sa att *"det kan nog underlätta att fäderna och jag är av samma kön"*, och den andra sa att *"det har underlättat för vårt samarbete med familjen att jag är man"*. En av dem trodde att det handlar om vilka föreställningar fäderna har, *"om dom tror att det är lättare att prata med en man så då är det en fördel att jag är man"*. Uppfattningen tycks vara att män förstår varandra. Å andra sidan, resonerade en av dem, så kan klienternas föreställning vara sådan att kvinnor förknippas med barn och omsorgsarbete och att det därför är naturligt att socialtjänsten består av kvinnor:

Kanske just socialen ska va kvinnor. Dom hanterar på nåt sätt, här är vi och socialen är kvinnor. Så jag vet inte /.../ det är min fantasi i alla fall att /.../ det /.../ skulle kunna ha mer vikt om jag som man sa 'skärp dig, du behöver inte slå ditt barn för att familjen ska kunna utvecklas eller för att barnen ska kunna få utvecklas'. Jag kan fantisera om att det kan vara mer vikt om jag säger det än en kvinna i vissa fall, men det får man bevisa innan (B)³³.

Även de kvinnliga socialsekreterarna trodde att det behövs fler män inom socialtjänsten för att kunna möta fäder på ett annat sätt. Någon uppfattade det som att en del fäder tycker att det är jobbigt prata med en kvinna om sin utsatthet, t.ex. arbetslöshet, *"att det är jobbigt att dom är arbetslösa och inte kan försörja sin familj. Vet inte om det skulle vara lättare att prata om såna saker med en man"* (B). Socialsekreteraren trodde också att det hade varit bättre om de vid hembesök kunde gå både en man och en kvinna, bland annat för att hon ansåg att struliga killar lyssnar mer på en man:

³³ Eftersom det bara finns två män i intervjumaterialet och för att minska risken för identifiering har jag inte skrivit ut hela koden i detta avsnitt.

Det hade varit bättre att gå hem en man och en kvinna när man gör hembesök och kvinnan ägnat sig mer åt kvinnan och mannen tar hand om mannen. Jag tror det uppskattas mycket mer /---/ Just med dessa struliga ungdomar. Killarna /.../ man inte har riktigt lyckats nå eller få bra kontakt med. Så tänker man att det hade nog varit lättare om det var en man. En del gånger faktiskt, dom kanske lyssnar mer på en man dom kan se upp till (B).

Socialekreterarna gav uttryck för en föreställning om att kvinnor fokuserar mödrarna mer och att de "tappar pappor" då fäderna inte känner att det finns någon på socialkontoret som riktigt förstår dem. Ett par kvinnliga socialekreterare beskrev det så här:

Jag tror det är jättedåligt. Jag tror det är jättedåligt för att jag tror att dom män som vi har kontakt med känner att det är så mycket tanter och det är ingen som liksom förstår sig på dom på riktigt. Jag tycker man hör det mycket. Och hur goda förutsättningar vi än har så tror jag vi lättare känner oss in i en kvinnas situation än i en mans. Det tror jag alltså fastän vi är medveten om det och tänker och så, så tror jag att det är så. Och att det är synd för man tappar, jag tror vi tappar pappor så på det viset också. Och att dom känner, 'oh gud bara tanter överallt alltså'. Så är det ju. Vi har några killar /som arbetar/ här, men jag tycker man märker hur befriande det är för pappor (A).

Ja, vi kanske inte alltid är så kritiska. Vi kanske köper kvinnans berättelse mer rakt av än vad kanske en manlig socialekreterare skulle göra. De kanske ser mer båda två, samspelet mellan dom och inte bara att det är mannen som är dum och gör allting fel (B).

I synnerhet för invandrarmännen uppfattade några att det kan vara ett problem med så många kvinnor på socialkontoret. De kvinnliga socialekreterarna kan också få höra från invandrade män att de bara tror på vad kvinnan säger:

Ja, just för dom här papporna då, eller männen där kvinnan säger att hon blivit misshandlad och det finns annat som styrker det också /.../ så får man ofta höra det här från dom 'ja, men ni i Sverige, ni tror bara på vad kvinnan säger och ni hjälper bara dom' /---/ man möts ofta med att, amen vi står bara på kvinnans sida. Och det får man ju försöka förklara. Vara tydlig med det att vi försöker lyssna på båda parter och få perspektiven från båda, men det är inte alltid helt lätt liksom (B).

En socialekreterare på socialkontoret i A-by berättade att de under en period mötte invandrarmän som var bittra för att de kände sig underordnade kvinnorna på

socialkontoret. Då anställde de en man från Libanon som skulle arbeta med arabiska män.

Det var emellertid flera av socialsekreterarna som trodde att även kvinnor kan inta mannens perspektiv. Någon menade att hon till och med har lättare för att arbeta med fäder än med mödrar eftersom mödrar kan vara mer negativt inställda till socialsekreterarna:

Men vid ett omhändertagande så vet jag det är mycket lättare att arbeta med pappan än med mamman för mamman var så arg och ville bara inte /.../ så det är den där jag faktiskt kommer ihåg att pappan var mycket mer resurs (B).

Kvinnliga socialsekreterare kan ses som ett hot mot mödrarnas modersroll. En annan socialsekreterare beskrev hur hon rent kroppsligt kan hantera fäderna. Hon är lång och kraftig och har ett kroppsligt övertag. Hon ser männen rakt i ögonen och tar dem i hand:

Dessutom är jag en stor och lång och kraftig kvinna. Jag viker inte och jag har ofta ibland ett kroppsligt övertag över männen som ibland är huvudet kortare än mig va. Det är klart, det är ju ett hot. Men sen samtidigt så, så ser det ju ut i Sverige att det är mest kvinnor som utövar den här formen av myndighetsutövande och jag har valt att inte ge vika. Jag tittar dom rakt i ögonen, jag tar dom i hand, jag försöker visa liksom 'så här är det som gäller'. Sen får vi naturligtvis försöka visa respekt och bejaka hur dom ser sitt problem, inta deras sida av problematiken /.../ samtidigt måste man visa att man inte är undanlidande för gör man det så tappar man greppet om ärendet (B).

Genom att framhäva att hon är stor, lång och kraftig och att hävda sin myndighetsauktoritet genom att se männen i ögonen och att ta dem i hand³⁴, tar socialsekreteraren kontroll över situationen och blir den som väljer vilket bemötande hon kan kräva av fadern. Det kan jämföras med det som Goffman (1994) skriver, att det i början av en sammankomst är lättare för en individ att välja vilket slags bemötande han eller hon kan kräva av andra. Socialsekreteraren hade tolkningsföreträde och övertag i situationen.

Några socialsekreterare tog emellertid upp att socialsekreterarnas könstillhörighet egentligen kanske inte spelar så stor roll, utan att det även är andra aspekter som har betydelse, som t.ex. socialsekreterarens etniska tillhörighet eller ålder.

³⁴ Tidigare i intervjun förklarade socialsekreteraren att det finns vissa invandrade män som demonstrativt vägrar att ta de kvinnliga socialsekreterarna i hand.

Att gå utanför ramarna

Som vi har sett så är de juridiska ramarna viktiga för socialsekreterarna. Vad gäller huruvida de tar kontakt med fadern eller inte så hänvisade de till om fadern är vårdnadshavare eller inte. De hänvisade till samhällsstrukturer och antydde att de kan vara svåra att förändra. Ett par socialsekreterare berättade dock om hur de vid något tillfälle kringgått de juridiska reglerna. En socialsekreterare (A2) avslöjade att de trots skyldigheten att informera båda föräldrarna vid gemensam vårdnad låtit bli att göra det. Ärendet gällde en sjuntonårig kriminell pojke som bodde med sin mor. Fadern bodde i ett annat land. För att inte oroa fadern tog socialtjänsten inte kontakt med honom förrän en bra bit in i utredningen. Socialsekreteraren berättade att de tänkte att om de skickade ett brev till honom skulle de kunna sätta honom i en svårhanterbar situation, *"vad försätter man honom i, vilken stämning och situation och så"*. Istället förlitade de sig på att modern pratade med fadern, vilket hon också gjorde. *"Men så ska man egentligen inte göra"*, poängterade socialsekreteraren.

I ett fall, som en annan socialsekreterare (A1) berättade om, ville fadern ha sitt barn boende hos sig och avkrävde socialtjänsten ett löfte om att han skulle få det. Socialsekreteraren sa till fadern att de inte kunde lova honom något, i synnerhet inte som modern var emot att socialsekreteraren kontaktat fadern. Socialsekreteraren såg emellertid en möjlig lösning. I praktiken skulle barnet kunna bo hos fadern en längre period, men att man kallade det för att barnet var på förlängt umgänge hos fadern:

Har man ett fungerande umgänge, det kan man ju i en akut situation kalla ett förlängt umgänge och det här om man ser att det här är det bästa för pojken /.../ I princip kan man ju säga att det är okej att det kommer att bli på det viset. För att han åker ju ändå dit och det är det naturliga (A1).

I ett ärende ansåg en socialsekreterare att det var så viktigt för en pojke och hans far att träffas, så att hon själv fungerade som kontaktperson en tid för att far och son skulle kunna ha umgänge. Modern var med på att fadern träffade sitt barn om det var någon annan närvarande, eftersom hon var rädd att fadern skulle rymma med barnet. Fadern tyckte att det var bra att träffa sonen med socialsekreteraren, för honom var huvudsaken att han fick träffa sin son överhuvudtaget. Socialsekreteraren såg det också som en möjlighet att se hur fadern fungerade tillsammans med sonen. Men en tredje part var också inblandad i ärendet och de ansåg att socialsekreteraren tog faderns parti:

Och sen så var det en tredje part som var inblandad i det ärendet som inte alls tyckte om det /.../ Personalen där som tyckte att jag tog pappas parti, så dom ville ju inte alls se det /.../ det var jättejobbigt för dom påstod att jag sprang hans ärende och det var möten mellan min chef och deras chef. Alltså det blev ju jättekonstigt /.../ För pojkens skull är jag ändå glad att jag gjorde det för att han /.../ är ganska liten. Så små barn

glömmer ju fort. Nu har han ändå fått träffa sin pappa och sen så småningom utmynnade det hela i att det blev en dom på kontaktperson som vi då har tillsatt. Umgänget fungerar och då har han liksom fått träffa sin pappa och kanske inte glömde bort honom helt under den tiden när ingenting fungerade, till ett umgänge som har fungerat med kontaktperson och som dessutom har utökats utöver vad domen sa, för att mamman ville och tyckte att det var okej (B4).

I kapitel två kunde vi se olika uppfattningar om vad som uppfattas som barns bästa. I socialsekreterarens beskrivning är det tydligt hur dessa olika uppfattningar möts. Socialsekreteraren såg det som att det var för pojkens bästa att han fick träffa sin far, medan den tredje parten ansåg att det bästa för barnet var att skyddas från fadern.

Retrospektivt perspektiv

Omsättningen på socialsekreterare på socialkontoret i B-stad var större än i A-by. I B-stad hade de flesta socialsekreterarna bara arbetat i ett eller ett par år och det var endast ett par av dem som kunde ge en retrospektiv bild av socialtjänstens arbete med fäder. På socialkontoret i A-by beskrev socialsekreterarna att de var en arbetsgrupp som hade arbetat och utvecklats länge tillsammans, bland annat vad gäller arbetet med fäder. I A-by hade alla socialsekreterarna noterat en förändring i synen på fadern. Vad förändringen i stora drag har inneburit var emellertid alla de socialsekreterare som kunde uttala sig om det, såväl i A-by som i B-stad, överens om. De uppfattade det som att de förr lättare slog sig till ro om en far inte hade vårdnaden, och lät bli att kontakta honom. Numer ses fadern som mer betydelsefull och det går på rutin att ta med fäder i utredningarna, menade flera av dem.

En socialsekreterare (A1) förklarade att de för ungefär tio år sedan kunde *"slå sig till ro med att 'den pappan är inte vårdnadshavare och har inte med det att göra'"*. En annan (A3) påpekade förvisso att det nog har skett en utveckling, men ansåg ändå att de engagerade fäderna fanns med redan innan, framförallt i de större utredningarna, även om föräldrarna inte hade gemensam vårdnad. Två socialsekreterare tog tillsättande av stödfamilj³⁵ som exempel på vad den förändrade synen på fäder har haft för konsekvenser. En av dem (A4) sa att om en mor kom och sökte stödfamilj för ungefär tio år sedan *"då var man mer benägen att bara slänga in en stödfamilj /.../ och beviljade detta utan att egentligen göra nånting"*. Jämfört med i början på nittioalet, så har antalet stödfamiljer *"minskat ner oerbört"*. Den andra socialsekreteraren (A3) uttryckte det som att man numer inte kan få stödfamilj bara

³⁵ Kontaktfamilj är den officiella benämningen på stödinsatsen enligt SoL, men många socialsekreterare använder begreppet stödfamilj när de avser kontaktfamilj. Stödfamilj är numer egentligen benämningen för en stödinsats enligt LSS (Lagen om Stöd och Service till vissa funktionshindrade).

för att man är ensamstående och att socialtjänsten idag istället försöker hjälpa föräldrarna att komma överens så att en mor inte ska *"kunna välja bort pappan"*.

Socialsekreterarna var emellertid överens om att synen på fäder har förändrats, att faderns roll har *"blivit mer betydelsefull"*, som en socialsekreterare (A4) uttryckte det, och tillade *"ja, man ser ändå att det finns fördelar, stora fördelar med att ha den biologiska pappan involverad"*. Socialsekreterarnas förändrade syn har kommit utifrån barnens behov, trodde en av dem:

Det är väl någon känsla av att det är inte klokt att det är så här. Så att man märker att barnen har ju mycket undringar om sina pappor och besvikelser på sina pappor som dom vill träffa. Det är väl nånstans utifrån barnens behov och önskningsar tror jag som det här har växt fram mer och mer (A5).

Efterhand så har arbetet med att ha kontakt med fäderna blivit rutin. Flera socialsekreterare beskrev det som självklart att ta med fäderna. *"Jag tror att vi har lärt oss lite av våra misstag /.../ och i takt med lärdomarna så har det blivit rutin kan man nog säga."* (A6). Även om de tycktes överens om att det har skett en förändring över tid så är det ingen av socialsekreterarna som såg den ändringen av Socialtjänstlagen 1998 som direkt avgörande. De menade att det var en självklarhet redan innan att kontakta fäderna vid utredningar. *"Vi har ju alltid haft den inställningen här att pappa är en viktig del i familjen"* (A4). Ytterligare en socialsekreterare (A6) uttryckte det som att *"dom fäder som finns med och man kan räkna med, dom fanns innan och dom finns nu så att säga"*. En socialsekreterare (A5) sa emellertid att det kanske är mer uttalat nu. Det är också mer aktuellt att se mer till nätverket sedan den nya lagen kom, menade en annan socialsekreterare:

För det har ju blivit väldigt aktuellt /.../ för att det senaste lagförslaget där man måste, just när det gäller omhändertaganden måste se nätverket och så. Jag menar finns det en pappa där nånstans så är ju han den närmsta rent så relationsmässigt (A1).

Någon kopplade förändringen till trender i samhället i stort, alltså en ökad medvetenhet om faders betydelse för barn, men påpekade att det fortfarande är så att ingenting är självklart:

Men det kan man nog säga att det följer ju trenden i samhället på nåt sätt, att det påverkar. Dels att det alltid har funnits mer kvinnor i professionen och dels att det finns en samhälls diskussion om pappaledighet, ja allt detta, hur viktigt det är. Och alla vuxna barn som saknar sina pappor som dom inte träffade under sin barndom och alla dom här vittnesmålen som finns. Att det finns en ökad medvetenhet. Men ändå /.../, ingenting är ju självklart fortfarande tycker jag. Jag tycker ändå när man sitter och går igenom ärenden, man hamnar i den rollen ibland att man får inför sig

själv eller en kollega får säga det 'ja, men pappan då?' Som dels så blir det ju lättare att titta på den, där barnet bor naturligtvis därför att en anmälan gäller den miljö man bor hos och det ändå oftast är kvinnan. Även om jag har en del pappor, män med vårdnad ensam så det är ju sällsynt. Så att det blir ändå så att /.../ det kommer att ta lång tid innan det är sådär fullständigt självklart att man tittar på papporna med samma ljus, tittar på samma sak också (B2).

Socialekreteraren poängterade att det tar tid innan de verkliga förändringarna syns i arbetet, *"det tar ju lång, lång tid ändå till en förändring när praktiken Definitivt är det så"* (B2).

Diskussion

Liksom i föregående kapitelns beskrivning av praktiken, tog ambivalensen kring fäder sig tydligt uttryck i socialekreterarnas berättelser om de fäder som de möter på socialkontoret. Samhället är tvetydligt kring faderskap och fäder och det är en ambivalens som även socialekreterarna gav uttryck för. Å ena sidan påpekade de att det är en huvudregel att ta med fäderna till de barn som de utreder. De har tagit till sig tankar om att barn behöver sina fäder och att det är viktigt för fadern att få information om barnet så att han inte blir marginaliserad. Å andra sidan visade deras berättelser att de inte involverar fäder i den utsträckning som de vill eller upplever att de borde. Det var med en självkritisk ton som socialekreterarna berättade om att det är svårt, men att de ansåg att de borde anstränga sig mer för att involvera eller stödja fäderna till de barn som de kommer i kontakt med i utredningsarbetet.

Socialekreterarna balanserar mellan sina egna erfarenheter av fäder som de möter i arbetet och samhällets budskap att involvera dem mer. De måste hålla sig inom lagens ramar och fullfölja sitt uppdrag att utreda och, om nödvändigt, skydda barn från sina fäder. Jag uppfattar det dock som att de emellanåt tolkar lagen på ett sådant sätt att den kan användas som en slags ursäkt när de känner att de inte lever upp till förväntningarna. Wähländer (1994) tar upp tre olika synsätt på faderns roll i utredningar. Antingen fick modern eller vårdnadshavaren avgöra om fadern skulle kontaktas, eller så utgick socialekreterarna från att fäder alltid ska involveras. Det tredje argumentet, att fäder är viktiga för sina barn, användes sällan. Det är en skillnad mot de socialekreterare som jag har intervjuat. De berättade att de använder argument som att fäder är viktiga för sina barn, dels när de behöver motivera mödrar med ensam vårdnad att låta fadern kontaktas, dels när fäder behöver "peppas". De hade dessutom som ideal att fäder alltid bör kontaktas, men i praktiken var det oftast modern som fick bestämma om socialekreterarna skulle ta kontakt med fadern.

De juridiska ramarna utgör såväl hinder som möjligheter. Ett par socialekreterare berättade hur de kringgått de juridiska hindren, väl medvetna om

att de egentligen inte fick göra så eller att det skulle väcka vissa parters upprördhet. Den ena socialsekreteraren förlitade sig på att modern skulle prata med fadern som hon hade gemensam vårdnad med och den andra agerade själv som kontaktperson för att barn och far skulle kunna träffas. Jag ser det som att sådana medvetna snedsteg kan föra med sig antingen förändring eller att en könsstereotyp struktur upprätthålls. I det första fallet kan det ses som att socialsekreteraren höll fast vid könsstrukturen genom att lägga hela ansvaret på modern att fadern kontaktades. I det andra fallet kan det ses som att socialsekreteraren gick utanför könsstrukturens ramar för att ge fadern större ansvar. Det går emellertid också att vända på resonemanget och i det senare fallet hävda att en far med skadligt inflytande på sitt barn och med makt över barnets mor, ges ytterligare makt och inflytande.

Socialsekreterarna beskrev att de involverar de fäder som finns, men att det inte finns någon anledning att ta med de fäder som inte redan har kontakt med sitt barn. Det är främst redan närvarande fäder som har möjlighet att vara fäder. I de fall som kontakt inte togs med fadern uppfattar jag det som att socialsekreterarna accepterade att det inte finns någon kontakt mellan far och barn. Det kan ses som att det är vad socialsekreterarna förväntar sig av fäderna, att det normala är att de är frånvarande eller kräver för mycket för att ha att göra med (vilket också kom fram i utredningsstudien). Det tycks vara ett skäl till att inte gå vidare, istället för att tänka att de skulle kunna motivera en frånvarande far till att vara någon slags resurs för barnet. Jag menar att det får konsekvenser för huruvida fäder kontaktas eller inte vid barnavårdsutredning. Dessutom tror jag att det spelar roll att länken till barnet oftast går via modern och att socialsekreterarna därför inte ville stöta sig med modern allt för mycket genom att involvera fadern mot hennes vilja. Det kan emellertid också vara så att socialsekreterarna har bedömt att fadern kan vara skadlig för barnet och då är det ett skäl att hålla honom på avstånd. Inte desto mindre är det just det argumentet, att fadern kan vara en resurs, som socialsekreterarna använder för att motivera mödrar och engagera fäder. Då är det familjepolitikens stärkande av fäder som de kan luta sig mot.

I socialsekreterarnas beskrivningar trädde det fram stereotyper av fäder. De är ”Svenssonpappan” och ”Den arabiske mannen”, men också bilden av frånvarande svenska fäder. B-stads socialsekreterare menade att en svårighet med de invandrade fäderna var annorlunda uppfattningar om barnuppfostran. Socialsekreterarna i A-by uttryckte inte samarbete med fäder som någon svårighet. Där handlade det snarare om problem med att få fäderna att förstå hur viktiga de är för sina barn. Även här kan man tala om olika synsätt som möts. Socialsekreterarna talade om fäder som ville finnas där för sina barn, men reagerade olika på socialtjänstens kontakt med dem. Fäderna beskrevs som i grund och botten positiva till kontakt. Jag frågar mig emellertid om det inte är så att det bara är de fäder som vill ta ansvar för sina barn, som kommer till socialtjänsten när de kallar dem. Sannolikt är det de fäder som har en relativt positiv inställning som kommer till socialkontoret. Det är som att fäder varken ska vara frånvarande, eller för aktiva eller aktiva på ”fel” sätt.

Socialsekreterarna pratade om invandrarfäderna, men skrev inte om dem (som invandrarfäder) i utredningarna. Det kan betraktas utifrån att, som jag skrev i kapitel sex, det förmodligen är mycket som tas för givet i de skriftliga utredningarna och att allt inte dokumenteras. Socialsekreterarna gjorde i intervjuerna inte bara åtskillnad mellan könen, utan också mellan svensk kultur och invandrares kultur.

Utifrån sina erfarenheter av de fäder de möter förväntar sig socialsekreterarna andra beteenden av de invandrade fäderna än av de svenska. Några socialsekreterare i B-stad sa att de förmodligen hade större tolerans för avvikelser i faderskapet p.g.a. de många invandrarna som kommer dit. Det kan ses som att de å ena sidan förväntar sig mer av de invandrade fäderna än av de svenska, eftersom invandrarfäderna är närvarande i större utsträckning. Å andra sidan ser jag det som att de förväntar sig mindre av dem eftersom de är invandrare, att socialsekreterarna har något slags överseende p.g.a. kulturella skillnader om de inte lever upp till att vara omvårdande moderna fäder. Jag uppfattar det som att de har en föreställning om att dessa fäders beteende är så djupt rotad i deras kultur och tradition att det är svårt att förändra och därför i hög grad måste accepteras. Det kan jämföras med sociologen Sara Johnsdotters (2002) diskussion om kvinnlig omskärelse. Hon menar att en av de komponenter som bidrar till att upprätthålla föreställningen om kvinnlig omskärelse hos somalier i Sverige är en form av kulturalism. Denna form av kulturalism innebär att man förväntar sig att människor agerar på ett visst sätt p.g.a. sin kultur. Den mångkulturalistiska politiken i Sverige har, enligt Johnsdotter gynnat ett speciellt synsätt på invandrare, nämligen att de kommer hit med ett kulturellt bagage och förväntas upprätthålla sin kultur till varje pris, särskilt eftersom de lever i ett främmande samhälle. De förväntas inte kunna eller vilja förändras kulturellt.

Fäder som är aktiva på fel sätt innefattar bland annat de som misshandlar. Socialsekreterarna förklarade misshandlande invandarmäns beteende med att den socialt och ekonomiskt utsatta situation som familjerna hamnar i, i Sverige kan leda till frustration hos männen. Socialsekreterarnas beskrivningar av invandrarfäder ger oss bilder av fäder som kan relateras till de olika familjeformer som psykiatrikern Riyadh Al-Baldawi (1998) tar upp. Han belyser förändringar i familjestrukturer under migration. Han beskriver en patriarkal familjestruktur, som flertalet av de familjer han studerat hade. Al-Baldawi tar bland annat upp att myndigheter i många av dessa samhällen ses som ett perifert trygghets- och skyddssystem. Det är tre olika typer av familjestrukturer i mötet med det svenska samhället som Al-Baldawi urskiljer, de är den traditionella, den integrerade och den assimilerade. Socialsekreterarnas beskrivningar har stora likheter med dels den traditionella, dels den integrerade. Den traditionella innebär att föräldrarna (oftast fadern) strävar efter att upprätthålla en patriarkal form av familjestruktur som liknar den de hade i hemlandet. Det görs utan att ta hänsyn till den nya omgivningen. Den manliga makten i familjen stärks och det kan innebära isolering från det övriga samhället. Detta kan leda till konflikter, i synnerhet med olika institutioner som t.ex. socialtjänsten. Ekonomiskt bidrag från sociala myndigheter avser alla familjemedlemmar och det kan utgöra ett hot mot faderns ekonomiska makt. Han

förlorar en viktig funktion som han hade i det patriarkala samhället bland annat som familjeförsörjare, men också genom att barnen (och i flera fall deras mor) ofta tar över hans roll som språkrör utåt i samhället. Det leder till konflikter i familjen. Vissa fäder försöker utöva sin makt med otillåtna medel som våld, misshandel och förtryck av de andra i familjen. Den integrerade familjeformen å sin sida beskriver Al-Baldawi som innehållande både element från en demokratisk familjestruktur (t.ex. jämlikhet mellan modern och fadern) och en hel del inslag av patriarkala element.

Darvishpour (2002) lyfter fram forskning som visar att invandrade män är överrepresenterade bland de som anmäls för våld inom hemmet. Författaren menar att den maktförskjutning som kan ske i invandrade familjer i Sverige (se kapitel två) i extrema fall kan leda till att mannen försöker lösa familjekonflikten med våld för att på så sätt förhindra kvinnans frigörelse. Våld är främst ett manligt maktmedel för att få social kontroll över kvinnor, framhåller författaren. Det är viktigt att skilja på gamla problem som de iranska familjerna tar med sig till Sverige och de nya problem som uppkommer här, poängterar Darvishpour. Många av familjerna hade upplevt familjekonflikter i sitt hemland, men utan att det ledde till någon öppen konflikt och i ännu lägre grad till skilsmässa, eftersom kvinnan saknade makt. De förändrade maktförhållandena i Sverige blev en grogrund för konflikten. I Darvishpours studie var det oftast kvinnan som tagit initiativet till skilsmässa, vilket författaren menar kan förklaras med att de förändrade maktförhållandena ökar den svaga partens, alltså kvinnans, motivation att förändra relationen, vilket gör sannolikheten för en öppen konflikt större.

Månsson (1984) skriver om att det i vissa homogena invandrarfamiljer³⁶, kan uppstå en polariseringskonflikt vars grund ligger i att mannen tar på sig en instrumentell, utåtriktad roll och kvinnan en affektiv och inåtriktad. Till en början är det en överlevnadsstrategi i det nya landet, men kan bli till en ”katastrofpotential” om den upprätthålls alltför ofreflekterat och stelbent under en lång tid. Månsson uttrycker sig som att invandarmän kan använda osofistikerade och känslomässigt otillfredsställande metoder för att initiera och upprätthålla en relation. Man kan tala om ett omvänt konfliktmönster. Det innebär att homogena invandrarfamiljer med rötter i en traditionell bondekultur, där män och kvinnor lever åtskilda i olika sociala sfärer och har en klar rollfördelning. I dessa familjer kan de förändringar som uppkommer när kvinnan erbjuds nya möjligheter i Sverige utgöra en stor utmaning mot tidigare könsrollsmönster. Man kan tala om en kollaps av den traditionella mansrollen som mannen bär med sig. Månsson framhåller att konsekvensen kan bli osäkerhet och förvirring och att mannen slår vakt vid gamla mönster, vilket kan skapa dramatiska familjekonflikter. Socialsekreterarna tog upp liknande aspekter som Al-Baldawi, Darvishpour och Månsson, men de uttryckte också kulturalistiska förklaringar.

³⁶ Homogen invandrarfamilj innebär att båda föräldrarna är invandrare, till skillnad från en heterogen invandrarfamilj, där bara den ena föräldern är invandrare.

I urvalet av socialkontor valdes medvetet ett socialkontor på en mindre ort och ett i en större ort (se kapitel fem). Utgångspunkten var att kunna reflektera över sociokulturella skillnader mellan socialkontoren. Liksom i utredningsstudien var det även i intervjuerna med socialsekreterarna skillnaden mellan andelen invandrarfamiljer på de olika socialkontoren som framstod som mest utmärkande. Det har sannolikt betydelse för synen på ifrågasatta fäder. I det föregående kapitlet kunde vi se att socialsekreterarna å ena sidan har ambitioner att skapa moderna fäder, å andra sidan att de reproducerar traditionella könsroller. Samhällets fostran av fäder, som beskrevs i kapitel två, påverkar socialsekreterarnas syn på fäder inom den sociala barnavården. Jag ser det emellertid som att socialsekreterarnas förändrade syn, åtminstone i B-stad, också har att göra med mötet med invandrafäder och den bild av faderskap som de representerar inom den sociala barnavården.

I både A-by och B-stad var de manliga socialsekreterarna i minoritet och socialsekreterarna såg det delvis som ett problem i mötet med fäderna, därför att vissa (i synnerhet de invandrade) fäderna inte hade samma tillit till kvinnliga som till manliga socialsekreterare. Socialsekreterarna uttryckte en uppfattning om att män kan behöva män att prata med och att det kan vara problematiskt för vissa fäder att uppleva sig vara i underläge och känna sig hotade i mötet med kvinnor som bedömer deras faderskap. Socialsekreterarna var i viss mån klivna i detta. Å ena sidan menade de att det kan vara viktigt att tillmötesgå dessa män och att det därför borde finnas fler män som arbetar inom den sociala barnavården. De två manliga socialsekreterarna såg sig som viktiga i detta avseende. Några socialsekreterare uttryckte att män har en större förmåga att se faderns situation objektivt än kvinnor. Å andra sidan hävdade några av socialsekreterarna att det finns så många andra skillnader, som. t.ex. ålder, etnicitet och klass, att det skulle vara orimligt att tillmötesgå just de som handlar om kön. Dessutom menade de att fäderna nog ändå förväntar sig att det är mest kvinnor inom social barnavård. Liknande diskussioner om kön finns om etnicitet, vilket vi kunnat se exempel på i att en socialsekreterare berättade att de haft ett projekt för invandarmän lett av en manlig socialsekreterare som själv var invandrare.

Jag ser det som att diskussionen om kön handlar dels om kvinnors underordning i förhållande till män, dels kvinnors ”överläge” när det gäller föräldraskap. Socialtjänsten domineras av kvinnor, åtminstone när det gäller lägre tjänstemän. I det föregående kapitlet såg jag det som att socialsekreterarnas bedömning av faderskap görs utifrån kvinnliga referensramar, eftersom större delen av socialarbetarkåren består av kvinnor. Det kan ses som att mäns faderskap fostras av kvinnor och att det är kvinnliga referensramar för ett gott föräldraskap som sätter gränserna för faderskapet. Med hjälp av Donzelot (1995/1997) kunde vi i kapitel tre se att det har varit så ända sedan det sociala arbetets ursprung, då det var ett arbete som huvudsakligen utfördes av kvinnor inom filantropiska rörelser. Jag betraktar det som att socialsekreterarna fostrar män till moderna fäder, i likhet med barnavårdsmännen (som mestadels var kvinnor) i början av 1900-talet fostrade män till skötsamma fäder (Bergman 2002). Utifrån Skeggs (1999) kan vi dessutom se det

som att det är medelklassen som fostrar arbetarklassen, alltså högskoleutbildade socionomer som fostrar fäder i socioekonomiskt utsatta grupper. I kapitel sex kom det fram tre teman som det lades vikt på i beskrivningarna av fädernas föräldraskap. Dessa var att vara närvarande, ta ansvar och att kunna sätta gränser för sina barn. I intervjuerna med socialsekreterarna framkom ytterligare ett tema, nämligen att vara en bra manlig förebild. Som jag ser det är detta fyra teman som är viktigt i det moderna faderskapet.

Med dagens socialpolitik angående faderskap och dess strävan efter jämlikhet mellan könen, uppfattas det som ett problem med arbetsplatser där det ena könet är överrepresenterat. Det är ett problem som även socialsekreterarna uttryckte. Utgångspunkten är att män respektive kvinnor har olika egenskaper som kompletterar varandra. Det ses därför som problematiskt när det ena könet är mycket överrepresenterat. Då blir det en obalans och det är risk för att det underrepresenterade könets specifika egenskaper ”slukas” av det överrepresenterade. Nordberg (2001) menar att särartsförståelser stängas mot förståelser som bygger på likhet mellan människor. Dominerande diskurser i samhället med inriktning på individen och mångkulturalism gör att olikheter idag ses som positiva. Hon benämner det *”positiv olikhet”* (sid. 253). Könslighet lyfts fram. Dessa olikhetsdiskurser är verksamma vid upprätthållandet av könsgränser. Andra diskurser, som var dominerande på 1970-talet, har som utgångspunkt att det egentligen inte är några skillnader mellan könen. Skillnaden mellan könen ses inte som större än andra skillnader. Vi har kunnat se båda dessa utgångspunkter hos socialsekreterarna.

De socialsekreterare som har arbetat flera år med barnavårdsutredningar ser en förändring i socialtjänstens inställning till fäder. Några påpekade att det ökade ”pappatänkandet” följer trenden i samhället. Förändringen har påverkats av dels den ökade fokuseringen på fäder i allmänhet, dels bland annat av ändringen i Socialtjänstlagen 1998, som uppmanar socialtjänsten att ta barnens sociala nätverk mer i beaktande vid placering av barn utom hemmet. Några socialsekreterare exemplifierade sin förändrade syn på fäder med tillsättandet av kontaktfamilj. De menade att de för ett tiotal år sedan hade en benägenhet attoreflekterat tillsätta kontaktfamilj utan att ta reda på om fadern skulle kunna vara en resurs för barnet, men de framhöll att de inte längre resonerar så. Emellertid lever också gamla normer kvar. Det kan betraktas utifrån det som Lundström och Sunesson (2000) påpekar, att även om det ofta kommer nya metoder och arbetssätt i socialt arbete så förändrar det inte verksamhetens normer.

Med Connells (1999) perspektiv kan socialtjänsten betraktas som en institutionell makt som förhåller sig till kollektiva kulturella handlingar. Socialtjänsten kan ses som bärare av de ideal som finns i samhället om faderskap och moderskap. Socialtjänsten kan ses som en hegemonisk makt som upprätthåller normalitet, bland annat om kön och etnicitet. Det sker genom att framhålla vissa förklaringsmodeller. På så sätt förmedlar socialsekreterarna vad som bör bedömas som normalt. Utifrån Bourdieu (1995) ser jag det som att det till grund för socialsekreterarnas bedömningar av vad ett gott föräldraskap innebär, ligger en

könskategori och traditionell uppfattning om fäder och mödrar, där föräldraskap främst är förknippat med moderskap. Den heterosexuella medelklasskärnfamiljen, med moderna och jämställda fäder, framställs som det normala, även om det finns tolerans för alternativa familjeformer. Med utgångspunkt hos Giddens (1991) kan socialtjänsten ses som ett av de expertsystem som socialt utsatta föräldrar måste lita till.

Socialekreterarna kan å ena sidan ses som offer för samhällsstrukturer. De kan betraktas som fångade i dessa strukturer och i sitt samhällsuppdrag. Foucault ser det som att individer är fångar i sina föreställningar och bedömningar av varandra. Genom att hänvisa till samhällsstrukturer och juridiska ramar relaterar socialekreterarna sitt agerande till något som står utanför deras egen makt och kontroll. Genom sin position i samhället har de emellertid valmöjligheter. De kan därför, å andra sidan, ses som aktörer. I kapitel tre kunde vi se att Sunesson (1990) menar att socialekreterare har en "licens" som gör det möjligt för dem att arbeta självständigt. Jag ser det som att det ger utrymme för bland annat den självkritiska hållning som socialekreterarna har och det i sin tur är ett sätt att hantera ambivalens och frustration. Det retrospektiva perspektivet är också ett sätt att hantera ambivalensen, eftersom man med det kan se att det trots allt har hänt något, även om förändringar tar tid.

Med Giddens (1991) hjälp kan vi också förstå socialekreterarnas balansgång mellan att upprätthålla och reproducera det traditionella respektive det moderna faderskapet samt mellan de olika tolkningarna av vad som är barns bästa vad gäller kontakten och relationen med fadern. Enligt Giddens både strukturerar och struktureras mänskliga handlingar av sociala omständigheter. Samtidigt som socialekreterarna har frigjort sig från traditioner, så påverkas de av dem. Socialekreterarnas berättelser genomsyras av en ambivalens, där de å ena sidan försvarar sitt sätt att arbeta i invanda mönster, å andra sidan uttrycker en medvetenhet och vilja att förändra. Jag menar, liksom organisationsforskarna Anna Wahl, Charlotte Holgersson, Pia Höök och Sophie Linghag (2001), att eftersom manligt och kvinnligt inte är oföränderliga begrepp torde även föreställningar om kön inom organisationer förändras över tid.

KAPITEL 9. PAPPORNA OCH DERAS SYN PÅ SOCIALA MYNDIGHETER

Inledning

I de föregående kapitlen har vi fått del av socialtjänstens perspektiv på ifrågasatta fäder, dels genom barnavårdsutredningar, dels genom några socialsekreterares berättelser. Nu har jag kommit fram till att uppfylla avhandlingens tredje syfte, nämligen att ta del av *hur ifrågasatta fäder beskriver bemötandet inom socialtjänsten, upplevelsen av faderskapet och relationen till barnen*. Detta och de fyra nästföljande kapitlen handlar om de 19 intervjuade papporna. I detta kapitel ges först en presentation av papporna och sedan får vi ta del av deras berättelser om kontakten med sociala myndigheter.

Genom de fem kapitlen kommer vi särskilt att följa en pappa, Albert. Avsnitten inleds med citat från Albert och utifrån dem presenteras hur de andra papporna har resonerat. Att valet föll just på Albert beror på att jag uppfattar hans framställning som relativt typisk för större delen av papporna. Naturligtvis är varje pappa och hans berättelse unik och i synnerhet de fem pappor som inte har missbrukat särskiljer sig. Men även olikheter utifrån Alberts citat kommer att belysas.

Jag benämner de fäder som ingår i intervjumaterialet pappor (och barnens mödrar mammor). När jag skriver om pappornas egna fäder, använder jag ordet far och om modern ordet mor.

Presentation av papporna

Albert är 41 år och har två barn, ett på två år och ett på fyra. Han har barnen tillsammans med sin fru, som han vid första intervjun är särbo med. Han bor då i en av socialförvaltningens enrumslägenheter i ett förortsområde och träffar de familjehemsplacerade barnen var fjortonde dag i familjehemmet. Vid den andra intervjun, några månader senare, har han skilt sig från mamman och fått en egen mer central tvårumslägenhet. Barnen bor hos honom varannan helg och det planeras för att de ska flytta hem till honom. Mamman får inte träffa barnen ensam. Både Albert och barnens mamma har haft missbruksproblem och de träffades på ett behandlingshem. Vid första intervjun bor hon i närheten av honom. Alberts far missbrukade alkohol. Hans föräldrar skildes när han var nio år, vilket han beskriver som det som det värsta som hänt honom i barndomen. Själv började han med kriminalitet och missbruk i tolvårsåldern. Albert är drogfri sedan ett och ett halvt år tillbaka. Han lever på sjukpenning.

Adrian är 25 år och har ett barn som är ett år. Vid första intervjun bor barnet med sin mamma, på en institution p.g.a. mammans ätstörningar och tidigare missbruk. Adrian och barnets mamma har ett förhållande. Adrian hälsar då på sitt

barn varje helg. Vid andra intervjun har barnet och mamman kommit hem från institutionen. Adrian och mamman har då separerat. Han har fått en egen lägenhet i samma hus, en tvårumslägenhet i ett bostadsområde i utkanten av en storstad. Han träffar nu barnet dagligen och barnet bor halva tiden hos honom. Adrian har också haft missbruksproblem. Han började med alkohol och hasch på högstadiet och fortsatte sedan med amfetamin, ecstasy m.m. Han har varit drogfri sedan han var tjugotvå år. Han är uppväxt med båda sina föräldrar. De har inte haft drogproblem, men han beskriver familjen som dysfunktionell. Adrian arbetar med ungdomar.

Aron är 27 år och har två barn som är tre månader respektive två år gamla. Det yngsta barnet bor han tillsammans med på en institution. Det äldsta barnet är familjehemsplacerad hos sin mormor, men Aron träffar barnet på institutionen två gånger i veckan. Förut var mamman på utredning på institutionen tillsammans med barnen, men hon bedömdes inte som kapabel att ta hand om dem. Aron och mamman separerade när de väntade det andra barnet. Aron är uppväxt med sina föräldrar och syskon. Han säger att han fick stryk av föräldrarna när han hade gjort något dumt. Aron är pappaledig från sin arbetsplats på ett tillverkningsföretag.

Allan är 37 år och han är pappa till två barn som är tre och sex år gamla. Han är gift med barnens mamma och han bor tillsammans med henne och barnen. Både Allan och hans fru kommer från ett utomnordiskt land, men Allan är uppväxt i Sverige. Han är uppväxt med sin mor och sin far. De har inte haft missbruksproblem, men de arbetade mycket så han har varit mycket med sin farmor. När han var sjuutton år började han med hasch och alkohol, sedan missbrukade och sålde han kokain och heroin. Han har flera behandlingar och fängelsevistelse bakom sig och har nu varit drogfri i tre år. Hans fru har inte drogproblem. Allan arbetar på ett behandlingshem för missbrukare och bor i en stadsdel i utkanten av en storstad.

Bosse är 29 år och har två barn, tio månader respektive tre år gamla. Bosse bor på behandlingshem sedan fyra månader tillbaka. Han träffar sina barn tillsammans med deras mamma (som han är förlovad med) i sin lägenhet varje helg. Barnen bor med mamman på en institution. Både Bosse och mamman har drogproblem. Han har missbrukat i elva år, amfetamin och heroin. Under sin uppväxt bodde han med sin mor, som missbrukade, tills han var tolv år. Sedan flyttade han till sin syster som är tio år äldre än vad han är. Modern dog för några år sedan till följd av sitt missbruk. Sin far har han haft sporadisk kontakt med. Bosse gör nu sin fjärde missbruksbehandling och har tidigare avtjänat fängelsestraff.

Bengt är 31 år. Han har ett barn som är ett år gammalt. Bengt är på behandlingshem och träffar sitt barn varannan helg, då flickvännen (som är barnets mamma) och barnet kommer dit. Mamman och barnet bor på en annan institution. Dessförinnan bodde de tillsammans. Både Bengt och flickvännen har drogproblem. Bengt började missbruka alkohol i tonåren och övergick sedan till heroin. Hans föräldrar skildes när han var ett halvår och han är uppväxt med sin far och sina bröder.

Björn är 36 år och har ett barn som är ett och ett halvt år. Barnet bor med sin mamma och halvsyskon på en institution p.g.a. mammans missbruksproblem. Björn kommer till institutionen och hälsar på var tredje helg. Han har varit drogfri i ett halvår. Nu bor Björn hos sin mor, dessförinnan bodde han tillsammans med sonens mamma och barnen i hemstaden.

Börje är 37 år och pappa till ett snart fyraårigt barn. Barnet är på institution tillsammans med sin mamma sedan drygt ett halvår tillbaka och Börje har haft barnet hemma hos sin mor varannan helg. För tre veckor sedan kom Börje till det behandlingshem som han är på nu och barnet har varit där en helg. Tidigare träffade han barnet varje vecka. Både Börje och barnets mamma har missbruksproblem. Börje är uppväxt med sin mor, sin far och sina syskon och halvsyskon, men hans far dog när han var tolv år. Föräldrarna hade inga missbruksproblem. Han började röka hasch och sniffa på högstadiet och missbrukade senare amfetamin och heroin. Han har avtjänat flera fängelsestraff.

Birger är 31 år och pappa till två barn, som är två år respektive tre år gamla. Han har dem tillsammans med sin f.d. flickvän som till för bara någon vecka innan intervjun bodde med barnen på en institution. P.g.a. att hon återföll i missbruk så fick hon inte längre vara kvar där och barnen bor nu hos Birger i en lägenhet på det behandlingshem som han är på. Birger började röka hasch i början av högstadiet och fortsatte ett par år senare med heroin. Nu har han varit drogfri i knappt ett år, sedan han kom till det behandlingshem som han nu bor på.

Douglas är 42 år och har tre barn, sex, nio och 12 år gamla. Han har inte träffat sina barn på tre månader eftersom hans f.d. fru inte tillåter det. Det äldsta barnet har varit på institution p.g.a. att mamman anmälde Douglas för att ha utnyttjat dottern sexuellt. Det pågår en vårdnadstvist om barnen eftersom mamman vill ha ensam vårdnad om dem. Han har alla barnen tillsammans med sin f.d. fru som han skildes ifrån för knappt ett år sedan. Han lever nu tillsammans med sin sambo och hennes tre barn. Han är född och uppvuxen i ett annat nordiskt land. När han var nio år placerades han i fosterhem. Han arbetar som hantverkare på ett litet företag.

Daniel är en 44-årig fyrabarnspappa. Hans barn är mellan 14 och 22 år gamla. Han har alla barnen tillsammans med sin f.d. hustru som han skildes från för 12 år sedan. En av sönerna var omhändertagen en kortare tid i början av tonåren. Daniel har gemensam vårdnad om barnen och träffar dem regelbundet. Både Daniel och hans f.d. fru har haft missbruksproblem. Daniel började att röka hasch i mellanstadiet och har sedan missbrukat bland annat LSD och amfetamin. Han är uppvuxen med båda sina föräldrar och sina syskon i ett arbetarhem utan missbruksproblem. Daniel har lönebidrag.

David är 45 år och har två barn som är fyra och 16 år. Barnen har olika mammor. Det äldsta barnet bor på ungdomshem och det yngsta bor med sin mamma på en institution p.g.a. mammans missbruk. David träffar inte sitt äldsta barn regelbundet, men det yngsta barnet är hos honom fyra dagar varannan vecka. David har haft missbruksproblem. Han är sjukskriven p.g.a. en fysisk skada.

Elias är 38 år och har två barn som är sex respektive 12 år gamla. Barnen är frivilligt familjehemsplacerade sedan drygt ett år tillbaka. Elias träffar barnen varannan helg, på skollov och storhelger. Barnen har han tillsammans med sin f.d. fru som han skilde sig från för nio år sedan efter fyra års äktenskap. Mamman är psykiskt sjuk. Elias kommer från ett utomnordiskt land och har varit i Sverige i sexton år. Han studerar till ett vårddyrke.

Ernst, som också kommer från ett utomnordiskt land, är 40 år och har flera barn³⁷, mellan fem och 26 år, som han har tillsammans med sin f.d. fru som är svensk. Han var gift med barnens mamma i närmare tjugo år och skildes från henne för ett par år sedan. Han uppger att han i samband med skilsmässan blev lurad att ge mamman ensam vårdnad om barnen. De minderåriga barnen placerades på institution och senare i familjehem efter att mamman, som har missbruksproblem, lämnat dem och sedan själv ringt till socialförvaltningen och bett dem omhänderta barnen. Han träffar barnen regelbundet, hur ofta beror på var barnen är placerade. Ett par av barnen träffar han dagligen. Mamman anmälde vid något tillfälle Ernst för olaga hot och han satt i fängelse för det en tid, men blev sedan frikänd. Han arbetar inte p.g.a. en fysisk skada.

Edvin är 46 år och har två barn, tio respektive 12 år gamla. Det yngsta barnet bor hos sin mamma och det äldsta bor på ett skolhem p.g.a. problem med mamman och hennes sambo. Barnen är hos Edvin varannan helg, men det äldsta barnet är hos honom även varje söndag. Edvin är skild från barnens mamma sedan fyra år tillbaka efter nio års äktenskap. Edvin är född i ett utomnordiskt land och har bott i Sverige i tjugofem år. Barnens mamma är svensk. Edvins föräldrar separerade när han var i 14-årsåldern. Han berättar att det var tabu i familjen att lägga sig i andras angelägenheter och att det sågs som ett misslyckande att den inte kunde hålla ihop, vilket påverkat hur Edvin mår vid sin skilsmässa. Edvin arbetar nattskift på ett företag.

Fabian är en 34-årig trebarnspappa som sitter i fängelse. Hans barn är två, fyra och fem år gamla. De två äldsta barnen har han tillsammans med sin f.d. flickvän som p.g.a. missbruksproblem bor med dem på en institution. Det var ett år sedan han träffade dem, men han ringer till dem ett par gånger i veckan. Det yngsta barnet, som är familjehemsplacerat, har han tillsammans med sin nuvarande flickvän. Fabian träffar sitt yngsta barn ungefär en gång i månaden. Fabian kommer från ett annat nordiskt land och kom till Sverige i början av sjuttioalet. Han är uppväxt med båda sina föräldrar och beskriver uppväxten som trygg. I början av högstadiet började han att röka hasch och några år senare tog han amfetamin. Han har avtjänat flera fängelsestraff.

Frans är 40 år och har fyra barn som är ett, fyra, 13 och 18 år gamla. Alla barnen har olika mammor och Frans lever inte tillsammans med någon av dem. Han bor tillsammans med 13-åringen och träffar sina andra barn ungefär varannan helg. Även äldsta barnet bodde hos honom en tid när det gick i mellanstadiet. Under den tiden missbrukade Frans. Frans började dricka alkohol

³⁷ Han ville inte att jag skulle uppge hur många barn han hade av rädsla för identifiering.

tillsammans med sin far när han var tio år och fortsatte sedan med amfetamin, men är nu drogfri sedan tre år tillbaka. Han har avtjänat fängelsestraff. Han är uppväxt med sin mor, sin alkoholiserade far och sina syskon. Föräldrarna skilde sig så småningom. Frans har lönebidrag.

Gustav är 51 år och har två vuxna barn som är 26 och 30 år gamla. Barnen är födda, uppväxta och bor i det nordiska land som Gustav kommer ifrån. Barnen har samma mamma, men är uppväxta främst hos sin farmor. Gustav kom till Sverige i slutet av sjuttioalet och har varit frånvarande för sina barn under stora delar av deras uppväxt p.g.a. missbruk och kriminalitet. Sedan barnen var i övre tonåren har han fått bättre kontakt med dem. Nu har han kontakt med sitt ena barn minst en gång i veckan och sitt andra barn lite mer sällan. Gustav är uppvuxen med sin mor, en alkoholiserad och kriminell far samt sina syskon. Gustav började med kriminalitet och missbruk när han var femton år. Han har suttit i fängelse vid flera tillfällen. Nu lever han ensam och har lönebidrag.

Gösta som är 52 år har också vuxna barn, 19 och 25 år gamla. Även Gösta har varit frånvarande för sina barn under stora delar av deras uppväxt p.g.a. missbruk och kriminalitet, men hade hand om sitt yngsta barn varannan vecka under en period. Nu har han regelbunden kontakt med sina barn, det yngsta barnet har han kontakt med dagligen och det äldsta ungefär en gång i veckan. Barnen har olika mammor, varav det yngsta barnets mamma har haft missbruksproblem. Det äldsta barnets mamma separerade han från när barnet var i femårsåldern och det yngsta barnets mamma levde han tillsammans med tills barnet var nio år. Gösta är uppväxt med sin mor och alkoholiserade far. Gösta började missbruka amfetamin i sextonårsåldern och har avtjänat flera fängelsestraff. Föräldrarna skildes när han var 15 år. Gösta lever på lönebidrag.

Negativa erfarenheter av sociala myndigheter

Albert: /Socialsekreteraren/ först som vi hade såna konflikter med, hon hade berättat att jag hade varit så farlig och att man skulle akta sig för mig /så familjehemsmamman/ hade inte vågat. Hon var rädd för mig. Men det finns ju ingen anledning.

Maria: På vilket sätt skulle du vara farlig?

Albert: Ja, att jag var manipulativ och att jag kan få folk att må dåligt psykiskt och så här. Och det kan jag och det gjorde jag nog med henne ett par gånger, den här assistenten. Men det var ju hennes sätt att uppträda som gjorde det, alltså gentemot mig. Jag menar, ger inte hon mig nå tillbaka behöver inte jag ge henne nånting tillbaka. Jag försökte ändå men det var jättesvårt.

Maria: Och på vilket sätt respekterade hon inte dig tycker du?

Albert: Det var ju såsom hon sa, så skulle det bli. Det var ju inte mer snack om det. Och ändå kunde hon gå och ställa upp frågor om vi kunde tänka oss så och om vi kunde tänka oss så och liksom det är jävligt falskt va. Vem tror hon att jag är egentligen? Bara för att jag har suttit inne och knarkat så är jag inte dum i huvudet

*/.../ Alltså hon kom med förslag, men det hon sa alltså så skulle det va. [Skratt]
dom förslagen var dom enda som gick att genomföra.*

Det är inte bara socialtjänsten som papporna talar om när de berättar om hur de har blivit bemötta av sociala myndigheter, utan även om institutionen som deras barn har varit på, familjerätten, olika rättsinstanser och polismyndigheten. Albert är mycket kritisk till den socialsekreterare som han och hans f.d. fru var i kontakt med i samband med att barnen omhändertogs. Han upplevde det som att socialsekreteraren var rädd för honom och även fick familjehemsmamman att bli det. Visserligen kan han till viss del förstå att socialsekreteraren uppfattade honom som hotfull och manipulativ, men han ser det som att det var hennes sätt att behandla honom som fick honom att bete sig så. Albert upplevde henne som falsk och som att hon trodde att han var dum för att han missbrukat och suttit i fängelse.

Det är inte bara Albert som känt sig behandlad som om han vore dum. Även Bengt säger *"Jag är inte dum bara för att jag är missbrukare"*. Bengt upplever det också som att socialtjänsten körde över honom och dotterns mamma, genom att de i förväg trodde sig veta vad Bengt och flickvännen var i behov av. Bengt uppfattar det som att de sociala myndigheterna *"utgick /.../ nästans ifrån att vi behövde jätte, jättemycket stöd"* för att de har varit missbrukare. Han reagerade starkt på att socialtjänsten inte förstår att det bara är missbruket och inte föräldraskapet som de behöver hjälp med:

Vad då mycket stöd? Jag är inte dum bara för att jag är missbrukare. Jag har problem med mitt missbruk och ordnar jag upp den biten så ska jag nog fixa den andra också. Det var det som jag tyckte var lite taskigt att dom har sån inställning alltså. 'Du förstår ingenting för att du har missbrukat' (Bengt).

Både i Alberts och Bengts fall förefaller det som att socialsekreterarna hade en bild av hur en missbrukande förälder är och förutsatte att de skulle vara likadana. Det är inte bara Albert och Bengt som berättar att de upplever det som att de sociala myndigheterna har förutfattade meningar om dem. Frans använder sig av begreppet stämplad. Han menar att han redan var *"stämplad"* när han kom ut ur fängelset och att socialtjänsten bara litade på mammans omdömen om honom:

Men nu var jag kriminell som kom ut ur fängelse. Då var jag redan stämplad. 'Ja men det är ju klart det där /mamman/ säger det stämmer ju liksom?. Det verkar va den mentaliteten. Det var ju helt sjukt liksom. Jag undrar hur många som hamnar i sån soppa liksom när dom ska hävda sin rätt som pappa och bara blir nertrampade (Frans).

Flera av de andra papporna ger också uttryck för att de känner sig stämplade på förhand. De uppfattar det som att de sociala myndigheterna redan har en bestämd uppfattning om hur de är och att de inte klarar av att vara fäder, innan de ens fått

en chans att visa hur de är. Så berättar t.ex. Fabian att han känner att han *"har rätt lite att säga till om mot myndigheter"* och att han har *"noll kontakt med socialen fast vi tog kontakt med dom och erbjöd dom att komma hem och se hur vi bor och så/.../ dom vet inte ens hur vi bor eller var vi bor"*. Han upplever det som att de sociala myndigheterna ägnar sig åt *"ren maktutövning"* och att det *"är helt snedvidet"*. Han sammanfattar att man som pappa känner sig *"kränkt"* och *"helt jävla maktlös"* i kontakten med sociala myndigheter:

Vi känner oss kränkta och helt jävla maktlösa och blir bemötta /.../ som man blir bemött på fängelset /.../ indragna permissioner, indragna besök, allt sånt blir indraget då. Och så blir man ungefär bemött av socialen också. Samma sätt. Jag känner mig så, att dom lyssnar inte på vad jag säger. Dom är inte intresserade överhuvudtaget. Dom har sin linje och så tar dom det svarta. Dom lyfter inte fram möjligheterna då /.../ Dom har bestämt sig för att dom tycker du är en gangster och så tar dom barnen /.../ Och sen så står /man/ maktlös (Fabian).

För vissa av papporna har känslan av att ha blivit stämplad gjort upplevelsen av sig själva än mer negativ och de har svårt att tränga igenom de sociala myndigheternas föreställning om dem. I sin kamp för att ta sig ur den bild som de sociala myndigheterna har om dem drog sig flera av papporna för att söka den hjälp som de kände att de skulle behöva. Detta p.g.a. att de var rädda för att ge ytterligare vatten på myndigheternas kvarn och upprätthållandet av dem som olämpliga föräldrar. Frans beskriver hur han levde *"dubbelliv"* som missbrukande ensamstående pappa. Om han var för *"påänd"* av amfetamin innan han t.ex. skulle på ett föräldramöte drack han brännvin *"för att komma ner"*, och sedan tog han *"Stimorol /.../ så att man inte stank brännvin"*. Nu i efterhand är han osäker på om han lyckades dölja missbruket, men då tyckte han att han *"höll färgen jättebra"*. Ett annat exempel på en pappa som drog sig för att söka hjälp är Daniel som under en period var rädd för att berätta att han inte längre var en bra pappa eftersom han använde amfetamin. Daniel anser att han borde ha reagerat och gjort något åt sin situation när han började *"dricka alkohol som om det vore vatten"* och amfetaminet *"började rinna in i armen"*. Han menar att han i det läget självklart borde ha sagt *"stopp på belägg, jag funkar ju inte alls"* och att han inte kunde ha några barn boende hos sig, utan behövde hjälp från samhället. Även om han visste att hans missbruk skadade barnen så vågade han inte berätta om det eftersom han inte hade någon tillit till samhället:

Jag tänkte väl att om jag säger det här nu rakt upp och ner att jag inte är nån bra pappa längre utan jag använde amfetamin. Ja, så kan det till och med bli /så att/ barnen kommer på fosterhem och sånt där. Och tycker att mamman inte orkar med eller nånting. Jag vet inte, jag var bara inte ärlig. Mycket problem hade vi ju sluppit om jag hade vågat lita på samhället (Daniel).

Misstro och bristande tillit till samhället och dess myndighetsutövare är det flera av papporna som beskriver att de har. Vi kan se det i ovanstående citat från Daniel och de ovanstående beskrivningarna av hur papporna inte vågade söka hjälp.

Bengt beskrev att han gjorde det som socialtjänsten bad honom om, höll sig borta från barnet och familjen, men han vågade inte säga någonting om att barnets mamma också missbrukade. Han berättar att *"när jag gjorde bort mig fick jag gå och det accepterade jag. Och jag litade på /mamman/ att hon skulle stanna upp sitt /missbruk/"*. Han menar att han inte kunde ringa socialen och säga *"hej min tjej missbrukar"* även om han visste att hon också gjorde det. Han kände att det var *"moraliskt fel"* mot dottern att inte säga någonting och trots att han visste att dottern mådde bra så visste han också *"att vad som helst kunde hända. Så att det var svårt allt det där"*.

För Albert och några andra pappor besannades farhågorna, när de så småningom vågade söka hjälp blev barnen omhändertagna. Albert, liksom några av de andra papporna, trodde att de skulle kunna klara av att vara tillräckligt bra föräldrar med stödinsatser. De trodde inte att de skulle bedömas som så pass olämpliga att barnen skulle omhändertas. T.ex. har Fabian ett barn som blev omhändertaget till följd av att han begärde hjälp hos socialtjänsten. Han sa *"liksom nu behöver jag hjälp, jag är ingen missbrukare, jag behöver arbete"*. Han upplevde det som att de inte lyssnade på det överhuvudtaget *"utan dom bara en dag då nittioåta /.../ så kom dom och tog barnen dagen efter jag blev häktad och sa då att barnen befinner sig i missbrukarmiljö och så /.../ Ah, det kändes för djävligt"*.

Det kan vara svårt att veta hur man ska göra för att så att säga tvätta bort stämpeln och komma ifrån de sociala myndigheternas värderande blick. Bengt beskriver att han riskerar att bli *"miljöskadad"* och håller på att mista gränserna för sin egen integritet. Han känner sig osäker på hur mycket han ska tillåta de sociala myndigheterna att gå in i hans privatliv. Han tycker att det var befogat att de lade sig i så länge han och barnets mamma missbrukade, men inte nu längre.

Papporna tycks uppfatta det som att de sociala myndigheterna p.g.a. förväntningar och förutfattade meningar om hur en missbrukande far ska bete inte bryr sig om att ta reda på hur faderns aktuella situation ser ut. Vi har sett hur Bengt kände sig tvingad att lämna familjen och barnet. Papporna beskriver det som att de inte fick något stöd som fäder. De upplevde det som att det inte var någon som granskade deras relation till barnet och att socialtjänsten tycks ha nöjt sig med att konstatera att de var drogmissbrukande fäder. I Bengts fall, där även barnets mamma använde droger, verkar det som att familjens missbruksproblem så att säga slängdes ut med pappan. *"Det var ingen som tog in mig"* och frågade honom hur han kände det, berättar Bengt och säger att han upplevde det som att *"till slut så var jag mer eller mindre ett hot"*. Han skildrar hur han tvingades lämna barnet och mamman och leva i trappuppgångar. Rollen som den frånvarande eller besvärliga fadern som bör hålla sig borta, eller åtminstone inte engagera sig på något annat sätt än vad de sociala myndigheterna önskar, kan ses som en barriär.

Positiva erfarenheter av sociala myndigheter

Det är mycket man får förändra /för att bli drogfri/ och sista gången så rullade det ju upp genom att jag tog ett återfall och då blev jag anmäld till socialen. Det var en /socialsekreterare/ hon var jättetrevlig, men hon var tuff, men hon var trevlig. Hon kom hem till mig och sa till mig att antingen får jag gå in på en ny behandling eller så tar dom barnen, så jag gick in på min behandling och gjorde den (Albert).

Jag har fått en ganska bra /socialsekreterare/. Den assistenten jag har nu, hon har ju efter mycket sanerande i ryktena och så här om vem jag är /.../ fått en ganska bra uppfattning. Och jag tycker jag får berömma henne för det, för det vet jag inte om jag hade rätt upp. /.../ Vi har ganska bra kommunikation. Hon säger ju det att 'jag känner ju inte dig riktigt alltså så jag vill ha lite koll'. Och det kan jag förstå. Det är kul att hon bryr sig om barnen. Men däremot så kan jag ju känna /.../ mig själv hämmad i mycket i och med att det har varit som det har varit. Jag är jätterädd att det ska bli missuppfattningar. Jag pratar hellre två gånger med människor än att det blir missuppfattningar /.../ Jag är väldigt så här påryckande, vill att saker och ting ska hända. Speciellt när jag då kanske inte mår riktigt bra. Så har det varit nu en fjorton dagar, tre veckor. Nu har jag bara legat på telefonen /.../ Hela livet har gått i hundraåttio och så har det ju varit fram till nu va. Det har mest varit handlande, inget tänkande. Det är svårt att få igång det. Men detta har hjälp till (Albert).

Albert, liksom några av de andra papporna har även positiva erfarenheter. I det första citatet ovan uttrycker Albert, liksom några andra pappor också gör, att de sociala myndigheternas krav på honom som pappa kan upplevas positivt. De upplevde det som en lättnad när det ställdes krav på dem som föräldrar, som om den myndighetsperson som de var i kontakt med litade på att de kunde ta sitt ansvar som fäder. En av de andra papporna är Daniel. Han nämner en polisassistent som han har blivit bra bemött av i samband med en utredning om att han misstänktes ha utsatt en av sina döttrar för sexuella övergrepp. Han berättar att "utrederskan där, den kvinnan, hon var jättebra alltså" och att "hon sa 'men herregud, det är väl klart att du får såna där nojor och grejer när samhället ligger på så där'". Hon förklarade för honom att amfetaminet gjorde att han mådde ännu sämre och talade om för honom att "'du är en jävla bra pappa och det ska du vara stolt över, men ge fan i amfetaminet annars ska jag själv komma och ta barnen ifrån dig'". Han konstaterar att hon var "jävligt trevlig". Något liknande beskriver Allan. Nu i efterhand uppfattar han kraven som ställdes på honom som positiva, trots att ilska var hans första känsla då. Han ställdes inför ultimatum av socialtjänsten att välja mellan att sluta med drogerna och att tvingas flytta ifrån sin dotter och hennes mamma. Han beskriver att han kände sig "jättebotad", men att det inte så mycket handlade om honom i relation till sin dotter, utan om hans "drogpersonlighet" och att han "var ju mest rädd egentligen för att dom skulle ta drogerna ifrån mig". I den behandling som han sedan fick ställde de krav på honom att vara med sin dotter för att han skulle få permission.

I det andra citatet ovan, kan vi se att Albert senare fått en socialsekreterare som han upplever har gett honom stöd och på ett positivt sätt kontrollerat och ställt krav på honom. Även om han kan känna sig hämmad och påpassad i relationen till barnen, så tvingar det honom att tänka efter vad han gör, vilket han ser som positivt. Likaså Björn är, sedan han har bytt socialsekreterare, nöjd med kontakten med socialtjänsten. Ber han sin nya socialsekreterare om hjälp så får han det. Han har fått hjälp med att söka pengar så att han ska ha råd att åka på semester med sin son:

Ber man om hjälp så är det klart då får man det /.../ jag har ju socialbidrag. Och jag har /.../ bett min assistent nu om hjälp för att söka genom en fond /.../ så hon håller på och hjälper mig och söker pengar genom en fond så att jag ska kunna åka med /sonen/ till Legoland. Så att man får hjälp med pengar därifrån. Och det är ju föräldrar som har barn bara som kan söka genom det /.../ Så hon håller på och jobbar med det, så vi får se hur det går. Så dom hjälper ju mig och så när jag ber om hjälp, dom hjälper /sonen/ det är inga problem. Den assistenten jag har, hon är ju helt underbar (Björn).

Det är dock förhållandevis få pappor som har positiva erfarenheter av socialtjänsten. Flera har bara positivt att säga om de institutioner som deras barn har varit på. Aron t.ex. är väldigt nöjd med personalen på den institution som han bor på med sin tre månader gamla son. Han säger att personalen är *"helt underbara"* eftersom de tror på honom som far, *"dom är ju mer med mig"*. Personalen på institutionen *"tycker bara det är bra att jag kämpar. Dom vill ju barnens bästa här"*. Douglas är ett annat exempel:

Mycket vänligt bemött. Och sist jag pratade med /en anställd/ så var det ju också det att dom visste om att det skulle upp i tinget och allting sånt här. Just det här med vårdnadstvist och allt sånt här ju. Men så menade hon då på, 'varför har du inte ringt?' 'Ja men', sa jag, 'jag får ju inte lov att träffa mina barn för mitt ex ju.' 'Ja, men', sa hon, 'den regeln struntar vi i, du kunde ringt ändå och pratat med din dotter' (Douglas).

Han känner sig illa bemött av de sociala myndigheterna, men tycker att institutionens bemötande har varit bra. Där tog sig personalen tid att lyssna på honom när han hörde av sig, vilket han först inte förstod att han hade rätt till.

Dessa pappor tycktes bli sedda som individer. Det var deras handlingar som fördömdes, snarare än att de själva stämplades som missbrukande fäder som inte kan eller bör ta hand om sina barn. Socialsekreterarna (kapitel åtta) nämner också att de fäder som de mött, och som uttryckt sig positivt om kontakten med socialtjänsten, har känt att de har blivit sedda och hörda. Förmodligen beror pappornas mer positiva omdömen om personalen på institutionerna, jämfört med om socialsekreterarna, att de har en tätare och mer personlig kontakt med personalen på institutionen. Papporna berättar om människor som lyssnar och tar

sig tid, men som även ställer krav på dem som föräldrar. Det är också just ett sådant slags bemötande som vi har sett att de pappor, som har positivt att säga om socialtjänsten, har fått.

Känsla av att vara undanskuffad

För det första är jag inte delaktig i det som har begåtts, för att dom har tagit barnen, men ändå så gör socialen som dom vill mot mig. Så jag menar det är ju mot /mamman/ dom får vidta åtgärder. Men jag blir också drabbad i detta för att jag är ärlig och säger att jag orkar inte ta hem barnen. Och därför blir jag drabbad på så sätt att det snackas om att vi bara ska träffas en gång i månaden, jag får bara ringa en gång i veckan, för att barnen mår dåligt och det orkar inte /familjehemsmamman/ med där uppe. Och det tycker jag är fel. Det är klart /dottern/ mår dåligt, det är ju hennes pappa som ringer, men det är ju positivt för henne även om hon mår dåligt. Att hon vet att jag bryr mig. Och det skiter dom i för det viktigaste är att familjehemmet har det bra så att säga. Och där i det. Ja, jag existerar inte emellanåt. Och det tycker jag är fruktansvärt. Och när jag existerar då är det en massa uppoffringar jag måste göra för att det ska passa /familjehemsmamman/. För jag menar, jag skulle klara av och ha barnen hemma en helg var fjortonde dag. Lätt utan att det är några problem, men liksom det får jag inte. Jag känner att jag mister kontakten med mina barn och så här och det har jag själv erfarenhet av för jag var på /institution/ när jag var liten (Albert).

Oskyldigt drabbad kan jag väl säga att det känns. Jag tror mamman har lite svårare att lämna ifrån sig barnen, alltså så som jag gjorde. Jag väljer ju det istället för att dom skulle fara illa. Jag menar då finns där väl ingen risk med att jag kanske säger till dom att jag vill ha dom var fjortonde dag. Det finns ju ingen risk då. Jag menar jag tog det för barnen i första hand. Det är därför jag vill lämna bort dom. För fjorton dagar sedan var vi nere och snacka och då sa jag till dom 'jag vill ha nerskrivet exakt vad ni förväntar er av mig för att jag ska få ta hem mina barn'. Jag har fortfarande inte fått något svar, det är fjorton dagar sen. Alltså det här sega. Precis som om dom skiter i en. Nu har dom placerat barnen, nu kan dom skita i en (Albert).

I det första citatet ovan beskriver Albert hur han känner sig straffad för de problem som barnens mamma har. Trots att det är barnens mamma som har blivit polisanmäld och det är henne som Albert anser att de borde vidta åtgärder mot, så känner han sig också drabbad. Själv menar han att han har tagit sitt ansvar genom att erkänna för socialtjänsten att han inte klarar av att ta hand om barnen utan något stöd. Men istället för att få det stöd han känner att han behöver, så uppfattar han det som att han straffas genom att barnen omhändertagits och han själv sedan ignoreras. Han är upprörd över att socialtjänsten tar mer hänsyn till familjehemsmamman än till honom som är barnens pappa. Albert beskriver en känsla av att emellanåt inte existera och att han måste anpassa sig efter

familjehemsmammans behov. Att känna sig undanskuffad från barnen och ignorerad som pappa, beskriver också flera andra pappor. Liksom Albert känner sig ignorerad av socialtjänsten, så berättar Birger att socialförvaltningen inte meddelar honom när det har hänt något med barnen. Han säger att om inte han hade haft något intresse för barnen och inte ringt och frågat hur det är med dem så hade han inte fått veta något. Han tycker det är många problem med socialtjänsten:

Ah, det är mycket jidder alltså, det är mycket jidder från /en viss kommun/ socialförvaltning, väldigt mycket. Meddelar inte en när det inträffar grejer. Ja, det är mycket, mycket skit. Dom kunde skärpt sig, men det gör dom aldrig. Hade inte jag själv haft lite intresse i barnen och ringt och kollat upp grejerna så hade jag aldrig fått reda på det här med pågarna, att de hade blivit utskrivna från /institutionen/ (Birger).

David är ett annat exempel på en pappa som upplever att socialtjänsten inte uppfattar honom som viktig. Vad gäller kontakterna med socialförvaltningen, angående den äldsta sonen, så menar han att det *"har fungerat väldigt dåligt"*. Han säger att de kontaktar honom väldigt sällan. Han godtar inte socialsekreterarens förklaring att de inte har kunnat få tag på honom:

Jag får ju säga det att det har ju fungerat väldigt dåligt med /äldsta sonen/ och socialen. Ja, jag tycker att jag har blivit väldigt lite kontaktad. Och så säger dom /att/ dom har inte hittat mig. Det är skitsnack. Det är ju bara att gå till hans mamma ju, så då kan man få telefonnummer. Hon har ju alltid vetat var jag har funnits, jag har alltid hört av mig. Så visst har dom kunnat få fatt i mig. Det är bara lite tamt snack tycker jag. Alltså livet är inte bara att sätta sig ner och skriva ett brev och skicka iväg va. Har man intresse för sitt jobb så nog fasen ska man få fatt i folk /.../ det enda svaret jag fått var att jag varit svår att få tag i och 'vi har skickat brev', men /.../ varför inte fråga mamman då var jag finns va? Jag menar svårare är det inte ju. Svårare är det inte. Dom har ju haft kontakt med henne. Och jag har ju i stort sett alltid hört av mig, så dom har vetat var jag har varit eller jag har vetat var dom har varit (David).

Papporna beskriver socialtjänstens ansträngningar som otillräckliga och de frågar sig hur angelägna de egentligen har varit om att få tag på dem. Vid ett annat tillfälle under intervjun berättar David om konflikter mellan honom och äldsta sonens mamma och om hur hon bakom ryggen på honom planerat att skicka sonen (som bor på ungdomshem) till en institution i sitt hemland. Citatet av David kan också ses som ett belysande exempel på skillnaden mellan huruvida en far är närvarande för sociala myndigheter och för sitt barn.

Flera av pappornas berättelser präglas av exempel på situationer som kan ses som att papporna blir undanskuffade, ignorerade och marginaliserade från sina barn. Det sker på olika sätt, men känslan synes vara gemensam. Det kan handla

om att papporna inte känt att de har fått det stöd som de önskat. Ett exempel är Daniel, som önskar att samhället *"istället stöttat"* honom *"bela tiden i alla dom här turerna"*. Han upplever det som att *"dom ville på nå vis splittra familjen"* och berättar att trots att han hade gemensam vårdnad om barnen *"är det ingen som vänder sig till mig och säger att det har varit nånting"* i samband med att en av sönerna blev *"satt på fosterhem"*.

I kapitlets inledande avsnitt fick vi ta del av hur en del av de pappor som har missbrukat kände sig stämplade som missbrukande fäder och hur de upplevde sig orättvist behandlade utifrån den föreställningen. Emellertid är det inte bara de pappor som har missbrukat som upplever sig orättvist behandlade. Så berättar t.ex. Ernst att han känner sig väldigt orättvist behandlad. Han kan inte arbeta på grund av en skada, men han säger att han betalar flera tusen i underhåll för sina barn till deras mamma (som han uppger är psykiskt sjuk). Han tycker att det är orättvist eftersom det inte är han som har lämnat barnen, utan mamman. Han behöver pengar för att kunna åka och hälsa på barnen (som är många och placerade i olika fosterhem) och göra saker tillsammans med dem. Men han känner sig *"slängd åt sidan"* och menar att pappor i sådana situationer blir isolerade och deprimerade. Barnen förstår inte att han har så lite pengar att han inte kan träffa dem så ofta, *"de tänker bara att de vill träffa mig"*. Han säger att i och med att det är mamman som får barnens underhåll och barnbidrag, så kan hon ge dem fina presenter i julklapp medan han knappt kan ge dem någonting alls, *"pappa ger varsin slockepinne"*. Han anser sig tvingad att arbeta svart för att kunna göra saker med barnen och ge dem presenter, vilket gör att han känner sig som en brottsling. Han understryker att han inte ens har råd till bussen för att åka och hälsa på barnen. Han känner sig straffad på flera sätt, inte bara i och med att han blev lämnad vid skilsmässan utan allt som hänt efteråt också. Han säger att han inte känner sig värd någonting, att han har *"tappat förtroendet, allt"*. Han menar att det är en annan sak om pappan är alkoholist, men han förstår inte att han inte kan få vårdnaden eftersom han är ett normalfall. Utifrån sin beskrivning synes Ernst marginaliseras från barnen på olika sätt, bland annat ekonomiskt. Det i sin tur ger ringar på vattnet och tvingar honom att arbeta svart och därmed känna sig som en brottsling. Det kan ses om att han genom att relatera till "de andra" (alkoholisterna), framhäver sin normalitet och det felaktiga i att just han marginaliseras.

Papporna upplever det som att de sociala myndigheterna marginaliserar dem och fråntar dem det vårdande ansvar som de skulle vilja ta för barnen. Det ger alla papporna uttryck för på ett eller annat sätt, om inte självupplevt så genom andra. Gustav säger att han både från egna erfarenheter och genom föreningen som han är aktiv i kan berätta om bemötandet från sociala myndigheter. Han tycker att bemötandet är *"fruktansvärt"* och *"fjörnedrande"*. Han förklarar att *"man blir inte behandlad som en människa"* och tillägger *"speciellt som pappa alltså. Då har man ingenting att säga till om / ... / Man är inte värd nånting / ... / Dom hittar alltid nånting så att dom kan nedvärdera papporna"*. Gösta, som har vuxna barn kan ge oss ett retrospektivt perspektiv. *"Myndigheter och sånt där / ... / helst sociala kan ju förstöra väldigt mycket"*, konstaterar Gösta. Han berättar att han förvisso inte hade vårdnaden om sin dotter, men att han hade hand om henne en period i slutet av 80-talet, då hennes mamma

missbrukade. Under den perioden kände han att han inte fick någon uppbackning från de sociala myndigheterna:

Och när det var kritiskt där då tog jag hand om henne ett tag. Jag hade ju henne varannan vecka och så där. Men jag fick ingen uppställning utav dom för att jag hade inte vårdanden utav henne. Så att liksom det spelade ingen roll vad jag gjorde eller vad jag sa. Jag hade ingenting att säga till om /.../ det försvårade väldigt mycket. Det var ingen som tog notis om vad jag sa och även fast jag hade en nykter period just då när /mamman/ höll på att strula då. Innan vi separerade /.../ dom lyssnade ju inte på mig utan bara på henne fast det var hon som klev över gränserna (Gösta).

Papporna berättar om att de inte får några klara besked om vad det förväntas av dem som fäder, att socialtjänsten inte tar kontakt med dem och meddelar dem vad som händer med barnen. Ekonomiskt kan de känna sig straffade, uppleva det som att de sociala myndigheterna är ute efter att splittra familjen och att de inte har något att säga till om som fäder.

Mamman i fokus

/Mamman/ blev polisanmäld för att ha slagit barnen och för att, sexuellt ofredat kallar dom det för /.../ Jag bemöttes ju med misstänksamhet. Det gjorde jag utav /institutionen/. Jag också så att säga. Och jag skulle inte få lov att ta hem barnen som jag ville och så här. Och liksom det kunde jag inte riktigt förstå och det kan jag fortfarande inte förstå Men jag tog hem barnen ändå vi hade en lägenhet ju. Så sa jag till dom, 'det har ni inte med att göra för det är mina barn'. Och det gick ju alltså men dom tyckte inte om det. Men jag hämtade ju dom varannan helg. Ett barn varannan helg så att säga /---/. Jag ville ju ha någon familj här nere som tog hand om dom för /mamman/ fick inte och jag vet att jag hade aldrig orkat med två barn själv va. Det var bara så Men dom skicka upp dom till /ort/, och där är dom nu. Det blir mindre och mindre vi får träffa dom hela tiden. Och då har /mamman/ ändå varit i /.../ polisförhör och blivit friad /---/ Men just det här att bli drabbad utav någonting som man inte har gjort. Så känner man. Jag har liksom inte gjort någonting. Knarkade visserligen gjorde jag och jag sårade väl min tös med det. Hon förstod rätt mycket, det syntes på henne. Hon blev väl sårad, men jag har aldrig skadat henne så medvetet och ändå blev jag liksom behandlad precis som om jag hade gjort det för att jag inte ville gå in på någon utredning så att säga av rädsla för dom har sån jävla makt, socialen. Dom har det för skulle dom tycka att jag inte var en lämplig förälder så skulle dom /ta barnen/ (Albert).

Som vi kan se i ovanstående och andra citat från Albert så känner han att han har blivit straffad för mammans problem genom att han inte får ha barnen hos sig

varannan helg. I Alberts fall är det som att mammans ansvar för barnen fokuseras och när inte hon klarar av att ta hand om barnen är det inte självklart att Albert ses som ett alternativ. Det upplever han som att han straffas för hennes problem. I stort sett alla papporna uttrycker upplevelsen av moderscentrering mer eller mindre explicit. Papporna upplever det som att de får ta de negativa konsekvenserna av mammans problem. I Börjes beskrivning framstår fokuseringen på modern mer explicit än hos Albert. Börje berättar att han får skulden för mammans problem. Han menar att de sociala myndigheterna är *"vrängt inställda"* till honom och säger att de *"lägger det på mig att /mamman/ har börjat missbruka igen"*. Han tycker sig betraktas som syndabock.

Papporna känner att de inte blir sedda som fäder och måste kämpa för att visa att de också betyder något för barnen. T.ex. berättar Bosse att han *"har verkligen fått kämpa för att få dom att inse att jag är barnens pappa. Att jag fyller en funktion"*. Han nämner som exempel att *"när barnen för illa då var det självklart att mamman skulle in på behandling och jag fick slås med näbbar och klor för min egen del. Det var inte alls självklart"* att han skulle få någon hjälp. Han förmodar att relationen mellan mamman och barnet är *"mycket känsligare"* än den mellan pappan och barnet eftersom papporna lätt hamnar utanför: *"Som pappa har man ju känt att man hamnar bort från sina barn väldigt lätt i missbruk i alla fall. Man får ju kämpa för att ta tillbaka /barnen/."* Det verkar som om Bosse har tagit till sig föreställningen om att relationen mellan modern och barnet är mer känslös än den mellan far och barn. Men han antyder att han ser det som ett strukturellt problem, ett problem som snarare skapas av samhället än är betingat av några väsensskillnader mellan fäder och mödrar. Han berättar att kvinnor inte i samma utsträckning som män häktas och hamnar i fängelse:

Jag vet inte. Jag förmodar när barnen är yngre, när barnen är små så betyder ju mamman /mer/. Det är mycket mer närhet till mamman och barnen är väldigt beroende av mamman. Och mammor som har barn åker inte så ofta i fängelse. Det är svårare för dom att bli häktade. Dom får från början en sån här relation till barnet. Jag tror att dom saknar den mycket kraftigare när den bryts. Det är mycket känsligare, den relationen än pappor som liksom är utanför (Bosse).

En annan sida av samma mynt, där barnens mödrar fokuseras, är att det i vissa fall är först när mamman fallerar som de sociala myndigheterna upptäcker pappan som förälder. Men det är oftast efter att papporna har gjort flera försök att visa att de vill ta ansvar för barnen. Så fick Albert till sist möjlighet att ha barnen boende hos sig. Även Birger är ett exempel. Birger är kritisk till socialtjänsten som han menar bara räknar med honom när mamman brister i omsorgen om barnen. Vid den tidpunkt som jag träffar honom har barnens mamma just återfallit i missbruk och får inte vara kvar på den institution hon vistades på tillsammans med barnen. Därför bor nu barnen med Birger i en lägenhet på det behandlingshem han är på. Han ser det som att socialförvaltningen *"slänger över"* barnen till honom när det passar dem och

han säger att ”*det är synd om barnen också*”. Egentligen så hade han velat ha sina barn hos sig hela tiden:

Jag har velat ha mina pågar hela tiden. Så egentligen är jag glad för att hon strulade till det ju, då får jag pågarna. Men sen samtidigt så är det så att i /en viss kommun/ så fort det har blivit något fel eller blivit någonting /för att mamman/ har kluddat till det på något sätt så att inte pågarna har kunnat vara där så ’Oh, ja, ja, då tar vi pappan’. Jag menar, har /hon/ inte kluddat till det eller allting har varit okej så har jag nästan haft lite svårighet att umgås med mina barn (Birger).

I pappornas skildringar framstår det som att socialtjänsten fokuserar moderns ansvar för barnen. För några pappor har det inneburit att de har upplevt att de får ta på sig skulden för de problem som barnets mamma har. De upplever det som att socialtjänsten ger mödrarna stöd i sitt föräldraskap, medan de själva som fäder tillskrivs föräldraskapets negativa sidor, även moderns. Flera av papporna beskriver det som att de måste underordna sig sociala myndigheter och ibland även barnens mammor, alltså de som kan ”öppna dörren” till barnen, för att få vara med sina barn.

Kamp och uppgivenhet

/Det blev bättre/ efter jag sa till /familjehemsmamman/ att hon inte skulle tro att jag skulle låta bli barnen, men jag ska ha hem dom. Och hon var precis som om jag skulle överläta dom till henne /---/ dåsa jag till dom påskärpen att det får ni sluta med. Och nästans där såsläppte det (Albert).

Det är inte bara i citatet ovan som Albert beskriver hur han har kämpat för att visa att han vill och anser sig kapabel att ta hand om sina barn. I tidigare citat har vi också sett det. Vi har även sett att flera av de andra papporna gett uttryck för hur de har kämpat för att få vara fäder. Bosse uttryckte sig med ord som att han har ”*fåt kämpat för att få dom att inse att jag är liksom barnens pappa*”. Flera av de andra papporna använder sig också av ord som ”*kamp*” och ”*kämpa*” när de beskriver hur de i kontakten med olika sociala myndigheter har försökt att etablera och upprätthålla en relation med sina barn. Exempelvis Aron, vars äldsta son är placerad hos sin mormor, återger hur han har fått kämpa för att få ta hand om sin yngsta son, som bara är några månader gammal. När han fick besked om att även den yngsta sonen skulle omhändertas ”*kämpade*” han ”*för allt han hade*” och till slut fick han överta mammans utredningsplats på en institution:

Jag kände det liksom att jag har blivit av med ett barn, men kan jag behålla ett så är det bra /.../ jag kämpade ju för allt jag hade liksom. Jag tvingade mig in här så att säga. Dom hade inget val /.../ jag fick ju åka

till socialkontoret i /stadsdel/ tre fyra gånger i veckan och prata med socialsekreterare där. Jag fick snacka med han och försöka få han till att förstå att jag vill det här. Jag ger mig inte. Jag gav mig inte, nu är jag här /på institutionen/ (Aron).

Han kände att han av socialtjänsten *"blev motarbetad bara för att jag var en pappa som ville ta hand om mina barn"*. Nu upplever han det emellertid som att de har *"förstått att jag vill ta hand om barnen"* och ser att han är *"en pappa som kämpar för sina barn"*. Han säger att det var *"ju det målet jag ville nå att få dom att förstå att jag är pappa"*, och betonar att *"det är ingen annan som ska vara det å mina barn"*. Barnen och faderskapet betyder mycket för Aron, liksom för de andra papporna. Papporna beskriver att de är beredda att kämpa hårt för att visa att de menar allvar med sitt föräldraskap och att de vill vara närvarande och engagerade i sina barns liv. Så berättar t.ex. Bosse även att han *"har liksom fått kämpa för att få träffa mina barn"* och önskar att han hade *"blivit bemött i egenskap av barnens pappa. Inte som någon som kanske inte kommer att finnas där"*. De sociala myndigheternas föreställningar om och förväntningar på papporna synes vara att de så småningom kommer att låta bli att ta ansvar för sina barn och vara frånvarande för dem.

Flera av papporna tycks ha både denna föreställning och reella hinder från myndighetsutövare att kämpa emot. Här kan Frans tjäna som belysande exempel. Han är kritisk till familjerätten som enligt honom hävdar att han inte har någon bra kontakt med sin fyraåriga dotter och därför inte ska få ha henne hos sig på umgänge längre, *"jag har kämpat hela tiden"*. Han berättar hur han tidigare *"lyckades tvinga till mig att soc tog sitt ansvar och hade en mötesplats för mig och barnet så jag fick lära känna den här lilla flickan"*. Dottern föddes när han satt i fängelse och när han kom ut därifrån kände han sig *"bestulen"* på sitt barn. Han skildrar hur han *"ringde överallt, tjugo socialarbetare, överallt för att få träffa henne"* och menar att det är *"otroligt skrämmande"* hur han bemöttes:

Ja, det är gamla tanter som sitter där. Otroligt skrämmande. Jag ringde runt där för att trycka på och dom bara tyckte 'Ah vad du låter uppstressad' /.../ Jag visste inte vart jag skulle ringa, så jag ringde överallt och där uppe på familjerätten tyckte dom 'Åh, vad du låter upprörd', och dittan och dattan. 'Vad tror du?', sa jag 'jag har fått mitt barn taget från mig, jag måste få träffa mitt barn liksom' (Frans).

Han är upprörd över att kvinnan från familjerätten bara träffade honom två gånger och sedan ändå *"skrev att hon hade haft en grundlig vårdnadsutredning"* och kunde uttala sig i rätten om hur han fungerade tillsammans med sitt barn, *"att inte jag var lämplig som vårdnadshavare"*. Det personalen på ett familjecenter såg, togs inte med i utredningen. Han uppger att personalen på familjecentret såg att *"den här relationen den började byggas upp mellan henne och mig"*. Enligt Frans tog familjerätten inte med det i utredningen trots att de *"la ner jättemycket resurser, samtal och allting"*. Han berättade att en anställd på familjecentret hade sagt till honom att det som hänt i relationen

mellan Frans och dottern *"var ju det mest fantastiska jag varit med om, man skulle velat videofilmat hela grejen"*. Han betonar att *"grejen är att det finns ingenting att hacka ner på"* och att familjerätten *"letar fel på mig hela tiden"*. Han poängterar att de gör det trots att hans son bor hemma hos honom igen och han bedöms vara en lämpligt far åt honom. I rätten hävdade Frans att han försvarade sin *"dotters rätt att behålla sin pappa som vårdnadshavare"*:

Och jag hävdade då att jag ville försvara min dotters rätt att behålla sin pappa som vårdnadshavare. Jag var ju vårdnadshavare för henne och hon måste ju kunna få försvara och behålla sin pappa. Hon kan ju inte prata för sig själv /.../ så återopade jag FN:s barnkonvention då att alla myndigheters beslut ska gynna barna. För det var ju faktiskt hennes rätt det handlade om att behålla sin pappa som /.../ Det handlar inte bara om mina rättigheter (Frans).

Att inte bli sedd som far tycks påverka fädernas självkänsla, inte bara i egenskap av fäder, utan överhuvudtaget. Bengt menar att det är viktigt att *"ha kvar den här självkänslan, att veta att jag duger /.../ att jag är en bra människa"*. Eventuellt missbruk förefaller också påverka. Bengt förklarar att missbruket leder till att man *"gör dåliga handlingar"* och är man då *"inte förankrad i sig själv"* så är det lätt att *"bara försvinna"*, att man inte orkar *"tjafsas med en hel värld"*. Albert och flera av de andra papporna har att kämpa med att få träffa sina barn och att få möjlighet att vara engagerade fäder. Det innebär ett ifrågasättande av deras papparoll, ett ifrågasättande som tär på självförtroendet och tron på om de är tillräckligt bra föräldrar. Flera av papporna uttrycker en känsla av att vara så åsidosatta i sina barns liv att de lika gärna kunde bryta kontakten med barnen. Några pappor talar om risken att ge upp kampen för att vara fäder åt sina barn. Det är en kamp mellan att å ena sidan tro på sig själv som förälder och å andra sidan låta sig påverkas av samhällets och sociala myndigheters syn på dem som ifrågasatta fäder.

Bosse ser en direkt koppling mellan de sociala myndigheternas erfarenheter och föreställning om fäder, sättet de bemöter fäder på och uppgivenheten hos en del fäder. Han säger att *"jag har inbillat mig att det är Socialens erfarenhet att många pappor inte bryr sig. Eller att dom har en sån föreställning om att det är så"*. Han berättar att när han satt i fängelse så var han *"en av dom få som har velat träffa mina barn"*. Han har velat träffa sin son *"även om det har varit kasst i ett besöksrum i ett fängelse. Det har varit rätt torftigt liksom, men det har ändå varit kul att träffa /.../ min son, några timmar i veckan"*. Men han talar också om att *"det är många av dom andra fångarna som inte velat träffa sina barn för att dom har mått dåligt efter och så"*. Bosse har också varit nära att ge upp, liksom andra av papporna. Han säger att han har betraktats som *"sekundär"*, vilket har inneburit att han vissa perioder *"skitit i sitt ansvar"* som pappa:

Barnens behov det är lika med mammans behov tydligen, sen kommer jag sekundärt liksom. Det har jag känt själv, 'är jag inte viktig?' Ibland kanske gått med på det och skitit i mitt ansvar /.../ Och därför kände jag

många gånger förr att jag inte tog det ansvaret. Med dagis, ringde och kollade det. Det gjorde mamman, skötte hela den biten och jag blandade mig inte alls /.../ Och det är lite samma nu eftersom hon är på behandling /med barnen/ och får sköta det där. Jag känner mig inte helt och hållet delaktig. Så att det har varit en svår bit (Bosse).

Frans har också tänkt att han *"skiter snart i det här"*. Han tycker att det är *"fruktansvärt"* att behöva *"kämpa"* hela tiden. Även han har hört talas om fångslade fäder som har gett upp sina barn och säger att han kände skräck för att hamna i samma situation som dem:

Jag kände alltså skräcken. Jag orkade kämpa liksom. Ibland kände jag det som jag ska skita i allting. Det kom ju känslan, 'jag skiter i barnet, jag skiter i allting, det här är ju helt vansinne'. Och jag tänkte, tänk dom papporna som inte har den orken, hur många som ger upp /.../ Jag pratade med en psykolog och hon sa det att häktena är fulla med killar som har flippat ut totalt och tappat greppet helt enkelt (Frans).

Medan stämplingen, marginaliseringen, den sekundära rollen och kampen för att vara förälder har fått vissa pappor att nästan dra sig ur, är det några av papporna som periodvis har gett upp helt. Bengt påpekar att de förutfattade meningar som han bemöttes av *"gjorde ju att jag backade"*. Han kände att *"jag skiter i er, jag behöver inte er hjälp"*, eftersom han uppfattade att det som de sociala myndigheterna ägnade sig åt *"var mer kontroll än hjälp"*. Han beskriver det som att *"det kändes som att gå på lina"* och att han var rädd *"att trampa fel"*. Att han dömdes ut på förhand innebar att *"jag halkade ut redan direkt någonstans"*. Även Gustav beskriver hur han gav upp. Han försökte engagera sig för barnen under en period för att *"hjälpa till så att dom skulle få bättre lägenhet och allt det där. Men jag fick hela tiden höra att jag har ingenting med det att göra. Så vad kan man göra då? Ingenting. Det var bara /att/ släppa"*.

Papporna är/har befunnit sig i en situation som innebär det kan vara svårt reflektera över sitt eget agerande vad gäller kontakten med sociala myndigheter. Albert är den av papporna som tydligast med självkritik tar upp att han föraktar myndigheter och att hans eget agerande kan ha påverkat kommunikationen mellan honom och de sociala myndigheterna. Utan att förringa de sociala myndigheternas ansvar ger han flera exempel på hur kommunikationen blivit bättre sedan han ändrat sin attityd, t.ex. säger han att *"jag har ju också varit väldigt aggressiv. Speciellt då mot överförmyndare. Jag har alltid varit så men det har på något sätt vänt. Inte den där blixstiga ilskan längre. Så det känns skönt"*.

Om barnens institutions- och familjehemsplacering

Alltså denna lösningen är bättre än att /mamman/ skulle ha dem. Så är det också Jag känner mig tryggare med att dom är där /i familjehemmet/ (Albert).

Jag vill inte ha dom än, men jag känner samtidigt att jag börjar jobba för att få hem /barnen/. Men detta här är Socialens lägenhet och jag får inte ta hem dom förrän jag har fått ett boende. Samtidigt har jag hyresskulder och dom vill inte hjälpa till och betala det. Så det har blivit en liten /ond/ cirkel så (Albert).

[Suck], jag saknar dom. Speciellt helger. Storhelger och allt när jag åker hem till min far då deras farfar, då är det väldigt stor saknad. Kommer då mina syskons barn också blir det värre. Jag tycker jag kunnat få dom med mig sålana helger, vid sålana tillfällen, men det får jag inte. Inte nu. Jag kan förstå den biten här också vad som händer, att dom måste få känna trygghet där uppe (Albert).

Ja, det gör ont att lämna dom. Men jag fick /.../ vänt det på något sätt. Ja visst blir jag ledsen och så när jag åker där ifrån, men det är inte så där intensivt längre. Då ett tag där på /institutionen/ så när jag lämnade dom, ville jag bara springa in och hämta dom och springa där ifrån liksom. Båla grät och det gör jätteont inne i. Då är dom inte glada precis. Men sen samtidigt så kanske det är nyttigt det också att lära sig att det kan göra ont. /Men/ det är synd att det blir i den ådern (Albert).

Även om Albert är besviken på de sociala myndigheterna för att han inte får träffa barnen så ofta som han skulle vilja, ser han ändå fördelar med familjehemsplaceringen. Han föredrar att barnen är omhändertagna framför att mamman har hand om dem. Han känner sig tryggare när barnen är i familjehemmet. Även om han någon gång vill ha hem barnen känner han att hans situation är sådan att det inte är lämpligt just då (vid första intervjun). Liksom för Albert är det med blandade känslor som flera andra av papporna, vars barn är eller har varit placerade, upplever institutions- eller familjehemsplaceringen.

Några pappor har, liksom Albert hade, lång väg att åka för att kunna träffa sina barn. Barnen kan vara placerade på orter långt ifrån pappornas bostadsort. På så sätt kan man se det som att papporna marginalseras även geografiskt. Björn t.ex. tyckte att det var jobbigt i början att hans son var så långt ifrån hemstaden. Nu tänker han inte på det eftersom han "tänker bara att man ska få träffa barnen /.../ Jag ser fram emot det." Även Elias berättar att han inte ville ha sina barn så långt ifrån sig, men socialförvaltningen "övertygade ju oss" om att barnen skulle placeras i ett familjehem i en stad flera mil från honom. Han säger att "vi hade inget annat val, tyvärr", men är i alla fall glad för att barnen "trivs där". Han påpekar att han dessutom tycker att det är en "bättre miljö" för barnen där familjehemmet är, vilket han ser som positivt för deras uppväxt. Flera av papporna kan balansera sina känslor av saknad med det positiva som en placering trots allt kan medföra för barnen. Det är bara Fabians känslor som är enbart negativa och tar sig uttryck i

ilska gentemot socialförvaltningen som har omhändertagit hans son. Han är den som, utifrån hela hans berättelse att döma, verkar befinna sig i den mest utsatta situationen. Han sitter i fängelse, säger att han är osäker på om han kommer att kunna hantera drogfriheten när han lämnar fängelset, är i konflikt med de äldsta barnens mamma och han och hans flickvän tvistar med de sociala myndigheterna om att häva familjehemsplaceringen av deras son. I den situationen som han befinner sig i kan det vara svårt att se några som helst fördelar.

Liksom Albert, talar flera av de andra papporna om att det känns eller kändes smärtsamt att ha barnen placerade på institution eller i familjehem. Några pappor beskriver att det gör "ont" att inte få träffa barnen så ofta som de vill och att det är svårt med de ständiga avskeden från barnen när de måste lämna dem efter att ha varit tillsammans med dem ett tag. Aron menar att det gör ont att ha ett barn som är omhändertaget, vilket hans äldsta son är. För Aron handlar det som gör ont inte bara om att inte få vara med sin äldsta son så ofta, utan också om att känna sig misslyckad som far:

Ja, det gör ju ont. Alltså innerst inne, att man inte kan ta hand om han också. Det, det hör ju till att man tar hand om sina barn /.../ jag är nöjd att jag har lyckats få en i alla fall /.../ sen vet jag ju liksom också att han har det bra där han är. Jag kan träffa han när jag vill, så det känns ändå rätt bra på något sätt (Aron).

För några är skilsmässan från barnen en konsekvens av skilsmässa från den andre föräldern. Geografiskt avstånd, dålig ekonomi, infekterad relation är konsekvenser även för andra icke missbrukande föräldrar. Umgänget är ofta förenat med villkor, som också kan kompliceras av en dålig relation till den andre föräldern.

Diskussion

Flera av pappornas berättelser genomsyrades av desperation över att vara maktlösa och inte veta vart de skulle vända sig. De kände sig missförstådda och tyckte att de sociala myndigheterna hade en missvisande bild av dem. Några var skeptiska till sociala myndigheters bedömningar av dem som föräldrar, som de menade grundade sig på bara korta stunders observationer av dem tillsammans med barnen (under den psykiska press en bedömande blick kan innebära).

Vi har tidigare i avhandlingen sett att moderskap i högre utsträckning förknippas med barn och föräldraskap, än vad faderskap gör. I kapitel två fick vi en bild av fäder, i synnerhet frånvarande fäder, som rotlösa och i behov av stöd. Det framstod som att separerade och frånskilda fäder upplevde bristande stöd i fadersrollen och att samhället förhåller sig likgiltigt till dem. Det papporna beskriver har likheter med de deltidsfäder som Berg och Johansson (1999) har intervjuat (se kapitel två och fyra). De menar att de frånskilda fäderna i deras studie marginaliserades såväl från samhällets stöd som från sina barn. Även flera av dessa

deltidsfäder kände sig tvingade att kämpa för att få vara föräldrar. Berg och Johansson ser det som att fäderna måste upprätthålla en ”narcissistisk balans” i en kamp där de dels känner sig behövda, dels uppfattas som marginella föräldrafigurer. Flera av papporna som jag har intervjuat berättade att de fått kämpa som fäder och nästan gett upp helt. Som vi har kunnat se i kapitel åtta berättade även socialsekreterarna om fäder som har gett upp. De förklarade det med att fäderna var rädda och osäkra, missbrukade och/eller hade stora konflikter med barnets mor. Men de kunde också se sin egen del i det hela, att de kanske kom med dubbla budskap till fäderna, på så vis att de dels sa att fäder är viktiga, dels agerade på ett sätt som motsade det. Detta var något som papporna också hade känt sig bemötta av.

Socialsekreterarna sa också att de hade ambitionen att stödja fäderna och dra in dem mer i utredningsarbetet för att de inte skulle riskera att marginaliseras. Socialsekreterarna uppfattade det som att flera av fäderna till de barn som de utreder är i behov av stöd och att ”peppas” för att bli aktiva fäder. De trodde att fäder lättare än mödrar ”faller ifrån”. Bakomliggande tycks det finnas en föreställning om att relationen mellan modern och barnet är mer känslös än den mellan far och barn. Det är en bild som en del av papporna också hade tagit till sig. Pappornas beskrivning av sitt faderskap framstod i stor utsträckning som överensstämmande med det moderna faderskapet, att fäder behövs och att det är för barns bästa att ha en nära relation till sin far. Papporna la det största ansvaret på sociala myndigheter i de fall som kontakten mellan dem och barnen inte fungerade eller inte hade fungerat tillfredsställande.

Flera av papporna beskrev det som att de hade varit tvungna att vara mycket aktiva för att överhuvudtaget bli sedda som fäder. I kapitel sex, sju och åtta kunde vi se att tillräckligt bra faderskap, i utredningarna och av socialsekreterarna, förknippas med närvaro, att vara aktiv som förälder, ha förmåga att sätta gränser och att vara en god manlig förebild. Tyngdpunkten i samhällets fostran av fäder har de senaste decennierna varit att skapa just denna slags fäder. Socialsekreterarna berättade om att de fäder som finns för barnet, tar de med i utredningen (kapitel sju). Det förefaller som att det krävs att man redan är en närvarande och aktiv far för att komma ifråga. Å andra sidan beskrev socialsekreterarna också invandrarfäder som var för aktiva och som de måste ”dra ut” (kapitel åtta). Att vara för aktiv innebär att fäderna inte är aktiva på ett sådant sätt som socialsekreterarna anser vara bra för barn. Några socialsekreterare förmedlade också en bild av missbrukande fäder som störda och otillförlitliga. Socialsekreterarna talade emellertid inte om missbrukande fäder som (för) aktiva, snarare lyste de med sin frånvaro, kanske t.o.m. i socialsekreterarnas tankar. Detta upplevde även papporna och i viss mån hade de tagit bilden av den frånvarande missbrukande fadern till sig.

Papporna beskrev att de kände sig stämplade och att sociala myndigheter hade förutfattade meningar om dem. Stämplingen fick papporna att känna sig maktlösa. Becker (1997) talar om att vissa grupper inordnas i strukturen med tvång. Reglerna innebär att en del människor känner sig kränkta, så kan man tolka flera av pappornas situation. Utifrån Becker kan man påstå att regler skapar

avvikare, vilket kan leda till en självuppfyllande profetia. Det kan vi t.ex. se i att en del av papporna gör vad som förväntas av dem som ifrågasatta fäder. T.ex. missbrukare som drar sig undan. I och med att papporna lever upp till andras förväntningar på hur ifrågasatta fäder ska vara, så upplever de sig själva till slut på ett liknande sätt. Becker påpekar att en kritisk punkt i avvikelseprocessen är när den stämplade upplever sig fångad och officiellt stämplad och att det då sker en drastisk förändring av individens offentliga identitet.

Jag betraktar det emellertid som att det handlar om både misstro och positiva erfarenheter av bemötandet från sociala myndigheter. Dels levde papporna upp till de sociala myndigheternas förväntningar, dels hade flera av papporna försummat sina barn av andra skäl p.g.a. händelser långt innan de sociala myndigheterna kom in i bilden (t.ex. svek från föräldrarna i barndomen, destruktiva relationer, missbruk och kriminalitet). Här kan vi knyta an till den fråga som jag ställde i kapitel fyra, nämligen om marginalisering är en konsekvens av ifrågasättande av fadersrollen eller om det ifrågasatta faderskapet är en konsekvens av en marginaliserad position. Utifrån pappornas berättelser menar jag att det är processer som är verksamma samtidigt.

På motsvarande sätt som med avvikelsspiralen kan man tala om en uppåtgående spiral när individen får ”social support”³⁸ och bekräftelse. De sociala myndigheternas bemötande spelar en stor för pappornas upplevelser av och agerande gentemot sociala myndigheter. Bland andra Andersson (1991) och Trulsson (1998) framhåller att det har betydelse på vilket sätt myndighetspersoner bemöter klienter. Hessle (1991) menar att social support kan vara avgörande för huruvida en familj känner att de får stöd eller känner sig övergivna av de samhällsföreträdare som de möter. När papporna blev uppmärksammade som fäder, fick stöd i föräldraskapet och upplevde att andra litade på att de skulle klara av det, blev de också säkrare i sin fadersroll.

Trots att stöd i föräldraskapet är något positivt, så kan det också problematiseras. Socialsekreterarnas tankar kring stöd i föräldraskapet föreföll bygga på en uppfattning om att män behöver mer stöd i sitt faderskap än vad kvinnor behöver i sitt moderskap. Moderskap förknippades mer än faderskap med omsorg av barn, som om moderskap omfattar en naturligt vårdande förmåga, men inte faderskap. Utifrån tidigare forskning och avhandlingens empiriska material uppfattar jag det som att det finns en skillnad mellan hur missbrukande kvinnor och män bemöts av sociala myndigheter. Å ena sidan tycks sociala myndigheter se det som att män behöver mer stöd i föräldraskapet. De sociala myndigheterna har inte resurser, tid eller energi att ta sig an i fäderna och deras problem. Det förefaller som att missbrukande kvinnor får mer stöd, när de väl får stöd. Det synes finnas en tanke om att det först och främst är mödrar som ska stödjas i att vara tillsammans med och ta hand om sina barn och att det är först om det misslyckas som stöd till

³⁸ Hessle (1991) skiljer på socialt stöd och social support och menar att begreppet socialt stöd, (likt ett bokstöd) för tankarna till något utbytbar, att en stödperson oproblematiskt kan ersätta en annan. Social support har, enligt Hessle en djupare innebörd som implicerar att stödåtgärdssystem både bygger på och leder till nya processer.

fadern kan vara aktuellt. Men vi kan emellertid också se det som att det är först när modern misslyckas som fadern är beredd att rycka in som förälder. När den primära föräldern misslyckas rycker den sekundära in, vilket pappornas berättelser gav oss tydliga exempel på. Kanske är det mer provocerande att se fäder som offer eftersom den traditionella genusdiskursen implicerar att det är kvinnor och mödrar som är svaga och vanligtvis betraktas som offer.

Föräldrar hamnar ofta i kris när de skiljs från sina barn genom sociala myndigheters omhändertagande (Hessle 1988). Jag uppfattar Fabians ilska som ett utslag av det. Flera av papporna uttryckte det emellertid som att de hade hanterat placeringen på ett mindre smärtsamt sätt än t.ex. de mödrar som Trulsson (1998) har intervjuat. Kanske tog papporna inte själva placeringen lika hårt (eller visade smärtan lika tydligt) eftersom flera av dem redan var vana vid att betraktas som sekundära föräldrar och på olika sätt hade marginaliserats från barnen.

Jag tolkar det som att flera av papporna hade marginaliserats långt innan själva omhändertagandet. I såväl den forskning som presenterades i kapitel tre som i socialsekreterarnas berättelser i kapitel sju, menar jag att modersfixeringen är tydlig eftersom socialtjänsten relaterar barn i större utsträckning till moderskap än till faderskap, vilket kan ses som modersfixering. T.ex. Hilde (2000) visade att kvinnliga klienter ofta inom den sociala barnvården överbelastas i sin roll som mödrar, medan fäderna inte engageras alls. I Trulssons (1998) studie var det i flera fall som det var först när barnens missbrukande mödrar återföll till missbruk som det gavs en öppning för papporna att vara föräldrar. Jag betraktar det som att papporna är sekundära föräldrar (jfr t.ex. Berg & Johansson 1999, Gillis 1994, 1997, Hilde 2000, Sommer 1997). Det är först när modern, som ses som den primära omvårdaren, inte klarar av att ta hand om barnet som det finns plats för pappan att träda in. Det speglar den traditionella synen på fadern, som vi kunde se i kapitel två. Jag menar att papporna både har tagit till sig denna uppfattning och reproducerar den. Här kan vi relatera till Connells (1999) begrepp delaktighet, som innebär att även män som inte har en framträdande hegemonisk position är delaktiga i upprätthållandet av den partiarkala strukturen. Även ifrågasatta fäder kan dra nytta av de rådande genusstrukturen. Fäder kan ofta på ett mer okomplicerat sätt än mödrar dra sig undan faderskapet. Å andra sidan kan ett sådant agerande slå tillbaka mot papporna själva, genom att t.ex. sociala myndigheter förväntar sig av dem att de ska vara frånvarande.

Papporna beskrev det som att moderns missbruk kunde fortgå samtidigt som hon tog hand om barnen, t.ex. genom att missbruket så att säga slängs ut med fadern. Papporna tycks ha blivit mötta av en föreställning om att en missbrukande far är/bör vara en frånvarande far, snarare än en man som behöver hjälp med att bli drogfri, så att han kan vara en ansvarstagande far för sitt barn (jfr Featherstone & Trinder 1997). Det är en bild som vi också fick av socialsekreterarna, som knappast överhuvudtaget nämnde missbrukande fäder (se kapitel åtta). Man kan säga att några av papporna på så sätt dansade med i sina missbrukande flickvänners ”koreografi med myndigheter”, för att använda Trulssons begrepp (1998 sid. 150-154). Genom att inte avslöja mödrarnas missbruk

hjälppte de dem att upprätthålla fasaden av den tillräckligt goda modern som kan beskydda sitt barn (jfr t.ex. Andersson 1995, Farmer & Owen 1998, Daniel & Taylor 2001) mot en missbrukande far. Samtidigt ser jag det som att de också upprätthöll bilden av den missbrukande fadern som frånvarande, genom att hålla sig undan.

Jag ser det som, vilket Bengtsson och Gavelin (1994) påpekar om de missbrukande fäder de mött, att det snarare är uppgivenhet och bristande självförtroende än ovilja att ta hand om sina barn som gjorde att vissa av papporna gav upp. Papporna kan ses som marginaliserade av sociala myndigheter. Å andra sidan menar jag att papporna medverkar till att marginaliseringen upprätthålls och bevaras. Jag ser det som att papporna ibland inte tar sitt ansvar fullt ut utan lägger över ansvaret på sociala myndigheter och mödrarna för att deras faderskap inte fungerar tillfredsställande. Flera pappor uppfattar sig som offer för de sociala myndigheterna, men några ser också sin egen del i bemötandet. Troligen har en del fäder något att vinna på att inta den ”offerroll” som såväl socialsekreterarna som papporna målade upp av ifrågasatta fäder. Fäderna kan då befria sig själva från ansvar och lägga över det på sociala myndigheter.

Min tolkning är att socialtjänsten har del i samhällets traditionella könsstereotyper och förmedlar dem till de fäder som de möter i den sociala barnavården. Men samtidigt som papporna kan ses som offer för dessa strukturer, så kan vi också se att de i viss mån, liksom fäder i allmänhet, kan ha en del att vinna på att de upprätthålls. Fäder i allmänhet kan dra fördel av att upprätthålla genusordningen. I kapitel två kunde vi se att synen på fäder präglas dels av den traditionella ekonomiska fadern som var familjeförsörjare och därför inte var så närvarande och delaktig i barnens omvårdnad, dels har en ny manlighet och fadersroll tagit form. Samhället präglas av en kluvenhet mellan dessa. T.ex. Åström (1990) ser det som att faderskapet, trots dess förändringar, fortfarande är ett föräldraskap som kan knäppas på och knäppas av. Faderskapet kan ses som en utmaning och ett lockande äventyr, snarare än något som åläggs fäder. Bekkengen (2002) menar att män har större möjligheter än kvinnor att välja om de ska vara delaktiga i föräldraskapet eller inte. Jag ser det som att papporna lättare kan välja att släppa taget om faderskapet än barnens mammor. T.ex. när de korta mötena och de ständiga avskeden från barnen i familjehemmet eller på institutionen blev för smärtsamma och det gjorde för ont kunde papporna välja att släppa taget om det aktiva faderskapet. Det kan å ena sidan tolkas som att den lösa anknytning som far och barn anses ha marginaliserar pappan från barnet. Det kan å andra sidan ses som att papporna var så uppfyllda av egna problem och egen smärta att de hade svårt att se barnets behov. På så sätt menar jag att papporna inte bara blev marginaliserade, utan också marginaliserade sig själva. Jag tolkar det som att de både blir stämplade som ifrågasatta fäder och medverkar till stämplingen av sig själva. I detta avseende kan vi se även papporna som till viss del delaktiga i upprätthållandet av den hegemoniska strukturen, utifrån Connells (1999) resonemang (se kapitel fyra).

Ett par av de invandrade papporna som inte har eller har haft missbruksproblem markerade på olika sätt hur de kände sig extra hårt drabbade

eftersom de ansåg sig vara normala. De ställde sig själva i kontrast till ”de andra”, de som börjat missbruka. Maskuliniteter som ses som problematiska kan tillskrivas andra grupper av män, än den man själv anser sig tillhöra. Det innebär att man tar avstånd från underordnade och marginaliserade grupper av män. Ofta handlar det om vita medelklassmän som definierar sig i motsats till etniska minoritetsgrupper (Hondagneu-Soletto & Messner 1994). När det gäller de intervjuade papporna handlade det däremot om invandrade fäder som ställde sig i kontrast till missbrukande fäder.

Till skillnad från i socialsekreterarnas berättelser, där vi främst mötte fäder i invandrarfamiljer där båda föräldrarna kom från ett utomnordiskt land, hade de invandrade intervjuade papporna levt tillsammans med en svensk kvinna.³⁹ I en studie visar Månsson (1984) att relationer mellan en svensk kvinna och en invandrad man (heterogent par) kan vara problematiska. Månsson belyser det problematiska i mötet mellan mannens patriarkalt traditionsstyrda kulturarv och kvinnans svenska normer och värderingar. Båda de anpassningsstrategier som Månsson beskriver kan jag urskilja hos de pappor som är invandrare. Ernst och Elias uttryckte båda en djup besvikelse över det brutna äktenskapet och fördömde kraftigt socialtjänsten som enligt dem står för mycket av det som har med svenska normer för föräldraskap och faderskap att göra. Till viss del framhävde de även sin egen kulturs överlägsenhet över den svenska vad gäller familjerelationer. Edvin å sin sida hade en mer ambivalent hållning till äktenskapet som inte höll, och konflikterna med den f.d. frun tycktes orsaka inre konflikt hos honom. Detta menar jag färgar pappornas bild av de föreställningar av faderskap som sociala myndigheter förmedlar och hur de förhåller sig till det. Både Ernst och Elias uttryckte en starkt negativ inställning till sociala myndigheter och kände sig djupt missförstådda, medan Edvin hade en mer nyanserad inställning och såg socialtjänstens insatser som en hjälp.

Vad den tillräckligt goda fadern (eller den tillräckligt goda modern) innebär kan sägas vara en allmän definition av situationen, för att använda Goffmans begrepp (1994), som råder inom den hegemoniska strukturen. Även de som inte kan leva upp till denna definition upprätthåller de strukturer som den allmänna definition av föräldraskap syftar till att bevara. De som avviker förstärker den normala strukturens konturer. Normaliteten upprätthålls även av de som bryter mot normerna. Såväl fäder i allmänhet som ifrågasatta fäder är delar i samma komplex. På så sätt kan vi se det som att papporna inte bara är offer för strukturer, utan även har möjlighet att påverka dem. För att fortsätta i Goffmans anda kan vi se det som att de avvikande bidrar till bevarandet av strukturen, antingen genom att spela den stigmatiserade och avvikande rollen eller genom att spela ett dubbelspel och upprätthålla en fasad utåt. Denna fasad kan sägas spegla en normalitet, d.v.s. det som av samhället betraktas som ett gott föräldraskap eller det som papporna förväntar sig att ett gott föräldraskap innebär, något som de kanske misslyckas med

³⁹ Även om Patriks föräldrar inte kommer från Sverige, räknar jag inte honom som invandrare eftersom han är uppväxt i Sverige.

att leva upp till, eller inte ens vill leva upp till. Att upprätthålla fasaden utåt kan innebära att papporna försöker bete sig på ett sådant sätt som förväntas av en far. Antingen kan det göras genom att inför omvärlden leva upp till rollen som den tillräckligt goda, närvarande, aktiva, gränssättande och föredömliga fadern, eller genom att göra det som förväntas av en ifrågasatt eller missbrukande far, nämligen att vara frånvarande och hålla sig undan och i vissa fall även upprätthålla barnets mammas fasad som den tillräckligt goda modern.

KAPITEL 10. PAPPORNAS BILD AV EN BRA PAPPA

Inledning

I detta kapitel får vi ta del av det som papporna berättat om sin papparoll och hur de tror att den påverkats av relationen till de egna föräldrarna, i synnerhet fadern. Papporna berättar om hur de anser att en bra far bör vara och hur de uppfattar sig själva som fäder.

Papporna om sina fäder

Albert: Sen har jag tänkt på /.../ hur jag hade det, så ska inte dom ha det. Det jag tyckte mest illa om, det ska inte dom ha. Det har dom ändå fått. Det jag tyckte var värst i min barndom, det var när mamma och pappa skilde sig /---/ Jag var nio år. Och det har jag sagt, det ska inte dom ha [skratt]. Vi har ju inte skilt oss va, men det är ju näst intill /---/

Maria: Men tror du att ditt förhållande till din egen pappa har påverkat ditt sätt att vara far?

Albert: Oja!

Maria: På vilket sätt då?

Albert: Ja, min far han har krökat mycket. Jag försöker alltså vara nykter. Och han har aldrig visat känslor. Han har aldrig kunnat gråta. Det enda han har kunnat är att skratta. Så ett tag i mitt liv trodde jag det bara var tillåtet att skratta.

Maria: Även om du kände dig ledsen?

Albert: Ja, precis. Så det gör jag inte med mina barn. Känner jag mig ledsen så säger jag det, eller så visar jag det. Jag försöker vara öppen, visa att alla känslor är okej. Hon har ju varit väldigt mycket ledsen nu / dottern/, ett tag. Då har jag sagt att det är helt okej att gråta. Alltså det hade ju inte jag fått göra. Det var morsan som tog den rollen. Sen allt det här då boten. Min pappa var väldigt auktoritär /.../ men det försöker inte jag vara. Morsan hotade alltid med att 'Jag ska nog säga till pappa när han kommer hem!' Va [skratt]. Så gick man hela dan och hade ångest för att han skulle komma hem. Ja, det var mycket sådana grejer som påverkade. Det är just det här, så vill inte jag vara. Jo, vi fick ju stryk när vi var små men det var ju tillåtet att aga barn, till en viss gräns. Men det tycker inte jag. Visserligen kan det vara [suckar och visar med handen hur nära det kan vara ibland].

Maria: Ja, det kan det vara. Jag har också barn. Man får lägga band på sig ibland.

Albert: Nä, man kommer ingen vart med det ändå. Titta så mycket stryk jag fick, jag blev inte så mycket bättre för det.

Albert: /Relationen till fadern/ har alltid varit bra /.../ alla fall sedan jag flyttade hemifrån har den varit bra. Har aldrig varit några problem så att säga.

Maria: Men jag tänker i relation till det som du berättade innan.

Albert: Jaså det. Jag var ju inte världens bästa barn heller [skratt]. Jag var rätt så aktiv så att säga. Jag kan förstå hans sätt att försöka tackla. Han har gjort vad han tyckte var bäst, eller trodde var bäst.

Jag känner att jag mister kontakten med mina barn och så här och det har jag själv erfarenhet av för jag var på /institution/ när jag var liten. Min mamma skickade dit mig så hämtade min pappa mig /---/ Det var inte familjehem utan det var en institution, typ barnhem. Mamma och pappa hade precis skilt sig. Jag hade själv ställt till mycket, det hade jag gjort /.../ Jag har ju varit väldigt bitter på det i hela mitt liv. Och sen då mina systrar dom fick stanna hemma. Så jag tyckte jag var utsatt /.../ Det påminner också mig lite, så det fick mig att göra det rätta. Först tänkte jag ju ta hem /dottern/ och låta /sonen/ åka på hem, men så tänkte jag att då blir det likadant som med mig själv. Det hade ju blivit rent fel, liksom orättvisan där. Då är det bättre att de är tillsammans /---/ och det visade sig ju också Dom vaknar i samma säng ibland på mornarna, då har /dottern/ krupit över och krama han. Så det tror jag är ett mycket bra beslut (Albert).

De tre citaten från Albert beskriver hans relation till sin far och hur han tror att den har påverkat sitt eget sätt att vara pappa. I det första citatet beskriver Albert hur hans far har tjänat som negativt exempel, d.v.s. att han inte vill göra på samma sätt som sin far. Samtidigt visar Albert på en kluvenhet, han förstår sin far. De flesta papporna använder sina egna fäder som negativa exempel. De ser sina fäder i kontrast till hur de själva vill vara som pappor och försöker att behandla sina barn tvärtom mot hur de blev behandlade själva. Om fadern t.ex. har missbrukat så har papporna försökt låta bli droger och om papporna har blivit slagna av sin far, så har de tagit avstånd från att slå sina egna barn. Liksom Albert så är det flera andra pappor som, trots sina föresatser att inte göra som sina fäder, har missbrukat. Flera pappor har fäder som har missbrukat (men alla pappor som missbrukar har inte fäder som har eller har haft missbruksproblem). De flesta papporna uppger emellertid att de aldrig har slagit sina barn⁴⁰. Papporna förklarar också, liksom Albert gör i det tredje citatet, hur de behandlar sina barn istället. Bengt, t.ex. berättar att han har växt upp med sin far och sina bröder. Han understryker att de alltså bara var pojkar och en man i familjen, vilket enligt honom ledde till att de "slog /.../ på varandra" istället för att kommunicera verbalt. Han menar att det var "vårt sätt att förstå varandra /.../ att kasta en tallrik på varandra" istället för att prata. Han upplevde också barndomen som att han pressats att göra saker utan att någon lyssnat på vad han själv egentligen ville, därför tycker han att det är "viktigt att lyssna på vad människan egentligen vill". Det innebär också att han tycker att det är viktigt att "förstå att det är inte barnets fel när det går snett, utan det är mitt. Det är mitt ansvar och inte /dotterns/". Gösta berättar att han och hans far "var som hund och katt" och att han "fick stryk" av sin far som var alkoholiserad. Även om han, liksom sin far, har

⁴⁰ Att betänka är tillägget 1979 till Föräldrabalkens 6:e kapitel, som innebär förbud mot "kroppslig bestraffning eller annan kränkande behandling".

missbrukat, så betonar han att han i alla fall har tagit avstånd från sin fars uppfostran genom att vara annorlunda än vad han har varit och inte har slagit sina barn:

Jag har liksom aldrig slagit mina barn och har försökt, ja när jag har varit nykter då, försökt vara annorlunda än vad han har varit /.../ Man sa ju såhär när man växte upp att sån vill jag aldrig bli. Jag har aldrig varit så lik han /.../ I alla fall till mina barn. Jag har aldrig slagit mina barn och försöker lyssna och prata med dom. Det gjorde ju aldrig han (Gösta).

Allan å sin sida förklarar att hans familj kanske var lite annorlunda än familjer som missbrukare brukar komma ifrån, eftersom hans *"föräldrar är inte narkomaner eller alkoholister på nå sätt"*. Men han berättar att han kände ganska höga krav på sig själv, *"alltså kände höga krav på att jag skulle lyckas"*. Han känner också att hans föräldrar ägnat för lite tid åt honom och arbetat för mycket. Det var hans farmor som tog hand om honom och *"min farsa såg jag inte så där jättemycket direkt"*. Han berättar att *"höjdpunkterna"* var då han var med sin mor och far i födelselandet, *"då var vi tillsammans"*. Själv försöker han ägna mer tid åt sina barn och jobbar inte extra på helger eftersom *"det ungen vill ha, det är tid till dig. Det är din tid"*. Han berättar också att det som han *"led brist av"* under sin barndom det var *"god självkänsla"* och han tror att om han hade fått det så hade han inte behövt *"söka trygghet i ett gäng"*. Därför ser han det som att hans *"största uppgift i den papparoll, som pappa då är att försöka ge mina barn så god självkänsla som möjligt"*. Han säger att han vill ge sina barn *"trygghet och det här med att dom duger såsom dom är"*.

Ett par pappor har inte haft så mycket kontakt med sina föräldrar eftersom de inte har bott tillsammans med dem någon längre tid. Själva vill de vara mer närvarande för sina barn. En av dem är Douglas, som berättar så här om sin uppväxt:

[Skratt] Puh, det var svårt alltså. Jag är uppvuxen i /grannland/ till jag var cirka sex år, sen bodde vi utanför /ort/ i ett par år. Sedan hamna jag själv på fosterhem där jag bodde i femton år uppe i /landskap/ /---/ Min biologiska mor och far, dom levde på socialhjälp då och vi var sju barn och dom menade på det att dom kan inte betala till så pass många barn när inte någon av mina föräldrar jobbade. Men det är bara det att min far han jobbade, men han hade ju en skada på ryggen så han var ju mycket sjukskriven och det. Det tyckte inte dom om så dom placerade ut fyra barn /.../ Jag hamnade på fosterhem 1967 /.../ Då var jag nio år och där bodde jag uppe hos fosterföräldrarna ända till 1982 och träffade min far tre gånger under den tiden. Och sedan gick han bort 1979. Så att jag hade inte mycket kontakt. Jag fick inte ha det för socialen på den tiden /.../ Jag var ju placerad där uppe tillsammans med en äldre syster till mig och allting hon gjorde som var fel, det fick jag för. Så att även där uppe fick jag ju rätt så mycket stryk och det är något jag inte har låtit gå

ut över barnen. Jag har burit det inom mig och gör fortfarande (Douglas).

Bosse anser att han inte kan säga hur hans far har påverkat hans eget sätt att vara pappa på eftersom han inte har haft så mycket kontakt med honom. När Bosse var tolv år flyttade han till sin tio år äldre syster p.g.a. av moderns missbruk. Även om Bosse säger att föräldrarna inte har haft någon betydelse för hans faderskap så beskriver han i ett annat sammanhang att han är rädd att hans barn ska börja missbruka eftersom hans föräldrar, han själv och barnens mamma har gjort det. Det verkar finnas en tanke om och rädsla för det sociala arvet hos Bosse:

Min mamma hon dog i det här missbruket /---/ Ja, hon dog -98 då. Min egen far har jag inte sådär kontakt med. Vi kanske pratar med varandra en gång om året. Vet inte, det har bara blivit så, jag vet inte varför. Jag känner inte han /---/ jag bodde hos min mamma till jag var typ tolv. Sen flyttade jag till min syster på grund av min mammas missbruk (Bosse).

Gustav berättar att han inte hade något riktigt hem. Hemmet han växte upp i *"det var bara där man bytte om och fick mat. Det var inte ett riktigt hem"*. Fadern var kriminell och alkoholiserad och modern arbetade mycket:

Det var ju så här att det fanns inga regler. De enda regler som farsan sa alltid det var att man fick göra som man ville, men man fick inte åka fast. Det var liksom att, åkte man fast för nånting då fick man stryk /---/ Och sen så fick man inte komma hem och gnälla om nånting var fel. Det fick man aldrig göra hemma liksom. Om man var ute eller nånting sånt och man var fem, sex år, och var ute och lekte och fick stryk eller nånting, då fick man inte komma hem och gråta. Det var helt förbjudet /---/ då fick man mera stryk /---/ Ja, /modern/ jobba ju. Hon sa inte så mycket heller. För henne var det jobbet som var viktigaste (Gustav).

Gustav ser det som att hans uppväxt inte har gett honom någonting att luta sig mot i sitt eget faderskap. Han anser att om han hade växt upp i en familj som *"haft det där riktiga familjelivet och fått riktiga regler och goda råd och allt det här, så kanske man kunnat gett samma sak till sina egna ungar"*. Men han säger att han inte har lärt sig hur en familj fungerar och kunde därför *"inte ha hand om mina egna ungar heller"*. Han gjorde *"sågott det gick i början"*, men han tillägger efter att ha funderat ett tag att *"man kan inte ge sånt som man inte har"*. Liksom Bosse har han inte kunnat relatera till sina föräldrar i sitt faderskap. Gustav bidrar även med ett annorlunda perspektiv vad gäller förebilder för faderskapet i och med att han har en vuxen son som har familj och barn. Precis som Gustavs far inte var någon förebild för honom, så är inte heller Gustav någon förebild för sin son, vilket sonen själv har uttryckt:

Ja, jag tror det var grabben som sa för nåt år sen kanske när vi börja snacka om familjeliv. Han tittade mig i ögonen och sa att du har aldrig haft nåt familjeliv så att jag skulle liksom inte ge honom goda råd eller nånting. [Skratt] /.../ Jag skulle bara hålla käften. Nä inte så illa, men han tyckte liksom att jag har inte mycket att komma med, i den frågan. Och det har han rätt i också (Gustav).

Det är främst Albert som uppger att han nu, när han är vuxen, kan förstå sin fars agerande, men några andra fäder är mer nyanserade än andra och lyfter även fram faderns goda sidor, som de tagit till sig i sin papparoll. De ser att de fått med sig både negativt och positivt i sitt faderskap. Adrian, t.ex. beskriver sin barndomsfamilj som *"ganska dysfunktionell"*. Han ser sin far som *"arbetsnarkoman"*, *"maktberoende"* och *"dominansstyrd"*. Han skildrar sin far som en man som *"aldrig visar känslor"* och som har *"kontroll över huset och morsan som medberoende"*. Han berättar att han själv var *"väldigt lättpåverkad"*, men att han nu har lärt sig att hitta en *"egen roll"*. Han försöker att tänka på vad han själv tycker är bra för sitt barn, *"vad vill jag ge?"* istället för att göra som hans föräldrar säger. Han sammanfattar föräldrarnas engagemang i hans faderskap som dels negativt, dels positivt:

Så att det har varit negativt att dom har liksom försökt påverkat mig, men positivt att dom har funnits där. Dom har lyssnat, dom har frågat. Kommit då med tips som jag inte vill ha, men visar ändå att dom är engagerade och det tycker jag är jättekul. Det är liksom ändå /hennes/ farmor och farfar, så det tycker jag är jättekul. Det glädjer mitt hjärta jättemycket faktiskt (Adrian).

Daniel berättar att hans far å ena sidan hade *"väldigt svårt för att släppa loss"*, var *"otroligt stel"*, *"väldigt sträng"* och *"dominant"* även om han inte slog sina barn. Hans far hade inte mycket kontakt med sina barn, trots att föräldrarna bodde tillsammans, utan *"plockade fram"* papparollen lite då och då:

Farsan han trodde att papparollen det var nånting som man plockade fram nån timme i veckan, ungefär så. På en månad i min papparoll så /mycket/ har han varit med sina barn ett helt liv /.../ Jag hade väldigt liten kontakt med min pappa när jag var liten (Daniel)

Å andra sidan lärde Daniel sig om samhället och politiken av sin far, som var politiskt aktiv, *"sambällsyn /.../ det har betytt mycket för mig i min papparoll"*. Han säger att han *"ville bli dom bra grejerna utav /fadern/ och så ville jag absolut inte ha dom dåliga"*. Det innebär att han vill kunna anpassa sig efter sina barns verklighet och *"se till att mina barn förstår hur samhället är så att dom inte blir dom här vanliga enkelspåriga"*.

Det är bara två pappor som uttrycker att fadern är en förebild för dem. T.ex. ser Ernst sin egen far som en självklar förebild för sin papparoll. Han berättar att pappan var rättvis, alltid har skött sig och varit snäll mot familjen.

Några pappor om sina mödrar

Ja, /modern/ har påverkat mig till att inte vara på ett speciellt sätt /---/ Jag vill inte vara den som överger mina barn /---/ Jag var sjutton år när kontakten började gå åt helsike alltså När jag var tjugo så bröt hon nog helt. Hon tog avstånd från mig, men det beror nog på att det gjorde ont i henne. Jag vet inte för vi har inte haft upp det till diskussion /---/ mitt drogmissbruk. Jag vet inte om det är det, det beror på /---/ Har det varit det så kan jag förstå det. Att hon har tyckt det varit jobbigt känslomässigt, men om det är för att hon, som jag fick för mig innan, att det passar inte in i hennes status så att säga tillsammans med hennes vänner, att jag var kriminell. Då tycker jag det är fel. Så det beror lite på varför, anledningen till att det blev så Men jag känner inget agg till henne idag. Det har jag släppt helt (Albert).

I intervjuerna fokuserade jag på hur papporna ansåg att deras fäder påverkat deras fadersroll. Så här i efterhand förstår jag att jag borde fokuserat på båda föräldrarna, eftersom några pappor talar om sina mödrar som mycket betydelsefulla. Det hade varit intressant att veta mer om det, då jag nu ser det som självklart att mödrar spelar en stor roll för mäns faderskap, i synnerhet kanske för de män som växt upp med en frånvarande far. T.ex. skilde sig Göstas föräldrar när han var femton år och han är uppväxt med en *"hårt arbetande mamma som hade fyra olika jobb och fyra barn att uppfostra och se till att dom hade kläder och mat"*. Han förklarar att *"hon älskar mig och jag älskar henne"* och att hon är *"världens bästa mamma"*. Av henne har han lärt sig vikten av *"ärligheten"* och säger att *"det är hon som har satt präg på mina värderingar"*. Eftersom alla papporna inte tillfrågades håller sig min analys härav på en spekulativ nivå, men vi kan notera att både Daniel och Frans, som har en nyanserad bild av sin far, benämner sina mödrar som betydelsefulla. Mödrarna har varit den som tagit hand om dem och fäderna har haft en perifer roll i familjen eller varit frånvarande. Så berättar t.ex. Daniel att hans mor fortfarande inte har slutat att kalla honom för *"lilla pojken"*, trots att han är över fyrtio år. Han berättar att *"jag älskar ju henne jättemycket även om jag tycker hon inte har lyckats alls i sin mammaroll om man säger så"*. Daniel anser att hans mor inte kunnat hantera att han har missbrukat.

Pappornas föreställningar om hur en bra pappa ska vara

En bra pappa sätter gränser, men ändå mjukt och fint. Det gör jag. Och dom älskar sina barn. Allt man gör, gör man för barnen (Albert).

I citatet där Albert berättar om hur han tycker att en bra pappa ska vara, använder han, i likhet med de flesta andra papporna, ord som *"gränser"*, *"mjukt"* och *"älskar"*. Även att *"göra saker tillsammans med barnen"*, *"ägna tid åt barnen"*, *"vara glad, snäll, rolig"* m.m. anser de flesta vara viktigt för en pappa. Några av papporna uttrycker sig på följande sätt (min kursivering):

- Jag tycker att en bra pappa ska vara *engagerad*, men ändå bestämd. Att *sätta gränser* och *hålla gränser*. Och så *respektera barnet* när barnet sätter gränser. *Visa mycket kärlek och omtanke*. Och naturligtvis *alltid finnas*. Så. Absolut. Ja, där någonstans. En mix av det där, det tror jag är en bra pappa (Adrian).

- *Snäll. Ställa upp* för dom när dom behöver en. Tja, *finnas till* (Aron).
Man är *med sina pågar*, man *ställer upp*, man *lyssnar* på dom. *Tillfredsställer deras behov*. Försöker göra det i alla fall. *Är med dom hela tiden /.../* och är man inte det så blir dom lite åsidosatta /.../ Man får ju *vara sig själv*, men man får ju ändå /.../ *lyssna* på pågarna, vad dom vill /.../ *Lyssna mycket* på dom, höra vad dom säger (Birger).

- Jo, det är *mycket kärlek* och /.../ *inte svära*. *Göra mycket saker tillsammans /.../* Göra mycket tillsammans, *mycket kärlek* tycker jag är viktigt. *Ge barn kärlek* alltså så att dom själv blir harmoniska och lugna (Börje).

- Jag tycker att, han ska va *lyhörd* för sina barns behov. *Ägna sig åt kvalitativ tid* med sina barn. Någon tid om dagen, en timme eller så, när han bara *umgås* med sitt barn bara. Där bara barnet får umgås med sin pappa liksom. Ja, en *bra förebild*, en *bra människa* som *sätter gränser* och men ändå är *kärleksfull* liksom. Det tycker jag är en bra pappa (Bosse).

- Ja, han måste vara *snäll, rolig, glad* och han måste *förstå* det barnen känner /.../ Och pappa måste *tala mycket* med sina barn och *fråga* dom hur är det i skolan och med kompisar? /.../ måste *intressera sig* i barnens liv också (Edvin).

- Det är viktigt att *ha tid* att vara med barnen. En pappa ska *skydda sina barn* och *säga till dem vad som är fel och rätt* (Ernst).

- Att *bry sig om* hundra procent, att *ställa upp* hundra procent. För det är ens kött och blod tycker jag (Elias).

- Ja, det är lite mer *tid* och *tuff kärlek* så här. Lite, man ska *säga ifrån* och *ställa lite krav*, men ändå blandat med *kärlek* (Frans).

- Han ska *alltid finnas* där (Gösta).

Enligt papporna ska en far vara såväl gränssättare, förebild och göra saker med barnen (aktiv), som någon som kan prata, lyssna och ge barnet kärlek. Sidor som ofta förknippas med å ena sidan fäder, å andra sidan mödrar. Kraven kan tyckas höga likväl som självklara. Självklara för att det är egenskaper som ofta nämns i samband med föräldraskap, höga för att det kanske inte är alltid man som förälder

känner att det går att leva upp till dessa ideal. Pappornas föreställningar om hur en bra far bör vara förefaller spegla några av de bilder av fäder som finns såväl i samhället generellt som inom socialtjänsten. Det är med stor säkerhet som de flesta papporna berättar hur de tycker att en bra pappa ska vara. Huruvida de själva kan leva upp till det är de emellertid osäkra på. Gustav säger att han inte vet hur en bra pappa ska vara. Han betonar att han inte har en aning om det, vilket han menar har med sin barndom att göra. I ett föregående avsnitt berättade han om sin barndom och vi fick veta att han anser att han inte hade något riktigt hem att växa upp i och att hans föräldrar inte kunde visa honom hur föräldrar ska vara. Han ser det som orsaken till att han själv inte har varit någon pappa för sina barn, därför *"vet jag ingenting om hur man ska vara som pappa. Ingen aning"*.

Några pappor förklarar mer ingående hur de anser att en bra pappa ska vara. Exempelvis tror Allan att det är viktigt att försöka förmedla till barnen att de duger som de är och att inte ställa så höga krav på dem. Han har missbrukat under större delen av sitt äldsta barns liv och det färgar hans syn på hur han tycker att en bra pappa ska vara. Han poängterar att det är viktigt att som pappa inte *"lägga min ängest på dom"* och att hela tiden försöka ge dem positivt beröm. Det är det som han tror är *"det viktigaste, alltså, det är jag övertygad om"*.

Bengt pratar om *"naturlighet"* snarare än om att man som pappa ska *"följa en massa regler"*. Han menar att eftersom hans barn är så litet och ännu inte kan uttrycka sig med ord *"så blir det ju en massa känslor hon slänger ut och det gäller någonstans att snappa upp det"*.

Daniel talar om att man som pappa bör lära barnen att hantera samhällets inflytanden. Han ser det som en pappas ansvar att visa barnen *"vad trender är och inte låta dom bli nickedockor"* och lära dem att kritisera sin egen samtid. Men som pappa måste man också vara *"mjuk och följsam"* och dessutom *"tåla hårda smällar från barn för barn kan vara såförbannat giftiga. Hormonerna hoppar omkring i dom och där måste man vara väldigt kärleksfull"*. Han menar att det inte är någon *"idé att slås tillbaka mot en hormonstinn tonåring som säger dom mest för djävliga saker mot en va. Man svarar inte på samma språk helt enkelt"*. Han betonar även att en bra pappa inte *"skuldtrippas"* sina barn, alltså inte lägger skuld på dem och inte heller kräver att de ska *"göra underverk för någon annans skull än sig själva"*.

Douglas säger att en bra pappa inte ska vara som hans far och fosterfar har varit. Fosterfadern *"var mycket sträng"* och gav honom stryk *"så fort det var något dumt man hade gjort"*. Att slå sina barn är något som *"går emot mina principer"*. Här ser vi åter igen ett exempel på hur den egna fadern används som negativt exempel.

Hur papporna uppfattar sig själva som fäder

[Funderar] Jag är en pappa som försöker vara snäll och rättvis. Det misslyckas ibland. Jag tycker att jag är lite för hönsig /---/ Ja, sålär, vill gärna varna innan dom slår sig istället för att låta dom slå sig och lära sig. Säger hela tiden 'akta huvudet!' och ska vara med överallt, full kontroll överallt och så där. Men det

försöker jag stävja så att säga. [Funderar] /.../ Jag kan vara väldigt hård i rösten. Och när den blir det så ser jag det på dom direkt för /sonen/ börjar gråta när jag ryter till. Men jag lär mig samtidigt på det, att inte göra det, ta det lite lugnare. Och det blir bättre och bättre. Det märker jag också Det är ganska nytt för mig att man ska kunna samtala sig fram till en lösning. Det är ganska nytt för mig, men det går det också /.../ Speciellt med /dottern/ /.../ för sist hon var här. Det var nånting, jag kommer inte ihåg riktigt, 'är det inte lika bra du lägger av nu, du är här bara ett par dagar över helgen'. Då sa hon 'jo, pappa det är det'. Och det gick hur bra som helst istället för att jag skulle skälla på henne /---/ Och samtidigt som jag ser att det fungerar så tror jag att jag släpper den andra biten också Jag tycker det är mycket behagligare. Det blir kortare konflikter. Ryter jag till och dom blir ledsna så tar det ju en halvtimme, timme /.../ det blir också fel /.../ Jag gör vad jag kan. Jag är ganska nöjd med mig som pappa. Men jag tror jag är lite mer /.../ kärleksfull än en vanlig pappa. Jag vet inte, men jag har fått för mig det, så det tror jag (Albert).

Albert säger i citatet att han försöker leva upp till hur han tycker att en bra pappa ska vara, men att det inte är alltid som han lyckas. Å ena sidan anser han att han är för "hönsig", d.v.s. för kontrollerande för att han är orolig för att barnen ska göra sig illa, å andra sidan upplever han sig för hård mot barnen ibland. Nu när han har barnen varannan helg, inför att de så småningom ska flytta hem till honom, är det något han försöker förändra. Han försöker vara lugnare och prata med barnen istället, vilket han känner fungerar bättre. De flesta av männen tycker att det är svårt att säga om de själva är bra pappor och resonerar sig fram till svaret på liknande sätt som Albert. Papporna vet hur de vill vara, men påpekar att de inte alltid kan leva upp till det och att de alla fall försöker. Så säger t.ex. Aron att han inte riktigt vet om han är en bra pappa, men att han försöker vara det genom att finnas till för sina barn. Han känner att han bara är en bra pappa för den yngsta sonen som han bor tillsammans med på en institution. Med ett skratt säger han att han "försöker vara en bra pappa. Jag vet inte exakt om jag är det /.../ Ja, jag vill ju finnas till /för barnen/".

Ett par andra exempel är Ernst och Edvin. Ernst vill vara en bra förebild för sina barn, "som min far för mig", men han påpekar att han kan göra fel som alla andra, "jag är en vanlig människa, inte bättre eller sämre än andra. Jag älskar dom i alla fall". Han menar att han är hård, men rättvis och berättar att barnen själva har sagt till honom att de känner sig trygga med honom. Han tycker att rätt ska vara rätt. Han säger att barn så klart ska ha roligt eftersom de är barn, men att "det finns gränser". Även Edvin säger att han "ska försöka i alla fall" att vara en bra pappa. Han betonar att han "är stolt att jag har två fantastiska barn" och att "dom älskar mig och jag älskar dom också mycket". Han säger också att han saknar barnen. Elias å sin sida invänder att man själv inte ska uttala sig om hur man är, "man kan inte själv tycka vad man själv är", men betonar att han gör sitt bästa, "det är det enda jag kan. Och jag har gott samvete. Den enda sak som gör att jag står upp är att jag har gott samvete".

Om man som Douglas inte får träffa sina barn alls, vilket han inte har gjort på tre månader, kan det vara svårt att ha en uppfattning om hur man är som

pappa. Douglas menar att han inte kan svara på hur han är som pappa eftersom han inte får träffa sina barn för deras mamma. Han tror emellertid att han uppfattas som *"snäll, rättvis, lugn"*. Han uppmanar mig att fråga sambons barn, *"jag tror ju att skulle du fråga dom så säger dom nog att jag är en bra pappa"*.

Varken Aron, Ernst, Edvin, Elias eller Douglas uppger att de har haft missbruksproblem, men några av de pappor som har missbrukat jämför med hur det var innan de blev drogfria och tycker utifrån det att de är bra pappor nu. Börje exempelvis jämför med hur det var under tiden han missbrukade, då han anser att han skötte sin dotter bra praktiskt, men inte var känslomässigt närvarande. Han ser sig själv som en bra pappa och har även fått höra det av andra, *"Och idag när jag har henne, när jag är drogfri /.../ jag är mer med henne också alltså känslomässigt /.../ Jag ser mig som en bra pappa, gör jag. Det har jag fått höra också av andra."* David tycker att det är roligt att vara pappa och anser att det går bra, vilket han känner att han får bekräftelse för på den institution som hans yngsta son bor på med sin mamma:

Ja, jag tycker att det är roligt att vara pappa. Om jag själv får säga det så går det rätt så bra. Tror jag. /Yngsta sonen/ är ju rätt så glad för mig. Och dom säger ju det att han är ju lugn och så när han har varit här så att jag får väl ta det som positivt (David).

Bengt tycker att han är en *"rätt bra pappa"* idag och tillägger skrattande att det han nu har lite problem med är blöjbyten. Han menar att han som pappa idag håller på att *"fylla upp dom här luckorna som finns va. Det är där jag har börjat alltså Sen då så blir det mer och mer. Jag får ta det successivt och nästans hitta min plats igen"*. Daniel utbrister med stor entusiasm *"alltså så jävla fina barn har jag!"*, men framhåller att han inte har hunnit med dem *"till hundra procent"*. Han säger att han i alla fall har gjort vad han har kunnat, trots missbruket, och är stolt över det. Han berättar att han och barnens mamma *"har gett allt"* för barnen efter de förutsättningar de har haft och tillägger att *"mer kan man inte begära liksom. Mer kan man inte önska sig"*. Frans förklarar att han inte vet riktigt hur han ska vara som pappa. Han menar att han har funnits där för sina barn, även om han påpekar att hans äldsta dotter (i tonåren) kanske skulle vilja att han fanns ännu mer för henne. Han säger att han *"finns ju alltid där om dom vill nånting. Jag är ju inte borta liksom, kommer ju om det är nånting"*.

Trots att Adrian varit drogfri sedan ett par år innan han fick barn, påverkar hans syn på sig själv som f.d. missbrukare papparollen. Han tycker att han är en bra pappa eftersom han är engagerad i sitt barn. Han säger att han sätter gränser efter bästa förmåga, både gentemot sig själv som pappa och gentemot sitt barn:

Jag försöker efter min bästa förmåga att sätta gränser så att inte /dottern/ ska kunna köra över mig. Ibland gör hon det så att jag har inte hjärta, står inte ut i hennes förtvivlan att hon får vissa saker. Så hon kör över mig ibland, men jag försöker ändå stå emot liksom. Och jag försöker också respektera om hon sätter gränser. Om jag vill krama

henne och hon liksom inte vill det då respekterar jag det. Att hon vill nog inte bli kramad just nu, hon har någonting annat för sig just nu och jag har respekt för det. Och. Ja, engagerad och det som jag sa. På det sättet tycker jag att jag är en bra pappa faktiskt (Adrian).

Han betonar emellertid att det har tagit tid för honom att kunna säga till sig själv att han är en bra pappa. Även om han slutade använda droger innan han fick barn så har han en *"misslyckandekänsla"* med sig från den tid då han missbrukade. Därför har det varit *"våldigt svårt för mig att säga att jag är en bra pappa, men idag kan jag det"*.

Gustav har barn som nu är vuxna och under stora delar av deras uppväxt var han frånvarande p.g.a. missbruk och kriminalitet. Han anser att han inte har *"varit nån bra pappa egentligen"* eftersom han har *"undvikit ansvar och allt det här /.../Jag har inte varit nån pappa"*. Han förklarar att han förut trodde att man är en bra pappa när man köper mycket saker till sina barn, men han kände ändå att det var något som fattades och att han inte räckte till, att *"dom vill ha nånting som jag inte har"*. Han kunde emellertid inte sätta fingret på vad det var som saknades, men förstår nu att *"dom egentligen ville att jag skulle vara hemma. Såenkelt är det"*. Han säger att han inte förstod det då och att han idag inte skyller på sig själv för det som har varit. Han visste inte hur man skulle vara pappa, *"det var bara sånt som jag inte visste. Så hur skulle jag kunna göra bättre då? Det är egentligen ingens fel, det bara var så"*. Gösta har också, p.g.a. missbruk och kriminalitet, varit frånvarande under flera perioder av sina nu vuxna barns uppväxt. Han säger att trots att han har gjort så gott han har kunnat i sitt missbruk, så är man *"inte den förälder som ett barn behöver"* när man använder droger. Han anser att han *"inte har ställt upp när det har behövts"*. Ingen missbrukare kan vara en bra pappa, framhåller han:

Det finns ingen som missbrukar som kan vara en bra pappa. Tyvärr. Men på sätt och vis har jag varit en bra pappa, men jag har inte varit en hundra procentig pappa /.../ då är man ingen bra pappa /.../ Jag har alltid varit snäll mot dom. Jag lyssnar alltid på vad dom säger och har aldrig sagt att dom är dumma i huvudet eller nånting sånt där, utan alltid vad det än är som har hänt då, pratat om det och göra det bästa möjliga av situationen. Jag har liksom aldrig klankat ner på dom och sånt där. Och sen då när vi har levt tillsammans så har jag alltid sett till att dom har haft kläder och sånt där va. Och jag älskar mina barn och då är man väl bra på nåt sätt (Gösta).

Även om han, liksom Daniel, säger att han inte har varit en pappa till hundra procent så har han i alla fall alltid varit snäll mot sina barn, alltid lyssnat på dem och aldrig sagt att de är dumma. Han menar att han trots allt har gjort det bästa möjliga av situationen och att han älskar sina barn.

Diskussion

De egenskaper som papporna ansåg att en bra far bör ha stämmer överens med socialsekreterarnas uppfattning om att fäder ska vara närvarande, aktiva, sätta gränser och vara bra förebilder. Ett tillägg är att papporna också betonade känslor, att en bra far älskar sina barn. Några pappor underströk att de alltid i alla fall har älskat sina barn, men att det inte alltid har varit tillräckligt. De flesta av papporna visste vad som förväntas av dem som föräldrar. De var medvetna om de föreställningar och förväntningar som finns i samhället om hur en tillräckligt bra far bör vara. De har tagit till sig bilden av den moderna vårdande fadern och vill leva upp till den. Samtidigt påverkas de av sociala myndigheters ifrågasättande av fäder, att det kan vara för barns bästa att skyddas från sin far. Men, som det är för fäder i allmänhet, så är även papporna klivna och osäkra på om de lever upp till att vara tillräckligt bra fäder och hur de ska göra för att leva upp till det. Om vi ser till modern psykologisk forskning om faders betydelse för sina barn, synes mäns relation till den egna fadern ha särskild betydelse. I kapitel två kunde vi se att fäder bland annat uppfattas som viktiga för barn som manliga förebilder och för barns identitetsutveckling. T.ex. Hwang (2000a) skrev att om man har haft en god relation till sin far kan han tjäna som en värdefull förebild för det egna faderskapet. Enligt honom hör faderskap samman med förväntningar på att ge barn bra manliga förebilder och om relationen till fadern har varit konfliktfylld eller kanske rent av obefintlig, så kan det vara svårare att hitta sin roll som far. Avsaknaden av förebilder kan medföra att många män känner sig osäkra i kontakten med sina barn, menar bland annat Hwang.

I kapitel två kunde vi också se att många fäder i allmänhet tycks konfronteras med bilden av sina egna mer traditionella fäder, som antingen p.g.a. yrkeskarriär eller skilsmässa varit mer eller mindre frånvarande för sina barn. Björnberg (1994) menar att många av dagens fäder tar aktivt avstånd från sina egna fäder, eftersom de vill få en annan slags relation till sina barn. Enligt Hwang (2000b) kan det emellertid vara svårare än man tror att lyckas med ansträngningen att inte bli som sina egna föräldrar. Sommer (1997) framhåller att många av dagens engagerade fäder kan ses som närmast historielösa och utan någon kulturell, stödjande acceptans och tradition att luta sig tillbaka mot. De måste försöka hitta sitt eget sätt att vara fäder på. Johansson (2000) påpekar emellertid att faders närvaro ofta underkommuniceras, vilket kan leda till att det till slut bara återstår stereotyper. Dessa kan förvisso förstärkas av den sociala verkligheten, men det är inte säkert att de ger en sann och rättvis bild av fadern. Kanske, framhåller Johansson, är bilden allt för färgad av frånvaro och svek.

Några pappor beskrev sin barndom som positiv och såg sina föräldrar som förebilder för sitt eget föräldraskap. En del av papporna såg både positivt och negativt på sin barndom och sina föräldrar. De pekade på både fördelar och nackdelar med sin far. De pappor som själva växt upp med fäder som missbrukat och som de upplevde som frånvarande, tog aktivt avstånd från dem. Även om papporna själva missbrukat och i perioder varit frånvarande för sina barn, så

framhävde de en skillnad mellan sig själva och sina egna fäder. Jag uppfattar det som att papporna hade en tanke om och rädsla för det sociala arvet. De var rädda att bli som sina fäder (och i några fall mödrar) och på så sätt försätta sina egna barn i liknande situation som de själva kände att de hade blivit satta i. Sannolikt hör den negativa synen på fadern samman med den socialt utsatta situation som papporna befinner sig i. Å ena sidan kan vi se det som att papporna använde faderns missbruk och frånvaro som ett sätt att förklara sin egen utsatthet och en önskan om att lägga ansvaret för sin egen situation utanför sig själv. Å andra sidan ser jag det som att papporna såg realistiskt på sina egna föräldrars påverkan på sin egen fadersroll.

I intervjuerna fokuserade jag på hur papporna trodde att deras relation till sina fäder påverkar deras sätt att vara föräldrar. Några pappor berättade att deras mödrar betydde mer för dem än vad deras fäder hade gjort. Det hade varit intressant att veta mer om pappornas relation till sina mödrar, anser jag nu när jag förstår hur stor roll mödrar kan spela för mäns faderskap. Bengtsson (2001) skriver att det har skett en psykosexuell omvandlingsprocess som har inneburit att en del unga män är barnorienterade och vill ha möjlighet att stanna hemma med sina barn när de är små. Hon ser nya identifikationsmönster hos dessa män, som kom från modersdominerande arbetarklassfamiljer och i större utsträckning identifierade sig med sina mödrar än med sina fäder. Det var denna grupp män som uppfattade fadern som mest frånvarande. Förr var pojkars relation till sina mödrar tabubelagda i flera avseenden. Pojken skulle bli man och inte alls vara lik eller ha någon relation till sin mor. Dagens unga män erkänner villigt likhet med sina mödrar och har eller har haft en nära och stark relation till henne, framhåller Bengtsson. För några av papporna var det deras mödrar som, oavsett om fadern bott med familjen eller inte, tog hand om och uppfostrade dem. Det är en skyddande faktor att ha en god relation till åtminstone en förälder (Rutter 2000). Jag ser det som sannolikt att det är lättare att hantera faderns negativa sidor och att se även det positiva hos honom om relationen till modern har varit god.

Sommer (1997) anser att den moderna fadersrollen i brist på förebilder av det egna könet riskerar att "feminiseras", det vill säga bli beroende av kvinnliga förebilder. Han menar att konsekvensen av detta kan bli att män hindras att nå ett erkännande för att de har en särskild samvarostil med barn. Detta kan emellertid problematiseras och jag frågar mig vad som egentligen menas med en feminiserad fadersroll och vilken risk det skulle innebära. Socialsekreterarna betonade faders betydelse för barns (i synnerhet pojkars) köns- och identitetsutveckling. Trots enskilda faders mer modersinriktade identifikationsmönster lever tanken om könens åtskillnad och komplementaritet. Det är en tanke om att mödrar har vissa egenskaper och fäder andra och att barn behöver uppleva båda. Det handlar inte bara om att barn behöver få möjlighet att lära känna sitt ursprung hos båda föräldrarna. I föreställningen om att det behövs fler män i barns vardag, i synnerhet barn till ensamstående mödrar, ges uttryck för att män har något som kvinnor inte kan ge barn och vice versa. Jag menar att det är utifrån ett sådant synsätt, där betydelse läggs vid könsåtskillnad som "feminiseringen" uppfattas som en risk.

KAPITEL 11. PAPPORNA OM BARNEN OCH FADERSKAPET

Inledning

Faderskapet förefaller betyda mycket för alla papporna oavsett om de har förmåga eller möjlighet att engagera sig och vara närvarande för sina barn eller inte. Alla papporna har på ett eller annat sätt konfronterats med andras (t.ex. samhällets och sociala myndigheters) och sina egna föreställningar om hur det är att ha barn och att vara far. För några av papporna började den konfrontationen långt innan de själva blev fäder, vilket visar sig i det papporna berättar om vad de hade för tankar om barn och faderskap tidigare i livet. Beskedet att de skulle få barn var positivt för en del av papporna och mer tveksamt för några, och i vissa fall direkt negativt. Förlossningen upplevdes likväl som positiv för alla pappor som var med då. Några kände oro, rädsla och osäkerhet. Papporna har ganska säkra uppfattningar om hur en bra far bör vara, men är mer osäkra på hur de själva är som fäder.

Tankar om att bli pappa

När jag var nitton år kanske. Nitton, tjugo, där omkring. Jag är ju gift för andra gången och där var väl tanken på att skaffa barn, men idag är jag jävligt glad för att det inte blev någonting. För sen försvann det /.../ Jag hade lagt det på hyllan alltså. Jag trodde inte jag skulle få några barn. Min före detta fru blev aldrig gravid. Så visst har det funnits i mitt liv, tanken, men så hela tiden så har jag sett, som jag har knarkat, att /barn/ inte hör ihop med knark (Albert).

Att någon gång i livet bli far hade flera av papporna tänkt på innan de själva fick barn. För Ernst var det så *"självklart att skaffa barn med den kvinna man älskar"* att det *"var inte mycket tankar, det är en enkel förklaring"*. Elias såg familjbildning som lika självklart, som *"varenda människas önskemål"* i alla fall att *"skaffa någon att leva tillsammans med och barnet är något som kommer efterhand ju"*. Flera av de andra papporna uttrycker tankar och önskan om kärnfamilj. En av dem är Daniel som berättar att han alltid har *"drömt om att få egna barn"* och kände det som att han äntligen blev något när han gifte sig och blev pappa. Även några av de yngre papporna beskriver tankar om familj, framförallt barn. Så säger Aron, som är nästan tjugo år yngre än Daniel, att han alltid har sagt att han vill ha minst två barn. Adrian, som är jämnårig med Aron, hade inte bara tankar om att han skulle bli pappa, utan även på att hans flickvän skulle bli mamma till hans barn. Han tänkte sig emellertid inte en traditionell familj med *"radbus, villa, hund och så där, inte nån sån tanke alls"*, utan att barn är något som bara blir till, att *"det hör ändå livet till på nå sätt"*.

Ett par av de pappor som har missbrukat var, liksom Albert uttrycker, tveksamma till lämpligheten i att få barn så länge de använde droger. Även om önskan om barn och familj, mer eller mindre starkt, har funnits där för några av de andra papporna så hade de emellertid vissa tveksamheter inför lämpligheten i att bli

föräldrar eftersom de har missbrukat. Som vi kunde se i det inledande citatet, säger Albert att han hade tankar på barn när han var runt tjugo år, men hela tiden under missbruket sett det som att barn och missbruk inte hör ihop. Men tveksamheten var inte lika tydlig för samtliga pappor med erfarenhet av droger. Både Daniel och Adrian hade ett långvarigt drogmissbruk bakom sig när de blev fäder och fyrabarnspappan Frans, som både har missbruk och fängelsevistelse i bagaget, tänkte sig att han skulle *"ha en massa barn"* och säger att han *"vill ha mer barn fortfarande"*. Kanske kan det bero på att de fortfarande inte har gett upp drömmen om "Svenssonlivet", något som jag återkommer till längre fram.

Det var också några pappor som inte såg barn som något som skulle komma att ingå i deras liv framöver. Några av de pappor som missbrukat tänkte inte särskilt mycket på barn tidigare, några av dem inte alls. Allan hade helt andra tankar om sitt liv när han var yngre och använde droger. Då drömde han om makt, *"makt var viktigt"* och det trodde han att han hade genom att ha *"fet bil, mycket pengar, mycket knark, guld och sådär då"*. Han hade en BMW, lägenhet, fin klocka och *"som jag själv såg då respekt"*. Han berättar att tankarna på familj inte fanns där då, men att han så småningom insåg att den respekt han trodde att folk hade för honom *"var mer rädsla"*. Han började då att *"tänka vad fan är det här? /.../ Och började få såna där drömmar. Fan, jag kanske ska ha familj och så där"*. Björn, som inte varit drogfri så länge, tvekar med sitt svar och lämnar sin egen fråga *"ja, vad tänkte jag?"* obesvarad. Bosse, som också missbrukat beskrev tiden innan barnen som en period i sitt liv som det *"var rätt snurrigt"* och att det inte fanns plats för några tankar om barn då.

Om att bli pappa

Men när jag slutade då så började jag på /behandling/ /.../. Så började jag gå där och där träffade jag min nuvarande fru. Vi är gifta, men vi är särbo. Och jag hade ju gett upp att jag skulle få barn överhuvudtaget i trettiofyra år. Så jag trodde inte jag skulle få det, men så helt plötsligt så blev hon med barn (Albert).

Då min tös kom var /det/ en glad överraskning. Och sen pågen. Jag tyckte det var jättejobbigt att ta hand om barn. Jag tyckte det, jag tyckte jag blev låst. /.../ Men ändå älskade jag /dottern/. Och hon var ju verkligen välkommen. Jag gick hemma med henne då när /mamman/ jobbade, för jag har inget jobb och får aldrig något jobb heller. Så jag gick hemma med /dottern/ och det var kul, men någonstans där på vägen så jag vet inte om jag tröttnade /---/ Jag var jättetrött alltså Och sen kom då den lille mannen och han höll på att dö först för oss. Tre gånger, han slutade andas bara. Det hade jag inte rätt upp känslomässigt, så jag stängde av han på något sätt. Så jag tyckte illa om han, jag tyckte riktigt illa om han. Men jag behandlade han ändå bra. Men det var under missbruket. Det är i vägen när man är missbrukare /--/ Ja, med /sonen/ var det nog /tankar på abort/, men /mamman/ ville inte. Absolut inte. Men jag hade ju dom tankarna. Alltså jag blev inte så glad när hon kom och sa att hon var med barn igen. Jag var mer så här [pust]. Ja, en är lagom

tyckte jag, en var lagom, då kan man engagera sig. Och så var det en tös. Jag har alltid velat ha en tös [skratt]. Men sedan så blev ju /mammans/ gravid en gång till, men då tog vi abort /---/ det tyckte jag var rätt. Jag ångrar det inte ett dugg. Nä, det hade bara blivit fel. Och det var ju när hon var på /behandlingshem/ som hon blev gravid (Albert).

I de två ovanstående citaten beskriver Albert att hans fru blev oplanerat gravid tre gånger. Första graviditeten gladdde sig Albert över. Andra gången tyckte han att frun borde ha gjort abort eftersom han kände att han inte orkade med fler barn. Han missbrukade och hade svårt att ta sonen till sig. Tredje gången hans fru blev gravid gjorde hon abort, vilket Albert inte ångrar. För flera av de andra papporna var det emellertid inte som för Albert, att de blev pappor oplanerat. Ungefär hälften av papporna planerade att bli pappor. Några av papporna har flera barn och det ser olika ut huruvida alla eller bara något eller några av barnen kom planerat. Huruvida papporna hade haft tankar på barn tidigare hänger inte för alla samman med om barnen var planerade eller inte. För några som hade tänkt på barn tidigare var faderskapet planerat. För Daniel var det *"välplanerat"* att han och hans fru skulle ha fyra barn. Elias barn var också planerade och han beskriver det som *"en härlig upplevelse"* när han fick veta att han skulle bli pappa. Gösta och hans första barns mamma hade nästan gett upp tankarna på barn, då de länge försökt få barn, men utan resultat. Till sist fick de barn i alla fall. Sitt andra barn fick han med en annan kvinna och det beskriver han som *"lite mera planerat"*.

För några var det första barnet planerat, men inte det eller de andra barnen. T.ex. som för Aron som beskriver det som att det var *"en känsla som knappt går att beskriva"* när han fick veta att han skulle bli pappa och säger att det var *"ungefär som när man blir förälskad typ"*. Fabian har tre barn med två kvinnor. Det första barnet planerade han och hans dåvarande flickvän, men det andra barnet som de fick tillsammans kom *"i det skedet jag lämnade"* flickvännen. Han säger att han *"vet inte om hon gjorde det för att försöka hålla mig kvar eller varför hon gjorde det. Jag ville inte ha mer barn"*. Sitt tredje barn planerade han tillsammans med sin nuvarande flickvän. För några av de andra papporna som har mer än ett barn, kom det första barnet oplanerat, men den andra graviditeten var de förberedda på. För Edvin kom det äldsta barnet som en överraskning, men han blev glad ändå. För honom var det *"en konstig känsla"* när han fick veta att han skulle bli pappa och han *"fick tårar i ögonen"*. Det andra barnet kom planerat. Gustav var knappt tjugo när han fick sitt första barn oplanerat. Han beskriver det på ett okomplicerat sätt och berättar att det andra barnet var planerat:

Ja, vad ska man berätta? Jag var ihop med en tjej och jag bodde hos henne. Sen blev hon på smällen. Sen gifte vi oss och sen föddes grabben. Det var ingenting märkvärdigt. Det var så /.../ Ja, flickan var planerad sen fyra år senare. Hon var planerad. Då var väl allting som det ska va ungefär. Nästan [skratt] (Gustav).

Flera av papporna blev glada när de fick veta att de skulle få barn, även några av de som blev fäder oplanerat. Börje blev *"jätteglad"* trots att han blev pappa oplanerat. Han säger att det var *"en kick"*. Han berättar att han och barnets mamma var överens om att behålla barnet. Björn, som inte riktigt vet hur han tänkte om barn innan och fick sin son oplanerat, blev mycket glad när han fick veta att han skulle bli pappa. Han beskriver känslan som ett *"rus"*. Men flickvännen ville till en början göra abort, vilket han var mycket ledsen för.

För några pappor blandades glädjen, med oro, rädsla eller tveksamhet. För några hörde oron ihop med missbruk, för andra inte. Adrian, som hade varit drogfri ett par år när han blev pappa, beskriver det som att *"det var inte planerat och det var heller inte oväntat. Vi skyddade oss aldrig, men det var ingenting vi gick in för"*. Han och hans flickvän tänkte att om de får barn *"då är det meningen att det ska bli"*, så de var egentligen inte förvånade när graviditetstestet visade positivt, *"det var ingen chock på det viset"*, men de hade ändå svårt att förstå att de skulle bli föräldrar. Han var glad samtidigt som han inte kände sig *"redo"* för att bli pappa, han kände ett inre motstånd:

Under själva graviditeten alltså så förnekade jag det på något sätt. Jag kände, 'skit det här fixar inte jag'. Jag är ju inte klar med mig själv. Jag var ju bara en liten pojke själv tyckte jag. Så det var tungt faktiskt. Det var svårt. För hon hade satt sig in i mammarollen ganska fort tyckte jag. Hon började läsa böcker och /var/ väldigt engagerad, intresserad och eftersom jag kände det här motståndet någonstans att jag inte var beredd på att bli pappa så hade jag jädrigt svårt att engagera mig också. Jag hade ju ett motstånd i mig själv (Adrian).

Men sedan när förlossningen närmade sig så kände han att han var tvungen att göra något åt motståndet inom sig och började läsa de böcker som flickvännen rekommenderade. Det gjorde honom allt mer intresserad och *"sen när det väl var dags dåvar det fullt ös"*. Han beskriver det som att han under förlossningen *"gapa och skrek och heja, 'wow, kom igen!'"*.

För vissa av papporna handlade tveksamheten om att de missbrukade eller var i behandling för drogmissbruk. Birger missbrukade och säger att han var *"stenad"* (alltså drogpåverkad) när han fick reda på att han skulle bli pappa första gången. Med ett skratt berättar han att *"rätt var det var kommer hon och säger 'jag är nog med barn'"* och att han svarade *"Jaha, då får vi gå och kolla det ju"*. De kom överens om att de skulle behålla barnet. *"Sen blev hon ju med /andra barnet/"*, fortsätter han sin beskrivning av när barnen kom till. Han kände oro även om han såg fram emot att bli pappa. Han tyckte att det kändes *"trivelaktigt"* eftersom både han och flickvännen missbrukade och han nu var tvungen att försöka sluta med droger. Bengt blev *"jätteglad"* när han fick veta att han skulle bli pappa, men samtidigt var han orolig för hur han och flickvännen skulle klara av att vara föräldrar. Han påpekar att även om barnet aldrig varit önskat så kände han att det kanske kom vid fel tidpunkt eftersom han och flickvännen var i behandling för drogmissbruk:

Just där så blev jag glad i alla fall. Sen är det klart att jag kände så där sedan att hur fan ska det gå /.../ sen vi fick henne att vi har aldrig öönskat henne utan det är en del av oss. Men jag kan tycka lite ibland att det kanske var fel tidpunkt /.../ Vi jobbade så mycket med drogbiten (Bengt).

Några pappor var, liksom Albert då han blev pappa för andra gången, inte glada när de fick veta att de skulle få barn. För alla hör det ihop med missbruk. Bosse var mitt inne i en missbruksperiod när flickvännen oplanerat blev gravid första gången. Han, som inte hade haft några tankar om barn tidigare, var liksom flickvännen på behandlingshem när de upptäckte graviditeten. Han berättar att de bara hade tänkt att vila upp sig ett år på behandlingshemmet och sedan gå ut och knarka igen. Liksom Albert beskriver hur graviditeterna kom plötsligt, säger Bosse att flickvännen *"helt plötsligt"* sa att hon var gravid. Bosse beskriver det som att han blev *"helt deprimerad"* och tänkte att *"nu är livet slut"*. David och Fabian kände sig lurade in i faderskapet av barnets mor. David var tveksam till att få sitt andra barn (i ett nytt förhållande). Han tyckte att det *"var väl lite hastigt över alltihop"*, eftersom han och flickvännen hade kommit överens om att de inte skulle ha några barn. Liksom Fabian kände han sig lurad av mamman och *"visste ju inte att hon hade slutat med p-piller /.../ hon ville nog ha ett barn"*.

Utmärkande är att alla de pappor som är i missbruksbehandling blev fäder oplanerat. Det är de som har varit drogfria kortast tid och själva situationen som missbrukare och drogens psykiska påverkan torde spela roll. De liksom några andra pappor, t.ex. Albert, Fabian och Frans, uttrycker det som att livet bara händer med dem utan att de själva har någon kontroll över det. Beskrivningar liknande *"plötsligt så var hon med barn"* är vanliga bland dessa pappor.

Frans är kritisk till kriminalvårdens agerande i samband med en av hans yngsta döttrars födelse. Han berättar att han fick permission så att han skulle få vara på sjukhuset ett par timmar efter förlossningen och att han var tvungen att *"dra därifrån vid tre"* på natten, trots att personalen på *"sjukhuset erbjöd att jag skulle få stanna med mamman, övernatta där på sjukhuset"*. Han säger att han *"tyckte det var helt sinnessjukt för jag menar vi behövde ju den här tiden tillsammans"*. Tidigare hade han fått avslag för att följa med mamman på profylaxkurs med argumentet att *"det hade ingenting med mina frigivningsförberedelser att göra, att vara med på den här profylaxkursen på barnavårdcentralen"*. Han tycker att det var *"märkligt av kriminalvården att göra så /.../ Jag menar om man väntar barn tillsammans så har väl det med frigivningsförberedelser att göra"*. Han ger uttryck för att han marginaliserades redan innan barnet föddes. Som kriminell blev han på förhand stämplad som en olämplig far som inte uppfattades ha intresse eller möjlighet att ta hand om det väntade barnet. Han kände sig onödig och undanskuffad.

När barnen kom

Underbart. Den kicken går inte att beskriva. Första gången då Den går aldrig att beskriva (Albert).

Albert är inte ensam om att uttrycka sig på ett så positivt sätt, som i citatet ovan, om hur det var när barnen föddes. Flera av papporna var med vid sina barns födelse. Oavsett känslorna kring när papporna fick besked om att de skulle få barn, beskriver de flesta det som en mycket positiv upplevelse att se sina barn födas. ”Spännande”, ”makalöst”, ”en härlig känsla” och liknande uttryck var genomgående i pappornas svar, även om de uttalades med varierande intensitet:

- Helt underbart /när äldsta sonen föddes/ (Aron).
- Det var helt makalöst /.../ jäkligt häftigt (Adrian).
- Man blir ju så lycklig /.../ det var helt underbart /.../ Det är det bästa som har hänt mig (Björn).
- Underbart. Underbart bägge gångerna (Birger).
- Det var en upplevelse (Bengt).
- Det var sån känslostorm /.../ Jag grät av lycka då. Det var häftigt (Bosse).
- Det var kul. Kul /.../ Det var roligt (David).
- Det är en obeskrivligt skön känsla (Douglas).
- Det var otroligt /.../ Man var lycklig och glad /.../ fantastiskt var det också (Edvin).
- Det kändes ju jättebra /när äldsta dottern föddes/ Jag var jätteglad (Frans).
- Det kändes väl bra /.../ var väl spännande (Fabian).
- Det var ett lyckorus av guds /nåd/. Det går inte att beskriva (Gösta).

Daniel var med vid alla sina fyra barns födelse och upplevde som positivt. Han beskriver målande den känsla han hade efter att barnen fötts och fortfarande var kvar på BB:

Och dagarna efter, när det gäller alla fyra /.../ Där kom det där vackra. Att få gå in i en sal där det ligger fyra stycken kvinnor med sin bebis bredvid sig. Det liksom är som om det ligger blomblad i luften där och det är bomull alltihopa /.../ Ja det är en förtrollande känsla. Att få komma in där, det är tyst. Det är lite julstämning över det /.../ Alldeles dagarna innan julafton liksom, innan dom ska komma hem då. Och när dom kommer hem det är som, [sjungande] ’nu är det jul igen!’ Nu ska vi öppna julklapparna och nu är festbordet dukat (Daniel).

Några pappor uppger att de missbrukade under tiden för något av sina barns födelse, vilket även Albert gjorde då hans son föddes. En av dem är Bosse. Han

berättar att han var *"rätt förvirrad av tabletter och så där så"* när en av hans söner föddes. Han hade precis suttit i fängelse i tio månader och direkt efter förlossningen så ville han att barnets mamma skulle ringa efter läkare och ordna tabletter till honom, *"Det var mer det som hägrade i min skalle än min nyfödda son"*. Några pappor fick inte vara med på förlossningen p.g.a. missbruk eller för att barnets mamma inte ville ha dem där. Börje, som också var inne i missbruk, var inte med vid sin dotters födelse eftersom barnets mamma inte ville det. När han tänker på att han inte var med på förlossningen och att han missade en del under dotterns första tid säger han att *"det är lite sorg över det"*. Samtidigt glädjer det honom att han nu har bra kontakt med dottern och bland annat var med när hon tog sina första steg. Frans, som har fyra barn med fyra olika kvinnor, fick inte vara med vid sin yngsta dotters födelse. När hans senaste flickvän var gravid såg han fram emot att för första gången *"få vara med hela den här biten med barnet liksom"*, men så *"pajade"* det också (vilket han illustrerar med ett frustrerat ljud). Två dagar efter att barnet fötts ringde mamman till honom och berättade att han hade fått en dotter och undrade om han ville träffa barnet. Efter att han hade varit på BB och träffat sitt barn *"ville hon inte att jag skulle vara nära henne"*. Han beskriver det som att det var jobbigt att inte få vara med på förlossningen, men att det var *"häftigt"* när han väl fick träffa sin lilla dotter:

Och sen nu när jag inte fick vara med på den sista förlossningen, det var ju givetvis jobbigt. Men det var häftigt att komma upp och träffa lilla dottern sen efteråt. En ful liten krabat /.../ [Skratt]. Dom är ju rätt fula när dom är så små, men dom blir ju söta sen, hon är jättesöt nu (Frans).

En pappa, Elias, satt frivilligt utanför förlossningssalen när hans ena barn föddes och han förklarar det med kulturskillnader. Vid andra barnets födelse var han hemma och passade det äldsta barnet.

Gustav, som har ett retrospektivt perspektiv i och med att han blev pappa för 26 respektive 30 år sedan, berättar om början av 70-talet. Då stod dörren till förlossningsrummet endast på glänt för fäder, de släpptes ännu inte självklart över tröskeln (dessutom föddes Gustavs barn i ett grannland och jag kan inte uttala mig om hur det såg ut där på den tiden). Gustav berättar emellertid om att han var upprörd över att han inte fick vara med när barnen föddes, trots att han hade deltagit i profylaxkursen.

Faderskapet och livet

Positivt /.../ Såfort det är någonting jag tänker förändra så tänker jag hela tiden på barnen. Det kommer först hela tiden i tanken alltså Och efter det så förändras det, alltså då så börjar jag blanda ihop oss så att säga /.../ Ofta kompromissa i vissa lägen, och det är okej. Det är skönt att vara älskad [skratt]. Det är det, ja det är det. Det blir man ju av sina barn (Albert).

Som Albert berättar i citatet, så har livet förändrats på ett positivt sätt för honom sedan han blev pappa. Så uttrycker flera av de andra papporna också det. Förutom de positiva känslor de beskriver om sina barn, så uttrycker flera av papporna att faderskapet har inneburit att de har utvecklats personligt. De anser att de bland annat har lärt sig mer om sig själva, kommit i kontakt med sina känslor och blivit klokare. De upplever det som att de har mognat som människor. Så säger t.ex. Adrian att han har lärt sig *"otroligt mycket om mig själv"*, att han måste vara den han är inför sin dotter. Hon är någon som han kan spegla sig i:

/Tillsammans/ med /dottern/ kan /jag/ inte spela några roller eller köra några masker /.../ Det går liksom inte. Det är en annan sak med dig eller mina föräldrar. Det går att sätta upp masker för du vet inte vem jag är. Men med /dottern/ så går det inte så då är jag tvungen att vara den jag är. Och då kan jag ju märka när jag sitter och gör vissa saker. Nu kommer jag inte på något exempel men 'Va? Vad då? Gjorde jag det här? Gör jag så här i sådana här situationer? Säger jag det här när jag blir bemött så här?' Jag lär mig jäkligt mycket om mig själv. Det är en slags spegel faktiskt (Adrian).

Allan upplevde det som att han såg sanningen när han fick barn, *"sanningen, det var sanningen"*. Han pratar liksom Adrian om att faderskapet har förändrat honom som människa och hans syn på livet i stort. Allan ser det som att *"barnet trängde igenom"* den *"lögn"* som han hade *"byggt upp med droger och allting"* och att han först då kunde förstå att han gjorde fel. Det var när han började prata om sin dotter, vilket var det som gjorde *"mest ont"*, som han *"kom i kontakt med mina känslor"*. Liksom Allan menar att faderskapet har gett honom en annan syn på livet, till skillnad från då han missbrukade, ställer flera andra av papporna livet som fäder i kontrast till livet som missbrukare. *"Förhoppningsvis att jag har blivit lite klokare"* hoppas Gösta. Han påpekar att han får *"tänka efter liksom vilka saker jag ska förmedla till dom om rätt och fel, ja, livet då"*. Samtidigt säger han att hans barn måste få lära sig livet själva och att han inte kan tala om för dem hur de ska göra, men *"däremot kan man försöka vägleda"*.

Livet med barnen innebär inte att det har blivit lättare, men papporna anser att faderskapet har gett dem värdefulla erfarenheter. Så påpekar t.ex. Daniel att livet har blivit svårare än han trodde i och med barnen. Liksom för flera andra pappor så är det främst allt runtomkring barnen och inte barnen i sig som gjort livet mer komplicerat. På samma sätt säger Daniel att han aldrig har känt det som att barnen var i vägen. Han hade *"aldrig några karriärplaner"*, berättar han. Han var *"väldigt nöjd med att vara pappa"* och barnen *"dom gick före allt, precis allting"*. Men han påpekar också att han *"trodde att det här med att vara pappa skulle vara mycket lättare"*. Samtidigt som barnen betyder väldigt mycket för honom säger han att han inser att han inte kommer att kunna vara med dem jämt och att han *"måste bita ett eget liv. Jag måste börja bita en egen roll va. En annan roll än pappan också"*. Han menar att det kan *"försvara avnavlingen"* om han inte kan hitta en annan roll än papparollen, men än så

länge verkar det inte vara några problem med att "klippa navelsträngen". Han tycker att det "verkar gåvåldigt bra".

Elias som inte har missbrukat (men har haft andra svårigheter bland annat p.g.a. att barnens mamma är psykiskt sjuk) menar att hans liv har påverkats på så sätt att han har fått kraft att kämpa vidare. Han säger att "man får ju mera krafter också när man får barn, att kunna kämpa vidare". Han känner att han måste leva ett mer ansvarsfullt liv med att bland annat arbeta för att "skaffa det bästa som man kan för sina barn". Även för en annan av de drogfria papporna, Edvin, så har barnen gett "lust att leva vidare". Han funderar på att det kanske hade gått mycket sämre för honom efter skilsmässan om han inte hade haft barnen. Han vet att barnen behöver honom och säger att han inte vet vad han skulle ha gjort utan dem. "Många personer dom har börjat dricka alkohol och knarka", har han lagt märke till och konstaterar att barn "dom ger en stöd". Liksom Ernst också gjorde när han pratade om hur hans ekonomiska situation är en konsekvens av att han marginaliseras, jämför Edvin sig med "de andra" fäderna, som missbrukar.

Längtan efter en vanlig familj och "Svenssonliv"

Det jag tyckte mest illa om, det ska inte dom ha. Det har dom ändå fått. Det jag tyckte var värst i min barndom, det var när mamma och pappa skilde sig /---/ Jag var nio år. Och det har jag sagt, det ska inte dom ha [skratt]. Vi har ju inte skilt oss va, men det är ju näst intill (Albert).

Det är att få hem dom /.../ Det enda är ju att /.../ vi flyttar ihop. Att /mamman/ får bort sin ilska och sin bitterhet /.../ Eller att jag blir mer så överseende och tålig. Det är liksom två möjligheter /---/ Ja. Det är ju vårt mål va och det är det ju fortfarande. Men så samtidigt så kan jag känna det här också när jag sitter här hemma att det är skönt att vara ungar (Albert).

Albert, liksom flera av de andra papporna, uttrycker längtan efter att få leva i en familj. Några ser det som kompensation för den familj de kände att de aldrig fick uppleva som barn. Nästan alla papporna uttrycker längtan efter en vanlig familj. Med barn och familj följer för flera av dem en känsla av att vara något, bli en normal människa och att ha åstadkommit något i sitt liv. Det innebär i sin tur att få vara en del av en normalitet. En del pappor talar om att leva "Svenssonliv". Ett par av papporna definierar vad de menar med "Svenssonliv". "Att säga Svensson för mig i det här sammanhanget", säger Daniel, "innebär att få komma in i samhället. Släppas in i värmen liksom /.../ gemenskapen". Han anser att han har lyckats med det nu, tack vare föreningen som han arbetar i. När han skulle skaffa barn så ville han "absolut bli en vanligt människa så att säga. En vanlig Svensson" och när han väl visste att han skulle bli pappa blev han "jättestolt" och tänkte att han var "ingen looser liksom". Han beskriver att deras familj var en "ganska ovanlig Svenssonfamilj", men uppmanar mig senare under intervjun att komma hem till honom och titta på foton från när barnen var

små, *"det ser ut som Carl Larsson familjen"*. Gösta använder, liksom Daniel, ordet "Svensson" och menar att han levde "Svenssonliv" ett tag, då han bildade familj och jobbade. Då anser han att han *"var som en Svensson"*. Skrattande definierar han begreppet, *"Ja, det är normalt liv"*. Även om Gustav var inne i missbruk då han fick barn *"kändes det bra på något sätt"* att bilda familj. Han *"skeröt mycket med det"* och kände att han var *"stolt i alla fall, att man har åstadkommit nå"*.

Andra pappor uttrycker det mer implicit. *"Jäkligt spännande"*, säger Adrian, vid första intervjun, när han tänker på hur det ska bli när hans flickvän och dotter kommer hem från behandlingshemmet, *"det är först nu som jag ser den riktiga familjebiten"*. Han längtar efter att få leva det liv som han *"ser ute i samhället /.../ Lämna på dagis, hämta. Ja, det är spännande och det är pirr i magen, lite såfaktiskt"*. Han har också en förhoppning om att han, flickvännen och deras dotter ska leva som en familj, men vid andra intervjun, när flickvännen och dottern kommit hem, bor de inte längre ihop och han har flyttat till en annan lägenhet i samma hus. Han skildrar då sina tidigare tankar som att han hade en *"förhoppning /.../ någonstans att vi skulle bli ett par igen. Så det var den familjebilden som jag såg faktiskt. Och det har det ju inte riktigt blivit"*. Liksom Albert uttrycker han sin besvikelse över att familjen inte gick att hålla ihop. Elias som sa att det är *"varje människas dröm ju"*, att bilda familj och skaffa barn upplevde det som ett misslyckande när denna dröm inte höll.

Som vi kan se i nästa kapitel, beskriver Bosse och några andra av de pappor som är på behandlingshem att de "lever familjeliv" varje eller varannan helg då de är tillsammans med barnen och deras mamma. Bosse säger att *"det är som en vanlig familj kan jag tänka mig"*. Trots att Frans har fyra barn med fyra olika kvinnor och nu lever ensam med ett av barnen, så har han inte gett upp önskan om att bilda familj, *"det vill jag fortfarande"*, säger han. *"Det har jag inte gett upp ännu. Kanske"*. Han tycker att det är *"jobbigt att vara själv"* och säger att det *"kanske låter dumt det här, men jag vill ha en familj så att man kan hjälpas åt runt barnen"*.

Kravfyllt familjeliv

Men, det var väl mest att jag inte hade så mycket tid till /frun/ /.../ /Dottern/ var väldigt krävande, krävt väldigt mycket när hon var liten. Jag blir trött naturligtvis, det var inte jag van vid att ta hand om andra. Det är ju tvärt om, andra har alltid tagit hand om en. Jag började nog fundera på om det var skillnad på kärlek och kärlek för den kärleken jag känner för mina barn, båda två idag då den kan jag inte känna till /frun/. Inte det starka bandet alltså Nej. Så har det påverkats ju. Och sen är det en massa andra faktorer i vårt liv, det är ju inte bara barnen. Det påverkas väl inte så mycket, det är samma, det är bara det man har inte samma tid (Albert).

Det var inte bara för Albert som familjelivet blev krävande. De flesta papporna beskriver att familjelivet på ett eller annat sätt blev påfrestande, mycket mer än vad många av dem hade tänkt sig. För de som drömde om det "vanliga Svenssonlivet"

var det svårt att leva upp till drömmarna. Kanske är "Svenssonlivet" en illusion, som Daniel frågar sig. Daniel skildrar stressen och kraven som det kan innebära att ha fyra barn, något som han och barnens mamma inte orkade med i längden:

Som skällade råttor sprang vi runt där och lussade och lussade. Och pepparkakor och allt det där, fy fan alltså. Och vi skulle göra allting /.../ Vi orkade inte längre /.../ Man orkade bara inte. Det skulle lagas mat och grejer och allting sånt här. Ett jäkla schå med allting. Och sen så kom man liksom inte ut då. Även om man åkte till /badhus/ varevigaste jädra helg. Men barn, babysim och allt sånt /.../ så orkade vi inte längre helt enkelt. Det ställdes för stora krav alltså (Daniel).

Omgivningen ställer krav och de ställer krav på sig själva. Kontrasten är stor till det som Daniel berättar att han alltid har drömt om, *"alltid drömt om det här med en sommarstuga med vita kenutar"*. Han säger att så småningom började han inse att *"barn kräver nog lite mer än att man bara ska vilja ha dom"*. Trots att han och hans fru var *"våldigt bekymrade över hur det ska lyckas"* och strävade efter *"den här fina kärnfamiljen där man har julaftnar och påsk /.../ och allt det här"*, så blev det *"aldrig den där lyckan. Vi fick aldrig till den där tomteolyckan. Jag tror det är en illusion"*.

Albert påpekar att det också var en massa andra faktorer som gjorde att kärnfamiljen inte höll. Flera pappor beskriver hur missbruket tär på familjerelationerna. Det innebär två slags liv som papporna anser inte hör ihop, men som för flera av papporna i praktiken har varit svåra att skilja åt. Gösta säger att han bara drack på helgerna och i övrigt levde *"Svenssonliv dåva, sågott man kunde"*. Men det var svårt att få förhållandet till barnens mammor att fungera, *"det var inget riktigt bra i och med att man inte hade nå bra förhållande"*.

Gustav hade *"inte en tanke att jag skulle sluta"* missbruka. Han trodde att han skulle kunna *"separera det"* och vara *"pappa på vissa tider"* och missbruka på andra. Senare förstod han att *"det är klart att det funkar inte, men jag trodde att det skulle göra det"*. Gustav påpekar att både han och hans dåvarande fru har haft *"så här konstig uppväxt"* och förklarar att *"två konstiga människor tillsammans det kan inte bli nånting mer än två gånger mera konstigt"*, vilket han ser som orsaken till att det var *"ingen riktig familj egentligen"*. Till en början kände han inga krav utifrån hur en familj och en *"perfekt förälder"* ska vara. Det var något som kom senare och gav honom *"komplex"*:

Men från början hade jag inte heller det här kravet på att jag skulle vara nån slags mönster, eller perfekt förälder. Perfekt pappa, eller det här riktiga fina gulligullipappa. Jag hade inte såna krav på mig heller /.../ Dom kom senare. Javisst /.../ Ja, man började intresserade sig liksom och titta i TV hur det är i dom här familjerna som man ser i TV. Okej, nu vet jag att det var bara blähä [skratt]. Och sen man lyssnade på andra som var i samma ålder som vi och hade fått barn och vad dom gjorde med barnet och hallaballabä. Man fick nån slags komplex när man inte gjorde samma grejer (Gustav).

Det är papporna som föddes på femtiotalet och papporna med vuxna barn som tydligast uttrycker att familjelivet blev för kravfyllt. Förmodligen är det de av papporna som är mest präglade av det traditionella familjeidealet och av en tid då alternativa former av familjeliv var mindre accepterade än idag.

Diskussion

De flesta av papporna hade tidigare tänkt att de någon gång i livet skulle bli pappor, men ett par av dem var tveksamma till det p.g.a. att de använde droger. Det var också några som inte såg barn som något som skulle ingå i deras liv framöver. Ungefär hälften av papporna planerade att bli pappor, vilket inte hänger samman med huruvida de tänkte på barn tidigare eller inte. De flesta av papporna blev glada när de fick veta att de skulle få barn, även några av dem som blev fäder oplanerat. För några blandades glädjen med oro, rädsla eller tveksamhet. För några av papporna var planerna på att bli far så naturligt att de knappast reflekterade över det. Även en del av de som var tveksamma p.g.a. missbruk såg faderskap som en naturlig del av livet. Ett par av papporna kände sig lurade in i faderskapet.

Vad gäller tankarna på barn och planering av föräldraskapet, uppfattar jag likheterna mellan papporna och fäder i allmänhet som större än olikheterna. Utifrån bland andra Helne (2001) tolkar jag det som att ifrågasatta fäder till stor del ingår i det normala faderskapet. För fäder i allmänhet framstår valet mellan att bli förälder eller inte, i praktiken inte som något reellt val. Såväl Hagström (1999) som Plantin (2001) tar upp att män (liksom kvinnor) omfattas av önskan om barn. De menar att faderskapet är en central del av den manliga identiteten och ingår i bilden av hur och vad en man bör vara. Hwang (t.ex. 2000a) är en av dem som i sin forskning påpekar att även män förbereder sig psykologiskt inför barnets födelse och känner ökad oro inför framtiden och för hur de ska klara av att vara goda föräldrar. Forskaren och journalisten Adrienne Burgess (1997) lyfter fram att när barnen är planerade känner sig de blivande fäderna upprymda och förtjusta, ansvariga och skrämnda, och beskriver graviditeten med ungefär samma ord som barnets mor gör. I de intervjuade pappornas berättelser kunde vi se att nästan alla, även de pappor där barnen inte kom planerat, beskrev starka känslor, åtminstone vid själva förlossningen. Burgess menar att även om den manliga upplevelsen av graviditeten skiljer sig från den kvinnliga, så innebär inte det att det är en andrangerferfarenhet.

För några pappor ingick inte faderskap i livsplanerna, då det uppfattades som oförenligt med missbruk. De flesta av de pappor som inte blev glada för att de skulle få barn kände så p.g.a. missbruket. För flera av de missbrukande papporna kom flickvännens graviditet plötsligt. Det är som att barnets tillblivelse stod helt utanför deras kontroll. Ett par pappor kände sig lurade in i faderskapet. Socionomen Göran Lindén (1996) skriver att en del män som blir fäder ofrivilligt kan känna maktlöshet, kontrollförlust och framtidslöshet. Han menar att ofrivilliga fäder har andra känslomässiga förutsättningar än fäder som vill

ha barn. Några av pappornas berättelser kan förstås utifrån att det är kvinnorna som har kontrollen över reproduktionen. Läkaren Nils Uddenberg (1982) menar att män historiskt sett förlorat makt över reproduktion och fortplantning medan kvinnors makt har ökat bland annat på grund av preventivmedel som t.ex. p-piller och abortlagstiftningen. Bland fäder i allmänhet synes det vara så att kvinnor aktivt tar ställning till graviditeten och att männen förhåller sig mer passiv. Vad gäller ifrågasatta fäder kan därtill läggas att socialtjänsten förmedlar att män som missbrukar inte har barn. Även flera av papporna ansåg att missbruk och faderskap inte hör ihop (kapitel 13). De pappor som missbrukat såg sig inte som män som skulle komma att bli (bra) fäder. Som jag framhöll i kapitel nio kan man se det som att papporna marginaliserades från faderskapet redan innan graviditeten. Utifrån att missbruk diskvalificerar föräldraskap, utesluts papporna ur föreställningen om hur en normal man och far bör vara. Det kan relateras till några av de andra papporna, som inte har missbrukat. För dem tedde sig önskan om familj, planerandet och bildandet av familjen och några år som familjefar, som normalt. Det var först i samband med de händelser som föranledde socialtjänstens insatser som de blev ifrågasatta fäder.

Å andra sidan kan de pappor som upplevde att graviditeten kom plötsligt ses som män som inte tar ansvar för sin egen sexualitet. Utifrån det sättet att se det kan pappornas situation ses som att de marginaliserar sig själva i förhållande till faderskapet. Den plötsliga graviditeten kan dessutom ha varit en överraskning även för kvinnan. Graviditet bland kvinnor som missbrukar är ovanligt p.g.a. oregelbunden eller utesluten menstruation. Det är oftast under en längre period av behandling, då kvinnans allmäntillstånd har blivit bättre, som hon kan bli gravid (Tunving 1982).

Nästan alla papporna var med när deras barn föddes. De pappor som var med beskriver förlossningen med ord som ”spännande”, ”makalöst”, en ”härlig känsla”. Några pappor fick inte vara med på förlossningen p.g.a. att de missbrukade och/eller för att barnets mamma inte ville ha dem där. En pappa förklarade å sin sida att det inte ingick i hans kultur att vara med. Att ha en annan etniskt tillhörighet än den svenska var en självklar förklaring för honom. Det kan jämföras med den uppfattning som i synnerhet B-stads socialsekreterare gav uttryck för (kapitel åtta), att acceptansen för hur en far bör vara är annorlunda när det gäller invandrarfäder. Det synes vara en uppfattning om att etniska kulturella traditioner är djupt rotade i de invandrade fädernas värderingar och att de är svåra att förändra.

Huruvida män ska vara med på förlossningen eller inte är en diskussion som pågått och fortfarande pågår i olika media (Hagström 1999). Burgess (1997) pekar på två olika argument angående fäders närvaro vid förlossningen. Å ena sidan att fäder tvingas eller pressas till att vara med på förlossningen, å andra sidan att männens närvaro är en förlängning av manlig makt, att män försöker ska ta sig in även i det som uppfattas som det mest kvinnliga av kvinnligt, att föda barn. Burgess anser emellertid att den viktigaste orsaken till att män närvarar vid förlossningen sannolikt är en följd av en större sexuell öppenhet och att kvinnor bjuder in män att vara med. Trulsson (1998) tolkar fädernas närvaro vid förlossningen som att både

män och kvinnor ser stödet vid förlossningen som en viktig och manlig uppgift. Hon menar att det blottläggs en maktlöshet när mannen inte lever upp till den uppgift som förväntas av honom som far, av såväl kvinnan som samhället. De missbrukande kvinnorna i hennes studie kunde undvara mannens stöd under graviditeten, men under förlossningen var deras närvaro och stöd angelägen. Efter sin frånvaro under graviditeten var det tydligt att fadern återinträdde på scenen under barnets första dagar.

Livet med barnen har påverkat papporna på olika sätt beroende på tidigare livserfarenheter. För de pappor som har missbrukat har barnen fått dem att se nya värden i livet och för vissa motiverat dem att hålla sig drogfria. Även för de pappor som inte har missbrukat är barnen en motivation, främst för att orka kämpa för att få vara fäder. Det var i synnerhet de pappor som har missbrukat som uttalar en längtan efter att få leva ett vanligt "Svenssonliv", något som flera av dem beskrev att de längtat efter mer eller mindre ända sedan barndomen, eftersom de aldrig har fått uppleva en riktig familj. De vill inte återupprepa sin egen barndom genom sina barn. De andra papporna uttryckte en förhoppning om att få familjen att fungera som vanligt, som förut innan omhändertagandet av barnen. För flera av papporna blev familjelivet mer krävande än vad de hade tänkt sig. För flera av de missbrukande papporna blev det så därför att föräldraskapet krävde mer än förväntat, för de andra p.g.a. andra problem i familjen, t.ex. barnets mammas psykiska sjukdom eller svåra konflikter i relationen.

Idealet om kärnfamiljen lever kvar (se t.ex. Liljeström & Kollind 1990). Papporna synes inte bara ha samhällets krav att leva upp till, utan även sina egna krav på sig själva som bra fäder. Sommer (1997) menar att den betydelse av samvaron mellan fäder och barn, som så väl forskning som samhället och den närmaste omgivningen förmedlar, har ett avgörande inflytande för mäns sätt att vara fäder. Jag ser det som att papporna måste förhålla sig till både familjepolitikens stärkande av faders relation till sina barn och den sociala barnavårdens ifrågasättande av fäder. Som vi kunde se i kapitel sju och åtta står socialsekreterarna i ett ambivalent förhållande till dessa två kontexter. Dessutom förmedlar de i hög grad traditionella könsrollsmönster och är, liksom samhället i övrigt kluvna mellan den traditionella och den moderna synen på fadern. Även socialsekreterarna förmedlar kärnfamiljen som ett ideal.

Såväl papporna som några socialsekreterare använde sig av begreppet "Svensson" och de gjorde det med ungefär samma innebörd. Socialsekreterarna ser Svenssonpappan som den moderna jämställda mannen som tar aktiv del i omvårdnaden av barnen och papporna ser honom som innefattande i en normal, vanlig familj. Socialsekreterarna beskriver emellertid en variant av Svenssonpappa som även finns inom den sociala barnavården. Det är en far som, i jämförelse med andra fäder som socialsekreterarna möter, tangerar den jämställda och aktiva moderna fadern, även om de inte kan uppnå det utan stöd.

Det är kärnfamiljsnormen som uppfattas som det normala och det eftersträvarsvärda och barn och familj ses som en stor mening i livet. I kärnfamiljsnormen innefattas bland annat social anpassning, att klara sig själv och

att ta hand om sina barn. Liksom för fäder i allmänhet, ställer omgivningen krav på papporna som fäder och papporna ställer krav på sig själva att leva upp till idealet om den närvarande, aktiva, gränssättande och tillräckligt bra fadern. Kanske upplevs längtan efter en normal kärnfamilj starkare och mer idealiserad för människor som står utanför kärnfamiljsnormen. Jag uppfattar det som att kraven är extra svåra för papporna att leva upp till, i och med den socialt utsatta situation som de lever i. Skårner (2001) menar att utsatthet och utanförskap som ofta följer med missbruk kan förstärkas genom stigmatiseringsprocesser så att missbrukaridentiteten blir den huvudsakliga identiteten i samspel med andra människor. Det innebär att även normala dilemman och svårigheter tillskrivs stigmat och att vardagliga kompetenser uppfattas som märkvärdiga prestationer, framhåller Skårner. Detta gav papporna också uttryck för. Normalt familjeliv framstod i deras berättelser som en svårrealiserad dröm eller rent av en illusion. Jag tolkar det emellertid som att kärnfamiljen för papporna inte bara handlar om ett ideal, utan i flera avseenden konkret om normalitet, icke-marginalisering och integrering i samhället. Parrelationen och i synnerhet föräldraskapet för med sig praktiska handlingar som ingår i det normala samhällslivet. I Svenssonlivet finns det inte plats för en missbrukande eller på annat sätt ifrågasatt far.

KAPITEL 12. PAPPORNA OM RELATIONEN TILL BARNEN

Inledning

Vad betyder barnen för papporna och vad tror papporna att de betyder för sina barn? Hur ser kontakten mellan papporna och barnen ut och vad gör de tillsammans när de träffas? Det är några av de frågor som kommer att tas upp i detta kapitel. Slutligen tas pappornas tankar och förhoppningar om framtiden vad gäller barnen upp.

Barnens betydelse

Allt [skratt]. Ja, det gör dom. Vad dom betyder? Mycket jobb, mycket kärlek [skratt]. Ja, ja. [Funderar] Först och främst betyder dom ju att man inte kan göra som man vill längre. Det är nog det som är det hårdaste. Knark, alltså det handlar ju inte bara om knark. Det handlar ju även om att gå ut eller sitta vid datorn till klockan fem på morgonen som jag gjorde nu i morse /---/ På nå sätt så har jag precis börjat få smak på friheten i nyktert tillstånd. Det är ju jätteroligt att vara nykter, men så har man då två små bromsklossar [skratt] /---/ Men dom uppväger. Dom uppväger så mycket va. Det är en liten rädsla för mig alltså att ta hem dom helt och hållet (Albert).

Även om barnen betyder allt, finns det en kluvenhet hos Albert. En kluvenhet mellan barn och karriär, mellan bundenhet och frihet. Flera av papporna säger, liksom Albert, att barnen betyder allt för dem. "Allt" och "väldigt mycket" är genomgående uttryck som papporna använder.

"Väldigt, väldigt mycket" säger Adrian att hans dotter betyder för honom och funderar sedan en stund. Sedan berättar han att när han tänker på sin dotter så "tycker jag att hon lär mig om respekt". Han uppfattar det som att han kan "spegla mig själv i henne, hur man ska vara mot andra människor". Han tillägger att "hon får mig att tänka på det i alla fall. Jag kanske inte lär mig, men hon får mig att tänka på det".

Fabian säger att barnen "betyder väldigt mycket" och menar att han "har väl en skyldighet, ett ansvar gentemot dom då". Han sitter i fängelse och har avtjänat flera straff under sina barns uppväxt. I svaret skiner en kluvenhet igenom. Han vet vad som förväntas av honom som en bra far, men uttrycker att han inte har levt upp till det. Frans, som har fängelsestraff bakom sig, säger att hans barn "betyder jättemycket" för honom. Han tycks emellertid lättare än Fabian ha upprätthållit relationen till sina barn och menar att han finns där för dom när dom behöver honom. Skrattande berättar han att hans äldsta dotter, som nu är tonåring bara behöver "lyfta på luren och skrika efter Fantomen så kommer jag".

Allan säger att det gör "jädra ont" när barnen mår dåligt: "Det är usch, olidlig smärta inombords". Han förklarar att "dom betyder nästan allt, inte allt, men dom betyder mycket". Det är flera pappor som liksom Allan poängterar att barnen förvisso

betyder väldigt mycket, men inte allt. Det finns annat i livet som också betyder mycket. Men det kan vara svårt att hitta balans och det förefaller som flera av papporna, i alla fall tidigare, har hängt upp mycket av sina liv på barnen. För Daniel betyder barnen så mycket att han engagerat sig känslomässigt så mycket i dem att han nästan glömt bort sig själv. Han känner att han inte har så mycket ork kvar, men menar att han måste *"orka med några år till"*:

Jag känner jag måste orka med några år till och sen har ju jag börjat tänka också att jag gör ju fel, och det säger dom till mig också /.../ jag måste ju nånstans börja satsa på mig själv också. Jag måste ju nånstans tänka 'vad blir det sen då?' Det blir ju liksom stå där med alla barnen utflugna, ja tomt va /.../ Och samtidigt vet jag inte. Jag slår ju på mig själv. Jag har inga resurser /.../ Jag måste orka med det här i och med barnen. Jag blir aldrig av med dom (Daniel).

För Daniel och några andra av papporna framstår det som att barnen är det enda värdefulla de har i livet. Det är som att livet står och faller med barnen. De flesta av dessa pappor förklarar emellertid att de försöker att finna någon annan mening i sina liv eftersom de menar att de inte vill hänga upp allt på barnen. Men varken Ernst och Edvin ger uttryck för någon önskan om en sådan balans. Ernst säger *"allt så klart. Det är dom först. De är mitt blod. De betyder allt, så klart"*. Edvin säger också *"allt"* och förklarar att han *"har bara dom, ingen annan"*. Både Edvin och Ernst kommer från utomnordiska länder och de berättade att familjen och barnen har en annan betydelse i deras ursprungsländer än i Sverige.

Flera pappor uttrycker inte bara att barnen betyder mycket för dem, utan även barnens mamma. De har en förhoppning om att kunna leva som en vanlig familj så småningom. Bosse hoppas att det ska bli så när han lämnar behandlingsinstitutionen. På frågan om vad barnen betyder för honom säger Bosse att barnen betyder *"/.../ massor. Allt. Ja, jag tänker ofta på dom och jag saknar dom. Jag känner mig hel när jag umgås med mina barn. Dom betyder extremt mycket för mig"*. Både barnet och flickvännen (som är mamma till barnet) betyder *"allt"* för Bengt. Han betonar att de aldrig har *"gjort mig illa eller någonting"* och att det enda de vill är *"att leva tillsammans med mig. Allihop, det är vår enda önskan. Sen allt annat går att hantera"*.

För Gösta betyder de nu vuxna barnen, *"hur mycket som helst"*. Han säger att de är hans *"allt"* och att det är *"min familj idag. Så att, ja dom betyder allt"*. Han har också ett litet barnbarn, som betyder mycket för honom. Han skildrar hur det var första gången han träffade henne. Även om hon är blyg för sin mormor och sina farsföräldrar som bor nära och träffar henne ofta tvekade hon inte att ge honom en kram:

/.../ den känslan som jag fick då när jag träffade henne första gången, den var enorm alltså /.../ Men första gången jag ser henne då kommer hon med famnen. Det första hon gör det är såhär [visar hur hon hade

utsträckta armar] /.../ Ja, det var en häftig känsla. Ja det är en helt okej liten dotter. Dotterdotter blir det ju (Gösta).

Även om Gösta bestämt nekar till att relationen till dotterdottern handlar om att gottgöra för att hans faderskap gentemot dottern brustit under hennes uppväxt, förefaller det vara ett sätt för honom att skapa en ny relation till sin dotter. Gustav, å sin sida, säger att han under en lång period inte kände något speciellt för sina barn, i alla fall inte medvetet, men att han ”*nånstans längst inne har haft den där känslan ändå på nå sätt /.../ att ta kontakt med dom, men det dröjde över tjugo år innan jag gjorde det.*”

Pappornas betydelse för barnen

Ja. Jag tror jag betyder lugn, trygghet, harmoni. I alla fall för /dottern/, /sonen/ vet jag inte. Men han /.../ somnar såfort han kommer i famnen. Det har blivit så jag vet inte var det har kommit ifrån. Det finns ingen anledning för jag var ju aktiv i missbruket när han har växt upp. Jag vet inte, jag betyder mycket, för när /sonen/ kom blev ju /dottern/ väldigt svartsjuk. Jag var ju hennes så att säga. Och tog jag /sonen/ så gick hon bort till /mamman/ och sa 'kan inte du ta den?' [skratt] /.../ Vi har gjort mycket tillsammans. Varit ute mycket. Så då när /sonen/ kom så var det mest så att jag tog /dottern/ och så tog, /mamman/ den lille. Vi hade våra kvällar alltid. Onsdagskvällarna, då satt vi och tittade på /TV-program/ Vi tyckte det var roligt och så satt vi och åt popcorn och så satt vi och drack läsk [skratt]. Även när jag missbrukade hade vi dom kvällarna (Albert).

Liksom Albert, så tror eller hoppas papporna att de betyder mycket för sina barn. Papporna beskriver att de är viktiga för sina barn och betonar känslomässiga aspekter, som kärlek och samhörighet:

- Trygghet och kärlek (Allan).
- Trygghet /.../ värme, kärlek (Adrian).
- Jag tror hon älskar mig (Börje).
- Just nu vet jag inte. Innan vet jag att då betydde jag mycket för dom (Douglas).
- Samhörighet /.../ Våra rötter sitter ju ihop (Gösta).
- Som små gudar för henne /.../ hennes säkerhet (Bengt).

Elias säger att han betyder väldigt mycket för sina barn. Han menar att han aldrig har svikit dem och alltid ställt upp:

Väldigt mycket [skratt] /.../ På det sättet att jag har aldrig svikit dom och jag har alltid ställt upp oavsett om jag har varit sjuk, sjukskriven och allt sånt. Det var precis dom tiderna dom var på /institutionen/ /.../ till

och med varannan eller varje vecka /.../ dom körde hem till mig /.../ I och med att jag är själv från en helt annan kultur så. Vi är uppväxta att vi ska bry oss varandra och tycka om varandra /.../ Jag själv tror att jag har stor betydelse för dom. Dom för mig också (Elias).

Elias betonar själv att han kommer från en annan kultur och han framställer det som att relationerna mellan familjemedlemmarna är starkare därifrån han kommer.

Fabian tror att han kanske betyder mer än vad han förstår, *"för att annars så kanske man inte hade gjort som man har gjort /.../ Så hade jag kanske inte försatt mig i dom situationerna tidigare då på dom andra straffen"*. Inte heller Gustav tror att han betytt något för sina nu vuxna barn, tidigare när han missbrukade. Han säger att hans dotter *"upplevde mig inte som pappa, förr i tiden. Fast nu gör hon det. Det tog flera år. Så att jag var ingen pappa till henne. Förrän nu dom senaste två tre åren kanske"*. Han påpekar att han *"trivs med henne och hon trivs med mig. Vad hon tycker och tänker egentligen, det har jag ingen aning om"*.

Daniel säger att han vet att han betyder *"otroligt mycket"* för sina barn. Han tror att han är en *"ledstjärna"* för dem. På motsvarande sätt som han känner att barnen kanske upptar en för stor del av hans liv, så påpekar han att eftersom barnen har varit det enda som han har varit stolt över så har han nästan gjort sig själv *"oumbärlig"* och betonar att det inte får *"bli så att dom inte ska ha egna liv"*.

Några pappor har inte träffat sina barn på länge och säger att de därför inte kan svara på vad de tror att de betyder för dem, t.ex. Douglas som säger *"just nu vet jag inte. Innan vet jag att då betydde jag mycket för dom"*. Han menar att det är svårt att känna sig säker på och att upprätthålla relationen till barnen utan att ha kontakt med dem.

Bengts svar innefattar vad både han och dotterns mamma betyder. I samma anda förklarar Bosse att han känner att han betyder lika mycket som mamman för sin äldsta son. Vad han betyder för den yngsta sonen är han osäker på:

Ja, för /.../ min äldsta son, så känner jag att jag betyder lika mycket för han som hans mamma gör. Att jag är lika viktig i hans liv som hans mamma. Sen är det svårt med /yngsta sonen/, han är bara tio månader. Dom behöver sin mamma mer i den åldern. Så, han är så liten så det vet jag faktiskt inte. Men /äldsta sonen/ kan jag känna att jag är lika viktig för (Bosse).

Både Bosse och Frans, som säger att han tror att han betyder mycket för alla sina fyra barn, men kanske inte så mycket för den minsta som är ett par år gammal. Några pappor beskriver det som att de låter barnens mammor ta det största ansvaret för barnen när de är små. När barnen är lite äldre upplever papporna sig som viktigare för dem.

För flera pappor är det viktigt att barnen förstår att det är de som är pappor. *"Alltså dom ska ju veta att dom har en pappa. Det är det viktigaste för mig"*, säger

t.ex. Aron om sina söner. Den yngsta, tre månader gamla sonen, försöker han få *"att förstå att /jag/ är pappa, att han ska känna den tryggheten"*. Frans menar att en av hans döttrar *"känner att hon har en pappa fast hon vill ju inte alltid åka dit, men det finns en pappa där"*. För papporna är det viktigt att deras barn känner sin biologiska far och har kontakt med honom.

Kontakten med barnen

Nu får vi bara träffa dom en gång var fjortonde dag... (Albert).

Jag har dom var fjortonde dag, ska jag ha nu från fredag till söndag /---/ Ja, det är ju meningen att detta ska vara en övergångsperiod /.../ att jag ska ta över dom helt (Albert).

Så berättar Albert om hur ofta han träffar sina barn. I citaten från Albert, liksom i presentationen av papporna kan vi se att frekvensen på hur ofta papporna träffar sina barn varierar över tid och beroende på aktuell situation. Bland papporna finns det allt från t.ex. Allan, som bor med sina barn, men under en period tvingades hålla sig borta från familjen p.g.a. missbruk, till Gustav, som under ett par års tid inte hade någon kontakt med sina barn, men numera har en regelbunden kontakt med sina nu vuxna barn.

För de pappor som har mer än ett barn, är det några som dessutom träffar barnen olika mycket, t.ex. Aron som bor på en utredningsavdelning tillsammans med sin yngsta son och träffar sin äldsta son två gånger i veckan. Ett annat exempel är Ernst som har flera barn, från fem år till ett vuxet barn. Han träffar dem regelbundet, men hur ofta är beroende på var barnen bor, flera av dem är omhändertagna. Ett av barnen, som bor i ett familjehem i närheten, träffar Ernst dagligen. Den vuxna sonen träffar han också varje dag och periodvis bor sonen hos honom.

Bosse får tjäna som exempel på en pappa som för tillfället träffar sina barn en gång i veckan. En gång i veckan kommer barnen och deras mamma och hälsar på honom, säger Bosse, *"så då kan barnen komma hit, från fredag till söndag"*. Bosse som är tillsammans med sina barns mamma, berättar att han, sönerna och flickvännen (som är mamma till barnen) bland annat brukar vara i parken, gå på bio eller på badhuset. De är också *"ute och går mycket och lagar mat tillsammans. Det är väl som en vanlig familj kan jag tänka mig"*. Han berättar att han var *"våldigt delaktig"* som pappa ett tag när han var drogfri, när barnen var mindre. Eftersom han inte har haft arbete så *"har jag varit hemma med barnen hela tiden"*. Han beskriver hur han *"badade han och bytte blöjor"*.

Frans är ett exempel på en pappa med flera barn som han träffar olika ofta, och som han har träffat olika mycket i olika perioder. Han har fyra barn med fyra olika kvinnor. Om sina två äldsta barn, som båda är i tonåren berättar han att kontakten *"har väl varit rätt bra faktiskt"*. Han har bott själv med sin son sedan sonen

var tre år, då mamman "försvann". När Frans "torskade" för ett par år sedan och dömdes till fängelse fick sonen flytta till sin mamma och "nu har han flyttat tillbaka till mig efter fängelsestraffet". När tonårsdottern var bebis åkte han och besökte henne "så mycket som möjligt". Han berättar att hon hade kolik och att han var ute och körde med henne i bilen eftersom hon blev lugn då. Dottern bodde också hos honom ett tag när hon gick på lågstadiet, "ett halvår ett år hade jag dom själv båda två". Han tyckte att "det var mycket" eftersom han "dubbelarbetade /.../ och missbrukade". Dessutom ville dottern "hela tiden till sin mamma sådet var ganska jobbigt ibland". När dottern hade flyttat hem till sin mamma igen så träffade han inte henne på bestämda tider, utan han och mamman gjorde upp efterhand när han skulle träffa dottern, "eller att hon ringde till mig då så att säga /.../ En gång i veckan. Tror jag. Nä, fast vissa perioder drog det väl ut mer på tiden. Kunde gå ett par månader så här då under den här tiden också". När han sedan satt i fängelse så "kom dom och besökte mig några gånger. Mammor och barn /.../ Två mammor, två barn. Så dom kom och besökte mig i fängelset". Hans fyraåriga dotter sover över hos honom varannan helg nu, från lördag till söndag, men det försöker mamman hindra, säger han. Hon vill att han bara ska ha henne några timmar på lördagarna och söndagarna, vilket han tycker är jobbigt. Han har haft det så innan och han "fick ingen bra kontakt" med dottern på det sättet:

Nu träffar jag henne varannan helg. Från lördag morgon tio nollnoll till söndag sexton nollnoll. Varannan helg så det är ju lite tid. Så nu blir det ju sammanhängande, så då kan man ju åka på /friluftspark/ och sen komma hem, laga middag och så. Det kunde man inte förut utan man bara snabbt iväg, hämta henne och det krävde ju att man hade bil för att kunna hämta och lämna. Och jag har alltid kommit och hämtat och lämnat (Frans).

Den yngsta dotterns mamma hindrade honom också från att träffa dottern under en period. Han berättar att hans och mammans förhållande "tog ju slut och då ville inte hon komma och jag fick inte komma dit, så jag fick ju inte se min dotter och det tog ett halvår". Nu får han träffa sin dotter igen, men hon bor med sin mamma i en stad femtio mil från honom, "det var ju en jättelång väg för mig också att resa så jag har försökt resa ner flera gånger för att träffa det här lilla barnet, men /mamma/ vill att jag kommer ner varje helg". Ibland tar han med sig sina andra barn dit. Även om han tycker att det är "ganska jobbigt" så försöker han hålla kontakten och "ha barnen varannan helg". Han försöker då få alla barnen att träffas "så att dom vet vilka som är syskon och sålar". Det innebär att han får "jaga runt", han skildrar hur en sådan helg kan se ut:

Oj. Jag hämtar lilla /dottern/ klockan tio på morron /.../ hon som är fyra år. Sen åker jag hem. Ibland så sover /sonen/ hos en kompis på helgen, så säger jag 'imorgon åker jag och hämtar /fyraåringen/ så kommer jag och hämtar dig så ska du träffa din /syster/'. 'Åh, måste jag det?', liksom. Ibland är han jätteglad för det, nu har han hajat det att när jag har henne då ska han komma hem och träffa henne. Så jag ska jobba

på det så det blir kontinuerligt att när jag har henne så måste han träffa lillasyster. Då ska inte han ut och ränna med polarna. Sen försöker jag hämta min dotter också, åka och hämta henne, äldsta, så att hon får träffa /lillasystemen/ en halv dag eller så. Och ibland så tar jag några av barnen, åker ner till /ort/ och träffar det minsta barnet. Så att dom får träffa henne där nere också. Och det är jättemycket pusslande för att få det där att gå ihop (Frans).

Fabian som sitter i fängelse träffar inte sina barn så ofta, eftersom det är långt mellan hans permissioner. Han berättar om hur hans kontakt med sin äldsta dotter såg ut tidigare. Han talar om att de hade *"våldigt tät kontakt för jag sov middag med henne så gick jag då pappaledig och tog hand om henne då när /mamman/ jobbade"*. Men, säger han, *"det blev mycket missbruk både för mig och mamman då"*. De bråkade mycket och *"det var ju inte bra för barnen"*, vilket medförde att han lämnade mamman. *"I samma veva där då så blev hon med barn en gång till då Och jag ville inte ha barnet, men det ville hon. Och det barnet har jag inte haft så mycket kontakt med. Hon hindrade mig att träffa barnet första året"*. Så den yngsta dottern har han inte haft så mycket kontakt med. Han lämnade mamman när dottern var tre månader. Under en period funderade han på att ta hand om döttrarna själv för mamman *"hon orkade inte med barnen"* därför att *"hon knarkade sönder sig"*. Men han höll på med missbruk och kriminalitet själv och kände att han inte kunde ta hand om barnen eftersom han måste *"ha det lite mer kontrollerat då"*. Nu var det *"ett år sen"* han träffade sina döttrar, men han ringer till dem ett par gånger i veckan. Sin tvååriga son har han *"knäppt träffat"* på grund av att han blev omhändertagen när han var nio månader. Någon gång i månaden träffar han sin son och sin flickväns barn tillsammans med flickvännen (som är sonens mamma) och en kontaktperson. Barnen får inte vara hemma, utan familjehemmet *"släpper av"* barnen på stationen *"så tar vi barnen så är vi med dom några timmar då sen lämnar vi av dom på stationen igen. Så är vi med dom i en lokal /.../ Helt sterilt"*.

Gösta som har vuxna barn har en dotter som är nitton år och en son som är tjugosex. Barnen har olika mammor. Dottern har han daglig kontakt med. Sonen jobbar mycket och bor i en annan stad, så honom träffar han inte så ofta, *"men jag har ju kontakten så att jag vet hur dom lever och så"*. Han berättar att när hans barn var mindre hade han en bra relation till sin son fram tills sonen var i femårsåldern, då han och mamman separerade, *"Sen när vi separerade så vart det mera missbruk för mig då och sämre kontakt med honom."* Det var tänkt att han skulle ha sin son hos sig varannan helg, men p.g.a. missbruket blev det inte regelbundet, *"/kontakten/ var ju inte kontinuerlig så att den var ju inte som den borde ha varit /.../ Den borde ha varit framför allt kontinuerlig och med riktig struktur på den"*. När han dessutom fick dottern med en annan kvinna *"så vart ju /sonen/ förskjuten på grund av det"*. Vid den andra intervjun förklarade han att han kände det som *"jättejobbigt, jättejobbigt"* och att åsidosättandet var omedvetet. Det är först nu som han har känt efter mer kring det: *"Ja och jag åsidosatte honom då på nå konstigt sätt. Omedvetet, som har kommit fram mer och mer liksom. Fast jag kände ju lite så då också men, det har kommit mer och mer."* Även kontakten med dottern blev lidande av hans missbruk eftersom *"periodvis då"*

när jag var nere i drogerna så har det inte varit någon kontakt med dottern". Han konstaterar att *"Jag har väl varit svår att få kontakt med då"*. Gösta beskriver bristerna i kontakten med sina barn som bristande struktur och kontinuitet.

Den andra pappan, Gustav, som också har vuxna barn, separerade från barnens mamma när barnen var små. Dessförinnan var han *"mycket med barnen, första två tre åren kanske"*. Separationen skildrar han som problemfri från sin sida, *"Jag tänkte att okej då sticker jag. Det var enkelt. Ta lite grejer i väskan och sen stack jag. Det var inga problem"*. Barnen hann han inte säga hejdå till, *"grabben var fem och flickan var ett /.../ Det var lika bra att stänga av allting. Det var bara liksom iväg"*. Sedan *"gick det flera år"* som han inte hörde av sig alls *"på grund av missbruk"*. Under någon period träffade han barnen *"två gånger om året eller så hastigast över dan"*. Han berättar att barnen försökte ta kontakt med honom, men att han inte var *"kontaktbar om man säger så /.../ Sådet gick några år sådär, att jag hörde inte av mig. Dom visste ingenting om var jag fanns eller om jag överhuvudtaget var vid livet eller nånting"*. Han säger att han vet att barnen saknade honom, *"jodå det vet jag att dom gjorde. Det har dom sagt klart"*. När de väl träffades gjorde de *"inget speciellt"*, han *"var bara och hälsa på dom och sen gick jag igen. Sådet var inte mycket"*. Men han berättar att *"grabben i alla fall tyckte att det var kul att jag kom och vi umgicks. Vi gjorde det, grabben och jag mest"*. När han skulle gå ville barnen inte att han skulle åka. Han säger att det var *"jobbigt och det var en av anledningarna att jag åkte dit så sällan, det här alltså att åka därifrån. Det var det värsta som jag visste. Det gjorde ont"*. Dottern *"klängde"* på honom hela tiden och ville *"inte släppa mig en sekund"*. Under en period hade han nästan gett upp hoppet om att träffa sina barn överhuvudtaget med tanke på att han levde ett liv som inte hade med barn att göra, något som han i efterhand inser var ett sätt för honom att få vara ifred i sitt missbruk:

Jag hade liksom gett upp hoppet att jag skulle någonsin träffa dom överhuvudtaget. Sköt bort den där tanken hela tiden. Och så /.../ försöker /man/ rättfärdiga det på så sätt /att/ man tänker att dom har det bättre där. Att det är bättre att dom får va ifred. Det var väl egentligen så att jag ville vara ifred själv (Gustav).

Både Gösta och Gustav ansåg att det var bäst för barnen att hålla sig borta från dem när de missbrukade. Gustav beskriver det som att det nog egentligen handlade om en smärta som han själv inte klarade av att hantera på något annat sätt och att det kanske inte var så mycket för barnens skull. I slutet av åttiotalet hade han mer kontakt med barnen, då *"var det ganska ofta"*. Då hade han en lägenhet *"och då kom dom dit"*. Han berättar att *"ibland kom dom bara utan att ringa i förväg /.../ Då visste dom att dom kunde komma hit när som helst"*, vilket blev ungefär en gång varannan månad. Han säger att barnen var glada när dom fick komma hem till honom, att dom fick vara där. Han var *"givetvis"* också glad, säger han med ett skratt. Nu håller han kontakt med sonen via Internet, de skickar e-post till varandra flera gånger i veckan. Men det är med dottern som han har haft den bästa kontakten. De ringer varandra minst två tre gånger i veckan och dottern funderar nu på att flytta till samma stad

som honom, vilket han tycker ”skulle vara toppen”. Då kanske han äntligen får den familj som han hela tiden har försummat och saknat.

Vara med barnen

Dom älskar /att vara här/ dom tycker det är jättekul alltså Samtidigt dom helgerna satsar man ju på dom. Det är ju inget annat så att säga. Och försöker göra saker med dom. Jag har inte så mycket pengar va, men vi kan ha roligt ändå faktiskt /---/ Där är en sån ruschkana som de tycker om att äta. Och, vad gör vi mer? Vi hälsar på folk som vi inte har träffat på länge /---/ Förra gången var det min far, alltså deras farfar då som var här och hälsade på Och det tycker dom också är jättekul. Dom är jätteglada för sängen som jag köpt till dom. Jag har köpt en våningssäng. Det har dom aldrig sett förut /---/ Så det blev dom jätteglada för. Men annars så är det mycket sitta i soffan och titta på TV och kramas va. Dom tycker det är jättekul. Det behöver inte vara så avancerat (Albert).

Albert beskriver hur det är när barnen kommer till honom i den lägenhet som de ska bo i tillsammans så småningom. Liksom Gustav uttryckte, att umgänget med barnen inte behöver vara så märkvärdigt, menar även Albert att det inte behöver vara så avancerat när barnen och han träffas. Till skillnad från i ovanstående avsnitt, där vi såg närmre på *omfattningen* av pappornas kontakt med sina barn, så kommer detta avsnitt att fokusera vad papporna *gör* tillsammans med barnen när de träffas. Avsikten med att beskriva vad papporna gör med barnen är att försöka fånga relationen mellan dem. Först presenterar jag en översikt av det som papporna nämnt att de och barnen gör tillsammans. Det handlar om det mesta från att bara vara tillsammans till att göra mer ”avancerade” och ”märkvärdiga” saker som till exempel att åka på utflykter och till nöjesfält. Här följer ett antal av de saker papporna gör tillsammans med sina barn:

Ägna all tid åt barnen
Vara hela familjen tillsammans
Laga mat tillsammans
Hitta på allt möjligt
Ha roligt
Leka
Spela spel
Titta på TV och äta popcorn
och dricka läsk
Spela musik
Vara ute och gå
Gå på lekplatsen
Mata fåglarna i parken
Titta på båtar i småbåtshamnen

Fiska
Åka till nöjesfält
Gå på Mc Donalds
Åka till storstan
Titta i leksaksaffärer
Gå på bio
Gå på marknad
Åka till en djurpark

Vad papporna och barnen gör beror delvis på barnets ålder, men också på hur mycket tid de har tillsammans. De pappor som inte bor med sina barn försöker, med mer eller mindre framgång, upprätthålla en kontinuerlig relation med barnen.

Vid första intervjun träffar Adrian sin dotter på institutionen varje helg. Då går de ut i skogen, tittar på djur eller åker in till storstan. Han skildrar hur han kör de cirka trettio milen till institutionen och kommer dit vid sextiden på fredagskvällen:

Jag kommer då fredag kväll runt sex i och med att jag jobbar /.../ Och då åker jag hem där /mamman/ och /dottern/ bor i ett hus /på institutionen/. Då träffas vi då allihop och jag sätter mig ner och tar en kopp kaffe och plockar ihop lite grejer så, så att det blir en lugn och trygg överlämning till mig. Plockar ihop våra grejer och så åker jag bort. Vi sover på ett annat ställe, men det är bara två tre hundra meter bort tror jag. Det är fortfarande på /institutionen/ /.../ Det är också det att jag får vara med i dom rutinerna då. Jag får vara med och påverka. Så på lördagarna brukar vi gå upp väldigt tidigt. Det är allt ifrån fem till senast halvsju. Så är det lite frukort. Vi går upp och leker och lite så. Sen runt tio elva, antingen så går vi ut i skogen /.../ Det är mycket djur där. Kossor och hästar och strutsfarmar finns där, så vi går och tittar på djur. Eller också åker vi ganska ofta till /stor stad/ faktiskt. /Det/ gör vi för att hon ska få komma ut och få träffa andra människor och vara i en stad. Jag menar det är ju ganska isolerat ute i skogen. Så att jag tror att det tillfredställer hennes behov också, att få träffa andra människor och vara ute i samhället så där. Plus att det är lite roligare för mig också naturligtvis /.../ Så det är vad vi brukar göra på lördagar. Och så söndag så brukar vi åka tillbaka till /mamman/ runt två på dagen och så lämnar vi över och så leker vi och så äter vi. Så mellan fem och sju på kvällen åker jag därifrån. Så brukar helgerna se ut (Adrian).

Vid den andra intervjun, när dottern kommit hem med sin mamma från institutionen, erinrar Adrian sig vad han hoppades på inför deras hemkomst. Han säger att han kommer ihåg att *"jag fäste mig vid att jag skulle få träffa /dottern/ mycket mer än vad jag hade gjort under den tiden då Och det har ju verkligen blivit sant"*. Nu träffar han henne *"nästan dagligen"* och lämnar och hämtar henne på dagis *"och hela den biten. Och det är ju precis vad jag hoppades på Och känslan också är den samma som jag hoppades att jag skulle känna. Den här delaktigheten"*. Han bor i samma hyreshus som dottern och mamman, vilket han tycker är *"helt kanon"* eftersom dottern kan springa mellan föräldrarna som hon vill. De har förvisso bestämda dagar för när dottern ska vara hos honom, *"men om vi har bestämt att /mamman/ har henne så visst får hon komma upp hit och titta på barnprogram, men hon ska ändå hem och sova där"*. Han återger hur det brukar vara när dottern är hos honom, vad de brukar göra då:

Vid bra väder så antingen är vi uppe vid dammen som finns här bakom och matar fåglar. Eller så åker vi till /stor park/ där det finns en massa djur och jättestora /.../ ytor att springa i och massor med barn. Så har vi picknick där, hela dagar. Eller så går vi till ett tropikhus, hon är grymt fascinerad av djur. Hon är helt tokig i djur /.../ Så brukar vi gå till tropikhuset som också ligger i /den stora parken/. Gå in och titta på alla djuren och så. Försöker att vara ute så mycket som möjligt. För att vara instängd med mig det är, och jag vara instängd med henne, det går oss på nerverna båda två till sist. Så det är mycket uteaktiviteter /.../ Där vi bor här nu så är det /.../ tio minuter in till stan. Och det är helt perfekt /.../ Visserligen så har jag både bil och körkort och det är, sicken frihet att bara kunna lasta bilen och åka in. Så det är jätteskönt. Hon kräver ju väldigt mycket för att bli stimulerad. Hon behöver ha mycket runt omkring sig. Jag upplever det så i alla fall, för att bli stimulerad och då är det bra att åka in till stan. Gå på kafé och fika med folk och så (Adrian).

Några av papporna önskade emellertid att de hade möjlighet att göra andra saker tillsammans med sina barn än vad de har gjort. De känner att det de gör med sina barn inte räcker till. De kan känna sig förhindrade av dålig ekonomi. De skulle vilja ha möjlighet att göra annat också. *"Ja vi försöker att gå på Mc Donalds, ner till parken och mata fåglarna, gå på lekplatsen"*, säger Börje och berättar också vad han önskar att han mer kunde göra med sin dotter. Han skulle vilja ha körkort så att han kan ta med sin dotter ut i skogen. När dottern blir större vill han åka på semester med henne, bland annat till Euro Disney i Paris. David gör *"allt möjligt"* med sin fyraårige son, när sonen är hos honom fyra dagar varannan vecka. Bland annat *"det här med rollekar och sånt"*. Han berättar att sonen vill vara *"pappa och jag ska va /sonen/ och så där. Så är vi ute och brummar lite i bilen och sådana där grejer. Försöker väl låta han aktivera sig själv lite grann"*. Vad gäller Davids äldsta son, som är tonåring och bor på ungdomshem, önskade David att han hade haft möjlighet att göra annat tillsammans med honom än vad han har gjort. Till exempel att han hade haft bättre ekonomi och överhuvudtaget ett mer ordnat liv när sonen var mindre. Han hade velat åka på tivoli med honom, men de var *"mest ute och cyklade"*.

När Bengt, som har ett förhållande med sin dotters mamma, träffar sin dotter och flickvän är han ibland själv med sin dotter när flickvännen vilar sig, men de är också alla tillsammans:

/.../ och sen är vi alla tillsammans. Jag märker det att hon mår ju bäst när vi är två om henne. Så att det är ju det som är poängen. Det är ju ingen som trivs med att vara ett skilsmässobarn. Det är två till att göra det och det är två till att avsluta det (Bengt).

Det kan uppfattas som att Bengt försöker upprätthålla den kärnfamilj som han själv inte fick uppleva som barn. Med utgångspunkt i sina egna erfarenheter menar han att ingen mår bra av att vara skilsmässobarn. Det är utifrån barnens bästa som han

vill att kärnfamiljen ska hålla ihop. Ernst betonar också kärnfamiljen och hela intervjun genomsyras av en bitterhet över att barnens mamma har förstört möjligheterna till familjeliv. Han berättar att han har gjort mycket ihop med sina barn, *"fiskat, lagat mat, varit en stor familj med problem och glädje, som det brukar vara"*.

Edvin, vars barn är tio och tolv år och som kommer till honom varannan helg, brukar bland annat gå på bio och åka på tivoli tillsammans med sina barn. Det Edvin beskriver att han gör med sina barn påminner om "söndagspappans" aktiviteter med sina barn, alltså lite mer märkvärdiga och extravaganta saker som annars inte ryms i vardagslivet. Gösta agerade också främst "söndagspappa" och när han träffade sina nu vuxna barn när de var små, gjorde han *"allt möjligt då som bör till med barn"*. Bland annat så spelade sonen fotboll som han *"stöttade i och med att jag är en gammal idrottsman själv då"*. Han gjorde också *"lite utflykter"* med sina barn, *"som man gör med ett litet barn som växer upp"*. Nu när han har träffat sonen *"då har vi bara pratat, käkat nån middag och sälär"*. Med dottern *"är det lite mer"*. Han berättar att *"vi har ätit mat och gått på nån bio eller nånting sånt där. Lite smått. Inga större ovationer"*. Även Gustav *"spelade boll"* med sin son när sonen var liten. *"På vintern var vi ute och åkte skidor och såna där grejer"*. Han säger att det var *"inga märkvärdiga grejer"* som han gjorde med barnen och att det var *"bara korta besök /.../ Ja, ett eller två dagar. Åt gången. Kanske tre gånger om året"*. När barnen var större och han hade en lägenhet så kom barnen och hälsade på honom ibland. Gösta föreföll vara "söndagspappa" med än mindre frekvens än de andra papporna. Kontakten blev emellertid bättre när barnen blev större. Han upplever det som att det är från den tiden då barnen var tolv och sexton år som *"jag har börjat få kontakt, få mer kontakt med dom igen"*. När de kom och hälsade på honom så åkte de ofta och fikade och sen *"körde jag runt dom i /staden/ och visade dom olika /sevärdbeter/ /.../ Ibland tog vi båden om det var sommar, under broarna, turistbåt. Sen åkte vi bara nånstans. Dom fick välja själv mest"*. Även Gösta, liksom Bosse och Frank, resonerar utifrån att det är först när barnen är större som de verkligen behöver sina fäder. Göstas ökade kontakt med sina barn sedan de blivit större kan ses som ett utslag av det, tillsammans med andra faktorer, som t.ex. att han bättre lyckades att hantera sin drogfrihet.

Relationens påverkan av barnens institutions- eller familjehemsplacering

Ja, det har den. /Sonen/ har jag börjat älska ju. Så det är en positiv grej. Man saknar inte kon förrän den är ute ur båset /---/ Hur mycket dom betyder. Tar inte dom för givet längre. Visst är det mina barn. Förändrats, den har förändrats. Jag kom till ett ställe där jag stod och vägde om jag skulle sluta träffa dom alls för att det gjorde så ont. Inte för att jag inte älskade dom, utan för att det gjorde så ont och jag hade så svårt att hantera det i början. Och sedan kunde jag välja mellan att lära mig handskas med det så att säga (Albert).

Jo, den har blivit bättre med /sonen/. Sämre med /dottern/. Jag tror hon också tycker det är jobbigt att till exempel prata i telefonen när man ringer upp. För ofta säger hon 'jag vill inte'. Jag tror hon är arg på oss, för hon känner sig väl sviken naturligtvis /---/ Och där har /jag/ ju också nytta av mina egna gamla erfarenheter. För jag förstod inte det när jag var nio år heller. Men samtidigt var det ingen som försökte sätta mig in i det heller. Det har jag försökt med /dottern/. Jag försöker prata med henne. Talar om att det handlar om en period som det kommer bli så här. Men hon trivs också där uppe /i familjehemmet/. Det syns. Alltså /dottern/ ser man när hon /.../ är riktigt sur på en. Jag tror helt enkelt att hon gör så för att hon orkar inte själv. Det är hennes sätt att handskas med det jobbiga. Jag tror det är det. Jag är ingen psykolog, men jag känner mina barn rätt väl. /Sonen/ tar det på ett annat sätt. Han skriker ju när man sticker /.../ även om det har blivit bättre. Gråder. Men dom finner en väldigt trygghet uppe hos /familjehemsmamman/ också. Så relationen, ja, den har blivit för gles. Ja, det är inte så ofta. En gång i veckan hade varit mer lagom. Tycker jag för min del, men det kan hända att dom har rätt i att barnen inte reder det riktigt. Jag vet inte. Det kan inte jag sitta och säga. Men om vi tittar på mig så skulle jag vilja ha tätare kontakt. För min skull [skratt]. Ja (Albert).

Albert: Jo, den är jättebra idag alltså. Jag trodde ju /dottern/ skulle ta detta hårdare än /sonen/. Men det är nog tvärtom egentligen /---/ Alltså att dom är placerade, men det verkar vara tvärt om. /Sonen/ tar det nog hårdare. Det tror jag nog.

Maria: Vad tror du det beror på?

Albert: Jag vet inte [funderar]. Jag vet inte. Det är svårt att förstå det. Eller så är det, det att dom alltså har nåt förskjuten fas. Jag tror hon fattade det snabbare än han va. Jag vet inte, det kan ju va så också att dom tog det lika hårt båda två. Det är bara det att fasen är förskjuten för dom. Jag vet inte. Där är processer och sånt ju.

De flesta av papporna tycker att relationen till barnen har förändrats på något sätt genom att de bor eller har bott på institution eller i familjehem. Några av papporna ser en förändrad relation i positiv riktning. Några andra ser en förändrad relation i negativ riktning och några pappor ser relationen som förändrad både i positiv och negativ bemärkelse.

Adrian tycker att det är svårt att säga hur dotterns relation till honom har förändrats, "jag vet inte om hennes relation till mig har förändrats", men tror "kanske att jag har förändrats lite däremot". Han menar att han nu "uppskattar mycket mera tiden" att vara tillsammans med sin dotter, att hon "får verkligen den energin jag har kvar" och att han "har större tålamod med henne". Han påpekar att i och med att han bara träffar henne på helgerna så "hinner jag bygga upp en /.../ längtan på något sätt". Nu när dottern är hemma igen känner han att han kan "ge mycket mer i lagom doser" till skillnad från när han träffade henne på institutionen och han ville "ge allt som jag hade gått och väntat på en vecka och så kom allt på en gång". Det kunde handla om att "ge henne allt som hon pekade på" och att "hon fick göra allt". Idag känner han att han kan "sätta lite mer inom ramar" och säger att det är "okej om hon blir sur då eller ledsen på mig för jag

kan ta det". Samtidigt kan han *"krama henne mycket mer och vi kan ligga och läsa en bok tillsammans och busa i sängen och så"*. Överhuvudtaget så tror han att hans och dotterns *"band har stärkts"*. Det känner han *"helt klart"* och säger att *"hon vet att jag finns där och att jag är pappa och så 'min pappa' liksom. Det tror jag /.../ Den känslan har ju stärkts otroligt mycket. Sambörighet liksom. Att det är samma blod, samma kött och blod"*. Känslan av att relationen till barnen inte är en självklarhet för papporna innebär att det kan vara svårt att veta sätta gränser för barnen, särskilt för de pappor som känner att de vill ta igen den tid som de missat med barnen, då barnen varit placerade.

När det gäller Bengts relation till sin dotter så säger han att inte tillåter att någon annan påverkar den, men han är ändå helt övertygad om att hon har blivit påverkad av den röriga situationen, *"hon har blivit påverkad av all den här röran alltså Det har hon blivit, men jag har aldrig sett en så liten unge som skrattar så som hon gör hela tiden."*

Daniel anklagades för sexuella övergrepp mot en av sina döttrar och han tror att det är p.g.a. det som han och barnen har ett *"våldigt konstigt förhållande"* i och med att barnen är *"sjukt pryda"*, som han upplever det. Han säger att *"det är helt okej om det är normalt alltså men jag undrar om det är normalt"*.

"Ledsen och maktlös" säger Ernst att han känner sig inför hur placeringarna har påverkat hans relation till barnen. Han känner sig *"ledsen på alltihopa"*. Samtidigt menar han att barnen älskar honom mycket och att han känner sig välkommen hos dem, där de är placerade, och att de känner sig välkomna till honom. Han och barnen kan ju inte träffas lika mycket nu, men han *"försöker rädda vad som går att rädda"*.

Elias tror att barnen aldrig kommer att glömma att de bor i familjehem, men han tror att de kommer att förstå varför så småningom och att det är för deras bästa:

Ja, det är ingenting dom glömmer bort ju. Det är någonting som sitter i minnet, men varför kommer dom att få reda på när dom blir större, varför. Man kan inte förklara ordentligt, för min stora pojke, han vet att mamma är sjuk. Det vet den lille också, men den lille han kan inte så mycket, men /äldsta sonen/ han förstår varför. Men mera förklaring kommer dom att få när dom blir större. Sanningen kommer fram alltid. Så är det /.../ Ja, det är för deras bästa dom är där ju. Och dom trivs där. Men dom är där och jag vet inte faktiskt, men i och med att man inte har glömt bort dom, man inte har struntat i dom så kommer /dom/ inte att reagera dumt. Det tror jag inte på i och med att det varit positivt hela tiden för dom, för deras skull, så tror jag inte att jag kommer att få någon dålig reaktion från dom när dom blir stora. Det tror jag inte på. I och med att jag gör mitt bästa så har jag gott samvete så kommer jag inte att ha några konflikter eller kritik från dom heller. Det tror jag inte på (Elias).

De flesta av papporna tycker att deras relation till barnen har förändrats på något sätt genom att de är eller har varit i familjehem eller på institution. Flera av dem är klivna och beskriver det som smärtsamt att barnen är placerade. Albert uttrycker det som att man inte saknar *"kon förrän den är ute ur bäset"* och menar att han inte längre tar barnen för givna. Det uttrycker flera av de andra papporna också och menar att de av den anledningen kanske t.o.m. är bättre pappor än fäder i allmänhet som tar sitt föräldraskap för givet. Det är i denna anda som flera av papporna kan se något positivt med barnens familjehems- eller institutionsplacering. De ser också att det varit positivt för barnen.

Diskussion

Barnen föreföll ha en viktig plats i pappornas liv, även för de som inte levde med dem. De flesta av de pappor som inte bodde med sina barn träffade dem mer eller mindre regelbundet. Några av papporna träffade inte sina barn av olika anledningar. De två pappor som har vuxna barn har varit frånvarande stora delar av sina barns uppväxt. För en och samma pappa kunde det se olika ut för olika barn och kontakten hade varierat mycket över tid för flera av papporna, beroende på situation. Att vara deltidsfar har alltså ingen statisk innebörd. Dels stämmer stereotypen "söndagspappa" dåligt överens med deltidsfäder i praktiken, dels förändras ofta relationen mellan far och barn över tid. Inte desto mindre förde flera av pappornas beskrivningar av kontakten med barnen tankarna till just stereotypen "söndagspappa". Det handlar om att de träffade sina barn på helgerna och gjorde lite mer märkvärdiga saker som vanligtvis inte ryms i vardagslivet.

Berg och Johansson (1999) menar att begrepp som "söndagspappa" kan uppfattas som nedlåtande och antyder att det handlar om fäder som har misslyckats att upprätthålla sitt faderskap och som tar med barnen på bio och tivoli för att roa dem och vinna deras uppskattning. Enligt Berg och Johansson kan deltidsfaderskapet ses som ett faderskap *"mellan tradition och förnyelse"* (sid. 163). Dels har deltidsfäderna valt att stå åt sidan och låta mödrarna ta det huvudsakliga ansvaret för barnen, dels är de trots sin frånvaro i hög grad närvarande för sina barn när de väl träffas. Även om deltidsfaderskapet ofta omfattar mer än att träffa sina barn varannan helg och majoriteten deltidsfäder regelbundet träffar sina barn och fungerar som föräldrar till dem (ibid.) så baseras de flesta umgängesavtal som görs upp i rätten på varannanhelgsprincipen (Bergman & Hobson 2002). Snarare än att ge en beskrivning av den verklighet som många deltidsfäder lever i, kan begrepp som t.ex. "söndagspappa" bidra till att marginalisera dessa fäder, framhåller Berg och Johansson. De menar att deltidsfäder osynliggörs och att det tenderar att förstärka traditionella könsrollsmönster och att passivisera männen samt bidra till att de accepterar sin roll som sekundära föräldrar. Bland de intervjuade papporna kan vi i nästa kapitel se hur Adrian reagerade starkt på att det uppfattas som självklart att dottern ska följa med mamman vid en eventuell flytt till en annan stad. Han beskrev att det väcker förvåning hos omgivningen när han hävdar att dottern

lika gärna kan bo kvar hos honom.

Manlighet och faderskap har traditionellt förknippats med aktivitet, d.v.s. att *göra* saker tillsammans med barnen medan kvinnlighet och moderskap härleds till omsorg och omvårdnad. Det har inneburit dels att män orienterar sig utåt och intar försörjarrollen, dels att deras samvaro med barnen ofta bygger på aktivitet. I intervjuerna med papporna kunde vi se att uppfattningen att fäder ska vara aktiva (på rätt sätt), kunna sätta gränser och vara manliga förebilder är något som de har tagit till sig. Det avspeglar sig i det som papporna gör när de är med sina barn. De är aktiva och gör saker tillsammans med barnen, men pappornas beskrivningar handlade också om att bara vara tillsammans med dem. Flera pappor påpekade att det inte behöver vara så avancerat och märkvärdigt, utan att det viktigaste är att vara tillsammans och att man är delaktig som pappa.

Föreställningen om att små barn behöver mer och att stora barn behöver far, som vi kunde se hos bland annat socialsekreterarna, avspeglade sig i pappornas berättelser om vad de gör med sina barn. Jag ser det som att papporna valde att låta mödrarna ta det största ansvaret. När barnen var lite äldre upplevde papporna sig som viktigare för dem. Samtidigt kunde vi också se uttryck för det moderna faderskapet, som är mer inriktat på omvårdnad och att finnas till för sina barn i deras vardag. Liksom socialsekreterarna, betonade papporna att det är viktigt med kontinuitet i relationen till barnen. Som vi kunnat se i tidigare kapitel fanns det även hos papporna en liknande ambivalens som socialsekreterarna uttryckte. Dels mellan faderns positiva betydelse för barn och ifrågasättandet av fäder, dels mellan moderna och traditionella värderingar om kön och genus.

Papporna uppfattade det som att de betyder mycket för sina barn. För flera pappor var det viktigt att barnen förstod att det är just de som är pappor. Liksom socialsekreterarna å ena sidan gav uttryck för att fäder är viktiga för sina barn gjorde papporna också det, men de betonade i större utsträckning känslomässiga aspekter, som kärlek och samhörighet. Samtidigt som pappornas berättelser genomsyrades av en liknande ambivalens som finns i samhället och hos socialsekreterarna, uttryckte de en stark känsla av att de har stor betydelse för sina barn.

Känslan av att relationen till barnen inte var en självklarhet för papporna innebar att det kunde vara svårt att sätta gränser för barnen, särskilt för dem som kände att de ville ta igen den tid som barnen hade varit placerade. För flera av papporna föreföll livet med barnen vara det enda normala livet de hade och jag ser det som att barnen därför ibland fick näst intill oproportionerligt stor betydelse. Det innebar att de ville ge barnen allt och låta dem göra allt, vilket kan gå ut över vad de uppfattar att en god barnuppfostran innebär. I såväl LVU-utredningen som i utredningsstudien och i socialsekreterarnas berättelser kunde vi se att gränser och struktur är nödvändiga för barns välbefinnande och att gränssättning uppfattas som en viktig föräldraegenskap. Stora brister i gränssättning ses som problematiskt och är en bidragande orsak till omhändertagande av barn. Intervjuerna med socialsekreterarna genomsyrades av att gränssättning ingår i ett tillräckligt gott föräldraskap. Papporna ser det också som viktigt för barn med

struktur och gränser och uppfattar det som ett problem när de inte klarar av att upprätthålla dem.

KAPITEL 13. PAPPORNA OM MISSBRUK, KRIMINALITET OCH ANNAT IFRÅGASATT FÖRÄLDRASKAP

Inledning

De flesta av papporna har eller har haft problem med missbruk av droger. De andra papporna har erfarenhet av andra problem som lett till att barnen placerats utom hemmet längre eller kortare perioder, frivilligt eller med tvång. För dessa pappor handlar det om stora konflikter med barnens mödrar, som i några fall missbrukar och/eller har psykiska problem. Till skillnad från de pappor som missbrukat beskriver de sig själva inte som delaktiga till de problem som ifrågasatt dem som föräldrar.

Några av de intervjuade papporna med erfarenhet av missbruk och kriminalitet har berättat saker som jag har bedömt som så speciella att det skulle riskera anonymiteten om jag skrev om dem, även med fingerade namn. Samtidigt har jag bedömt det som viktigt att synliggöra några av de situationer som en del av papporna har befunnit sig i. Därför har jag valt att presentera några sådana situationer frikopplat från det övriga materialet och utan (fingerat) namn.

Och /första barnet/ hade hunnit bli två år och då bestämmer min mamma och min fru att vi åker till /annat land på semester/ /.../ Och då åker vi dit och där kommer jag i lag med en sjöman som jag växlar svart med och sen så sitter vi och spelar poker eller sån här black jack. Fast jag kallade det tjuogoett då, jag visste inte riktigt black jack reglerna så det blev lite gruff om det där och sen så började han fuska och betala med /annan valuta/. Och dom var ju inte vatten, dom var ju ingenting värda medan däremot den levande /landets/ valuta var ju väldigt värdefull då. Då så blev det bråk om det då och så sa jag då. Ja, vi kom i knivslagsmål och det gick så snabbt allting och jag var en sån där tuff, ung arg kille som inte var rädd för någonting och inte förstod, jag visste inte vad konsekvenser var överhuvudtaget förrän det här riktigt kom då /---/ Och det var ju bara liksom nånting som hände en vacker eftermiddag. Att jag blev full var ju inte så konstigt. Det blev jag ju ofta för att man drack väldigt stark pilsner där. Man behövde bara dricka en sån där öl /så/ blev man ju skitpackad. Ja, jo /sonen/ var med. Fast han var med min mamma och /min fru/ så gick dom ner /.../ och skulle handla lite och jag blev kvar med den där sjömannen då. Så han, han visste väl inte nånting vad som hände där. För att under tiden jag åkte till lasarettet och såna här saker och blev hoplappad och så där då städade dom ju bungalowen. Klustrade igen den till att börja med då, då. Först städade dom den jättenoggrant sen tog dom dit polisen och sen så blev den plomberad då för undersökning, men då var den ju städad. Och sen så fick vi ett annat rum där då. Så att vi fortsatte semestern som vanligt. Sen blev, min mamma och jag blev kvar då. För att jag var ju väldigt, jag

var ju helt förvirrad där då. Så att jag gick ner mig sen /.../ Hela mitt liv är ett stort jävla clowneri.

Nä, det var ballt att åka in på kåken helt enkelt. Och man tyckte liksom, 'fan nu kommer ingen jävel kunna knäppa mig på näsan för att jag inte har hunnit sitta va. Nu har jag i alla fall suttit även om det är en fjuttig tid, fyra månader va'. Så att vi bakade ju tårta då, avskedstårta 'Ååå, nu ska du iväg fyra månader'. Gjorde lite skoj utav det där. Ja sen när /sonen/ kom då till kåken när han var ett sådär /.../ Fyra månader är ingen tid egentligen, men i den där åldern så är det en smärtsam tid. Och det var ju skitjobbigt med all pennalism och allting där på kåken. Fy fan, det var hemskt att sitta på kåken. Som att trycka in en örn i en fågelbur. Eh, eller en skata då.

Jag har gjort tjugofyra fängelsestraff och sedan så blev /jag/ trött på det livet kan man säga och försökte sadla om själv i rätt många år, men det gick inte. Sen sökte jag hjälp på behandlingar och sånt här och nu efter tredje behandlingen så verkar det som om det ska kunna funka /---/ Allt som ger pengar kan man säga. Inte mord [skratt] /---/ Allt som ger pengar. Ekonomisk brottslighet. Det har varit bedrägerier, stölder, allt.

Det var olaga vapeninnehav. Åkte fast med fem tio kilo ammunition. Andra gången var det narkotikabrott. Tredje gången var det bedrägeri. Och sen så åkte jag in nittiosju igen för narkotikabrott, stöld, häleri. Så åkte jag in igen nittioåtta då. Stöld, häleri, narkotikabrott. Och så /.../ kidnappning.

För de pappor som har använt droger går det inte att bortse från missbruket. Missbruket har påverkat deras föräldraroll i stor utsträckning och inneburit att deras roll som fäder blivit ifrågasatt av bland annat sociala myndigheter. Vi har redan fått ta del av att några av papporna hade förhoppningar om att barn och familjeliv skulle vara en hjälp bort från missbruket. Flera av papporna har varit fysiskt närvarande för sina barn trots att de använt droger. Det är bara för ett par av papporna som missbruket enligt deras sätt att se det har inneburit att de har varit frånvarande för sina barn, men tankarna på barnen har ändå funnits där någonstans. I det som de pappor som har missbrukat beskriver om tiden före de fick barn, barnens tillkomst och födelse samt om hur de anser att en bra pappa är och hur de själva uppfattar sig som pappor, kan vi se att missbruket präglar deras faderskap i stor utsträckning. Det handlar bland annat om att inte kunna vara en bra pappa fullt ut när man använder droger.

Faderskapet som räddningsplanka

Men så helt plötsligt så blev hon med barn. Då ville jag ännu mer bli nykter så att säga och skötsam och såhär (Albert).

Det är flera andra pappor som beskriver liknande känslor som Albert och några har också haft förhoppningar om att barn och familjeliv skulle kunna hålla dem borta från droger. Denna förhoppning kan, utifrån beskrivningar som papporna ger, ses som en beskrivning av ett första steg i en process. Flera av papporna berättar hur de i början, när de fick veta att flickvännen var gravid eller när barnet just hade kommit, trodde att det nya livet som far skulle kunna vara en räddningsplanka som de kunde hålla sig borta från missbruket på. För vissa av papporna handlade det om förhoppningar om att kunna sluta helt med droger, för andra var det en önskan om att kunna kombinera föräldraskapet och missbruket. Men det visade sig att det inte var så enkelt som de hade hoppats på. De flesta papporna berättar att de nu, med facit i hand, är smärtsamt medvetna om att varken det förra eller det senare alternativet fungerar.

Allans, liksom flera av de andra pappornas, berättelse präglas av hur han dras fram och tillbaka mellan familjeliv och drogerna och en önskan om att kunna leva i båda världarna samtidigt. Han visar med en gest hur han drar i handbromsen på en bil, och säger att han *"har gjort en helomvändning"* tack vare barnen. Från att ha varit *"jättekriminell och narkoman, heroinist"* är han nu drogfri. Han menar att det aldrig hade skett om han inte hade haft barnen och påpekar att de är en *"jätteviktig del"*. Han är *"övertygad"* om att det *"känsligaste"* en missbrukande far kan tänka på är barnen och påpekar att *"det är det som är nyckeln för att folk ska kunna bli drogfria"*. Samtidigt ger han en skildring av hur det gick för honom när han skulle få barn första gången. Han hade då skickats till sitt födelseland av sina föräldrar, för att han skulle komma ifrån missbrukarlivet i Sverige. Där träffade han sin nuvarande fru och hon blev gravid. Han försökte sluta med drogerna och hade en bild av att allt skulle bli bra:

Jag kom hit en månad innan henne då för vi skulle få papprena klara så hon kunde komma hit. Så när hon väl kom till /flygplatsen/ så var jag redan hånad /.../ då var jag alltså fylld med heroin redan och hon hajade ingenting då. Men då när jag såg hur magen växte började /jag/ få en massa skuld känslor. Att jag visste att jag inte gjorde rätt. Men nånstans där då när jag väl erkände för henne. Det tog nån månad innan jag erkände för henne vad problemet var /.../ Jag kommer inte att hålla på med det nåt mer, trodde jag. Men [funderar] så vart det inte /.../ Jag såg hur magen växte mer och mer. På nåt sätt så la jag ner allt. Tänkte av och så här och bara var med min fru /.../ tills hon skulle föda, min äldre dotter. Och jag hade den här bilden då /.../ Ja, visst när man får barn och så här då ska allt bli bra (Allan).

Samtidigt kan vi se att barnen ändå har varit en motivation för att sluta använda droger. Önskan att barnen ska må bra och ha en närvarande och engagerad far kan fungera som motivation. Bosse säger att trots att det sista som han ville innan han fick barn var att sluta med droger, är det barnen som numer ger honom motivation att försöka hålla sig drogfri, *"dom har verkligen gett mig mitt liv tillbaka"*:

"/.../ det är /barnen/ som var min motivation. Efter det att jag fick barnen var ju alltid att jag ska sluta knarka. Det har varit min dröm hela tiden. Att jag vill göra det bra för min son då /.../ mina söner. Hade det inte varit för dom så tror jag inte jag någonsin hade slutat. Jag hade nog inte letat efter dom kunskaperna att sluta (Bosse).

Barnen har motiverat Bosse till att bli drogfri för sin egen skull och att vara rädd om sig själv. Att inte vara hänsynslös mot sig själv är något han känner att han nu kan förmedla till sina barn:

Ja, det har ju motiverat mig till att blir drogfri nu /.../ Mycket att jag slutade knarka och så gjorde jag ju för mina barns skull /.../ Nu kan jag ju känna att jag gör det för min egen skull. Att jag är viktigast i mitt liv som så att jag inte är så hänsynslös mot mig själv längre. Jag tycker om mig själv som jag är. Och att jag kan ge det till mina barn (Bosse).

När Gösta talar om sina tankar kring när hans barn föddes, beskriver han det inte bara som att det var ett *"lyckorus"* och en *"stolthet"*, utan också som att det var en *"förhoppning på att man själv skulle kanske få ett bättre liv"*. När Börje beskriver hur det kändes när han fick veta att han skulle bli pappa, kommer han spontant in på förhoppningen om att barnen skulle vara en hjälp ur missbruket. Han berättar att *"Jag trodde jag skulle få slut på mitt missbruk, jag hade inte den insikten då som jag har /.../ idag. Jag trodde det skulle hjälpa att ha en familj va"*. I samma anda betonar Bengt att *"huvudsaken är att jag själv liksom vet var jag ska jobba för, annars blir det fel för mig och trillar dit igen"*.

"Ja, det trodde jag också ju", sa Frans, *"jag har alltid trott att det var det som skulle ta mig ur missbruk och kriminalitet. De var när man fick ett barn och familj och allt det här"*. Han berättar att det är det som han har strävat efter hela tiden, men nu har han förstätt att *"man kanske ska ta sig ur först själv"*. Han förklarar att *"det vart ju familjen som man längtade efter"*, som en kompensation för den familj som han kanske *"själv missade när man var liten"*. Men det fungerade inte, konstaterar han, för *"det pajade ju efter dottern. Nå år efter dottern hade fötts"*.

Fabian anser att faderskapet har varit en hjälp ur droger och kriminalitet *"till en viss del"*. Han berättar att *"hade jag inte haft barnen eller så så hade jag liksom levt annorlunda"*. Han tycks vara den ende som fortfarande tror att livet med barnen kan vara en räddningsplanka. Han tror att om han skulle få tillbaka det barn som nu är omhändertaget så skulle det inte *"finnas risk för någonting"*. Han förklarar att hans barn och styvbarn skulle *"få en bra omvårdnad i och med att dom har varit borta"*

då ett tag så skulle man ägna all sin tid åt dom nu. Det skulle nog bli resultatet. Inte så att det är, 'uscb vad jobbigt'. Jag uppfattar honom som den av papporna som har minst distans till missbruk och kriminalitet, vilket det att han för tillfället sitter i fängelse kan vara en bidragande orsak till.

Att dränkas av ansvar

Oftast så har jag jättemycket tålamod va, men ibland tryter det /---/ Att falla tillbaka i missbruk /---/ Mm. Mycket, mycket mer rädd än vad jag var förra gången för då var jag så säker på att jag aldrig mer skulle knarka /---/ Det är just det här med barn. Det är ett så jävla stort ansvar. Det är nog det jag känner och missbrukarens största fiende, det är ansvar /---/ Det är väldigt tråkigt, men det är väldigt ansvarslöst också. Jag menar knarkar man /.../ Speciellt uteliggare och narkoman, då är man totalt ansvarslös. Då har man inget ansvar alls. Det är ju väldigt lätt på det viset. Det finns ingenting som tynger. Det är ingenting som pressar en (Albert).

Albert beskriver sin rädsla för att återfalla i missbruk, att det är ett stort ansvar att ha barn och att ansvar är missbrukarens värsta fiende. Flera av papporna berättar att barnen inte kan ses som en lösning, eller som en räddningsplanka att klamra sig fast vid. Det gäller så att säga att lära sig att simma själv för att inte dränkas av det ansvar det innebär att vara förälder. Föräldraskapet har krävt mer än de trott. Det har inneburit en risk att återfalla till missbruk, vilket flera pappor berättar om. Det handlar främst om en rädsla för att ta ansvar. En rädsla som för några kom redan i samband med graviditeten och förlossningen.

Allan fortsätter sin berättelse och berättar att han började missbruka igen snart efter det äldsta barnets födelse. Han beskriver det som att han "var ju också fortfarande rädd och så här då" och att han inte hade någon tro på sig själv, att han skulle kunna hålla sig drogfri. Han som hade haft förhoppningar om att "då ska allt bli bra" när han skulle få barn, berättade om de känslor han hade när barnet föddes. Han skildrar att det var rädsla han kände, snarare än en positiv känsla. Han förstår nu, att han var "livrädd" för ansvaret som det innebär att vara far, men då hade han ingen "koll" på sina känslor:

Positiv känsla? Det var en rädsla alltså. Som jag kan se idag som jag inte kunde se då. Då var det ju mest bara noll koll va. Och känslolivet, jag hade ju noll koll på känslolivet. Det jag gjorde det var det att jag tänkte på. Direkt dan efter och jag bara undrade i flera år vad fan var det för fel på mig /som/ gjorde så med tanke på den här föreställningen jag hade att allting skulle ordna sig. Men det jag har kommit fram till idag då, det var ju det att jag vart så rädd, för ansvaret. Livrädd. Eftersom jag själv hade aldrig tagit ansvar för mig själv och mina handlingar. Helt plötsligt ska jag ta ansvar för /ett barn/. Förstår du? Det vet jag idag att det var

en kraftig rädsla mer än nånting annat, nån annan känsla. Det var en rädsla som kraftigt dominerade (Allan).

Allan beskriver rädslan för ansvar på ett liknande sätt som Albert och att han inte förstod då att det var det som det handlade om. Bosse trodde också att allt skulle ordna sig när han blev pappa och att det skulle gå att i alla fall dricka lite alkohol ibland. Både Bosse och barnens mamma tog återfall när den äldsta sonen var liten. Återfallet började som en "önskedröm" om att kunna dricka åtminstone alkohol, vilket emellertid snabbt övergick till amfetamin och heroin. Vid ett annat tillfälle, då Bosse varit drogfri p.g.a. en fängelsevistelse, och han hade sett "*fram emot att komma ut och bli riktig familj*", blev det inte heller som han hade tänkt sig. Han berättar att han föll tillbaka i missbruk med en gång när han skulle fira att han hade blivit frisläppt, "*det kom mycket droger med in i bilden direkt när jag kom ut. Jag skulle fira och jag fortsatte fira*".

Ytterligare några pappor berättar om önskan de hade tidigare, att det skulle gå att kombinera föräldraskapet och missbruket. De trodde att de skulle kunna missbruka vid sidan av, t.ex. på kvällarna när barnen sov. I likhet med Bosses önskedröm, hade de inte tänkt att sluta använda droger helt.

Faderskap och missbruk hör inte ihop

Men så hela tiden så har jag sett hela tiden som jag har knarkat, att det inte hör ihop med knark / ... / så är det bara, tyvärr (Albert).

Flera av papporna berättar, liksom Albert, att de anser att faderskap och missbruk inte hör ihop. Adrian beskriver en känsla av misslyckande som han upplevde när han använde droger. Den känslan fanns kvar även sedan han fick barn, trots att han då inte längre missbrukade. Det är svårt att ta hand om ett barn när "*man känner sig jävligt utsatt själv*", säger han och berättar att han "*förut kände mig otroligt misslyckad*", att han var en före detta "*knarkare, missbrukare*". När han sedan fick sin dotter upplevde han det som att han nu "*dessutom /är/ farsa, då kan du ju inte ta hand om barnen. Du klarar ju inte av dig själv*". Trots att det var ett par år sedan han slutade missbruka, har stämpeln inte försvunnit helt.

Allan säger att han numer kan prata om situationer då han anser att han har betett sig illa p.g.a. missbruket. Han skildrar en episod då han skulle hämta sin dotter på daghemmet och kom dit för tidigt. Under tiden som han väntade så gick han in på daghemmets toalett och tog droger, "*så sjuk var jag så jag tog en fix där*". Han säger att det är sådana saker som han kan berätta om idag, "*förut kunde jag inte. Idag har jag ju bearbetat allt det där*". Daniel menar emellertid att det inte bara är just när man är berusad eller drogpåverkad som det skadar barnen mest, utan det oansvariga sättet att sköta vardagen och ekonomin som är en konsekvens av livet som missbrukare:

Ofta är det ju faktiskt så att det är inte bara själva fyllan som gör att man trippar barnen och sånt där utan det är mest nästan problemen som blir efter fyllan va. Att då har man sönder allting liksom. Kåkar pizzor och grejer så att ekonomin blir skadad och man har ont i magen (Daniel).

Även Fabian tar upp att drogerna får konsekvenser utöver vad själva ruset orsakar för stunden. Han menar att *"man kan ju inte vara ute och stjåla eller sälja knark och ha barn samtidigt"* eftersom missbruk och kriminalitet ger *"massor med konsekvenser med precis allting man gör"*.

Gustav anser att han under sina, nu vuxna, barns uppväxt inte har haft möjlighet att ta hand om dem. Han *"har inte haft den möjligheten"*, eftersom han har missbrukat, levt ett kriminellt liv och dessutom bott långt ifrån sina barn. För honom var det uteslutet att ta hand om barnen:

Det går inte när man är missbrukare och bodde på gatan till och från. Så det var uteslutet helt och hållet. Dom hade det helt klart bättre där [tystnad]. Det hade inte varit någon bra idé att rycka dom ifrån sina rötter. Dom hade alla, hela släkten, sina kompisar och allting. Det enda som dom hade här, på den här sidan, det var jag och det var inte mycket att ha (Gustav).

För papporna framstår det som uppenbart att missbruk och de konsekvenser som det för med sig är något som inte hör ihop med barn. Några av papporna beskriver att de förvisso rent praktiskt kunde ta hand om barnen, men de var inte känslomässigt närvarande.

Känslomässig frånvaro

Dom led varken brist på kärlek eller mat, ingenting när jag var inblandad. Dom hade allt. Utom just när jag knarkade, då blev jag väldigt inbunden (Albert).

Flera pappor beskriver, liksom Albert, att de inte var känslomässigt närvarande för sina barn i missbruket. Flera pappor skildrar hur de var fysiskt närvarande, men känslomässigt frånvarande när de använde droger. Just den känslomässiga frånvaron tar flera pappor upp som förklaring till varför missbruk och faderskap inte hör ihop. Gösta och Gustav var inte närvarande, ens fysiskt under stora delar av barnens uppväxt och sannolikt är det därför de inte spontant tog upp den känslomässiga frånvaron. Å andra sidan beskriver de längre fram i detta kapitel, sin fysiska frånvaro.

Bengt berättar att när hans dotter var mindre, var det svårt att få kontakt med henne, inte minst för att han *"var så drogad själv"* och inte hade *"de här känslomässiga banden"*. Han säger att han förvisso kunde känna att det var hans dotter, men mer än så hade han *"inte ens tid till att känna efter"*. Sedan när han slutade

med droger och han kunde börja känna efter, var det som *"när man lägger pannkakor på en tallrik"*. Känslorna han nu kan känna för sin dotter blir bara fler och fler och han tror att det också gör att han *"skiter i drogen"*. Han förklarar att hans dotter *"är en del av mig / ... / bara genom att finnas till"*.

Daniel säger att missbruket är en av de saker som *"har tagit upp väldigt mycket utav den tid som borde ha gått till barnen"*. Även om han anser att han ändå har ägnat sig mycket åt barnen, tog alkoholen upp *"väldigt mycket tid"*. En period av sitt liv beskriver han som att han *"var nog rätt så frånvarande och låg mest som en död sill"* när barnen var hos honom.

Frans som bor tillsammans med sin tonårsson har suttit i fängelse en period, men även innan dess bodde sonen hos honom, från sonen var tre tills han var nio år. Äldsta dottern bodde också med dem en tid. Frans berättar att han tog hand om sonen *"fastän jag missbrukade"*. Han berättar att han inte har genomgått några missbruksbehandlingar, utan *"har behandlat mig själv och klarat mig själv"*, i alla fall försökt *"upprätthålla det man ska"* när det gäller barnen:

Eller klarade? Jag försökte ju bara upprätthålla det man ska göra. Ge dom mat och ja. Försöka ge den trygghet man hade att ge dom. Men dom märkte ju på en att man höll på att missbruka och så där, men jag trodde jag dolde det så väldigt bra för dom, men det fattade jag ju sen att jag inte hade dolt det så bra att jag missbrukade (Frans).

Papporna beskriver att de när de var mitt uppe i missbruket inte förstod att de var känslomässigt frånvarande. Det är först i efterhand som de inser att de förträngt missbrukets negativa inverkan på barnen.

Lekpappa

Även om alla papporna menar att de har skadat barnen genom sitt missbruk, är det ett par pappor som också beskriver hur drogerna gjorde dem mer aktiva och gav dem ork. Daniel berättar att när han gick på behandling, talade hans barn om för honom att *"det var rätt kul när du var full också pappa. Du var väldigt skojig, hittade på mycket idéer och såna här saker"*. Själv anade han att det var så eftersom han *"tyckte ingenting var roligt om inte dom var med"*. Fabian menar att *"man blir ju pigg, man blir en jättebra lekpappa"*, men även om man är fysiskt närvarande så är man det inte psykiskt. När det gäller drogfriheten och den tid som Frans ägnar åt sina barn, i synnerhet sonen, berättar han om kluvenheten han känner. Han menar att *"ju mer man försöker ordna till sitt eget liv och hittar lite eget liv så det tar givetvis upp mycket tid"*. Han framställer sig som egocentrisk i sitt arbete med att hålla sig drogfri och för att *"bitta det här med livet"*. Samtidigt som han ser att det är bra för hans barn att ha en drogfri pappa, så upplever han det som att han kunde ägna mer tid åt dem när han var inne i missbruk:

Det är bra för mina barn, dom har ingen pappa som missbrukar, men jag menar, jag kanske är borta på annat sätt. Jag kanske fanns, jag tror jag fanns mer förut när jag missbrukade än vad jag finns idag faktiskt /.../ Och jag tog med mina barn och gjorde mycket med dom då när jag missbrukade /.../ Ja, jag var ute i naturen och tog med dom på /friluftsmuseum/ och /nöjesfält/. Det händer väl ibland nu också, men det var lite mer förr att jag engagerade mig i barnen. Jag hade större rörelsefrihet (Frans).

Allan drar sig till minnes kraftlösheten han kände när han försökte hålla upp med drogerna. När han försökte "tända av" hade han ingen kraft och avundades sin dotters energi. Det var bara när han hade tagit lite heroin som han orkade leka med sin dotter:

När jag försökte lägga av, tända av, då fanns det ingen kraft och jag var dålig så länge, flera dar va /.../ Ingen kraft att göra det hon ville att jag skulle göra, och leka och så där. Den enda gången jag kunde leka det var när jag hade fått i mig lite heroin, så det var ju väldigt sällan. Jobbigt. Jag kommer ihåg, jag kunde ligga så dålig /av abstinens av/ heroin och bara titta på henne när hon sprang omkring. Jag kunde bli avundsjuk på energin hon hade. Jag kunde tänka 'ge mig lite energi så att jag också kan leva' (Allan).

Några av papporna såg alltså inte missbruket som något enbart negativt för barnen. Den kraft och ork till att vara aktiva tillsammans med barnen som de beskriver att drogerna kunde ge uppfattar jag som en del i klivenheten mellan missbruksliv och familjeliv.

Fysisk frånvaro

Ett par pappor, de två med vuxna barn, känner att de tog ansvar för sina barn genom att hålla sig undan från dem de perioder de missbrukade, perioder som kunde bli långa. Gustav tycker att man inte ska blanda in barnen i sitt liv om man missbrukar. Så tyckte han under sina barns uppväxt då han inte hade mycket kontakt med dem, och så tycker han fortfarande:

Jag ska inte blanda dom i mitt missbruk. Då blir det ännu värre för dom. Se den här förnedringen och allt det där. Och det kan inte vara kul för ungarna /.../ Ja, det tycker jag fortfarande. Så länge man håller på med missbruket, då ska man inte blanda in ungarna. [Funderar] Sen får soctanterna säga vad dom vill (Gustav).

Jag hade ju ingenstans att bo. Jag hade inget jobb. Jag umgicks med [funderar], ja vad man nu kan kalla det för. Undre världen eller vad det nu heter. Bodde svart och hoppa hit och dit. Det fanns liksom ingenting. Vad skulle jag med ungar att göra? Jag kan inte göra nånting åt dom. Kunde inte ha dom hos mig eller nånting (Gustav).

Gustav upplevde det också som att bland annat hans mor, som barnen bodde hos *"har varit nöjda att jag inte var där"*. Han tror att hon tyckte att det *"blir bara strul om jag är i närheten"* och han konstaterar att *"det blev det ju också"*. Gösta påpekar att *"så kloke har jag ju varit att jag inte tar på mig ansvaret när jag inte kan svara för mig själv"*. Bland papporna så var det bara Gustav och Gösta som beskrev det som att de hade varit frånvarande från sina barn under längre perioder av barnens uppväxt och som också tydligast såg det som ett sätt att ta ansvar.

Kriminalitet, fängelse och faderskap

Albert har förvisso suttit i fängelse, men inte under den tid som han har varit pappa, men ett par av de andra papporna har det. Bosse är den pappa som berättade mest om fängelsevistelse och faderskap. Bosse är kritisk till den fysiska fängelsemiljön som han ser som torftig, med bara en madrass på ett golv och ingenting att leka med när barn kommer på besök. Ett barn tröttnar snabbt i ett sådant rum framhåller han. Bosse anser att det borde finnas speciella besöksrum för barn, där barnet kan umgås med sin förälder på ett sätt som är mer naturligt för ett barn. Ett rum där man t.ex. skulle kunna bygga med Lego eller sitta och läsa:

Om man har barnen. Yngre barn i alla fall, upp till tio år kanske. Att man hade något bestämt besöksrum. Leksaker till exempel, så det inte blir en sån där tvungen miljö. En madrass på ett golv och ett handfat, det är ju ingen grej för ett barn direkt. Att det blir något slags lekrum där man kan sitta och läsa med sina barn. Eller bygga Lego, så det blir mer naturligt möte. Liksom att dom bara sätter in i ett sånt här rum, tio kvadratmeter, 'och här ska ni umgås i två timmar'. [Ironiskt] Jättekul liksom (Bosse).

Bosse skildrar hur det var när hans treåriga son var och hälsade på honom i fängelset:

I ett sånt här rum med en madrass [skratt]? Ja, vi hoppade runt och jag smugglade med kriter och pennor. Men han blev ju ändå rastlös efter fyrtio minuter. Han tyckte det var lite trist. Då blev det jobbigt liksom. Och sen blev han mycket gnällig och han visste nog inte riktigt hur han skulle bete sig. Jag hade ingen aning om hur jag skulle bete mig. Så det är en svår bit. Så när man sitter i fängelse (Bosse).

Svårigheterna med att kunna umgås med sitt barn på fängelset tycks påverka papparollen och relationen till barnet på sikt. Bosse menar att livet med barn mycket handlar om rutiner, att *"gå in i rutiner"*, att *"umgås mycket och göra grejer. Gå upp med dom på morgonen och så Det är svårt med barn i fängelse"*. Han menar att i och med att han missade sådana vardagliga rutiner med sonen när han satt i fängelse så var det svårt att veta hur han skulle bete sig och hur han skulle kunna upprätthålla relationen till sonen på ett bra sätt. Han uppfattar det som svårt eftersom man har helt olika roller som fånge och som pappa. Han framställer det som att man bär en *"mask"* i fängelset och att *"man är typ 'bad' och sen så ska man helt plötsligt gå ner i ett besöksrum och vara kärleksfull mot sina barn"*. De olika rollerna är svår att förena och efter fängelsevistelsen var det arbetsamt att ta sig ur jargongen han hade på fängelset och bli en kärleksfull pappa istället. Det är svårt att spela olika roller samtidigt:

Ja, ja det är tufft och släppa den där masken. Själv vet jag att den där masken tar mig en månad innan jag /får av/. Hela kåksnacket och det här att man ska trycka ner människor för att överleva själv. Det är svårt att komma ur det och visa kärlek så där direkt till sina barn (Bosse).

Han återger hur det kändes när han lämnade fängelset och *"direkt gå in i familjelivet"* och göra vad som förväntas av en far. Han tyckte att det var jobbigt att omgivningen tog det för givet att *"direkt när man muckade klockan sju på morgonen så skulle man veta att barnen skulle vara på barnavårdcentralen klockan åtta"*. Han skrattar åt att det förväntades att han skulle vara medveten om det och tillägger att för honom tog det tid innan han kom in i rutinerna igen.

Om man sitter i fängelse under ett år till exempel och då när man ska ut så är det svårt. Omgivningen tar det för givet att man bara ska gå in och vara en pappa, precis som om ingenting har hänt. Det är en svår bit liksom. Man blir ju jävligt trött liksom. Bara ljudnivån tar ju knäcken på en [skratt]. Ja, att man automatiskt ska veta en massa grejer som man inte har en aning om /.../ höga förväntningar. 'Oh, nu kommer pappa ut. Nu ordnar allting sig direkt liksom automatiskt.' Det gör det inte (Bosse).

Fabian har också erfarenhet av att sitta i fängelse. Han avtjänar ett straff när jag intervjuar honom. Han har inte haft besök på fängelset av sina barn, men berättar att hans barn vet om att han sitter i fängelse, fast de frågar inte om det. Barnen är i förskoleåldern och för dem har han framställt det som att han sitter i fängelse för att han har kört bil utan att han har körkort. De vet emellertid inte orsaken till alla gånger som han har avtjänat straff. Han tycker att de brotten är för *"sjuka"* att berätta för barnen om, *"misshandel /.../ det är liksom ett sjukt brott /.../ ja, det är ett sjukt brott"*. Han hoppas att barnen inte kommer att få reda på varför han sitter i fängelse, men konstaterar att *"det får dom väl reda på förr eller senare"*. Samtidigt som han anser att *"begår man brott så är man inte bra föredöme för sina barn"* så påpekar han

att barnen ändå inte ser ifall de tavlor som hänger på väggen är stulna, ”*men jag kan ju hålla med, har man barn ska man inte hålla på med brottslighet eller någonting sålant*”. Han ser det som ansvarslost av en pappa att utsätta sig för risken att hamna i fängelse:

Man är inte så jävla ansvarstagande om man riskerar att sätta sig i fängelse. Även om man tror att man inte ska åka fast så måste det finnas med i beräkningen. Risken finns ju. Och utsätter man sig för den risken så är man ju inte särskilt ansvars/tagande/ (Fabian).

Fabian är den pappa som verkar ha störst avstånd mellan sina ideal och hur han agerar i realiteten. Han har näst intill utopiska ideal om sin fadersroll, men har samtidigt begått allvarliga brott.

Missbrukets påverkan på barnen

Jo, då när /dottern/ var medveten. Hon blev nog väldigt ledsen. Hon kom på nåt sätt in i en roll där hon kallade mig /Albert/ när jag var påverkad och pappa när jag var nykter /---/ Ja och hon blev ju väldigt besviken. Det kommer jag ihåg. Alltså jag hade ju henne. Det var jag som födde upp henne i princip medan /mamman/ jobbade /---/ Ja, hela tiden nästan från hon var fyra månader. Och likadant innan, för /mamman/ orkade inte med henne. Hon ammade ju inte henne och sänt. Och hon var ju gnällig. Och där någonstans så när jag började missbruka igen, så fanns jag helt plötsligt inte där riktigt. Alltså jag kunde va där hemma, men jag hade liksom inte intresse för henne, vilket jag alltid hade haft annars liksom. /---/ Hon kände sig nog rätt förskjuten. Det syntes på ögonen. Hon slutade skratta, hon var inte glad längre på samma sätt. Såvisst har det påverkat barnen (Albert).

Liksom Albert säger, så berättar nästan alla papporna att deras missbruk har påverkat barnen på något sätt. Alla papporna, utom ett par av dem, tror att missbruket har påverkat deras barn negativt och oroar sig mer eller mindre för det. Birger menar att hans barn har blivit ”*lite lillgaml*” av att han och deras mamma har missbrukat och barnen har fått ”*ta hand om mycket grejer som de inte alls ska ta hand om i deras åder*”. Bosse som är den som starkast uttrycker oro för hur barnen påverkats av missbruket tror inte att hans yngsta son har påverkats något, men att den äldsta sonen har gjort det. Han märker det på att när han och barnens mamma har mindre konflikter nuförtiden ”*så vill han gärna gå emellan och han vill inte alls veta av det där att vi är osams /.../ han kan bli hysterisk i fall vi börjar höja rösten till varandra*”. Han säger dessutom att när han träffar sin äldsta son så letar han efter tecken på hur sonen skadats av missbruket:

/.../ verkligen letar efter ’hur har jag skadat han i missbruket?’ ’Vilka beteenden gör han, är det normalt beteende? Gör normala barn så, eller

är det som jag har gett han under missbruket? Det är svårt att veta, men jag tycker han är rätt normal (Bosse).

Allan tror inte att hans yngsta dotter har tagit skada av hans missbruk efter som hon bara var några månader gammal innan han slutade med droger. Den äldsta dottern däremot var tre fyra år när han *"började tillfriskna från narkomani"*. Han beskriver att de *"första åren för henne har varit jobbiga"* och menar att det som har varit jobbigast är *"otryggheten"* som har funnits där och att *"hon har varit och besökt en massa konstiga ställen"*.

Jag har till och med varit så ful så jag, idiot, så att jag tagit med henne i barnvagn för att jag skulle kunna sno mera grejer /.../ Tagit med henne som täckmantel för att jag skulle handla heroin. Såna grejer har hon fått vara med om va och det känner jag skuld för (Allan).

Bengt tror inte att hans dotter påverkats så mycket eftersom hon var så liten, men han tror att hon *"har fått reaktioner av det men i och med att det bröts såpass snabbt så tror jag att hon har läkt det mesta"*. Han berättar att han märker att sårerna har läkts genom att hon visar hur mycket hon tycker om honom när de träffas:

Jag kom ihåg första gången jag träffade henne nu på flera månader, då var jag dörädd för att hon skulle stöta bort mig eller någonting sånt, men istället för det så stod hon och tittade på mig en stund och sen kom ett sånt jättesmil upp och så sprang hon till mig liksom. Och där kunde jag inte hålla mig. Där rann det till alltså. Då tänkte jag 'herregud alltså vilken människa!' (Bengt)

Daniel säger att det är först i efterhand som han har förstått att barnen har lidit av hans missbruk. När han använde droger tyckte han att han hade *"en jävla bra papparoll"* och han säger att han *"var hemskt stolt över den och det var det enda jag var lycklig över i mitt liv, papparollen och jag hade väldigt svårt att smutsa ner den på något vis"*. Men senare, när han hade genomgått en missbruksbehandling *"började jag liksom förstå 'fan vad mina barn har lidit ändå. Vilket ansvar man har som förälder"*. Han berättar att han fick ett brev av sin då fjortonåriga son, *"som han sa att han skrev nån gång när han tyckte som mest illa om mig"* och *"för att på nå sätt få ut sina känslor"*. Han säger att sonen i brevet kallar honom för *"det äckliga lilla fyllet"*. Han påpekar att sonen skrev brevet *"som en provokation mot mig för att visa hur dumt det kan bli"* och han tycker att det var ett *"väldigt ärligt och fint brev"*. Daniel understryker att han nu vet att *"jag har skadat dom mer än vad en familj, där det inte finns alkohol"* och konstaterar att *"man är ett klantarsle. Man dricker för att bli berusad /.../ det passar inte med faderskap"*.

Fabian upplever det som att hans barn *"inte fått alltid den uppmärksamhet som dom förtjänar"* och förklarar att han *"kanske har rotat i någon djävla låla någonstans. Du vet, gått omkring eller varit ute och flängt"*.

Gösta påpekar att barnen ”måste ha haft många tankar” under sin uppväxt. Men han säger att han och barnen ”har väl inte riktigt pratat ut så djupt om det /.../ Men visst har det påverkat dom. Det har ju påverkat mig så det är klart att dom har påverkats dom också Självklart”.

Skuld och dåligt samvete

Ja /dottern/ kände sig nog rätt förskjuten alltså Det syntes påögonen. Hon slutade skratta, hon var inte glad längre på samma sätt. Så visst har det påverkat barnen. Och så glömde jag henne ute på balkongen en gång. Usch, då tyckte jag synd om henne. Eller terrassen var det. Det är ett sår i mig. Det är ett kraftigt sår i mig. Jo, det är det. Det är ett sår i mig (Albert).

Med tankarna på att ha skadat sina barn i missbruket och vad de har utsatt sina barn för, följer, liksom för Albert, känslor som skuld eller dåligt samvete. Det kan vara en drivkraft till att ta igen den tid de förlorat med barnen, på gott och ont. Allan talar om att det han nu kan göra gentemot, särskilt sitt äldsta barn, är ”att försöka gottgöra för att jag har den här skulden”. Nu vill han gottgöra för den tid då han skadade sin dotter genom missbruket ”genom att bara finnas till där”. På ungefär samma sätt som Gustav trodde att han var en bra pappa om han köpte saker till sina barn, så försökte Allan till en början köpa sin dotter kärlek, eller snarare köpa bort sin ångest, något som numer syns i dotterns videohylla:

Förut så försökte jag köpa henne kärlek om man säger så. Eller inte kärlek, utan köpa bort min ångest kan man säga, för hon har ju jättemycket leksaker. Jag var borta flera dar och kom hem då och jag visste ju att egentligen så borde jag vara där med henne, men jag hade ju knarkat, måste få tag på mitt knark. Och sen kom jag hem och hade massa med presenter och leksaker. Idag kan jag ju se det. Det är ju min ångest. Hon har ju mest videofilmer av alla ungar. Det är ju min ångest hon har faktiskt (Allan).

Bosse beskriver att han har drivits av skuldkänslor till i synnerhet sin äldsta son som han uppfattar har lidit av hans missbruk. Skuldkänslorna har inneburit att han inte vågade sätta gränser för sin son och han lät honom göra vad han ville. Nu känner Bosse att han kan hantera sina skuldkänslor bättre och har byggt upp en relation med sin son:

Jag tycker att jag har en bra relation till mina barn. Innan, för ett par månader sedan så var jag väldigt drivande av mina skuldkänslor till mina barn. Jag hade ju knarkat i stort sett. Det var mest till /.../ min äldsta son. Det mesta, att jag hade knarkat så mycket under hans uppväxttid. Och jag var nog helt driven av dom skuldkänslorna till honom. Satte inga

gränser. Han kunde göra vad han ville mot mig. Och jag tror inte han mådde bra. Och nu känner jag att vi har mer. Ja, att vi har en bra relation. Det blir ju mycket, eftersom vi bara träffas en gång i veckan blir det ju väldigt intensivt och han vill bara umgås med mig och vara med mig på dagen. Jag är jävligt stolt över att vara pappa (Bosse).

Det är först sedan han har slutat med droger, säger Frans, som han har börjat oroa sig för sina barn. Det handlar främst om att han i sitt arbete med att hålla sig drogfri engagerar sig mycket i en förening, vilket han känner tar av den tid som han borde ägna åt i synnerhet sin tonårsson som börjat få problem i skolan, *"nu känner jag väl lite rädsla. Det är nu, alltså efter att jag har lagt av så att säga /.../ Det är första gången jag är orolig för mina barn"*.

Några pappor, de som varit mest frånvarande, berättar om hur de hade gjort om livet vore annorlunda. Det handlar om att de skulle velat ägna mer tid åt barnen och slutat med droger. Fabian önskar att han inte hade missbrukat och han tror att han hade varit *"en bättre pappa antagligen"* om han inte hade gjort det. Då hade han förmodligen varit *"mer närvarande, mer ansvarstagande och så där"*. Gustav menar bestämt att det *"tjänar inget till"* att ångra sitt liv, vilket några av de andra papporna också antyder. Han säger att det är viktigare att försöka leva bra nu istället:

Jag har kastat bort tjugofem trettio år av mitt liv. So what? Det är borta, det får jag aldrig tillbaks. Det enda jag kan göra, det är att göra rätta saker nu för dagen. Ångra, det lönar sig ingenting. Man har gjort sina grejer och man har spelat bort ett liv, so what? (Gustav)

Men Gustav påpekar att han inte har haft kontakt med barnen som han borde och att han har *"missat hela det här familjelivet"*. Gösta säger också att han hade velat vara mer med sina barn när de växte upp *"i den ådern när dom verkligen behövde. Från ett år till arton år"*. Han förklarar att han är bitter, men inte kan hålla på att se bakåt. Även om han är medveten om att han har skadat sina barn psykiskt så är han glad att de tycks ha kunnat hantera det:

Så klart att jag är bitter, men jag kan inte hålla på titta i backspegeln hela tiden. Jag får ju försöka glömma även fast det är ju svårt. Om jag någonsin, överhuvudtaget ska kunna justa till mig och leva någorlunda bra liv så får jag inte gå och tänka på sånt här. Men det är klart att det kommer över en /.../ Men peppar, peppar, så länge ungarna sköter sig och lever ett bra liv så är jag harmonisk. Det skulle va annorlunda kanske om det inte vore så och att det går snett för dom. Det vet man ju inte. Och då kommer skuldbördan över en mera. Jag har inte gjort dom illa fysiskt eller nånting sånt där, men kanske lite psykiskt då, men som dom hanterat (Gösta).

Skulden och det dåliga samvetet kan å ena sidan vara så smärtsam att känslorna trängs undan för att kunna se framåt och gå vidare i livet. Å andra sidan kan känslorna av skuld och dåligt samvete vara en drivkraft i att ta igen faderskapet. Jag uppfattar Gustavs och Göstas svar, i förhållande till de andra papporna, som att det är mer problematiskt för dem att ta igen faderskapet för sina nu vuxna barn. De andra papporna, särskilt de med de yngsta barnen har kanske större hopp om att ta igen den tid med barnen som de missat.

Att ta igen faderskapet

Ja, förändringar har det blivit /.../ jag har börjat ta hem barnen på helgerna /.../ Jag har dom var fjortonde dag /.../ från fredag till söndag /---/ Dom har varit här i lägenheten bara två gånger. En gång utan möbler och en gång med möbler /---/ Att ha hem dom över huvudet var ju inte aktuellt då Det fick jag börja göra /för/ två månader sedan. Var fjortonde dag /---/ Ja, det är ju meningen att detta ska vara en övergångsperiod till /om fyra månader/ då att jag ska ta över dom helt /---/ Dom ska bo här /---/ Ja för /mamman/ får inte lov att träffa dom ännu /---/ Utan hon måste ha socialassistent med sig /---/ [Funderar] Få hem dom på heltid är ju drömmen ju på nå vis, men samtidigt är det mycket jobb som jag är rädd att jag inte ska klara av (Albert).

När jag intervjuar Albert för andra gången är barnen hos honom varannan helg och det är planerat att de ska bo hos honom sedan. Rent praktiskt får han nu möjlighet att vara pappa på heltid och att ta igen den tid han har missat med barnen. Samtidigt är han rädd för att han inte ska klara av det. Papporna tycker inte att de har varit bra pappor de perioder som de har missbrukat, men uppfattar sig som tillräckligt bra nu när de är drogfria, vilket vi även kunde se i det papporna berättade om hur de anser att de är som fäder (se kapitel tio). Flera pappor berättar om att ta igen faderskapet nu när de är drogfria. Att ta igen den tid som de har missat med barnen kan handla om så till synes små saker som att följa med sitt barn till tandläkaren, vilket Allan berättar om. Han återger vad han gjorde tidigare på dagen och berättar att då *"följde jag med minstingen till tandläkaren för första gången. För mig är det en stor grej va. Du vet att bara finnas till där, va där bredvid"*. Nu när han är drogfri vill han ägna tid åt sina barn. Han säger att han *"prioriterar /.../ att göra saker med dom, mycket"*. Birger uppfattar sig som en bra pappa nu, men grämer sig över att han inte har kunnat hålla sig drogfri tidigare under barnens uppväxt:

/... / för jag har inte /.../ kunnat hålla /upp/ med drogerna. Och det är nog det enda som grämer mig. Det är mycket som grämer mig, men som man bryr sig om. Men det går alltså inte att lägga allting på hyllan på en eftermiddag, det gör det inte. Men nu, nu går det bra ju. Nu går det strålande /.../ Det har också tagit tre år lite drygt (Birger).

"Ja, under dom förutsättningar som har varit såtycker jag nog det", säger Daniel. Men, anser han, "sen finns det vissa bitar som jag aldrig kommer kunna förlåa mig själv". Han menar att han sagt olämpliga saker till sina barn när han har varit full och att han har gett dem för mycket ansvar: "Man blir jävligt rapp i käften ibland och man /.../ /har/ sett dom som vuxna och sagt saker till dom, skuldtrippat dom /.../ Ja, gett dom för mycket ansvar". Han berättar att när han och barnens mamma skilde sig så bråkade de mycket och barnen kom i kläm. Men han berättar också att både han och barnens mamma har bearbetat det med barnen och "har försökt läsa samma böcker och samma psykiatri då va. Försöka ta skadan åter så att säga".

Gösta berättar att under de perioder som han levde med sina barn *"då fanns jag ju där hos dom hela tiden"* och att barnen kunde komma till honom med sina problem. Sedan använde han droger under en lång period och då var han inte längre närvarande när barnen behövde honom, *"det är det jag inte har varit annars"*. Gustav förklarar att nu, när hans barn är vuxna så *"finns jag, såfort dom behöver mig så finns jag där"*. Han berättar att han nu när dottern är tjugosex år ska fira jul tillsammans med henne, *"första gången"*. Med stolthet i rösten säger han *"och nu ska hon fira jul med pappa /.../ Ja, härligt. Det är härligt"*. Men det är inte bara sina egna barn som han känner att han kan ta hand om nu. I föreningen som han är aktiv i möter han många barn och han framhåller att *"jag har mina barn här nu. Jag har massor med ungar som kommer här. Jag är som morfar till dom. Det är kul det också"*. Det är speciellt en tonårsflicka som han engagerar sig i och det har fått honom att förstå vad familjeliv och faderskap kan innebära, något som han känner att han inte har haft en aning om tidigare i sitt liv. Genom att lyssna på henne ser han att det främst handlar om att finnas till och att man inte behöver göra så märkvärdiga saker tillsammans:

Och genom att lyssna på henne så har jag lärt mig mycket. Hon har berättat mycket om hur det är med familjelivet och hur det är att ha pappa och mamma hemma och fira jul och fira alla möjliga grejer och hur man umgås på kvällar och allt det där. Så hon har hjälpt mig att förstå det där /.../ Vi ska ut och äta pizza, hon och jag. Såna där grejer. Det där förstod jag inte riktigt i början att det ska inte va så märkvärdigt att det ska beställas bord på restaurang och allt det där. Det är bara att gå ut och ta en pizza eller en fika. Bara snacka (Gustav).

Även om papporna försöker ta igen tiden som de missat med barnen, så är det inte så lätt att veta hur de ska bete sig, vilket Gustav uttrycker tydligast. Som vi kunde se i ett tidigare kapitel (kapitel tio) så är det flera av fäderna som uttrycker att de själva inte har fått den uppväxt som de har önskat och att det därför kan vara svårt att veta hur de själva ska vara som fäder. Men det är sannolikt bara en orsak, det som missbruket har fört med sig är troligen en än mer bidragande faktor till osäkerheten i fadersrollen.

Rädsla för att barnen ska börja missbruka

Några pappor har funderat på risken att barnen också kommer att använda droger när de blir äldre. Det är bara ett par pappor som inte verkar vara rädd för att deras barn ska göra det. De menar att de vet i vilken ålder man bör vara uppmärksam på det som förälder. De andra papporna som missbrukat är mer eller mindre oroliga för att barnen också ska hamna i missbruk.

Bosse tänker mycket på risken att hans barn ska börja använda droger eftersom även hans mor varit missbrukare, *"Jag är livrädd för att dom ska bli missbrukare"*. Han berättade också att han skulle lägga mycket skuld på sig själv om hans barn börjar använda droger när de blir större:

Jag skulle nog min vana trogen dömt mig själv till att börja med. Att det är bara för att jag är missbrukare och hela den biten. Jag skulle bli besviken på mina barn /och/ på mig själv kraftigt. Jag skulle försöka ge dom all hjälp. Att inte stöta bort dom liksom (Bosse).

Frans har två barn som är i tonåren och båda dricker alkohol ibland. Sonen *"har ju druckit lite öl /.../ men jag försöker hålla koll på han"*. Han jämför med hur det var när han själv var i samma ålder, då han *"härjade som fan, söp varenda helg"*. I jämförelse med det så *"håller han sig juste"*, så han tror inte att sonen kommer att börja med *"nå större"* och säger att *"jag tror jag har lite koll på han så här"*. Han tycker att dottern *"verkar väldigt städad"* även om hon dricker ibland. Han säger att hon är *"duktig"* och *"ligger inte hemma och spyr varje helg /.../ hon verkar ordentlig"*. Kanske kan man se det som att Frans har andra referensramar än vad föräldrar som inte har haft missbruksproblem har. Han tar sin egen ungdom, som han beskriver, som socialt utsatt, som en normalitet han jämför sina egna barns alkoholvanor med.

Gösta har *"alltid varit rädd"* för att hans barn skulle börja missbruka. Även om barnen nu är vuxna så är han fortfarande rädd, *"det är man ju fortfarande"*. Han lugnar sig med att *"dom tendenserna har inte funnits där"*, men är ändå orolig för sin son som arbetar inom restaurangbranschen, *"han lever ju i ett livsfarligt yrke"*.

Fabian säger att han *"faktiskt inte"* är orolig för att hans barn ska börja använda droger, *"för att jag vet ju vilken tid man bör ta barn då en viss ålder"*. Han menar att det är i tonåren som det *"är kritiskt"* och *"är man bara med där hela tiden och är vaksam där så ska det väl gå"*.

Sina egna experter

Flera av papporna tror att deras egna erfarenheter av missbruk kan vara till hjälp om barnen trots allt skulle börja använda droger. Några berättar också om hur de bemöter barnen för att förebygga risken för missbruk. Trots det negativa som varit ett resultat av att papporna har använt droger så är det ett par pappor som ser att deras erfarenheter av missbruk gett dem en del positiva lärdomar, som de kan föra

vidare till barnen. T.ex. Adrian tror att hans erfarenheter har gjort honom *"mer ödmjuk /.../ mer öppen, försöker att inte vara fördömande"*. Adrian tror att hans egna erfarenheter av missbruk kan bära något positivt med sig. Han hoppas att han kan *"påverka"* sin dotter *"med den kunskap och erfarenhet som jag har idag"*. Han säger att han inte riktigt vet hur han ska *"förmedla det"*, men önskar att hon ska få ett *"öppet sinne"* och kunna *"lyssna till sig själv"*. Han menar också att han *"måste ha med i bilden"* att det kan hända att hon provar droger eftersom hon *"har inget skyddsnät som gör henne okrossbar, liksom alla människor"*. Men då hoppas han att han kan ha nytta av *"det jag har gått igenom, hur jag har kommit ur det"*.

Daniel insåg när han gick i behandling att han inte var en så bra pappa som han hade trott och det fick honom att ta tag i sig själv och sitt liv, *"börja facea livet ordentligt liksom och se vem man är"*. Det är något han säger att han håller på med fortfarande och *"det är en jobbig, det är väldigt jobbigt alltså"*.

Allan menar att som missbrukande pappa så är barnet *"det enda fina man har"*. Även om en pappa som använder droger inte är *"kapabel"* att ta hand om sitt barn så, säger han, *"vet man innerst inne att det, det är det enda fina man har"*. Allan tror att lösningen på problemet med att barnen skulle riskera att börja använda droger är att ge dem *"så mycket kärlek som möjligt"*. Dessutom ser han sig själv som expert eftersom han själv missbrukat:

Det jag kan göra det är att ge så mycket kärlek som möjligt /.../ Och ge så mycket positivt så att dom får nånting inombords som dom är rädda om så att dom inte kliver på drogerna /.../ Är dom trasiga inombords från början redan med en massa med skit /.../ Till exempel missbruk och lever i /det/, då är det stor risk att dom blir narkomaner. Då kanske dom får nånting som dom har saknat. Nu försöker jag ge dom mycket av det nu då. Det är det jag kan göra /.../ Sen är ju jag expert. Jag kommer ju se om det är knas /.../ försöka ge dom så mycket som möjligt så dom får bra självkänsla och trygghet inombords, så att dom känner det här fina inombords, så att dom inte tar någonting för att förstöra det här fina. Det tror jag är lösningen (Allan).

Bengt ser det som att *"mitt jobb är att hålla mig drogfri alltså och ge henne det hon behöver"*. Det är vad han anser att han kan göra för att förhindra att hon börjar använda droger senare i sitt liv. Om hon ändå skulle börja missbruka så tror han att han *"kommer att se signalerna tidigt. Jag kommer se känslorna tidigt"*. Han jämför med hur andra fäder som inte har missbrukat är och har upptäckt att de inte *"lyssnar på vad [barnen] säger. Vad dom känner har dom inte en aning om /.../ Där tror jag att jag kommer bli bättre"*. Han anser att han kan dra nytta av sina egna erfarenheter *"så att jag slänger ju inte bort mitt gamla liv utan någonstans får jag plocka ut det som /är bra/ och använda det"*. Han ställer sig själv i kontrast till fäder som inte har missbrukat.

Fabian påpekar att om hans barn skulle börja missbruka *"då vet jag liksom vad jag ska göra för någonting"*. Han säger att han då kommer att *"visa andra"*

intressen direkt” eftersom han tror att missbruk ”handlar ju ofta om intressen och identitet” och att man kanske ”röker lite brass då” om man inte har någonting att göra.

Önsknningar och förhoppningar om framtiden med barnen

Att det blir vanliga livet så att säga och ha dom här, för då förändras ju dom också naturligtvis. Jag slipper ju ganska mycket det här bräket och stöket nu eftersom det är så sällan dom är här /---/ Ja, sen kommer väl det också [skratt]. Och det kan jag vara lite rädd för att hantera, men det är rätt normalt, normala rädslor så att säga (Albert).

Albert: Ja, jag vill ha dagis och stödfamilj. För inte bara nog med att jag blir ensam förälder utan jag blir då ensam beroende förälder, när jag har dom. Så att det kommer jag att behöva. Oftast så har jag jättemycket tåmod, men ibland tryter det /---/ Att falla tillbaka i missbruk /---/ Mycket, mycket mer rädd än vad jag var förra gången för då var jag så säker på att jag aldrig mer skulle knarka /---/ Det är nog tjugo månader tror jag. Jag gick ut min eftervård i måndags, förra veckan /.../ Det är just det här med barn. Det är ett så jävla stort ansvar. Det är nog det jag känner och det är nog missbrukarens största fiende, det är ansvar /---/ Ja, lättare är det ju inte, men man får ju gärna för sig /---/ Det är väldigt tråkigt, men det är väldigt ansvarslöst också. Jag menar knarkar man /.../ Speciellt uteliggare och narkoman, då är man totalt ansvarslös. Då har man inget ansvar alls. Det är ju väldigt lätt på det viset. Det finns ingenting som tynger. Det är ingenting som pressar en. Sen har jag ju en viss sån bild alltså av hur jag vill vara som pappa. Det har jag och ibland så känner jag att det är jättesvårt att vara.

Maria: Är det en realistisk bild du har eller tror du att den är för hård?

Albert: Jag tror att den är lite hård. Alltså just det här att dom ska inte skada sig. Jag är överallt för att stoppa dom och jag ska kunna hindra dom från att bräka. Det är ju ganska orealistiskt /---/ Men det kan jag känna /att/ jag vill ju helst vara den perfekta pappan.

I pappornas förhoppningar om framtiden önskar de mer kontakt med sina barn och några, som i Alberts fall, att de kommer att ha barnen boende hos sig. Inför framtiden hoppas Ernst att han ska få vårdnaden om barnen ”för deras skull” och att han ska kunna vara mer delaktig i deras liv. På längre sikt hoppas han kunna bo med barnen. Han anser också att han behöver en större bostad och en kvinna att leva tillsammans med. Han behöver en mer stabil tillvaro innan det är möjligt att ha barnen boende hos sig, säger han. Andra pappor betonar trygghet och stabilitet i barnens liv. Birger, som missbrukat, hoppas att hans barn ska få växa upp i en drogfri miljö, så att de får möjlighet att vara barn under sin uppväxt: ”Ja, vad jag hoppas är att de får växa upp i en drogfri miljö. Och att de får lugn och ro, lära sig det småbarn ska lära sig, inget annat.”

För Elias är det viktigt att han har en stabil tillvaro och att han är helt säker på att han klarar av att ta hand om sina barn, innan de kan flytta hem till honom, vilket är hans önskan:

Ja det är. Enda förhoppningen är att jag får ett stabilt liv och kunna ha ett arbete, kunna bo lite bättre liksom, känna mig lite tryggare, så jag vet att jag har några omkring mig där jag kan lämna mina barn. Så det krävs att ha ett jobb och samla lite pengar för att kunna få dom tillbaks hem. Jag kan få dom när jag vill, men jag vill inte riskera liksom /.../ Jag vill inte ha nittionio procent. Det ska va hundra procent säkert om dom ska hem, tillbaks hem. Så att det är viktigt för mig. Det är det enda jag kämpar för ju (Elias).

Gustav som har vuxna barn säger skrattande att *"det känns lite konstigt"* och att han aldrig väntat sig att det skulle gå så bra för hans barn som det har gjort. Han menar att de inte hade *"såbra förutsättningar att klara sig, men dom har gjort det i alla fall"*.

Allan är den enda av papporna som är gift med barnens mamma och lever ihop med såväl henne som barnen. Några pappor uttryckte en önskan om att få ihop kärnfamiljen igen, vilket också visade sig i hur de organiserade den tid de var tillsammans med barnen och eventuellt deras mamma. Ofta var de tillsammans allihop som en hel familj. En av de pappor, Björn, som hade en önskan om en hel familj, vill leva tillsammans med sin son, styvdotter och deras mamma. Han är emellertid osäker på hur hans närmaste framtid kommer att se ut, men säger att han kommer att vara med sin son som planerat oavsett vad som händer mellan honom och sonens mamma:

Helst vill jag att vi ska bo som en familj då va. Men det får ju gå ändå om det inte blir det /.../ Det har ju inte varit så mycket så man har ju inte känt efter om man säger så, hur det ska bli så. Det är ju det som är så bra att jag kan börja då att få ha han själv varannan helg (Björn).

Även Börje vill ha familj och hoppas kunna ge sin dotter mycket kärlek och ödmjukhet:

Ja, min önskan är ju att vi ska leva ihop som en familj. Kunna se henne växa upp /.../ Jag har den här önskan om att ha en familj och leva tillsammans och ge henne mycket kärlek och vara ödmjuka och alla dom bitarna liksom (Börje).

Fabian som sitter i fängelse *"hoppas ju att barnen får komma hem igen då Ja, det är vad jag hoppas. Och att det går bra för /.../ mina andra ungar"*. Hans önskan är att *"få ihop familjen igen"*, men han säger att han *"inte räknar med"* att barnen ska komma tillbaks när han *"muckar"*, men kanske om två år, *"det är mitt mål helt enkelt"*.

Bosse som fortfarande är tillsammans med sina barns mamma, men som också kommer att leva som särbo svarar först skämtsamt att han vill att hans söner ska bli tennisproffs, men tillägger sedan att *"jag hoppas bara att /.../ dom blir lyckliga och harmoniska. Att jag känner att jag har uppfyllt min del som pappa. Att dom kommer att trivas med sig själv"*. Samtidigt tror han att det kommer att vara arbetsamt att vara tillsammans med sina barn i större utsträckning än vad han är nu:

Det kommer va jobbigt i början tror jag. Jag tror att jag vill att det ska va så bra så jag kommer jobba ihjäl mig. Vill att det ska va häftigt att umgås med pappa varje dag och så. Så jag tror att det kommer att vara jobbigt i början innan vi liksom kan möta varandra och ha en vardag som fungerar. Så, jag längtar dit för just nu känns det så som om livet lite är på paus, att jag bara väntar på den dan när jag kan få tillbaka min familj. Kan gå in i vardan, se hur dom växer. Jag tror också att jag kommer va tacksam. För jag ser inte det som en självklarhet längre att jag får va med mina barn. Jag tror jag kommer va tacksam för att jag får va med dom och se förändringen på ett annat sätt än en vanlig människa kan. Då ska det va så som det varit alltid, dom tar det för givet liksom. Så det ser jag fram emot /men/ jag är livrädd för det. De sista åren har jag kommit på att jag /har/ missbrukat mot min vilja. Jag har liksom egentligen inte velat missbruka. Jag har velat leva ett normalt liv. Jag har liksom inte förstått varför jag har tagit en massa knark. Och jag är rädd för det för jag vill inte skada mig själv som jag gjort /.../ massa droger väldigt illa. Och jag har levt mitt liv i förnedring mot mig själv och jag har förnedrat andra. Jag är livrädd för jag vill ta hand om mig själv, jag vill ta hand om mina barn, min kärlek till min kvinna (Bosse).

Bosse uttrycker, liksom Albert, kluvenhet. Adrian, å sin sida, kunde inte tänka sig längre fram i tiden än att han önskade att hans dotter skulle komma hem, under den tid som hon var på behandlingshemmet med sin mamma. Vid den andra intervjun är det tal om att mamman kanske ska flytta med dottern till en stad flera mil därifrån, vilket han känner skulle bli en *"katastrof känslomässigt"*, men *"förståndsmässigt okej"* om de kan *"lösa det på bästa sätt"*. För honom är det inte självklart att dottern ska följa med mamman *"bara för att hon är mamma"*. Han anser att det *"skulle ju vara en sån klassisk sak om dottern flyttade med henne"*. Med ett skrott säger han att det *"hade varit underbart"* om dottern bodde kvar hos honom i fall det blir så att mamman flyttar. Fast han tillägger att han inte vill att mamman ska flytta, men att hans *"känsla var liksom direkt så att om hon nu flyttar så ska /dottern/ stanna här"*. Samtidigt förstår han att det skulle innebära att han skulle få *"offra väldigt mycket"* som ensamstående pappa, men att det hade *" varit väldigt kul och väldigt jobbigt"* att vara det.

Diskussion

De missbrukande pappornas berättelser visade på att de ifrågasatt sitt eget sätt att leva. Flera av de pappor som missbrukat beskrev hur de i perioder hade varit känslomässigt frånvarande för sina barn även om de varit fysiskt närvarande. Fadersfrånvaro behöver inte innebära fysisk frånvaro och den känslomässiga frånvaron är något som inte bara utmärker missbrukande fäder. Även fäder i allmänhet kan vara känslomässigt frånvarande p.g.a. att de är så uppslukade av sin yrkeskarriär. Den amerikanska utvecklingspsykologen Rob Palkovitz (2002) understryker att faderskap innebär balansakter mellan olika delar av livet. Han påpekar också att fäder som periodvis varit frånvarande i hög omfattning ofta balanserar det med perioder med större närvaro. Missbruket kan också ses som ett slags karriär (se t.ex. Segraeus 1994). Vi kan också se en skillnad mellan att verkligen vara frånvarande och att kategoriseras som frånvarande. Missbruk leder emellertid ofta till sådana brister i föräldraskapet att det kan finnas skäl för myndighetsingripande och att barn omhändertas.

I citatet som inledde avsnittet om att faderskap och missbruk inte hör ihop avslutade Albert meningen med *"tyvärr"*. Jag ser det som att han i och med det satte fingret på en central punkt när det gäller föräldraskap och missbruk. Ordet *"tyvärr"* markerar en önskan om att det skulle kunna gå att kombinera. Några pappor beskrev att de tidigare önskade att de kunde kombinera missbrukets positiva effekter med föräldraskapet, men att de efterhand har förstått att det inte fungerar. Samtidigt som papporna upplevde att missbruket hade påverkat barnen negativt och att barn och missbruk inte hör ihop, beskrev de också en lockelse till drogerna och några berättade hur de blev mer aktiva och roliga pappor när de var påverkade av droger. Drogerna gjorde dem till aktiva lekpappor, men inte aktiva på ett sådant sätt som vanligtvis avses med en bra aktiv pappa.

Valet mellan missbrukslivet och familjelivet är inte oproblematiskt. Vägen från missbruk kan jämföras med prostituerade kvinnors väg ut ur prostitution. Hedin och Månsson (1998) anser att uppbrottsförloppet snarare bör ses som en ström av händelser, än en enda avgörande händelse. Det är också tydligt i pappornas berättelser. Även om barnens födsel beskrevs som en stor händelse visade pappornas berättelser på ett spänningsfält mellan faderskapet och missbruket. Såväl föräldraskapet som drogerna utgör krafter som ömsom drar till sig och ömsom stöter bort papporna. Att vara tillsammans med och ta hand om barnen är en källa till glädje, positiva känslor, motivation och styrka, men kan samtidigt ge männen känslor av trötthet, frustration, skuld-känslor och otillräcklighet. Drogerna erbjuder å ena sidan en tillflykt från en svårhanterbar vardag, kickar, frihet, spänning och äventyr (se t.ex. Svensson 2002) och ork att vara aktiva med barnen, å andra sidan ångest, utstötthet och destruktivitet. Några av de uppbrottsförlopp som Hedin och Månsson (1998) identifierade hos de prostituerade kvinnorna handlade just om föräldraskap. De skriver om olika påverkansfaktorer och att bli förälder ser de som en kritisk, men positiv livshändelse. De skriver också om *"ögonöppnande händelser"* (sid. 300). Hit kan några

av pappornas erfarenheter med sina barn räknas. T.ex. Adrian som beskrev hur föräldraskapet öppnat hans ögon och fått honom att se andra värden i livet.

Föräldraskapet kan också ses som en strukturell faktor som i bästa fall ger papporna i egenskap av fäder tillgång till samhällsresurser, men i sämsta (och kanske vanligaste) fall stöter dem än längre bort från samhällsgemenskapen när de nu inte bara är missbrukare, utan även kan tillföras kategorin ”missbrukande fäder”. Hedin och Månsson menar att strukturella faktorer inte bara avser materiella och instrumentella resurser, utan även det ideologiska klimatet i samhället, som förmedlas till individen på olika sätt. Jag ser det som att olika diskurser i samhället definierar vad som är normalt och vad som betraktas som avvikande. Det har påverkat pappornas väg från missbruk. Även relationella och individuella faktorer hör samman med föräldraskapet. De relationella faktorerna kan jag i mitt material huvudsakligen koppla till sociala myndigheter och andra professionella stödinsatser, eftersom det är främst det som jag har pratat med papporna om. Här är det tydligt hur stor roll det kan spela för pappornas föräldraskap vilket stöd de får av t.ex. sociala myndigheter. När det gäller de individuella faktorerna skriver Hedin och Månsson om förmågan att drömma och skapa sig en positiv bild av framtiden. Det som jag ser som mer avgörande för papporna är huruvida de såg sig själva som offer eller aktörer. Jag uppfattade det som att de pappor som tenderar att se sig själva mest som offer, la möjligheten att påverka sin situation utanför sig själva, t.ex. på barnens mödrar eller sociala myndigheter. Som vi kunde se i kapitel elva, var det några pappor som beskrev barnens tillblivelse som något som hände helt plötsligt. Andra pappor såg sig i större utsträckning som aktörer och att de själva kunde påverka sin situation.

Kluvenhet var överhuvudtaget en känsla som dominerade pappornas berättelser. Skårner (2001) använder sig av begreppet ”*tvåvärldsproblematik*” (sid. 314) för att beskriva kluvenheten. Det innebär en ständig och konfliktfylld omställning mellan olika livsstilar och sociala gemenskaper. Enligt Skårner innehåller tvåvärldsmönstret en stark spänning mellan världarna. Det för med sig stora svårigheter att förena livsstilar, värderingar och sociala förhållanden. Det handlar antingen om en social, kulturell och psykologisk kluvenhet eller ett socialt och existentiellt främlingskap och utanförskap i förhållande till ”ett vanligt liv”, samtidigt kan olika världar överlappa varandra socialt och kulturellt. Skårner konstaterar att också den som använder droger lever både i och utanför samhället och är både missbrukare och samhällsmedborgare. Det är inte enkelt att bara välja familjen. Valet kan ses som en grundläggande kollision mellan olika världar, identiteter och livsstilar. Kortsiktighet och brist på framtidsplanering, som är utmärkande för livsstilen i missbruksvärlden, står i skarp kontrast till barns behov av kontinuitet och trygghet. Skårner beskriver det som att sociala världar blandas samman och att den handlingsrepertoar som härrör från missbruksvärlden ”spiller över” i livet med barnen. Det förefaller vara stora likheter mellan papporna och de missbrukande föräldrar, som Skårner intervjuat. Liksom Skårner beskriver det, ställdes också papporna inför val som innebar att de var tvungna att välja mellan ett liv med barn och drogerna.

Narkotikamissbruk kan ses som en existentiellt meningsskapande process, menar Kristiansen (1999). Det är därför inte förvånande att det uppstod ett spänningsfält mellan föräldraskapet och missbruket för papporna. Detta perspektiv ger också ytterligare styrka åt det Hedin och Månsson (1998) skriver, om att uppbrottet inte handlar om en plötslig händelse. Barnen och föräldraskapet har stor betydelse, men missbruket fyller en existentiell mening som inte går att ersätta i ett enda slag. Bengt Svensson (2002), forskare i socialt arbete, skriver om missbrukarlivets kunskaper som en barlast. Trots att de erfarenheter papporna tillägnat sig i missbrukslivet kunde vara till nytta där, är det en börda i livet med barnen.

Några pappor hade erfarenhet av att sitta i fängelse sedan de fått sina barn. I berättelserna fanns det beskrivningar av hur fängelsemiljön inte alls är anpassad till att det finns interner som är fäder till barn som de vill träffa. Vi fick också del av en pappas skildring av de förväntningar som ställdes på honom i samband med att han muckade från fängelset, då han förväntades veta hur han skulle vara som pappa. Jag ser det som att miljön i fängelse speglar samhällets inställning till kriminalitet och föräldraskap, att det inte hör ihop. Ambitionen att stödja fängslade fäder i deras faderskap har varit låg. Forskarna i socialt arbete, Sven-Axel Månsson, Ulla-Carin Hedin, Jari Kousmanen och Ann Lindholm (2002) menar att anstaltsmiljön kan tolkas som starkt hierarkisk och hegemoniskt maskulin och att den motverkar mäns förmåga att reflektera. De visar i en studie att fängeslivet innebär en kamp om revir, fördelar och resurser mellan olika grupper och att det även förekommer trakasserier. Det är maktförhållanden som vållar problem och det innebär känslor av maktlöshet. Enligt författarna kan vardagslivet vid anstalten och behandlingen betraktas som två olika kulturer som lever sida vid sida inom samma organisatoriska system. Det kräver simultankapacitet att pendla mellan olika kulturer. Jag betraktar några av pappornas pendlande mellan anstaltslivet och familjelivet som en liknande svårighet. Liksom Månsson, Hedin, Kousmanen och Lindholm ser jag det som att anstaltskulturens innehåll kan medverka till att reproducera ickeförändring. Tidigare sätt att tänka och känna får bekräftelse och stöd i anstaltskulturen. Enligt Skärner (2001) är det skillnad mellan livet i fängelse och tänkta ambitioner.

Några pappor beskrev hur de hade gjort för att så att säga ta igen faderskapet, alltså ta igen den tid som de varit känslomässigt eller fysiskt frånvarande för sina barn p.g.a. missbruk eller fängelsevistelse. Missbruket har för flera av papporna betytt att de har känt oro och skuld inför sina barn, vilket några har försökt att kompensera på olika sätt. Några pappor hade periodvis gjort vad som förväntats av dem som missbrukare, d.v.s. dragit sig undan. Ett par pappor beskrev hur de upplevde att de tog ansvar för sina barn genom att hålla sig undan från dem under långa perioder då de missbrukade. De, liksom flera av papporna, beskrev sig själva som ansvarslösa i missbruket, men till skillnad från de andra menade de att det var bäst att hålla sig undan barnen. I kapitel åtta kunde vi se att även socialsekreterarna menade att det är det bästa, men att en missbrukande far i alla fall skulle kunna skicka vykort för att hålla kontakten med sitt barn. Jag ser det som att en del av den vårdideologi som rådde fram till sextio- och sjuttioalet

tenderar att leva kvar, åtminstone när det gäller missbrukande fäder. Det innebär att det uppfattades som bättre för barn att helt bryta kontakten med föräldern. Det kan jämföras med hur missbruksproblemet slängs ut från familjen med fadern. Rollen som den frånvarande eller besvärliga fadern som bör hålla sig borta, eller åtminstone inte engagera sig på något annat sätt än vad de sociala myndigheterna önskar, kan ses som en barriär. Å andra sidan ser jag det som att dessa pappors agerande att hålla sig undan som att den egna smärtan överskuggade inlevelsen i barnens reaktioner, vilket Trulsson (1998) skriver om de kvinnor som hon har studerat.

För de fäder som pratade om att ta igen faderskapet handlade det om att vara närvarande både fysiskt och psykiskt. Det kan jämföras med den bilden om att bra fäder ska vara närvarande, aktiva, engagerade, manliga förebilder och kunna sätta gränser för sina barn. Även om papporna försökte ta igen tiden som de missat med barnen, så var det inte lätt för dem att veta hur de skulle bete sig. Som vi kunde se i ett tidigare kapitel (kapitel tio) så var det flera av papporna som uttryckte att de själva inte hade fått den uppväxt som de önskat och att det därför var svårt att veta hur de själva skulle vara som fäder. Det var svårt för dem att veta vad som är normalt och hur de skulle betera sig. Det missbruket har fört med sig i form av försummelse och fysisk och mental frånvaro är sannolikt också en bidragande faktor till osäkerheten i fadersrollen. Bengtsson och Gavelin (1994) understryker emellertid att det aldrig är för sent att ta igen faderskapet.

De flesta av papporna trodde att missbruket hade påverkat barnen på något sätt, bland annat genom att de kände otrygghet och att de inte hade blivit sedda och uppmärksammade. Jag ser det som att även barn kan bli "tvåvärligare", vilket Alberts berättelse om att dottern kallade honom vid hans namn när han var drogpåverkad och för pappa när han var nykter, kan ses som ett exempel på. Flera av papporna menade att de inte var rädda för att barnen skulle börja missbruka och ansåg att de p.g.a. sina egna erfarenheter av missbruk kommer att känna igen signalerna tidigt i så fall. Med hjälp av sina egna erfarenheter trodde de att de skulle kunna visa barnen alternativa vägar i livet. I detta avseendet uppfattade papporna sig som experter. De menade att det fanns något bra i erfarenheten som f.d. missbrukare, som inte fäder i allmänhet har. P.g.a. sina egna erfarenheter förstår de också hur mycket det betyder att få vara med sina barn, något som de trodde att fäder i allmänhet inte reflekterar så mycket över, utan att de tar barnen mer för givet. Detta kan ställas i kontrast till flera av pappornas negativa inställning till sina egna fäder och att de inte ville bli som dem (kapitel tio). De såg sina fäder som negativa exempel, men sig själva som experter. Det förefaller höra samman med den motsats som vissa fäder i allmänhet ställer mellan sig själv som närvarande och omvårdande fäder och sina egna mer traditionellt präglade fäder (se t.ex. Johansson 1998).

Det är emellertid inte bara papporna som kan ses som marginaliserade. I några pappors berättelser, där barnens mammor hade eller hade haft missbruksproblem framkom det hur även mammorna frångäts ansvar som föräldrar och på liknande sätt som papporna beskrev det, skuffats undan från sina

barn. Jag menar att den viktigaste skillnaden i bemötandet som förälder inte är den mellan fäder och mödrar eller män och kvinnor. Kanske är skillnaden snarare beroende på vad omgivningen, t.ex. sociala myndigheter förväntar sig av individen utifrån hans eller hennes sociala situation. Börjeson och Håkansson (1990) samt Andersson (1995) påpekar att föreställningen om en narkotikamissbrukande förälder nästan uteslutande är att det är en olämplig förälder oberoende av hur den känslomässiga relationen egentligen ser ut. Min tolkning är att likheterna mellan fäder och mödrar i rollen som ifrågasatt förälder och socialt utsatt är större än olikheterna.

Parallellerna mellan papporna och de missbrukande mödrar som t.ex. Skårner (2001), Trulsson (1998) och även forskaren i socialt arbete, Leili Laanemets (2002), har studerat uppfattar jag som tydliga. Liknande teman kring föräldraskap och missbruk tycks vara centrala för såväl missbrukande fäder som mödrar. I mångt och mycket uttrycks liknande känslor. Ibland beskrivs dock olika känslor, men kring samma aspekt, vilket jag menar är beroende av olika förväntningar på faderskap och moderskap. För såväl fäder som mödrar skapar missbruk brister i relationen till barnet, men då kvinnor utifrån den rådande genuskonstruktionen förväntas knyta an till barnet på ett naturligt sätt, och fadern betraktas som sekundär, är sannolikheten stor att den missbrukande fadern försvinner för sina barn, även om hans känslor för det är starka. Trulsson (1998) skriver att missbruket har fryst många av de missbrukande mödrarnas känslor inför förlusten av barnen. Det tycks som om även papporna tog återfall för att döva sina känslor bland annat inför svårigheten att hantera sitt faderskap. Som både framkommer i pappornas berättelser och i Trulssons och Skårners (2001) material riskerade papporna att ”falla ur” föräldraskapet tidigare, om de ens kom in i det. I Skårners avhandling skiljer sig männens berättelser delvis från kvinnornas, men barnen är emotionellt viktiga även för fäderna. Skårner påpekar utifrån Liljeströms och Kollinds (1990) resonemang att det finns en asymmetri i föräldraskapet som utgörs av att graviditeten och barnafödandet förstärks av skillnader i droganvändning. Liksom flera av fäderna som Skårner har intervjuat hade flera av papporna inte heller tagit på sig sitt föräldraskap, istället drog de sig undan och hölls utanför. De visar emellertid inte intryck av att vara likgiltiga och faderskapet kan liksom moderskap ge innehåll och mening i ett drogfritt liv.

I inledningen till detta kapitel skrev jag att de pappor som inte har haft problem med drogmissbruk, till skillnad från de pappor som har haft det inte beskrev sig själva som delaktiga till de problem som lett till att barnen placerats utom hemmet och ifrågasatt dem som föräldrar. För dessa pappor handlade det om stora konflikter med barnens mödrar, som i några fall missbrukar och/eller har psykiska problem. I intervjuerna med socialsekreterarna kunde vi se att det var missbrukande fäder som de berättade minst om. Det var bland annat fäder med stora konflikter till modern och fäder till barn med psykiskt sjuka eller missbrukande mödrar som framträdde mest i intervjuerna. Min tolkning är att missbrukande fäder direkt diskvalificeras (eller diskvalificerar sig själva) från föräldraskap och ofta inte ens tas i beaktande vid barnavårdsutredning.

Sannolikheten är större att fäder med andra problem överhuvudtaget utreds som möjliga alternativ när mödrar inte bedöms klara av föräldraskapet.

I pappornas förhoppningar om framtiden önskade de mer kontakt med sina barn och några hoppades att de skulle kunna ha barnen boende hos sig. Några pappor uttryckte en önskan om att få ihop kärnfamiljen (igen). Några av de som inte hade något förhållande med barnets mamma hoppades att de skulle träffa någon att indela ett förhållande med. I kapitel elva kunde vi se att papporna omfattades av drömmen om kärnfamiljen och såg det som ett sätt att bli normala. Papporna uttryckte inte bara en önskan om normalitet för egen del, utan också en förhoppning om att barnen skulle vara normala, trots det som de hade utsatt dem för. Längtan efter kärnfamilj visade sig i hur några av papporna organiserade den tid de var tillsammans med barnen och deras mamma. Ofta var de tillsammans allihop som en hel familj. Lite tillspetsat kan vi tala om att de ”leker kärnfamilj” och ”leker normalitet” (se Lindell 2003). Papporna är medvetna om normalitetens spelregler, men är samtidigt marginaliserade från det normala livet.

Jag tolkar det som att papporna är dubbelt marginaliserade, först som missbrukare och/eller ifrågasatta fäder sedan som sekundära föräldrar. En av papporna beskrev det som att man först är knarkare och missbrukare och sedan dessutom farsa. Jag uppfattade det som att papporna mötte ett dubbelt motstånd i sitt faderskap. Dessa barriärer består av dels *upplevelsen* av att vara marginaliserad, dels av de *reella* hinder som marginaliserar dem. De befinner sig i en redan utsatt situation som ifrågasatta fäder. Även om flera av papporna på olika sätt kämpade för att vara tillgängliga för sina barn och i varierande omfattning försökte sätta barnens behov framför sina egna, så var det flera av dem som inte lyckades med det eftersom de upplevde att de varken fick hjälp med sina missbruksproblem eller stöd i sitt föräldraskap. Svårast tycktes situationen vara för de pappor som var i behandling och de som satt eller hade suttit i fängelse utan att ha genomgått någon missbruksbehandling. Som vi har kunnat se i kapitel två så finn det fäder, inte bara ifrågasatta fäder, som vill engagera sig på ett mer känslomässigt sätt i sina barn, som möter strukturella och sociala hinder för fadersengagemang. Det syntes som att de intervjuade papporna hade att kämpa *både* med dessa hinder *och* den kamp det innebär att vara ifrågasatt far. De var präglade av vissa föreställningar som hör generellt faderskap till och andra som är specifika för ifrågasatta fäder.

KAPITEL 14. SAMMANFATTNING OCH DISKUSSION

Albert och Magnus Härenstam

En dag satt jag och väntade på flyget som skulle ta mig från den stad där jag intervjuat några av papporna. Jag hade fortfarande dem i tankarna och på min näthinna dröjde sig bilden kvar av män som levtt ett liv med missbruk, kriminalitet och social utsatthet, men som ändå mer eller mindre framgångsrikt försökt att vara närvarande fäder för sina barn. Det var fäder som på olika sätt känt sig ifrågasatta i sin roll, men kämpat för att behålla kontakten med barnen. I flygplatsens vänthall tog jag en kvällstidning som erbjöds som tidsfördriv och möttes av rubriken: *"Magnus Härenstam höll sin dotter hemlig"*⁴¹. Med stort intresse bläddrade jag fram till artikeln som förkunnade att han har en hemlig sextonårig dotter som avlats vid en tillfällig otrohet och som han aldrig hade träffat. *"När dottern var sex år fick hon veta att Magnus Härenstam är hennes biologiska pappa"*, läser jag. *"Det tyckte jag var för tidigt"* uttalar sig Härenstam, varpå reportern frågar, *"När hade du tänkt ta kontakt med din dotter?"* och får till svar, *"Jag hade tänkt göra det när hon blev myndig"*. Väl inne på flygplanet, några stolsrader bakom mig, satt ett par medelålders män som jag uppfattade som affärsresande. De kommenterade raljerande nyheten om Härenstam. *"Det var tungt att berätta för min fru"* citerade en av dem den finstilta texten på framsidan och sa *"Det tro fan det! Jag hade hållit tyst om det"*. *"Han hade inte tänkt tala om det för dottern förrän hon var arton"*, refererade den andre mannen och tillade upprört *"Sicken jävel!"* och lät sin kollega förstå att han inte hade mycket till övers för en man som inte tänker höra av sig till sitt barn förrän på artonårsdagen.

Kontrasten mellan de pappor som jag nyligen hade intervjuat och den folkkäre programledaren var tydlig. Många upprördes säkert av Magnus Härenstams beteende gentemot sin sextonåriga dotter. Inte minst att nyheten hamnade på den dagens löpsedlar tyder på det. Men är det i första hand män som Magnus Härenstam (som många av oss säkert minns från det pedagogiska sjuttiotalsbarnprogrammet "Fem myror är fler än fyra elefanter") som förknippas med oansvariga, oengagerade och frånvarande fäder? Jag ser det som att det snarare är fäder i en liknande situation som t.ex. Albert (en av de intervjuade papporna) som associeras med det. Även om vi pratar om både Albert och Magnus Härenstam som frånvarande fäder, så handlar det om fadersfrånvaro med olika innebörd. Mycket beroende på att (oavsett hur det ser ut i praktiken) fadersfrånvaro är något som förväntas av män som Albert, men inte av fäder som Magnus Härenstam. Sannolikt uppfattas det som mer märkvärdigt att en ifrågasatt och frånskild far är närvarande för sitt barn än att fäder i Magnus Härenstams position är det. Skillnaden ligger i vad vi förväntar oss av olika individer. Det förväntas allmänt att en normal far ska bete sig på ett visst sätt och att en missbrukande far ska bete sig på ett annat sätt.

⁴¹ Expressen 2001-12-05.

Syftet med avhandlingen var att ta reda på 1) *vilken syn på fadern och hans relation till sitt/sina barn som kommer till uttryck i socialtjänstens barnavårdsutredningar*, 2) *vilken syn på fadern och hans relation till sitt/sina barn som kommer till uttryck i intervjuer med socialsekreterare samt* 3) *hur 'ifrågasatta fäder' beskriver bemötandet från sociala myndigheter, samt sin egen upplevelse av faderskapet och relationen till barnen*. Avhandlingen har alltså handlat om olika bilder av ifrågasatta fäder. Vad är det då för bilder som har kommit fram i det empiriska materialet? De tre delstudierna har gett olika perspektiv. I vissa avseenden finns det likheter mellan bilderna och i andra avseenden skiljer de sig åt. I detta fjortonde och sista kapitel kommer jag först att sammanfatta resultaten från avhandlingens tre delstudier. Sedan diskuterar jag några centrala teman.

Barnavårdsutredningarnas bilder av fäder

Bilden av fäder i barnavårdsutredningarna framstod som fragmentarisk och bristfällig, men i den information som fanns framkom en uppfattning om att barn behöver fäder. De bilder som skymtade fram var av fäder som å ena sidan närvarande, ansvarsfulla, och till glädje för barnet, å andra sidan oansvariga, våldsamma, i konflikt med barnets mor, skrämmande, frånvarande och efterlängtrade. Jag urskiljde tre teman för vad ett gott faderskap innebär. Dessa är närvaro, ansvar och gränssättning. Genom att involvera fäderna i utredningen och dokumentera det, visade socialsekreterarna att de lever upp till vad som förväntas av dem utifrån den generella socialpolitiska diskursen om fäder, nämligen att stärka fäders relation till sina barn. Å andra sidan har socialsekreterarna eget handlingsutrymme att avgöra om fäder ska kontaktas eller inte i de fall de inte är vårdnadshavare.

Socialsekreterarnas bilder av fäder

Bilden av fäder i intervjuerna med socialsekreterarna präglades av ambivalens mellan de olika tolkningarna av barns bästa. Det handlar å ena sidan om en uppfattning om barns bästa utifrån socialpolitiska intentioner. Utifrån detta framhöll socialsekreterarna umgänge mellan barn och far som viktigt. Å andra sidan handlar det om att barn kan behöva skyddas från sina fäder, vilket är den verklighet som socialsekreterarna också möter i sitt arbete.

Samtidigt visade sig också en kluvenhet mellan upprätthållandet av den traditionella respektive den moderna fadern genom att socialsekreterarna upprätthöll traditionella könsrollsmönster samtidigt som de försökte fostra moderna fäder. De hade snarlika bedömningskriterier för fäder och mödrar. Dessa baserades på föreställningar om modrande egenskaper. De ställde emellertid lägre krav på fäderna eftersom de inte förväntades uppnå dem i samma utsträckning som mödrarna. I intervjuerna med socialsekreterarna återkom de tre temana för gott

faderskap, nämligen närvaro, ansvar och gränssättning. Men även ett fjärde tema blev tydligt, nämligen att barn behöver sina fäder för att ha tillgång till en manlig förebild.

Kvinnodominansen inom den sociala barnvården sågs som ett problem samtidigt som några socialsekreterare menade att skillnader i ålder eller etniskt ursprung var lika betydelsefullt som kön i deras kontakt med fäder.

Socialsekreterarna uttryckte acceptans för avvikande beteende hos fäder. Vilka beteenden som accepterades var olika i A-by respektive B-stad beroende på vilka fäder de mötte. Socialsekreterarna i A-by hade mest frånvarande fäder att förhålla sig till. I B-stad mötte socialsekreterarna nästan bara närvarande invandrarfäder. Jag menar att socialsekreterarnas kontakt med invandrarfäder har betydelse för sättet att betrakta faderskap. B-stads möte med aktiva (i flera fall alltför aktiva) invandrarfäder och även misshandlande invandrarfäder gav en annan bild av fäder än i A-by och det innebär ett annat slags socialt arbete med fäder.

Pappornas bilder av sitt faderskap

Pappornas bild av sitt eget faderskap präglas också av kluvenhet och ambivalens. Papporna känner sig missförstådda av sociala myndigheter. De uttryckte desperation, maktlöshet och kände sig stämplade. De måste kämpa för att få vara aktiva och närvarande fäder för sina barn och att bli sedda som det. Dessutom ifrågasätter flera av papporna sig själva som fäder. I synnerhet de pappor som har missbrukat är näst intill skoningslösa i beskrivningarna av sig själva och hur de har behandlat sina barn. Flera hade erfårit att barn är oförenligt med missbruk. Det innebar antingen att de var känslomässigt frånvarande för barnen trots att de var fysiskt närvarande, eller att de var fysiskt frånvarande. Pappornas bilder är färgade av stark längtan efter Svenssonliv d.v.s. kärnfamiljliv. Jag menar att papporna i vissa avseenden kan ses som marginaliserade.

Å andra sidan ger papporna en bild av sig själva som normala fäder. De beskriver gott faderskap som att vara närvarande, aktiva, manliga förebilder och att kunna sätta gränser, men de gör det i en annorlunda betydelse än socialsekreterarna. Flera av dem menar att de lever upp till det, även om det är svårt ibland. Liksom fäder i allmänhet, känner de osäkerhet i sin fadersroll och menar att relationen till sina egna fäder haft betydelse, men kanske använder papporna i större utsträckning sina egna fäder som negativt exempel. Modern hade större betydelse än väntat. De flesta var glada för att bli pappor, var med vid förlossningen och beskrev den med mycket positiva ord. De menade att de mognat med faderskapet och att livet fått en annan mening. Barnen hade en viktig plats i deras liv och de upplevde att de betyder mycket för sina barn och att de är viktiga som pappor för dem. Förutom närvaro, ansvar, gränssättning och förebilder, betonar papporna känslomässiga aspekter som viktiga för faderskapet.

Bilden av det normala faderskapet betyder sannolikt mer för pappor med en fot i marginalen. Svenssonlivet framställs på ett idealiserat sätt och som ett

näst intill ouppnåeligt mål. Det kan uppstå svårigheter med gränssättning gentemot barnen när papporna ska ta igen tidigare brister i faderskapet. De upplever en kluvenhet mellan missbruk och barn och känner oro och skuld inför sina barn. Samtidigt ser de att deras erfarenheter som ifrågasatta fäder har fört med sig värdefulla erfarenheter som inte fäder i allmänhet har.

Slutdiskussion

I litteratur och forskning inom socialt arbete framstår ifrågasatta fäder som frånvarande i dubbel bemärkelse. Att de knappast syns i litteraturen förstärker en allmän uppfattning om att fäder till socialt utsatta barn är frånvarande även för sina barn. Många fäder är förvisso frånvarande, men en annan anledning till att ifrågasatta fäder inte syns är modersfixering och kvinnodominans inom den sociala barnavården. Bilderna av ifrågasatt faderskap i de tre delstudierna, men i synnerhet de bilder som kom fram i intervjuerna med socialsekreterarna och papporna, präglas av kluvenhet och ambivalens. Det beror på olikheter mellan den familjepolitiska kontexten och den kontext som den sociala barnavården omfattas av, i tolkningarna av vad som är barns bästa när det gäller kontakt med sina fäder. Jag menar att de båda kontexterna representerar normalitet respektive avvikande normalitet. Bilderna av ifrågasatta fäder visar att de är både offer och aktörer.

Avhandlingen rör sig på olika nivåer. Den familjepolitiska kontexten om faderskap representerar samhällsnivån. Den sociala barnavården är en kontext som verkar inom den socialpolitiska, men på ett mer direkt sätt griper in i individens liv. Intervjuerna med papporna innebär att avhandlingen också rör sig på individnivå, men den påverkas i interaktion med de andra nivåerna.

Ifrågasatta fäder

Jag har definierat ifrågasatta fäder som fäder till socialt utsatta barn. Med det menar jag fäder till barn som har varit föremål för utredning av den sociala barnavården. I och med socialtjänstens granskning definieras det avvikande i förhållande till normalt faderskap. Även om flera av de intervjuade papporna har varit marginaliserade redan långt innan föräldraskapet kom att granskas, är det i interaktion (eller brist på interaktion) med sociala myndigheter angående barnet som det ifrågasatta *faderskapet* manifesteras. Det påverkar pappornas faderskapande och pappablivande, för att använda Hagströms (1999) begrepp. Genom att relatera till redan existerande normer om föräldraskap och faderskap, bidrar socialsekreterarna till skapandet av ifrågasatt faderskap och påverkar fädernas sätt att uppfatta sig själva som fäder. Det är emellertid flera faktorer som leder till att en individ någon gång i livet får sitt föräldraskap satt under socialtjänstens lupp, vilket är tydligt i pappornas berättelser.

Fadersfrånvaro och fadersnärvaro

Bilderna av vad gott faderskap innebär visade gemensamma teman i de tre delstudierna. Socialsekreterarna tänkte på fäder som viktiga. De menade att barn behöver manliga förebilder som är närvarande, aktiva och kan sätta gränser. Det handlar bland annat om fadersnärvaro och hur fadersfrånvaro ska hanteras, men den hade något olika innebörd på de olika socialkontoren beroende på att de hade erfarenhet av olika typer av fäder (i A-by främst frånvarande fäder och i B-stad aktiva och misshandlande invandrarfäder).

I utredningarna och i än högre omfattning i intervjuerna med socialsekreterarna betonades umgänge som viktigt. Umgänge är en form av föräldraskap som inte behöver innebära så stora krav på fäder. Det kan dessutom ske tillsammans med kontaktperson.

Papporna gav en något annorlunda bild. De såg sig som betydelsefulla främst för att de älskar sina barn och ger dem kärlek. Några av de pappor som missbrukat såg sig också som förebilder för att de lyckats sluta med droger och att det kan vara en viktig erfarenhet om de behöver hjälpa sina barn i fall de får liknande problem.

Det var få missbrukande fäder som syntes i utredningarna och socialsekreterarna pratade knappt om missbrukande fäder. Jag ser det som att socialsekreterarna diskvalificerade missbrukande fäder redan innan de ens övervägt att ta honom i beaktande vid utredning. Att missbrukande män inte ses som fäder hade de intervjuade papporna konfronterats med. I intervjuerna med papporna fick vi emellertid en tydlig bild av missbrukande fäder.

I kapitel tio skrev jag att jag i intervjuerna med papporna fokuserade på hur de ansåg att deras fäder påverkat deras fadersroll. Jag valde att inte fokusera på moderns betydelse eftersom jag inte ville hamna i den modersfixering som jag riktat kritisk mot. Med blicken i backspegeln inser jag att jag hamnat i en annan fälla som jag själv varit kritisk till att andra har gått i, nämligen att lägga stor betydelse vid könsåtskillnad och att det skulle vara just fäder som är viktiga för sina söner, istället för att lyfta fram båda föräldrarnas betydelse, oavsett kön.

Kvinnodominans och modersfixering

Socialsekreterarna såg kvinnodominans som ett problem p.g.a. att en del fäder inte hade lika stor tillit till kvinnliga socialsekreterare som till manliga. Socialsekreterarnas bilder av fäder dominerades av modersfixering, vilket dels kan bero på kvinnodominansen, men som jag menar främst beror på att den sociala barnvården är präglad av en syn på föräldrar utifrån traditionella könsrollsmönster. Papporna hade upplevt modersfixering i kontakten med sociala myndigheter, vilket fått till följd att de kände sig undanskuffade.

När det gäller kvinnodominansen i socialarbetarkåren nämnde jag tidigare kvinnors underordning i förhållande till män och kvinnors ”överläge” när

det gäller föräldraskap. Det är en situation full av paradoxer. Man kan se det som att staten har tagit över faderns roll och underminerat den. Det är professionella aktörer, främst kvinnor, som utför denna statliga uppgift som bland annat innebär att stödja män i rollen som fäder. Samtidigt genomsyras samhället av patriarkala genusstrukturer som gynnar män på olika sätt, t.ex. att de i större utsträckning än kvinnor kan välja hur de ska utforma sitt föräldraskap. Det är strukturer som socialsekreterare är med och upprätthåller genom att föra vidare en traditionell bild av kön och genus i sitt arbete. Å andra sidan medverkar de också till fostran av moderna fäder.

Jag frågar mig dock hur man kan se på ifrågasatt faderskap i det sammanhanget. Jag har tidigare skrivit att även om ifrågasatta fäder kan definieras utifrån underordnad och marginaliserad maskulinitetsposition, är män generellt i en överordnad ställning i förhållande till kvinnor. Men gäller denna överordning även för papporna i mitt material? Man skulle kunna se mäns och kvinnors genuspositioner i å ena sidan samhället generellt och å andra sidan den verklighet som den sociala barnavården utgör, som två trianglar med basen mot varandra. Den triangel som motsvarar mäns och kvinnors positioner i samhället generellt står med basen neråt och den som motsvarar manliga och kvinnliga klienters positioner inom den sociala barnavården, är dess spegelbild och har därmed toppen neråt. I basen på de båda trianglarna finns kvinnor och i toppen män. Det innebär att i den undre triangeln befinner sig män längst ner. Jag menar att papporna kan relateras till båda dessa strukturer. I vissa avseenden befinner de sig längst ner i den upp och nervända triangeln, men i andra avseenden är papporna i en överordnad position. De patriarkala strukturerna gynnar även ifrågasatta fäder på så sätt att män generellt sett jämfört med kvinnor har större möjligheter att välja om de ska vara delaktiga i föräldraskapet eller inte. På liknande sätt som vi kunnat se att respektabilitet (se kapitel fyra) innebär olika saker för män respektive kvinnor torde också förhållandet till det ”normala” föräldraskapet betyda olika saker för ifrågasatta fäders och mödrars föräldraskap, beroende på olika förväntningar på dessa män och kvinnor.

Modersfixeringen kan emellertid ifrågasättas. Även om socialsekreterarna kontaktar fäder och eventuellt involverar dem, tenderar de att reproducera modersfixering genom talet om den viktiga fadern. Socialsekreterarna uppfattar fäderna som viktiga, men att många av dem inte klarar av att leva upp till ett normalt föräldraskap, som definieras utifrån modrande egenskaper. Papporna kan också i viss utsträckning sägas vara modersfixerade på så sätt att flera av dem överlåter det grundläggande ansvaret för barnen på mödrarna, i synnerhet de första åren av barnens liv.

Normalitet och avvikande normalitet

Såväl barnavårdsutredningarna och socialsekreterarna som papporna förhöll sig till en normalitet. Socialsekreterarnas primära uppgift är att se till barns bästa och att

utreda om barn far illa eller inte. I och med det måste socialsekreterarna bedöma föräldrars förmåga att tillgodose sina barns behov. Det gör de utifrån mer eller mindre medvetna föreställningar om barns behov och tillräckligt gott föräldraskap. Dessa föreställningar appellerar till könsåtskillnad och traditionella könsrollsmönster. Både i utredningsstudien och intervjuerna med socialsekreterarna kunde vi se att ett tillräckligt gott faderskap anses handla om att vara aktiv, närvarande, kunna sätta gränser för sina barn och att vara en bra manlig förebild. Alla dessa fyra aspekter är en norm som speglar samhällets syn på moderna fäder, men som socialsekreterarna beskriver att många av de fäder som de möter inte klarar av att leva upp till. Därmed kan det ses som att det är detta som är det normala för ifrågasatta fäder, ett slags avvikande normalitet. Skillnaden mellan socialkontoren i A-by och B-stad visar att vad som ifrågasätts hos fäderna ser olika ut p.g.a. att de möter olika fäder. I B-stad var det tydligt att det mångkulturella samhället innebar en annan definition än i A-by av vad som är avvikande.

Socialsekreterares bedömningar kan leda till att fäders möjligheter att utöva sitt faderskap reduceras, beroende på huruvida socialsekreterarna väljer att kontakta barns fäder vid utredning. Att individer som ingår i definitionen av det normala (oftast oavsiktligt) diskriminerar och reducerar den stigmatiserade individens livsmöjligheter menar jag är en oundviklig konsekvens av den sociala barnavårdens samhällsuppdrag att utreda och tillgodose barns bästa. Emellertid sker bedömningar av fäder ofta på ett oreflekterat sätt som befäster och reproducerar traditionella könsroller. De åtgärder som socialsekreterarna vidtar för att normalisera familjen behöver inte bara tolkas som korrigeringstekniker, utan kan också vara en välvillig insats för att anpassa individer till det normala.

Papporna är medvetna om normalitetens spelregler och kan "leka normalitet". T.ex. kan vi se det i hur några av dem organiserade de tillfällen då de var tillsammans med sina barn och barnets eller barnens mamma. De har en klarare bild av normaliteten än vad socialsekreterarna har. Papporna hade en idealiserad bild av hur normaliteten ser ut. De lyfte på ett självklart sätt fram hur de anser att en bra pappa ska vara. Å andra sidan menar jag att det inte bara är individer som definieras som avvikande som "leker normalitet", utan att det är något som alla individer gör. Jag ser "leken" som ett framförande i Goffmans mening (se kapitel fyra). Det är inget som bara är påklistrat och ytligt, utan formar individens identitet. Papporna beskriver en önskan och stark längtan efter att få leva ett normalt liv, Svenssonliv, och att komma in i samhället. Med Bourdieus ord menar jag att papporna upplevde att de inte levde (eller förväntades leva) ett liv som ger möjlighet att ta del av normalitetens symboliska vinst.

Becker menar att man bör fråga sig hur en person som blivit stämplad som avvikare, klarar av att hålla sig undan från konventionens påverkan, istället för att fokusera på det avvikande beteendet. Jag tolkar emellertid pappornas berättelser som att de inte försöker hålla sig undan konventionens påverkan, utan istället har en stark längtan efter att leva ett konventionellt liv och att omgivningen också ska betrakta dem som konventionella individer.

Avhandlingens två olika kontexter (familjepolitiken och den sociala barnvården) representerar normalitet respektive avvikande normalitet. Med avvikande normalitet menar jag att socialsekreterarna utifrån sitt sammanhang skapar och upprätthåller en annan slags normalitet än den som samhället i stort har av faderskap. Den sociala barnvården ingår förvisso i den socialpolitiska kontexten, men socialsekreterarna agerar utifrån ett annat perspektiv, som de fäder de möter definieras utifrån.

Min tolkning är att de intervjuade papporna genom att de lever upp till en avvikande normalitet upprätthåller den sociala ordningen. Som ifrågasatta fäder befinner sig papporna i en sådan position att de inte lever upp till definitionen av det normala, men de måste ändå förhålla sig till det normala på olika sätt och därför är de inordnade i strukturen. Pappornas berättelser om upplevelsen av faderskapet och hur de har upplevt bemötandet av sociala myndigheter har jag tolkat som att de förhåller sig till definitionen av det normala. Papporna agerar i flera avseenden på ett sätt som förväntas av dem som ifrågasatta fäder.

Kluvenhet och ambivalens

Såväl socialsekreterarna som papporna lever i en modern föränderlig värld som exponerar dem för nya kunskaper, vilket försätter dem i sårbara situationer. Både socialsekreterarna och papporna uttrycker kluvenhet och ambivalens. Med Giddens hjälp tolkar jag både kluvenheten mellan det traditionella och det moderna faderskapet samt ambivalensen mellan de olika tolkningarna av barns bästa angående kontakt med fäder. Moderniteten innebär ett sådant kunskapsflöde att individen frigjorts från traditionella värderingar. Det finns inte längre en given "sanning" att förhålla sig till, utan individen måste själv ta ställning till olika alternativ och fatta sina egna beslut. För att dämpa den ångest som dessa val innebär kan individen luta sig mot olika expertsystem. Även om individen inte har insyn i de kunskaper som dessa expertsystem förespråkar sätter individen sin tillit till dem. Jag menar att tilliten till expertsystem kan vara mer eller mindre frivillig och att socialtjänsten och andra sociala myndigheter kan ses som ett expertsystem som ifrågasatta fäder måste förhålla sig till.

Socialsekreterarna är kluvna i sina värderingar av de fäder de möter. Oavsett om fadern bedöms som viktig eller som någon som barn behöver skyddas från, går socialsekreterarnas värderingar att härleda till de juridiska ramar som reglerar deras arbete. Socialsekreterarna tolkar de juridiska ramarna på olika sätt beroende på de fäder de har (eller inte har) kontakt med. Vad barns bästa innebär kan tolkas på olika. De regler som de juridiska ramarna utgörs av kan, utifrån Becker, tolkas som härledda ur en allmän värdering om barns bästa och vi kan se att de i vissa fall står i konflikt med andra regler inom den sociala barnvården. Riktlinjen att fäder alltid bör kontaktas står t.ex. i konflikt med att barn kan behöva skyddas från fäder.

Sociala myndigheters ambivalens och kluvenhet påverkar pappornas sätt att uppfatta sig själva som fäder. I pappornas ögon ses socialsekreterare emellertid sällan som experter som de hade tillit till. Däremot hade flera av papporna tillit till personalen på institutionerna som barnen bodde på. Till dem hade de en mer regelbunden och närmre relation. Papporna såg sig själva som experter p.g.a. av sina erfarenheter och de menade att de på så sätt kunde bidra med något viktigt till sina barn. De menade att deras erfarenheter av faderskap och missbruk var värdefulla och att det hade fört med sig kvaliteter i faderskapet som inte fäder i allmänhet har.

I de teoretiska utgångspunkterna menade jag att socialsekreterarnas syn på fäder och den bild av fäder som kommer fram i barnavårdsutredningar utgör en institutionell makt som förhåller sig till kollektiva kulturella handlingar. På så sätt kan socialtjänsten ses som en hegemonisk makt. Å andra sidan är det inte så enkelt att socialtjänsten oproblematiskt förmedlar hegemoni eller är en hegemonisk makt. I och med det sociala arbetets karaktär och att socialsekreterarna måste förhålla sig till både den generella familjepolitiken och sin egen kontext (den behovsprövade sociala barnavården) är bilden som de förmedlar splittrad.

Ifrågasatta fäder som offer och aktörer

De olika bilderna av ifrågasatta fäder visar att de är både offer och aktörer. Socialsekreterarna tenderar att se fäder som offer. De använder förvisso få marginaliserande ord i beskrivningen av fäder, men genom att framhålla att många fäder inte förstår att de är viktiga, menar jag att de kategoriserar dem som offer. Socialsekreterarna förväntar sig att fäder vill vara delaktiga, men att de måste stödjas, ”peppas” och hjälpas i sin fadersroll eftersom den inte uppfattas falla sig lika naturligt som modersrollen gör. Den dominerande uppfattningen i A-by är att fäder till socialt utsatta barn lättare försvinner, medan socialsekreterarna i B-stad konfronteras med invandrarfäder som kan vara aktiva på ”fel sätt”. Att göra fäderna till offer är ett sätt att marginalisera dem. Marginalisering hör samman med auktorisering av den dominerande gruppens hegemoniska maskulinitet.

Papporna å sin sida framställer sig visserligen till viss del som offer, men framhäver sig i högre grad som aktörer. Att definieras som avvikande kan innebära en offerroll som man kan dra fördel av. Genom att framställa sig som offer kan papporna lägga ansvaret för sin situation utanför sig själva. På så sätt kan de fransäga sig ansvaret för situationen. De flesta av papporna framställde emellertid sig själva på ett nyanserat och ibland t.o.m. skoningslöst sätt, men de agerar framförallt utifrån att de är viktiga för sina barn. Papporna vill vara delaktiga i sina barns liv (på olika sätt), vilket flera av dem har fått kämpa för att kunna vara. De har kämpat både med sig själva och med sociala myndigheter.

Papporna har på olika sätt försökt lösa sitt faderskap, t.ex. genom att försöka kombinera missbruk med livet med barnen. Becker menar att om en individ misslyckas med att tillmötesgå andras förväntningar kan det tvinga honom eller

henne till att ta avvikande vägar för att uppnå resultat som normala individer uppnår automatiskt. Becker påpekar att olika grupper av människor värderar olika saker som avvikande. Ett samhälle består av många grupper, alla med sin egen uppsättning regler. Människor kan dessutom tillhöra flera grupper samtidigt. En person kan bryta en regel i ett sammanhang genom att lyda en regel i ett annat sammanhang. Det var flera pappor som såg det som sin skyldighet gentemot barnen att bryta mot de normer och regleringar som sociala myndigheter upprätthåller. Avvikare kan också vara de människor som, utifrån de stämplades sätt att se det, skapar de regler som avvikaren finner sig skyldig att bryta.

Papporna har inte bara tvingats till, utan har också valt att ta alternativa vägar. De är aktörer med möjligheter att påverka sina liv som fäder. Genom att kämpa och att ändå försöka vara delaktiga i sina barns liv, tar papporna makt över sin situation. De gör sig inte till offer i samma utsträckning som socialsekreterarna gör fäder till offer. De fäder som kommer i kontakt med sociala myndigheter, eller känner sig ignorerade av dem i egenskap av fäder, har möjlighet att agera och är inte bara offer för maktstrukturerna. Även om ifrågasatta fäder kan ses som fångar i samhällets och socialsekreterarnas föreställningar om dem och det för klienten ingår i spelet att underordna sig socialtjänstens bedömningar, finns det möjlighet till alternativa strategier från fädernas sida.

Slutord

Eftersom den kunskap och forskning som finns om ifrågasatta fäder är knapphändig och fragmentarisk har jag gjort just de tre delstudierna som avhandlingen handlar om. Jag menar att det inom socialt arbete är viktigt att bli mer medveten om hur fäder betraktas inom social barnavård. Aktstudien och intervjuerna med socialsekreterarna visade olika bilder. Utan någon av dessa båda studier hade vi fått en mindre nyanserad bild. Styrkan med avhandlingen är att jag inte bara har undersökt socialtjänstens perspektiv, utan också talat med papporna själva.

Emellertid kan man fundera över om de akter som jag har läst och de socialsekreterare och pappor som jag har intervjuat säger något om hur det är mer generellt. Har resultaten i min avhandling giltighet även för andra motsvarande situationer och fäder? Jag tror att en annan liknande studie hade pekat åt samma håll. Kanske hade andra skillnader än dem mellan A-by och B-stad (som främst handlade om etnicitet) kommit fram, men ambivalens och kluvenhet gentemot fädernas kontakt med barn tror jag är generell inom den sociala barnavården i dagens svenska samhälle. Kanske hade andra variationer mellan ifrågasatta fäder blivit tydliga, men upplevelsen av att å ena sidan vara åsidosatt och å andra sidan betydelsefull för sina barn tror jag är allmängiltig. Jag har studerat fäder som är eller ville vara närvarande för sina barn, men antagligen ser det annorlunda ut för fäder som är helt frånvarande. Vad fäder som inte vill ha kontakt med sina barn känner och tänker hade varit värdefullt att få veta mer om.

Avhandlingen visar att bilden av fäder till socialt utsatta barn som huvudsakligen frånvarande är missvisande. Snarare finns det en variation som är svår att se utan att tala med fäderna själva. Mer kunskap om fädernas perspektiv och socialtjänstens bilder av ifrågasatt faderskap kan leda till en bättre kommunikation mellan fäder och socialtjänsten. Det kan i sin tur stärka socialt utsatta barns livssammanhang.

SUMMARY

Fathers called into question – different images of fathers of socially vulnerable children

This doctoral thesis deals with fathers of socially vulnerable children, i.e. children subjected to child welfare investigations at any point. They are “fathers called into question” and their fatherhood is not very much investigated so far. The dominating picture is that the fathers are principally absent, to their children as well as in research investigations and in the social work literature.

Two contexts are presented. Both are of importance to the social services’ image of ”fathers called into question”. The first context is about the social policy of fatherhood and how the image of fatherhood has changed in Sweden through the twentieth century. Focus on fathers has changed from economical to caring responsibilities. Today the social policy gives prominence to fathers as emotionally important for their children. The other context is about social services and child welfare. Child welfare acts within the sphere of social policy but affects the individual’s life in a more direct manner. One consequence of child welfare can be that children have to be protected from their fathers. Therefore these two contexts represent different interpretations of “in the best interest of the child”.

The aims of the thesis are to examine 1) the images of the father and his relationship to his child/children expressed in documents of child welfare investigation documents; 2) the images of the father and his relationship to his child/children expressed in interviews with administrative social workers; 3) fathers’ own descriptions of experiences of the social services, their own experiences of fatherhood and their relationship to their children. To attain these aims I have examined 40 child welfare investigation documents, interviewed 13 social workers at two social welfare offices (village A and town B), and interviewed 19 fathers. These three perspectives provide different images of ”fathers called into question”.

Social constructionist perspective is the theoretical starting-point of the thesis. I discuss notions such as normality, hegemony, power relations, complicity, deviation and marginalization. Central themes are fathers’ absence and presence, women’s dominance and fixation on motherhood, normality and deviance (deviant normality), dissociation and ambiguity, and finally, ”fathers called into question” as victims or actors.

In *the child welfare investigation documents* the image of fathers stands out as fragmented and incomplete, but from the information available it was evident that fathers were recognized as important for children. Fathers were seen on the one hand as being present, responsible, and of great joy to their children, and on the other hand as irresponsible, violent, in conflict with the child’s mother, frightening, absent and longed-for. I could find three themes of what good fatherhood means.

These are presence, responsibility, and capacity to set boundaries for their children. By involving fathers in the child welfare investigation and documenting it, the social workers could argue that they live up to what is expected from them according to the general social policy's discourse of fatherhood, namely to strengthen fathers' relationship to their children. In cases where the father does not have custody of their children the social workers on the other hand can use their own discretion to decide whether fathers should be contacted or not.

In *the interviews with the social workers* the image of the fathers was characterized by an ambiguity between the various interpretations of the notion "in the best interest of the child". On the one hand the social workers gave prominence to fathers as important for their children, in accordance to the intentions of social policy. On the other hand, the reality experienced by the social workers in their practical work was that it could be necessary to protect the children from their fathers. Furthermore a conflict between traditional and modern fatherhood was evident. The social workers maintained traditional gender roles at the same time as they tried to create modern fathers. The basis for assessing fathers and mothers showed great resemblance in that they were in both cases based on the understanding of caring mother qualities. In the interviews with the social workers the themes of "good fatherhood" remained the same as in documents: presence, responsibility and capacity to set boundaries for their children. However a fourth theme also became apparent, namely that children need their fathers to have access to male role models.

Most social workers are women and women's dominance within the child welfare system was seen as problematic by the social workers. At the same time some of them argued that differences in age or ethnical origin might be just as influential as gender in their contacts with fathers. The social workers expressed acceptance to deviating behavior by fathers. The deviancy accepted appeared differently in village A compared to town B depending on the fathers they met. The social workers in village A mostly had absent fathers to relate to, while social workers in town B mostly met present immigrant fathers. Contacts with active (in several cases far too active) immigrant fathers gave another image of fathers and another reality to relate to than the conventional picture of "fathers called into question" as absent.

The fathers' images of their own fatherhood is characterized by mixed feelings, and ambiguity. They felt misunderstood by the social services and expressed desperation, powerlessness, and felt stigmatized. They had to fight to be active and present fathers for their children and to be seen as such. Furthermore, many of the fathers questioned their roles as fathers. Especially those who had been addict to drugs or alcohol. These fathers were almost merciless in their descriptions of themselves and the way they had treated their children. Many of them had experienced that a life with children is incompatible with drug or alcohol abuse since they were either emotionally or physically absent in such conditions. The fathers' image of themselves showed a strong longing for a normal life as a nuclear family. My conclusion is that these fathers can be regarded as marginalized.

However the fathers gave an image of themselves as normal fathers. They described good fatherhood as being present, active, male role models, and having the ability to set boundaries for their children. Many of the fathers thought that they lived up to their own image of good fatherhood even if it was hard sometimes. As fathers in general, they felt uncertainty about their role. More so, the interviewed fathers believed that their relationship to their own fathers had affected them and perhaps to a greater extent than fathers in general they perceived their own fathers as a negative example. Most of the fathers were happy when they became fathers. They were present at the delivery and described it in a very positive way. They thought they had matured as individuals and gave their lives new meaning. The children had an important place in their lives and they also thought that they were important to their children and had significance as fathers. Apart from presence, responsibility, ability to set limits and being male role models, the fathers emphasized emotional aspects.

The idea of normal fatherhood probably means more to fathers who are called into question. The life as a nuclear family is idealized and seen as a hardly achievable goal. Problems with setting limits for their children may arise when the fathers try to recover their fatherhood. Some of them had difficulties choosing between the drugs and being a good father. They felt anxiety and guilt towards their children. At the same time they felt that their experiences as “fathers called into question” have given them valuable experiences that fathers in general do not have.

The thesis shows that the image of fathers of socially vulnerable children as principally absent is misleading. Rather there is a variation that is not evident without a dialog with these fathers themselves. More knowledge about the fathers’ own perspective and about the social services’ images of “fathers called into question” may result in better communication between fathers and the social workers. This could in turn lead to a strengthening of socially vulnerable children’s coherence of life.

REFERENSER

- Al-Baldawi, Riyadh (1998) ”Migration och familjestruktur. Om psykosociala konsekvenser av förändring i familjestrukturen hos invandrare” i Ahmadi, Nader (red.): *Ungdom, kulturmöten, identitet*. Stockholm: Liber/Statens institutionsstyrelse.
- Andersson, Gunvor (1984) *Småbarn på barnhem*. Malmö: Liber Förlag/Gleerups.
- Andersson, Gunvor (1991) *Socialt arbete med småbarn*. Lund: Studentlitteratur.
- Andersson, Gunvor (1995) *Barn i samhällsvård*. Lund: Studentlitteratur.
- Andersson, Gunvor (1999) ”Children in residential and foster care – a Swedish example”. *International Journal of Social Welfare*, no. 8, 253-266.
- Andersson, Gunvor, Björnberg, Ulla, Gustafsson, Björn, Hwang, Philip & Pramling, Ingrid (1996) *Om svensk barn- och familjeforskning – en probleminventerande översikt*. Stockholm: Socialvetenskapliga forskningsrådet.
- Andersson, Gunvor & Bangura Arvidsson, Maria (2001) *Vad vet vi om insatsen kontaktperson/familj? En kunskapsöversikt*. Lunds universitet: Socialhögskolan, Meddelanden från Socialhögskolan nr. 1.
- Bak, Maren (2001) ”Barns vardagsliv i »ensam mor»-familjer” i Bäck-Wiklund, Margareta & Lundström, Tommy (red.): *Barns vardag i det senmoderna samhället*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Bangura Arvidsson, Maria (1996) *Att sätta gränser för det normala – om gränssättning på tvåsärskilda ungdomsbem*. Lund: Sociologiska institutionen, Network for Research in Criminology and Deviant Behaviour at Lund University.
- Becker, Howard (1997) *Outsiders. Studies in the sociology of deviance*. New York: The Free Press.
- Bekkengen, Lisbeth (1997) *Flexibel och förhandlingsbar eller ett faktum? – Ett genusperspektiv på föräldraledighet inom arbetsorganisationer*. Karlstad: Högskolan i Karlstad, Jämställdhetscentrum, Arbetsrapport nr. 6.
- Bekkengen, Lisbeth (2002) *Man får välja – om föräldraskap och föräldraledighet i arbetsliv och familjeliv*. Stockholm: Liber. (Akad. avh.)
- Bengtsson, Margot (1991) ”Den dekonstruerade maskuliniteten” i Fornäs, Johan; Boëthius, Ulf & Cwejman, Sabina red,: *Kön och identitet i förändring*. Stockholm/Stehag: Brutus Östlings Bokförlag Symposion AB.
- Bengtsson, Margot (2001) *Tid, rum, kön och identitet. Om föräldraidentifikationens omvandlingar 1959-1993*. Lund: Studentlitteratur.
- Bengtsson, Anna-Bodil & Gavelin, Ingegerd (1994) *Familjer och missbruk. Om glömda barn och glömda föräldrar*. Saltsjö-Boo: Tiger Förlag.
- Berg, Lars-Erik (1995) ”Den sociala människan: Om den symboliska interaktionismen” i Månson, Per (red.): *Moderna samhällsklassiker. Traditioner riktningar teoretiker*. Stockholm: Rabén Prisma.
- Berg, Lars-Erik & Johansson, Thomas (1999) *Den andre föräldern. Om deltidspappor och deras barn*. Stockholm: Carlsson.
- Bergman, Helena (2002) ”Att fostra fäder. Den svenska barnavårdsmannainstitutionen under 1900-talets första hälft” i Bergman, Helena & Johansson, Peter (red.): *Familjeangelägenheter. Modern historisk forskning om välfärdsstat, genus och politik*. Stockholm/Stehag: Brutus Östlings Bokförlag Symposion AB.
- Bergman, Helena & Hobson Barbara (2002) ”Compulsory fatherhood: the coding of fatherhood in the Swedish welfare state” i Hobson, Barbara (ed.): *Making Men into Fathers, Men, Masculinities and the Social Politics of Fatherhood*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Bernler, Gunnar & Johansson, Lisbeth (1993) *Den sociala journalen I: En studie i akter – deras struktur och funktion*. Göteborgs universitet: Institutionen för socialt arbete.

- Bernler, Gunnar & Johnsson, Lisbeth (1995) *Den sociala journalen II: Tre bilder av socialtjänstens klient*. Göteborgs universitet: Institutionen för socialt arbete.
- Björnberg, Ulla (1994) Mäns familjeorientering i förändring. Kapitel i Björnberg, Ulla, Kollind, Anna-Karin & Nilsson, Arne (red.) (1994) *Janus & genus. Om kön och social identitet i familj och samhälle*. Stockholm: Brombergs Bokförlag.
- Blum, Jaques (1985) *De grimme aellinger. Om normailtet, afvikelse, fornyelse*. Köpenhamn: Aschehoug Dansk Forlag.
- Bly, Robert (1991) *Järn Hans. En bok om män*. Västerås: ICA Bokförlag.
- Boswell, Gwyneth & Wedge, Peter (2002) *Imprisoned Fathers and their Children*. London: Jessica Kingsley Publishers.
- Bourdieu, Pierre (1995) "Familjekänslan", bilaga i *Praktiskt förnuft. Bidrag till en handlingsteori*. Göteborg: Bokförlaget Daidalos.
- Brante, Thomas (1984) *Vetenskapens sociala grunder – en studie av konflikter i forskarvärlden*. Stockholm: Rabén & Sjögren. Tema Nova.
- Brante, Thomas, Andersen, Heine & Korsnes, Olav (red.): (1998) *Sociologiskt lexikon*. Stockholm: Universitetsforlaget.
- Brod, Harry & Kaufman, Micheal (eds.) (1994) *Theorizing masculinities*. London: Sage.
- Burgess, Adrienne (1997) *Rätten att vara far*. Stockholm: Svenska förlaget.
- Bäck-Wiklund, Margareta (2001) "Senmodernt familjeliv och barns vardag" i Bäck-Wiklund, Margareta & Lundström, Tommy (red.): *Barns vardag i det senmoderna samhället*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Bäck-Wiklund, Margareta & Bergsten, Birgitta (1997) *Det moderna föräldrskapet. En studie av familj och kön i förändring*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Börjeson, Bengt & Håkansson, Hans (1990) *Hotade, försummade, övergivna – är familjehemsplacering en möjlighet för barnen? En bok för socialarbetare i den sociala barnomsorgen*. Stockholm: Rabén & Sjögren.
- Christensen, Else (1999) *Foraeldre i faengsle – en undersøgelse af børns og foraeldres erfaringer*. Köpenhamn: Socialforskningsinstituttet, rapport nr. 5.
- Claezon, Ingrid (1987) *Bättre beslut: en studie av handläggning av ombändertagande av barn*. Umeå universitet: Institutionen för socialt arbete. (Akad. avh.)
- Claezon, Ingrid (1996) *Mot alla odds. Barn till narkotikamisbrukare berättar om sin uppväxt*. Stockholm: Mareld.
- Coltrain, Scott (1996) *Family Man: fatherhood, housework and gender equity*. New York: Oxford University Press.
- Connell, Robert W (1999) *Maskuliniteter*. Göteborg: Daidalos.
- Dahlgren, Lillemor (1999) "Kvinnor är gisslan med lagens hjälp". *Göteborgs Posten* 1999-09-12.
- Daniel, Brigid & Taylor, Julie (1999) "The rhetoric versus the reality: a critical perspective on practice with fathers in child care and protection work". *Child and Family Social Work* vol. 4, 209-220.
- Daniel, Brigid & Taylor, Julie (2001) *Engaging with Fathers. Practice Issues for Health and Social Care*. London: Jessica Kingsley Publishers.
- Darvishpour, Mehrdad (2002) *Immigrant Women Challenge the Role of Men: How the Changing Power Relationship within Iranian Families in Sweden Intensifies Family Conflicts after Immigration*. Stockholms universitet: Sociologiska institutionen.
- Donzelot (1997) *The policing of families*. London: The Johns Hopkins University Press.
- Dowd, Nancy E (2000) *Redefining fatherhood*. New York: New York University Press.
- Ds 1995:2 *Pappagruppens slutrapport*. Stockholm: Socialdepartementet.
- Ds 1999:57 *Gemensam vårdnad för ogifta föräldrar*. Stockholm: Socialdepartementet.
- Ds 2002:41 *Barnperspektivet i mål om utvisning på grund av brott*. Stockholm: Socialdepartementet.

- Duneier, Mitchell (1994) *Slim's Table. Race, Respectability, and Masculinity*. Chicago: Chicago University Press.
- Egelund, Tine (1997) *Beskyttelse af barndommen. Socialforvaltningers risikovurdering og indgreb*. København: Hans Reitzels Forlag. (Akad. avh.)
- Egelund, Tine; Kvilhaug, Anita; Liebing, Anne & Östberg, Francesca (2000) *Social barnavård – kunskap och professionalisering. En komparativ studie av undervisningen i social barnavård i svensk socionomutbildning och dansk socialrådgivarutbildning*. Stockholm: Socialstyrelsen, CUS, Skrift 5.
- Emtestam, Gösta (1999) ”Gemensam vårdnad minskar barns lidande”. *Socionomen* nr. 6.
- Farmer, Elaine & Owen, Morag (1998) ”Gender and the Child Protection Process”. *British Journal of Social Work* no. 28, 545-564.
- Featherstone, Brid (2001) ”Research Review. Putting fathers on the child welfare agenda”. *Child and Family Social Work* vol. 6, 179-186.
- Featherstone, Brid & Trinder, Liz (1997) ”Familiar subjects? Domestic violence and child welfare”. *Child and Family Social Work* vol. 2, 147-159.
- Folkesson, Per (2000) *Nordisk mansforskning – en kartläggning*. Karlstads universitet.
- Foucault, Michel (1987) *Övervakning och straff*. Lund: Studentlitteratur/Arkiv förlag.
- Furstenberg, Jr Frank F (1997) ”State-family alliances and children's welfare. A research agenda”. *Childhood* vol. 4, nr. 2, 183-192.
- Gaunt, David (1996) *Familjeliv i Norden*. Stockholm: Gidlunds förlag.
- Gavanoas, Anna (2001) *Masculinizing Fatherhood: Sexuality, Marriage and Race in the U.S. Fatherhood Responsibility Movement*. Stockholms universitet: Institutionen för socialantropologi. (Akad. avh.).
- Giddens, Anthony (1991) *Modernity and Self-Identity. Self and Society in the Late Modern Age*. Oxford: Blackwell Publishers.
- Gillis, John R (1994) ”A Journey through the History of Fatherhood. Have we taken a Wrong Turn?” Konferenspaper på *First Nordic Men's Studies Conferens*. Köpenhamn.
- Gillis, John R (1997) *A world of their own making: myth, ritual, and the quest for family values*. Cambridge: Harvard University Press.
- Goffman, Erving (1972) *Stigma. Den avvikandes roll och identitet*. Stockholm: Prisma.
- Goffman, Erving (1994) *Jaget och maskerna. En studie i vardagslivets dramatik*. Stockholm: Rabén Prisma/tema nova.
- Goldberg, Ted (1980) ”Stämplingsteoriens handlingsrelevans”. *Sociologisk Forskning* nr. 2.
- Grandelius, Bengt (1995) *Att sätta gränser – ett villkor för växande*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Grief, Geoffrey L & Bailey, Cynthia (1990) ”Where Are the Fathers In Social Work Literature?” *Families in Society: The Journal of Contemporary Human Services* vol. 71, no. 2.
- Grönwall, Lars & Holgersson, Leif (2000) *Socialtjänstlag 2000 med kommentarer*. Handbok i serien Socialtjänstens mål och medel. Stockholm: Gothia.
- Gubrium, Jaber F, Holsten, James A & Buckholdt, David R (1994) *Constructing the life course*. New York: General Hall.
- Göteborgsposten (1993-03-02) ”Så är det att bli pappa”. Heyman, Eva.
- Hagström Charlotte (1999) *Man blir pappa. Föräldraskap och maskulinitet i förändring*. Lund: Nordic Academic Press. (Akad. avh.).
- Hammersley, Martyn & Atkinson, Paul (1995) *Ethnography: principles in practice*. London: Routledge.
- Harste, Gorm & Mortensen, Nils Bo (1999) ”Sociala interaktionsteorier” i Andersen, Heine & Kaspersen, Lars Bo (red.): *Klassisk och modern samhällsteori*. Lund: Studentlitteratur.
- Hearn, Jeff (1996) ”Is masculinity dead? A critique of the concept of masculinity/masculinities” i Mac an Ghail, Máirtín (ed.): *Understanding Masculinities. Social relations and cultural arenas*. Buckingham: Open University Press.

- Hedin, Ulla-Carin (2000) *Fångarnas föräldraskap – en utvärdering av föräldrautbildningar inom kriminalvården*. Stockholm: Kriminalvården, Kriminalvårdens forskningskommitté, Rapport nr. 3.
- Hedin, Ulla-Carin & Månsson, Sven-Axel (2000) ”Kön och socialt arbete – en introduktion”. *Socialvetenskaplig tidskrift* nr. 1-2, 24-42. Temanummer om Kön och socialt arbete. FORSA.
- Hedin, Ulla-Carin & Månsson, Sven-Axel (1998) *Vägen ut! Om kvinnors uppbrott ur prostitutionen*. Stockholm: Carlsson.
- Heide Ottosen, Mai (1998) ”Giddens och integrationsbegreppet” i Zeuner, Lilli, Bunnage, David, Heide Ottosen, Mai & Nygaard Christoffersen, Mogens (red.): *Sociologisk teori om social integration. Teorier af Talcott Parsons, David Lockwood, Jürgen Habermas och Anthony Giddens og disses perspektiver for det empiriske arbejde*. Köpenhamn: Socialforskningsinstituttet, rapport nr. 18.
- Helne, Tuula (2001) ”Innanför, på gränsen, utanför – mot en relationell granskning av marginalisering. *Nordisk Socialt Arbeid* nr. 4, 210-220.
- Hessle, Sven (1988) *Familjer i sönderfall. En rapport från samhällsvården*. Stockholm: Nordstedts Förlag.
- Hessle, Sven (1991) ”Social support och sociala nätverk” i Bergsten, Birgitta, Bjerkman, Anders, Hermansson, Hans-Erik & Israel, Joachim (red.): *Etik Solidaritet Välfärd. Till Harald Swedner. En vänbok från kamrater på en irrande planet*. Göteborg: Daidalos.
- Hilde, Mats (2000) Förändring och kön i socialt arbete. En narrativ analys av en människobehandlande organisation. Lunds universitet: Socialhögskolan, Meddelanden från Socialhögskolan nr. 4.
- Hindberg, Barbro (1999) *När omsorgen sviktar. Om barns utsatthet och samhällets ansvar*. Stockholm: Rädda Barnen.
- Hobson, Barbara & Morgan, David (2002) ”Introduction: making men into fathers” i Hobson, Barbara (ed.): *Making Men into Fathers, Men, Masculinities and the Social Politics of Fatherhood*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Holm, Ulla (1993) *Modrande och praxis: en feministfilosofisk undersökning*. Göteborg: Daidalos. (Akad. avh.).
- Hondagneu-Soletto, Pierrette & Messner, Michael A (1994) ”Gender Displays and Men’s Power. The ’New Man and the Mexican Immigrant Man” i Brod, Harry & Kaufman, Michael (eds.): *Theorizing Masculinities*. California: Sage Publications.
- Hwang, Carl Philip (1992) ”Små barns känslomässiga relationer” i Hwang, C P (red.) *Barnets tidiga relationer*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Hwang, Carl Philip (1999) *Spädbarnets psykologi*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Hwang, Carl Philip (2000a) ”Småbarnspappor i familjen” i Hwang, C P (red.): *Faderskap i tid och rum*. Stockholm: Natur och kultur.
- Hwang, Carl Philip (2000b) ”Pappors engagemang i hem och barn” i Hwang, Philip (red.): *Faderskap i tid och rum*. Stockholm: Natur och kultur.
- Hydén, Margareta (2000) ”Den berättarfokuserade intervjun”. *Socialvetenskaplig tidskrift* nr. 1-2, 137-158. Temanummer om Kön och socialt arbete. FORSA.
- Höjer, Ingrid (2001) *Fosterfamiljens inre liv*. Göteborgs universitet, Institutionen för socialt arbete.
- Jalmert, Lars (1984) *Den svenske mannen*. Stockholm: Tidens förlag i samarbete med Arbetsgruppen om mansrollen.
- Johansson, Thomas (1998) ”Pappor och deras pappor” i Ekenstam, Claes (red.): *Rädd att falla. Studier i manlighet*. Stockholm: Gidlunds.
- Johansson, Thomas (2000) *Det första könet? Mansforskning som reflexivt projekt*. Lund: Studentlitteratur.
- Johnsdotter, Sara (2002) *Created by God. How Somalis in Swedish Exile Reassess the Practice of Female Circumcision*. Lund: Sociologiska institutionen, avd. för socialantropologi. (Akad. avh.).

- Kaspersen, Lars Bo (1999) ” Anthony Giddens” i Andersen, Heine & Kaspersen, Lars Bo (red.): *Klassisk och modern samhällsteori*. Lund: Studentlitteratur.
- Klinth, Roger (2002) *Göra pappa med barn. Den svenska pappapolitiken 1960-1995*. Umeå: Boréa Bokförlag. (Akad. avh.).
- *Konventionen om barnets rättigheter*. UD info. November 2000. Stockholm: Regeringskansliet.
- Kristiansen, Arne (1999) *Fri från narkotika: om kvinnor och män som har varit narkotikamissbrukare*. Umeå universitet: institutionen för socialt arbete. (Akad. avh.).
- Kristinsdóttir, Gudrun (1991) *Child welfare and professionalization*. Umeå universitet: Institutionen för socialt arbete. (Akad. avh.).
- Månsson, Sven-Axel, Hedin, Ulla-Carin, Kousmanen, Jari & Lindholm, Ann (2002) *Överlevnad och förändring. Vardagsliv och behandling av sexualbrottsdömda på Skogomeanstalten*. Norrköping: Kriminalvården, Kriminalvårdens forskningskommitté. Rapport 5.
- Kyle, Gunhild (2000) ”Från patriark till pappa” i Hwang, Philip (red.): *Faderskap i tid och rum*. Stockholm: Natur och kultur.
- Kåhl, Ingela (1995) *Socialarbetarkåren. Den lindansande professionen*. Lunds universitet: Sociologiska institutionen, avd. för rättssociologi. (Akad. avh.).
- Laanemets, Leili (2002) *Skapande av femininitet, om kvinnor i missbrukarbehandling*. Lunds universitet: Socialhögskolan. (Akad. avh.).
- Lagerberg, Dagmar & Sundelin, Claes (2000) *Risk och prognos i socialt arbete med barn*. Forskningsmetoder och resultat. Stockholm: Gothia /Socialstyrelsen, CUS.
- Liljeström, Rita & Kollind, Anna-Karin (1990) *Kärleksliv och föräldraskap*. Stockholm: Carlssons Bokförlag.
- Lindell, Lisbeth (2003) *Mellan frisk och sjuk. En studie av psykisk öppenvård*. Sociologiska institutionen: Lunds universitet. (Akad. avh. Kommande).
- Lindén, Gunilla (1984) ”Den goda föräldern. Om samhällets roll vid omhändertagande av barn”. *Nordisk Psykologi* nr. 36, 211-227.
- Lindén, Göran (1996) *Från misstag till farsa – om ofrivilliga fäder*. Gävle: Stiftelsen Sticksan.
- Linderot, Sofia & Vinnerljung, Bo (1994) *Projekt pappa-barn Servicenämnd Norr i Helsingborg – utvärdering*. Helsingborg: Servicenämnd Norr (stencil).
- Lundström, Tommy (1993) *Tvångsomhändertagande av barn. En studie av lagarna, professionen och praktiken under 1900-talet*. Stockholms universitet: Institutionen för socialt arbete. (Akad. avh.).
- Lundström, Tommy (1996) ”Den sociala barnvården” i Andersson, Gunvor, Aronsson, Karin, Hessle, Sven, Hollander, Anna & Lundström, Tommy: *Barnet i den sociala barnvården*. Stockholm: Liber/CUS.
- Lundström, Tommy & Sunesson, Sune (2000) ”Socialt arbete utförs i organisationer” i Meeuwisse, Anna, Sunesson, Sune & Swärd, Hans (red.): *Socialt arbete. En grundbok*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Lupton, Deborah & Barclay, Lesley (1997) *Constructing fatherhood – discourses and experiences*. London: SAGE.
- Magne Holme, Idar & Krohn Solvang, Bernt (2001) *Forskningsmetodik. Om kvalitativa och kvantitativa metoder*. (Andra upplagan) Lund: Studentlitteratur.
- Mahler, Margret S, Pine, Fred & Bergman, Annie (1984) *Barnets psykiska födelse. Symbios och individuation*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Melin, Mie (1998) *Fångarnas barn*. Stockholm: Rädda Barnen.
- Mellberg, Nea (2002) *När det överkliga blir verkligt. Mödrars situation när deras barn utsätts för sexuella övergrepp av fäder*. Umeå: Boréa Bokförlag. (Akad. avh.).
- Meeuwisse, Anna & Swärd, Hans (2000) ”Vad är socialt arbete?” i Meeuwisse, Anna, Sunesson, Sune & Swärd, Hans (red.): *Socialt arbete. En grundbok*. Stockholm: Natur och Kultur.

- Metell, Barbro, Eriksson, Maria, Isdal, Per, Lyckner, Birgitta & Råkil, Marius (2001) *Barn som ser pappa slå* Stockholm: Gothia.
- Myrdal, Alva (1944) *Folk och familj*. Kooperativa förbundets bokförlag. Stockholm.
- Månsson, Sven-Axel (1984) *Kärlek och kulturkonflikt. Invandrarmäns möte med svensk sex- och samlevnadskultur*. Stockholm: Prisma.
- Neuman, Lawrence W (1996) *Social research methods. Qualitative and quantitative approaches*. Boston: Allyn and Bacon.
- Nordahl, Margareta & Wikström, Bitte (1999) *Pappa narkoman, stackars barn?! En undersökning om narkotikamissbrukande pappor*. C-uppsats på socionomutbildningen. Lunds universitet: Socialhögskolan.
- Nordberg, Marie (1999) ”Synd att du inte kan hänga med in i duschen... - om könstillhörighetens betydelse vid intervjuer och fältstudier”. *NordNytt* nr. 75/76, 61-87.
- Nordberg, Marie (2001) ”Livet är skönt. Det beror ju på det en gör det till. Tommy, Lars och Åke – tre män i kvinnodominerade yrken” i Ekenstam, Claes, Johansson, Thomas & Kuosmanen, Jari (red.): *Sprickor i fasaden. Manligheter i förändring*. Hedemora: Gidlunds Förlag.
- Nordenfors, Gunilla (1996) *Fadersrätt, kvinnofrid och barns säkerhet*. Stockholm: Riksorganisationen för kvinnojourer i Sverige (ROKS).
- Närvänen, Anna-Liisa (1999) *När kvalitativa studier blir text*. Lund: Studentlitteratur.
- Owusu-Bempah, J & Howitt, Dennis (1997) ”Socio-genealogical connectedness, attachment theory, and childcare practice”. *Child and Family Social Work* vol. 2, 199-207.
- Palkovitz, Rob (2002) *Involved Fathering and Men's Adult Development. Provisional Balances*. Mahwah, N.J.: Lawrence Erlbaum.
- Patton, Michael Quinn (1980) *Qualitative evaluation methods*. Beverly Hills, California.: Sage
- Peled, E (2000) ”Parenting by men who abuse women”. *British Journal of Social Work* no. 30, 25-36.
- Persson, Marcus (2001) *Underhållstöd – familjepolitikens albatross*. Lund: Bokbox Förlag. (Lic. avh.).
- Plantin, Lars & Månsson, Sven-Axel (1999) *Mäns föräldraskap. Om faderskap och manlighet i ett livsperspektiv*. Göteborgs universitet: Institutionen för socialt arbete, Rapport 6.
- Plantin, Lars (2001) *Mäns föräldraskap. Om mäns upplevelser och erfarenheter av faderskapet*. Göteborgs universitet: Institutionen för socialt arbete. (Akad. avh.).
- Repstad, Pål (1997) *Närhet och distans. Kvalitativa studier i samhällsvetenskap*. Lund: Studentlitteratur.
- Rutter, Michael (2000) ”Resilience reconsidered: Conceptual considerations, empirical findings, and political implications” i Jack P Shonkoff & Samuel J Meisels (reds.): *Handbook of early childhood intervention*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Ryan, M (2000) *Working with fathers*. Oxon: Radcliff Medical Press.
- Salonen, Tapio (2002) *Barns ekonomiska utsatthet under 1990-talet. Bidrag till ett kommunalt barnindex*. Stockholm: Rädda Barnen.
- Sandqvist, Karin (1992) *Pappor och riktiga karlar. Om mans- och fadersroller i ideologi och verklighet*. Stockholm: Carlsson förlag.
- Segraeus, Vera (1994) ”Klienterna i ett karriärperspektiv” i Bergmark, Anders, Björling, Bam, Grönbladh, Leif, Olsson, Börje, Oscarsson, Lars & Segraeus (red.): *Klienter i institutionell narkomanvård*. Stockholms universitet: Institutionen för socialt arbete, rapport nr. 66.
- Singer, Anna (2000) *Föräldraskap i rättslig behysning*. Uppsala: Iustus Förlag. (Akad. avh.).
- Skeggs, Beverly (1999) *Att bli respektabel – konstruktionen av klass och kön*. Göteborg: Daidalos.
- Skärner, Anette (2001) *Skilda världar? En studie av narkotikamissbrukares sociala relationer och sociala nätverk*. Göteborgs universitet, institutionen för socialt arbete. (Akad. avh.).
- Socialstyrelsen 1993:6 *Drogmissbruk och föräldraskap*. Socialstyrelsen följer upp och utvärderar. Stockholm: Socialstyrelsen.

- Socialstyrelsen (1996) *Social service, vård och omsorg i Sverige 1996*. Stockholm: Socialstyrelsen.
- Socialstyrelsen 1997:11 *Statistik socialtjänst. Insatser för barn och unga 1996*. Stockholm: Socialstyrelsen.
- Sommer, Dion (1999) *Barnbomspsykologi. Utveckling i en förändrad värld*. Hässelby: Runa Förlag AB.
- SOU 1986:20 *Barns behov och föräldrars rätt. Socialtjänstens arbete med utsatta familjer*. Stockholm: Socialdepartementet.
- SOU 1997:116 *Barnets bästa i främsta rummet. FN:s konvention om barnets rättigheter förverkligas i Sverige*. Barnkommitténs huvudbetänkande. Stockholm: Socialdepartementet.
- SOU 2000:77 *Ombändertagen. Samhällets ansvar för utsatta barn och unga. Betänkande/ av LVU-utredningen*. Stockholm: Fritzes offentliga publikationer.
- SOU 2001:55 *Barn och ungdomars välfärd*. Stockholm: Fritzes offentliga publikationer/Socialdepartementet.
- SOU 2001:79 *Välfärdsbokslut för 1990-talet*. Slubetänkande av Kommittén Välfärdsbokslut. Stockholm: Fritzes offentliga publikationer/Socialdepartementet.
- Stanley, Nicky (1997) "Domestic violence and child abuse: developing social work practice". *Child and Family Social Work* vol. 2, 135-145.
- Statistik socialtjänst 2001:5. Stockholm: Socialstyrelsen.
- Statistik Socialtjänst 2002:7. Stockholm: Socialstyrelsen.
- Sundell, Knut; Humlesjö, Eva & Carlsson, Mona (1994) *Att hjälpa sin nästa. En undersökning av kontaktfamiljer i Stockholm*. FoU-rapport nr. 15. Stockholm: Socialtjänsten.
- Sundell, Knut & Egelund, Tine (2001) *Barnavårdsutredningar. En kunskapsöversikt*. Socialstyrelsen. Stockholm: Gothia/CUS.
- Sunesson, Sune (1990) "Familjevården, en del av individ- och familjeomsorgen i socialtjänsten. Utvärderingsperspektiv och organisationsanalys" i SoS-rapport 1990:5: *Sju perspektiv på barns och ungdomars levnadsförhållanden*. Stockholm: Socialstyrelsen.
- Svenberg, Jenny (2000) "Gemensam vårdnad har blivit det största problemet för landets jurer". *Kvinnotryck* nr. 2.
- Svensson, Bengt (2002) *Pundare, jonkare och andra – med narkotikan som följeslagare*. Stockholm: Carlssons Bokförlag.
- Swärd, Hans (1999) "Att forska om utsatta". *Socialvetenskaplig tidskrift* nr. 2, 172-183. FORSA.
- Sydsvenska Dagbladet (1998-06-19). "Pappasnack i grupp ger styrka". Strömbeck, Johan.
- Säfström, Carl Anders & Östman, Leif (1999) "Introduktion: om epistemologi, språk och pragmatism" i Säfström, Carl Anders & Östman, Leif (red.): *Textanalys. Introduktion till syftesrelaterad kritik*. Lund: Studentlitteratur.
- Taylor, Steven J & Bogdan, Robert (1984) *Introduction to qualitative methods: The search for meaning* (Andra upplagan) New York: John Wiley & Sons.
- Trulsson, Karin (1998) *Det är i alla fall mitt barn. En studie om att vara missbrukare och mamma*. Stockholm: Carlssons Bokförlag. (Lic. avh.).
- Trulsson, Karin (2003) *Konturer av ett kvinnligt fält – Om missbrukande kvinnors möten i familjeliv och behandling*. Lunds universitet: Socialhögskolan. (Akad. avh.).
- Tunving, Kerstin (1982) *Vård av narkomaner. Praktisk handledning. Medicinska aspekter och råd. En helhetsyn på missbruket dess orsaker och verkningar*. Stockholm: Liber läromedel.
- Turney, Danielle (2000) "The feminizing of neglect". *Child and Family Social Work* vol. 5, 47-56.
- Wahl, Anna; Holgersson, Charlotte, Höök, Pia & Linghag, Sophie (2001) *Det ordnar sig. Teorier om organisation och kön*. Lund: Studentlitteratur.
- Vinnerljung, Bo (1989) *Fosterhemsförvaltningen*. Lunds universitet: Socialhögskolan, Meddelanden från Socialhögskolan nr. 3.

- Wrangsjö, Björn (red.) (1998) *Barn som märks. Utvecklingspsykologiska möjligheter och svårigheter*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Wåhländer, Eva (1994) *Att allsidigt belysa barns sociala situation. En undersökning av barnavårdsutredningar vid tre socialdistrikt i Stockholm*. Stockholms universitet: Institutionen för socialt arbete, rapport nr. 6.
- Åström, Lissie (1990) *Fäder och söner: bland svenska män i tre generationer*. Stockholm: Carlsson.
- Öberg, Bente & Öberg, Gunnar (1992) *Pappa se mig!* Stockholm: Förlagshuset Gothia AB.

BILAGA 1. UTDRAK UR LAGSTIFTNING

Utdrag ur Socialtjänstlag (1980:620) (SoL)⁴²

6 § Den som inte själv kan tillgodose sina behov eller kan få dem tillgodosedda på annat sätt har rätt till bistånd av socialnämnden för sin försörjning (försörjningsstöd) och för sin livsföring i övrigt (annat bistånd) på de villkor som anges i 6 b-6 f §§. Lag (1997:313).

22 § Socialnämnden skall sörja för att den som behöver vårdas eller bo i ett annat hem än det egna tas emot i ett familjehem eller i ett hem för vård eller boende.

Socialnämnden ansvarar för att den som genom nämndens försorg har tagits emot i ett annat hem än det egna får god vård.

Vården bör utformas så att den främjar den enskildes samhörighet med anhöriga och andra närstående samt kontakt med hemmiljön.

Vid placering av barn skall i första hand övervägas om barnet kan tas emot av någon anhörig eller annan närstående. Enligt 1 § skall dock barnets bästa alltid beaktas. Lag (1999:179).

28 § Vårdas en underårig med stöd av denna lag i ett annat hem än det egna, skall socialnämnden minst en gång var sjätte månad överväga om vården fortfarande behövs. Lag (1990:53).

50 § Socialnämnden skall utan dröjsmål inleda utredning av vad som genom ansökan eller på annat sätt har kommit till nämndens kännedom och som kan föranleda någon åtgärd av nämnden.

Vad som har kommit fram vid utredning och som har betydelse för ett ärendes avgörande skall tillvaratas på ett betryggande sätt. Lag (1997:313).

⁴² Sedan år 2002 är lagen emellertid uppdelad i kapitel. Det innebär att texten i vissa fall justerats och att paragrafernas nummer inte längre stämmer. Ovan citerade text i 6§ ingår nu i kapitel 4 om rätten till bistånd, texten i citerade 22§ och 28§ ingår nu i kapitel 6 om vård i familjehem och hem för vård eller boende, och texten i citerade 50§ ingår nu i kapitel 11 om handläggning av ärenden.

Utdrag ur Lag (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU)

1 § Insatser inom socialtjänsten för barn och ungdom skall göras i samförstånd med den unge och hans vårdnadshavare enligt bestämmelserna i Socialtjänstlagen (2001:453).

Den som är under 18 år skall dock beredas vård enligt denna lag, om någon av de situationer som anges i 2 eller 3 § föreligger och det kan antas att behövlig vård inte kan ges den unge med samtycke av den eller dem som har vårdnaden om honom och, när den unge har fyllt 15 år, av honom själv.

Vård med stöd av 3 § får även beredas den som har fyllt 18 men inte 20 år, om sådan vård med hänsyn till den unges behov och personliga förhållanden i övrigt är lämpligare än någon annan vård och det kan antas att behövlig vård inte kan ges med den unges samtycke.

Beredande av vård

2 § Vård skall beslutas om det på grund av misshandel, otillbörligt utnyttjande, brister i omsorgen eller något annat förhållande i hemmet finns en påtaglig risk för att den unges hälsa eller utveckling skadas.

3 § Vård skall också beslutas om den unge utsätter sin hälsa eller utveckling för en påtaglig risk att skadas genom missbruk av beroendeframkallande medel, brottslig verksamhet eller något annat socialt nedbrytande beteende.

Vård skall också beslutas om den som dömts till sluten ungdomsvård enligt 31 kap. 1 a § brottsbalken vid verkställighetens slut bedöms vara i uppenbart behov av fortsatt vård för att inte löpa sådan risk som avses i första stycket. Lag (1998:616).

BILAGA 2. INTERVJUGUIDE SOCIALSEKRETERARE

Generellt om fäder i arbetet:

I vilken utsträckning kommer du i kontakt med fäder i ditt arbete?

Vad kommer du att tänka på när jag säger ”fäder inom socialt arbete”?

I vilken utsträckning kommer du, i ditt arbete, i kontakt med fäder till barn som är under utredning för eventuellt omhändertagande?

Vad kommer du att tänka på när jag säger ”fäder till socialt utsatta barn”?

Utredningsarbetet:

Vad är avgörande för om ni vid utredning tar kontakt med fadern?

Motiveras mamman?

I samtliga av de utredningar som jag har studerat här, står det något (i de flesta fall en hel del) om barnens fäder... Har det alltid varit så att fäderna beskrivs och/eller kommer till tals i utredningarna?

Granskas bägge föräldrarnas förmåga att vara föräldrar i samma omfattning?

Beskriv fall:

Beskriv ett fall där det har varit självklart att placera barnet hos fadern, istället för att barnet placerats utom hemmet.

Beskriv ett fall där barnet placerats hos fadern, men under tveksamhet från er sida.

Beskriv ett fall där barnet placerats hos fadern, men det visade sig vara olämpligt.

Beskriv ett fall där du anser att alternativet att placera barnet hos fadern varit uteslutet.

BILAGA 3. INTERVJUGUIDE PAPPOR

Berätta om dig själv

Komplettera med antal barn, ålder, civilstånd, bostadssituation m.m.

Vad hade du för tankar om att bli pappa innan du fick barn?

Var barn något som ingick i dina tankar om hur livet skulle bli?

Hur har relationen till din egen far påverkat din uppfattning om barn och föräldraskap?

Vad betydde beskedet om att du skulle bli pappa?

Var graviditetsbeskedet väntat?

Var barnet planerat?

Var barnet önskat?

Fanns det tankar om att göra abort?

Påverkades din relation till mamman av att hon blev gravid?

Påverkade graviditeten ditt sätt att leva?

Var du med på förlossningen?

Hur upplevde du barnets födelse?

Hur ser relationen till ditt barn ut och vad spelar barnet för roll i ditt liv?

Har du varit/är du delaktig i ditt barns liv?

Har barnet påverkat ditt levnadssätt?

Har relationen till din egen far påverkat ditt sätt att förhålla dig till ditt barn?

Påverkar relationen till barnets mamma ditt förhållande till barnet?

Berätta hur du är som pappa!

Vad tror du att du betyder för ditt barn?

Är det något du önskar vore annorlunda?

Hur tycker du att en pappa ska vara?

Hur har institutionsplaceringen och andra sociala insatser gentemot ditt barn påverkat din relation till barnet?

Har din relation till barnet förändrats av institutionsplaceringen?

Hur har olika sociala instanser påverkat din relation till ditt barn?

Berätta om dina tankar om framtiden angående dig och ditt barn.

Vad har du i övrigt att säga allmänt om papparollen idag och vad vi bör vara uppmärksamma på i socialt arbete?

Lund Dissertations in Social Work

1. Svensson, Kerstin (2001) *Istället för fängelse. En studie av vårdande mak, straff och socialt arbete i frivård*. Lund: Socialhögskolan, Lunds universitet
2. Jönson, Håkan (2001) *Det moderna åldrandet. Pensionärsorganisationernas bilder av äldre 1941-1995*. Lund: Socialhögskolan, Lunds universitet
3. Haberman, Ulla (2001) *En postmoderne helgen? – om motiver til frivillighed*. Lund: Socialhögskolan, Lunds universitet
4. Jarhag, Sven (2001) *Planering eller frigörelse? En studie om bemyndigande*. Lund: Socialhögskolan, Lunds universitet
5. Tops, Dolf (2001) *A society with or without drugs? Continuity and change in drug policies in Sweden and the Netherlands*. Lund: Socialhögskolan, Lunds universitet
6. Montesino, Norma (2002) *Zigenarfrågan. Intervention och romantik*. Lund: Socialhögskolan, Lunds universitet
7. Nieminen Kristofersson, Tuija (2002) *Krisgrupper och spontant stöd – om insatser efter branden i Göteborg 1998*. Lund: Socialhögskolan, Lunds universitet
8. Laanemets, Leili (2002) *Skapande av femininitet, om kvinnor i missbrukarbehandling*. Lund: Socialhögskolan, Lunds universitet
9. Magnusson, Jan (2002) *Ny situation – ny organisation. Gatutidningen Situation Sthlm 1995-2000*. Lund: Socialhögskolan, Lunds universitet
10. Johnsson, Eva (2002) *Självordsförsök bland narkotikamisbrukare*. Lund: Socialhögskolan, Lunds universitet
11. Skytte, Marianne (2002) *Anbringelse af etniske minoritetsbørn – om socialarbejderes vurderinger og handlinger*. Lund: Socialhögskolan, Lunds universitet
12. Trulsson, Karin (2003) *Konturer av ett kvinnligt fält – Om missbrukande kvinnors möten i familjeliv och behandling*. Lund: Socialhögskolan, Lunds universitet
13. Maria Bangura Arvidsson (2003) *Ifrågasatta fäder – Olika bilder av fäder till socialt utsatta barn*. Lund: Socialhögskolan, Lunds universitet